

Наукові перспективи
Видавнича група

СУЧАСНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІ НАУКИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ

у рамках роботи Видавничої групи
"Наукові перспективи"

Матеріали XXIX Міжнародної науково-
практичної конференції (07 лютого 2023 року,
м. Теплице (Чехія) дистанційно)

*В Мирного небі!
Вільної України!*

Міжнародний економічний інститут (Есеніце, Чехія)
Central European Education Institute (Братислава, Словаччина)
Національний інститут економічних досліджень (Батумі, Грузія)
Казахський національний університету імені аль-Фарабі (Казахстан)
Інститут філософії та соціології Національної Академії Наук
Азербайджану (Баку, Азербайджан)
Батумський навчальний університет навігації (Батумі, Грузія)
Регіональна Академія Менеджменту (Казахстан)
Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея докторів
наук з державного управління» (Київ, Україна)
Громадська організація «Асоціація науковців України» (Київ, Україна)
Університет Новітніх Технологій (Київ, Україна)
Міждержавна гільдія інженерів консультантів (Київ, Україна)
Інститут освіти Азербайджанської республіки (Баку, Азербайджан)
у рамках Видавничої групи «Наукові перспективи»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАУКИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-
практичної конференції*

(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)

2023 р.

International Economic Institute s.r.o. (Jesenice, Czech Republic)
Central European Education Institute (Bratislava, Slovakia)
National Institute for Economic Research (Batumi, Georgia)
Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
**Institute of Philosophy and Sociology of Azerbaijan National Academy of
Sciences (Baku, Azerbaijan)**
Batumi Navigation Teaching University (Batumi, Georgia)
Regional Academy of Management (Kazakhstan)
**Public Scientific Organization "Ukrainian Assembly of Doctors of
Sciences in Public Administration" (Kyiv, Ukraine)**
**Public Organization Organization "Association of Scientists of Ukraine"
(Kyiv, Ukraine)**
University of New Technologies (Kyiv, Ukraine)
Interstate Consultants Engineers Guild (Kyiv, Ukraine)
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan (Baku, Azerbaijan)
within the Publishing Group "Scientific Perspectives"

MODERN ASPECTS OF MODERNIZATION OF SCIENCE: STATUS, PROBLEMS, DEVELOPMENT TRENDS

***Materials of the 29th International Scientific and
Practical Conference***

February 7, 2023, Teplice (Czech Republic), remotely

2023

УДК 001.3-048.35:0/9](06)
С91

Схвалено до друку Президією Громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення № 1/2-23, від 02.02.2023)

*Матеріали конференції індексуються у міжнародній
пошуковій системі Google Scholar*

Організаційний комітет конференції:

І.В. Жукова – кандидат наук з державного управління, доцент; *Є.О. Романенко* – доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України; *О.М. Непомнячий* – доктор наук з державного управління, професор, Заслужений будівельник України; *О.І. Дацій* – доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України; *В.Л. Федоренко* – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України; *О.М. Макаренко* – доктор медичних наук, професор; *Маркета Павлова* – директор Міжнародного економічного інституту (Чехія); *Юрій Кійков* – доктор інформатики, доктор технічних наук у галузі розвитку освіти (Чехія); *Володимир Бачишин* – доцент кафедри економіки (Словаччина); *Гумеїр Гусейн Ахмедов* – доктор педагогічних наук, професор (Азербайджан); *Петер Ошват* – доцент юридичного факультету (Словаччина); *Л.С. Ахметова* – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри ЮНЕСКО (Казахстан); *Бадрі Гечбаїя* – доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Батумського державного університету ім. Шота Руставелі (Грузія).

Секретар: *А.С. Ковальчук* – здобувач ступеня доктора філософії (PhD).

Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XXIX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукова, Є.О. Романенка. Теплице (Чехія): ГО «ВАДНД», 07 лютого 2023 р. 542 с.

У матеріалах XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції висвітлені оригінальні дослідницькі та оглядові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів державного управління, права, економіки, історії, педагогіки, психології, техніки та інших галузей науки для їх інтеграції у європейський, світовий науковий простір.

Матеріали будуть корисними та цікавими науковцям, викладачам, педагогам-практикам, представникам органів державної влади та місцевого самоврядування, здобувачам вищої освіти, громадсько-політичним діячам, а, також, усім, хто цікавиться міжнародним досвідом реалізації інноваційних освітніх процесів.

*Матеріали подані в авторській редакції. Відповідальність за зміст та
орфографію матеріалів несуть автори.*

© автори, 2023

© Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея докторів наук, 2023

з державного управління», 2023

© Громадська організація «Асоціація науковців України», 2023

© Видавнича група «Наукові перспективи», 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

- Романенко Є.О., Малахов Р.В.** 20
НОВІ ВИМОГИ ДО ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ
- Романенко Є.О., Малахов Р.В.** 28
*В УКРАЇНІ МОЖЕ З'ЯВИТИСЯ ЕТИЧНИЙ КОДЕКС
НАРОДНОГО ДЕПУТАТА*
- Габінет М.В.** 38
*ОРГАНІЗАЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ
ЗНАННЯМИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПУБЛІЧНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ*
- Довгань Л.І.** 45
*МОНІТОРИНГ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗАХВОРЮВАННЮ НА
ТУБЕРКУЛЬОЗ В УКРАЇНІ*
- Звірич В.В.** 50
*ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У
НАУКОВИХ ТА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ*
- Ковальський Д.В.** 53
*МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ
КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНУ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ*
- Кошляк І.І.** 58
*ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ
НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ*

- Марченко Р.В.** 62
*РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ
У ПРОЦЕСАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ*

СЕКЦІЯ 2. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

- Калініченко З.Д.** 68
*ПРІОРИТЕТНІ ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ
УКРАЇНИ ДО ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ*

- Степінська О.В.** 74
*НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА
НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМУ*

СЕКЦІЯ 3. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

- Sayali Guliyeva** 79
*ABOUT THE FEATURES OF THE STYLE OF THE
SCULPTOR KHANLAR AHMEDOV*

- Міронова Т.В.** 86
*РОЗШИРЕННЯ ВИДІВ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ
ЗАСОБАМИ РЕНОВАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ
СПАДЩИНИ*

- Прокопович Л.В., Лебеденко М.Ю.** 91
*ВІРТУАЛЬНА ТА ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНОСТІ В
ТЕХНІЧНИХ ЕСКІЗАХ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ*

СЕКЦІЯ 4. ПРАВО

- Гуцол В.В., Романенко Є.О.** 97
*ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ
СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЧИ В БОЙОВІЙ
ОБСТАНОВЦІ*

- Гуцул В.О.** 105
*ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ*
- Гарасєва З.** 109
*«ГАРАНТІЇ ПРАВА ПАЦІЄНТА НА ОТРИМАННЯ
МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ
КОНТЕКСТ»*
- Глоба Д.М.** 114
*ПРОБЛЕМАТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ
ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ*
- Дмитришин В.С.** 117
*ПРИМУСОВЕ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ В МЕДИЧНІЙ СФЕРІ*
- Колеснікова М.В., Зуєва О.М.** 124
*ПРАВОВИЙ СТАТУС АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО, ЯК
СУБСЬКТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН*
- Мулик К.Т.** 129
*МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ*
- Семенюк-Прибатень А.В.** 134
*ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА В ПЕРІОД
ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ*
- Січевлюк-Врублевський Т.С.** 146
*КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ
СЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ «СЛУЖБОВА
НЕДБАЛІСТЬ» (СТ. 367 КК УКРАЇНИ)*

**СЕКЦІЯ 5.
ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА
ФІЛОЛОГІЯ**

- Boriak I., Semenyshyn O.** 148
*CONJUNCTIONS AND CONNECTORS AS THE IMPORTANT
PART OF WRITING LETTERS*
- Demidova Y., Movmyga N.** 152
*THE PEDAGOGIC CONDITIONS FOR THE FORMATION
OF ACTIVITY SAFETY CULTURE*
- Dmitriieva N.S.** 157
*THE STRUCTURE OF THE INNOVATION-ORIENTED
PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER OF PHYSICAL
CULTURE*
- Drazhan N.** 162
*USE OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE
DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF
STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF I-
II ACCREDITATION LEVEL IN THE PROCESS OF USE OF
MESSENGERS IN THE LESSONS OF THE UKRAINIAN
LANGUAGE*
- Gonchar O.** 168
*FORMATION OF ICT COMPETENCE OF JUNIOR
SCHOOLCHILDREN TO PROVIDE SKILLS TO WORK WITH
DIFFERENT TYPES OF INFORMATION*
- Kutsa O.** 173
*FORMATION OF THE COMPETENCE “ENTERPRISE” IN
THE CONTEXT OF ECONOMIC CULTURE OF HIGH
SCHOOL STUDENTS IN GEOGRAPHY LESSONS IN
GENERAL SCHOOLS OF UKRAINE*

Mosiyevych L.V. 179
USING VIDEO MATERIALS IN ESP CLASSES

Motuz K. 183
FORMATION OF SOCIAL-COMMUNICATION SKILLS OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PHYSICAL AND SPORT PROFILE III-IV ACCREDITATION LEVELS DURING THEIR PROFESSIONAL TRAINING

Motuz L. 189
THE ROLE OF MATHEMATICAL LITERACY IN THE FORMATION OF FUNCTIONAL LITERACY OF SCHOOLCHILDREN

Nagy N.J. 194
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR DIÁKOK SZÖVEGÉRTÉSI SAJÁTOSSÁGAI

Ruhangiz Mammad Aliyeva 199
AZERBAIJANI SCHOOLS IN THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES. "AKHTAR" SCHOOL

Shapka G. 205
HEALTH-SAVING GENERAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND THEIR APPLICATION IN PHYSICS LESSONS

Zhuk V.A., Khromchenko O.V. 211
ALTERNATIVE APPROACHES AND METHODS IN TWENTIETH-CENTURY LANGUAGE TEACHING

Алексеева С.В. 216
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

Годік К.О. 222
ТРАНСФЕР КУЛЬТУРНИХ ЯВИЩ: ШЛЯХ ЗАСВОЄННЯ РОМАНІВ ІВАНА БАГРЯНОГО НІМЕЦЬКИМ ЛІТЕРАТУРНИМ ДИСКУРСОМ

- Гречуха Л.О., Лещенко Г.В.** 227
*ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: БАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА
ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ*
- Грошовенко О.П.** 232
*ВІРТУАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА
НАВЧАННЯ*
- Данилович О.Д.** 237
*СИЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ НА СЕМАНТИЧНОМУ ТА
СИНТАКСИЧНОМУ РІВНЯХ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ
СТИЛІ*
- Дейчаківська О.В.** 243
*КОМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ У ФУНКЦІЇ
ПРЕДИКАТИВА*
- Добровольська Н.Л.** 248
*РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЧИТАННІ ТА
ГОВОРІННІ*
- Дужик Н.С.** 252
*ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ
ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ*
- Зайченко Н.І.** 258
*ПРО ВЕСНЯНЕ ЕСЕ 1936 РОКУ ЛОРЕНСО
ЛУЗУРІАГІ*
- Іваненко І.М.** 264
*ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТУРНИХ КЛІШЕ В
СТУДЕНТСЬКИХ ПИСЬМОВИХ РОБОТАХ*

- Ільченко І.І.** **268**
*ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЗВИЩ
НАДВЕЛИКОЛУЖЖЯ*
- Ірхіна Ю.В.** **273**
*КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ОСОБЛИВОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВИХ МАТЕРІАЛІВ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ*
- Кулікова С.В.** **277**
*ПРОЄКТНИЙ МЕТОД ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНИМ ПРОСТОРОМ*
- Кунос О.І.** **281**
*КОНЦЕПТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ
ПОЧУТТІВ ТА ЕМОЦІЙ: ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ
МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ*
- Лугова Д.В.** **287**
*ПРИЗВИЩЕВА СИСТЕМА ХУІІІ ст. м. ОЛЕКСАНДРІВСЬКА
(на матеріалі метричних книг)*
- Мартін А.М.** **252**
*РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ*
- Мережко Ю.В., Гмиріна С.В.** **297**
*МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СТІЙКОГО ІНТЕРЕСУ
ШКОЛЯРІВ ДО КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ*
- Михнюк О.В.** **302**
*ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ ВИДІВ
СПОРТУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ РОЗВИТКУ
РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ ТА ФОРМУВАННЯ ПРИКЛАДНИХ
НАВИЧОК КУРСАНТІВ*

- Несін В.В.** 308
*ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВОЇ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОСТІ
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВІЗУАЛЬНО-
ОПТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗВАРНИХ З'ЄДНАНЬ*
- Петрикова О.П., Леонтієва С.Л.** 314
*СУТНІСТЬ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ
АРТИСТІВ-ВОКАЛІСТІВ*
- Разводова М.В.** 320
*РОЗВИТОК РИТМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ*
- Ступак О.Т.** 325
*ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО
ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ*
- Тарапака Н.В.** 330
*ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ НА ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЯХ*
- Точкова С.С., Гузь А.В.** 395
*АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ
МУЗИЧНИХ ШКІЛ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЛІТЕРАТУРІ*
- Ходунова В. Л.** 342
ГЕНЕЗИСНІ ВИТОКИ ПОНЯТТЯ «ГРА»
- Хома В.П.** 347
*ДІАХРОННИЙ ОГЛЯД ЗНАЧЕНЬ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ
ARTIFICIAL INTELLIGENCE*
- Шаравара В.В.** 353
*КІНОКЛУБ ЯК ФОРМА ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНО-
СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ІТ*

СЕКЦІЯ 6. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Kalnytyski P., Dementiuk H., Babych O., Bazilo S., Iasechko M. 356

*ANALYSIS OF ELECTROMAGNETIC IMPULSE WEAPONS:
ASPECT OF PROTECTION OF RADIO ELECTRONIC
EQUIPMENT PROTECTION OF AIR DEFENSE WEAPON
OF THE GROUND FORCES*

Гурін Д.В., Макаренко Г.С. 367

*ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ
СТРУКТУР $SiO_2 - Si_xO_yN_z - Si_3N_4$*

Левківська Л.В. 371

*ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ*

Філатов В.О., Бєлянінова Г.Г. 376

*РЕЙТИНГИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ МОНІТОРИНГУ
ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ*

СЕКЦІЯ 7. ТУРИЗМ

Stepanov V. 382

*CREATIVE THINKING IN THE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT*

Кочан В.М., Пеняк П.С. 385

*ІНФОРМАЦІЙНА ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА
НАДАННЯ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИХ ТУРИСТИЧНИХ
ПОСЛУГ (НА ПРИКЛАДІ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПРИРОДНОГО ПАРКУ)*

СЕКЦІЯ 8. ПСИХОЛОГІЯ

- Супрученко А.А., Скиба І.П.** 390
*ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕФЕКТИВНЕ ВЕДЕННЯ
БОЙОВИХ ДІЙ*

СЕКЦІЯ 9. МЕНЕДЖМЕНТ

- Лукашенко Л.В.** 395
*ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ, ЦО ПРОВАДЯТЬ СВОЮ ДІЯЛЬНІСТЬ НА
СПІЛЬСЬКІЙ ТЕРИТОРІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ*
- Терлецька Ю.О., Гембіцька А.І.** 401
*ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПРОЦЕСУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ*

СЕКЦІЯ 10. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

- Tutunnikova S.V., Riabovol D.A.** 406
PLATFORM AS A FACTOR OF MODERN COMPETITION
- Галазюк Н.М.** 412
*ОСНОВНІ ФАКТОРИ ГАЛЬМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
АКТИВНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕТОРІВ В УКРАЇНІ*
- Зелінська О.М.** 418
*ЗОВНІШНЬОТОРГІВЕЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ*
- Карп'як О.О., Тимошенко Н.Ю.** 424
*ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ТНК ТА ЇЇ
РОЛЬ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ*

СЕКЦІЯ 11. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

- Романенко Є.О., Малахов Р.В.** 430
*"КРОПИВА" - БОЙОВА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ
ТАКТИЧНОЇ ЛАНКИ*

СЕКЦІЯ 12. МЕДИЦИНА

- Kurochkin A.V., Moskalenko Y.V., Moskalenko R.A.** 436
*PATHOLOGICAL CALCIFICATION IN THE LYMPH NODES
OF PATIENTS WITH THYROID CANCER*

СЕКЦІЯ 13. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- Korchuk T.G., Drachuk V.M., Dikal M.V.** 441
*CLASSTIME – AN INTERACTIVE TOOL FOR IMPROVING
THE EDUCATIONAL PROCESS*

- Косигіна М.М., Савчук В.С.** 444
РЕВЕРСИНГ РЕАЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

СЕКЦІЯ 14. МАРКЕТИНГ

- Князєва Т.В., Пересунько М.М.** 450
*АФІЛІЙОВАНИЙ МАРКЕТИНГ: НЕОБХІДНІСТЬ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ*

- Франкевич В.Є.** 456
МАРКЕТИНГ

СЕКЦІЯ 15. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

- Парубець О.М., Кальченко О.М., Садчикова І.В., Тарасенко О.О.** 460
*ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ
БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЄС В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ*

- Попова Л.В.** 466
*РЕАЛІЇ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
НА РИНКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ*

**СЕКЦІЯ 16.
КІБЕРБЕЗПЕКА**

- Komar K.V., Lesyk O., Sidukova S.** 471
*CHILDREN'S SAFETY IN THE DIGITAL ENVIRONMENT
AND ITS IMPLICATIONS FOR SOCIETY*

- Weigang G.O., Drannikova S., Mizak O.** 475
THE ROLE OF DDOS ATTACKS IN HYBRID WARFARE

- Лагодний О.В., Баценко В. Р.** 479
*ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ДАНИХ В
ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖАХ ОБ'ЄКТІВ
КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ*

- Лагодний О.В., Панасюк А.В.** 483
*СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НЕДОСКОНАЛОСТІ НОРМАТИВНО-
ПРАВОВОЇ БАЗИ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ*

- Трушкіна Н.В.** 487
*КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ*

- Шалаєв В.О., Токарчук М.В., Гучок Л.І.** 496
*ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ КІБЕРБЕЗПЕЦІ ІНФОРМАЦІЙНО
КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ БЕЗПЕКОЮ ОБ'ЄКТІВ
КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ*

**СЕКЦІЯ 17.
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

- Федоренко В.Л., Головка О.М., Гайдай О.Д.** 501
*ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ВИПРАВЛЕННЯ ОПИСОК,
НЕТОЧНОСТЕЙ, ПОМИЛОК, ВИЯВЛЕНИХ ПІСЛЯ
СКЛАДАННЯ ВИСНОВКУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ*

**СЕКЦІЯ 18.
ПОЛІТОЛОГІЯ**

- Ніколенко Ю.О.** 508
ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ВИБОРЧОЇ ІНЖЕНЕРІЇ
- Седляр Ю.О.** 514
*ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ РІШЕНЬ У СФЕРІ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ*

**СЕКЦІЯ 19.
ІСТОРІЯ**

- Горбатюк Я.С.** 519
*«ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 року В РОСІЇ ТА ЇЇ
ВИСВІТЛЕННЯ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «THE NEW
YORK TIMES»*
- Лавровська О.А.** 526
*СИСТЕМА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Х. Д. АЛЧЕВСЬКОЇ*

**СЕКЦІЯ 20.
КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ**

- Сікора Я.Б., Якимчук Б.Л.** 532
*ПОБУДОВА ПАРАЛЕЛЬНОГО АЛГОРИТМУ РОЗВ'ЯЗАННЯ
ЗАДАЧІ ОПТИМІЗАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ*

Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)

СЕКЦІЯ 21. ПРИКЛАДНА ФІЗИКА ТА НАНОМАТЕРІАЛИ

Hnylytsia I.D.

538

*HIGH TEMPERATURE DEFORMATION AS METHOD
INCREASING OF MECHANICAL PROPERTIES AND WAY
OF FABRICATION SILICON NITRIDE BASED PRODUCTS*

Шановні колеги! Слава Україні! Героям Слава!

Прийміть щирі вітання із виходом чергового числа матеріалів XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (07 лютого 2023 року, м. Теплице (Чехія)).

Матеріали видання є для багатьох читачів порадником і помічником, об'єктивним інформатором і аналітиком, консультантом і посередником у вирішенні питань: економіки, права, філології, педагогіки, історії, державного управління, медицини та ін., що містять нові наукові результати, мають прикладне значення; практики виховання та навчання та ін.

У співорганізаторах міжнародного науково-комунікативного заходу, організаційному комітеті вдалося зібрати професійний колектив однодумців і домогтися якісного підходу до справи.

Щиро вдячна Видавничій групі «Наукові перспективи» за співпрацю, оперативність, високий професіоналізм на користь розвитку сучасного наукового потенціалу в Україні та далеко за її межами.

Миру, міцного здоров'я, щастя, оптимізму, нових творчих успіхів!

З повагою,

**Ректор Київського університету
ринкових відносин,
кандидат економічних наук, доцент**

Черевань Ірина Вікторівна

Шановні колеги! Слава Україні! Героям Слава!

Вітаю із виходом матеріалів XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку», (07 лютого 2023 року, м. Тепліце (Чехія)).

У реаліях воєнного сьогодення, Україна, опираючись на європейський досвід, крокує впевненим шляхом розвитку професійних компетентностей у

закладах вищої освіти.

Дослідження саме цього напрямку стають цікавими та важливими на шляху до покращення фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-виробничого становища та державно-приватного партнерства.

Вірю, що отримані під час міжнародного заходу знання та навички дозволять підвищити ефективність освітнього процесу у власних закладах вищої освіти.

Видавнича група «Наукові перспективи», організаційний комітет конференції висловлюють велику професійну вдячність учасникам, авторам та рецензентам, які взяли активну участь у роботі конференції, підготовці збірника матеріалів за небайдужість до заявленої теми, науковий дискурс, обмін професійними ідеями і перспективним досвідом.

Бажаю усім учасникам наукового заходу плідної та цікавої роботи задля процвітання освіти та науки України та тримаємо наш переможний освітянський стрій!

З повагою,

*директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премій Президента України для молодих учених,
Лауреат премій Верховної Ради України молодим ученим Жукова Ірина Віталіївна*

СЕКЦІЯ 1.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

Романенко Є.О.

доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений юрист України, проректор,
*Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна*

Малахов Р.В.

аспірант,
*Національний університет цивільного захисту України
м. Харків, Україна*

НОВІ ВИМОГИ ДО ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Відповідно до Указу президента про Національну раду з відновлення країни створено декілька підгруп, які займаються розробкою плану заходів на післявоєнний період., зокрема, щодо оптимізації центральних і місцевих органів виконавчої влади, щодо нової моделі державного управління, посилення співпраці з ЄС тощо. Тут напрацьовують рамки, описують проблеми, визначають цілі, завдання та етапи їх виконання до 2032 року. Зокрема, це стосується запровадження нової моделі оплати праці держслужбовців, проведення оптимізації їх чисельності. Уряд презентував концепцію під час інвестиційного форуму у швейцарському місті Лугано, який проходив 4-5 липня.

Документ пропонує скоротити кількість міністерств, центральних органів виконавчої влади та їх працівників, об'єднати функції забезпечення роботи чиновників усіх органів влади та позбутися непотрібних державних підприємств.

За даними Національного агентства з питань державної служби, четвертому кварталі 2021 року ця цифра складала 171,4 тис. держслужбовців. Станом на 1 травня, і ця цифра зменшилася до 168,2 тис. 83,4% державних службовців не змінювали своє місцезнаходження під час війни, 13,6% є внутрішньо переміщеними та 3% перебувають за кордоном.

Тобто загальна штатна чисельність чиновницького апарату становить майже 205 тис осіб. До них належать працівники Офісу президента, уряду, Верховної Ради, міністерств, центральних органів виконавчої влади та їх територіальних органів, обласних та районних адміністрацій, судів та інших державних установ.[1]

В листопаді Президент Володимир Зеленський провів нараду, у якій он та off-line взяли участь прем'єр-міністр, віце-прем'єри та кілька членів уряду. На нараді була узгоджена чергова концепція побудови Кабінету міністрів України. У новій структурі уряду буде, вірогідніше за все, 14 міністерств замість поточних 20. [2]

14 листопада 2022 року голова Національного агентства з питань державної служби Наталія Алюшина повідомила про нові вимоги, які вже незабаром можуть стати обов'язковими для працівників державної служби.[3]

Так, за словами голови НАДС, євроінтеграційні процеси зобов'язують органи державної влади України мати інституційну спроможність, а працівників відповідного рівня – відповідну професійну компетентність.

Професійна компетентність включає:

- знання права Європейського Союзу;
- розуміння процесів і функціонування інституцій ЄС;
- володіння англійською мовою.[3]

НАДС об'явило про старт здійснення аналізу інституційної спроможності у контексті вивчення потенціалу органів державної влади у сфері європейської інтеграції. Розроблено алгоритм заповнення опитувальників щодо аналізу інституційної спроможності органів державної влади.[4]

За словами Голови НАДС Наталії Алюшиної, отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС відкриває можливості інтеграції в європейський політичний, економічний та правовий простір. Водночас це зобов'язує органи державної влади мати інституційну спроможність, а працівників відповідного рівня – професійну компетентність, що включає: знання права ЄС, розуміння процесів і функціонування його інституцій, володіння англійською мовою. Саме тому, з метою забезпечення підвищення рівня знання англійської мови публічними службовцями НАДС укладено Меморандум про співпрацю з міжнародної освітньою компанією «EF Language Learning Solutions». Ідеться про безкоштовні мовні курси за окремим навчальним модулем для державних службовців. Наразі триває пілотне випробування. Зовсім скоро навчання на платформі EF буде доступне для всіх бажаючих.

Плануються тематичні зустрічі з європейськими колегами, аби розширити розуміння євроінтеграційних процесів. Так, з 21 листопада протягом тижня відбудеться тематичний модуль «Європейські студії: переговори про вступ до ЄС для державних службовців». Головними темами стануть питання належного врядування та управління

державними реформами, підготовка до переговорів щодо вступу країни до ЄС. До участі запросять представників міністерств, які займаються формуванням політики. З такою ініціативою звернулися колеги з Університету Латвійської Республіки. По завершенню навчання учасники отримають відповідні сертифікати.[4]

Крім цього, з метою удосконалення нормативного регулювання професійного навчання державних службовців НАДС розроблено проект постанови Кабінету міністрів «Положення про організацію професійного навчання державних службовців, керівників державних підприємств, установ, організацій за рахунок міжнародної технічної допомоги та інших форм міжнародного співробітництва». Постанова затверджена Кабінетом міністрів 10 вересня 2022 р. № 1028.[5]

Постанова визначає що професійне навчання за рахунок міжнародної технічної допомоги або інших форм міжнародного співробітництва проводиться шляхом підготовки, підвищення кваліфікації, стажування, участі у заходах з обміну досвідом, а також за програмами професійного навчання партнерів з розвитку та/або суб'єктів надання освітніх послуг, запропонованими партнерами з розвитку, або відповідно до інших форм міжнародного співробітництва (далі — програма професійного навчання).

Алгоритм передбачає наступні кроки.

Міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи (далі — органи державної влади, інші державні органи) подають щороку до 1 лютого НАДС інформацію щодо потреб і пріоритетних напрямів професійного навчання за рахунок міжнародної технічної допомоги та інших форм міжнародного співробітництва за формою згідно з додатком 1 для її

узагальнення та подання до 1 березня Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Секретаріат Кабінету Міністрів України та НАДС отримують від партнерів з розвитку інформацію про можливості професійного навчання за рахунок міжнародної технічної допомоги та строки подання пропозицій щодо кандидатур державних службовців, керівників державних підприємств, установ, організацій для проходження професійного навчання (далі — пропозиції щодо кандидатур) за рахунок міжнародної технічної допомоги.

НАДС надсилає зазначену інформацію органам державної влади, іншим державним органам, а також розміщує її на офіційному веб-сайті НАДС і веб-порталі управління знаннями у сфері професійного навчання “Портал управління знаннями”.

НАДС в установленому законодавством порядку відповідно до компетенції інформує в разі потреби органи державної влади, інші державні органи про можливості професійного навчання за рахунок інших форм міжнародного співробітництва.

Органи державної влади, інші державні органи визначають кандидатури державних службовців, керівників державних підприємств, установ, організацій для проходження професійного навчання за кордоном за рахунок міжнародної технічної допомоги або інших форм міжнародного співробітництва за кожною окремою програмою професійного навчання з урахуванням:

поданої ними відповідно до пункту 3 цього Положення інформації;

стратегічних цілей і завдань органу державної влади, іншого державного органу;

строків подання пропозицій щодо кандидатур;

рівня володіння державними службовцями, керівниками державних підприємств, установ, організацій іноземними мовами та інших вимог партнерів з розвитку (у разі потреби).

Органи державної влади, інші державні органи подають щороку до 15 січня НАДС інформацію про результати професійного навчання за рахунок міжнародної технічної допомоги та інших форм міжнародного співробітництва за формою згідно з додатком 2 для її узагальнення та подання до 15 лютого Секретаріату Кабінету Міністрів України звіту про результати професійного навчання за рахунок міжнародної технічної допомоги та інших форм міжнародного співробітництва.[5]

В той же час дія цього Положення не поширюється на організацію проведення професійного навчання відповідно до «Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 106 (Офіційний вісник України, 2019 р., № 19, ст. 648).

Голова Національного агентства з питань державної служби (НАДС) Наталія Алюшина 4 листопада розповіла, що державних службовців планують навчити англійської мови.[6] «На законодавчому рівні є намір забезпечити сприяння у вивченні публічними службовцями англійської мови. НАДС бере участь у підготовці відповідного законопроекту». У документі, як зазначила голова НАДС, будуть зазначені категорії державних службовців, які мають володіти англійською, а також для них буде визначений необхідний час на вивчення англійської мови.«Ї

опанування, безумовно, додасть українській публічній службі ефективності та мобільності», - зауважила Наталія Алюшина.[6]

Таким чином урядом розроблена концепція побудови Кабінету міністрів України. У новій структурі уряду буде, вірогідніше за все, 14 міністерств замість поточних 20. Буде запроваджено нова модель оплати праці держслужбовців, проведення оптимізації їх чисельності. Голова Національного агентства з питань державної служби Наталія Алюшина повідомила про нові вимоги, які вже незабаром можуть стати обов'язковими для працівників державної служби. Так євроінтеграційні процеси зобов'язують органи державної влади України мати інституційну спроможність, а працівників відповідного рівня – відповідну професійну компетентність.

Постановою Кабінету Міністрів України № 1028 затверджено Положення про організацію професійного навчання державних службовців, керівників державних підприємств, установ, організацій за рахунок міжнародної технічної допомоги та інших форм міжнародної співпраці. Документом визначено покроковий механізм організації професійного навчання державних службовців міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, державних службовців та працівників, на яких поширюється дія Закону «Про державну службу».

На законодавчому рівні є намір забезпечити сприяння у вивченні публічними службовцями англійської мови. НАДС бере участь у підготовці відповідного законопроекту - у документі будуть зазначені категорії державних службовців, які мають володіти англійською, а також для них буде визначений необхідний час на вивчення англійської мови.

Список використаних джерел:

1. Романенко Є.О. Уряд готує масштабне скорочення держслужбовців //Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XXVI Міжнародної науково-практичної конференції /за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка м. Загреб (Хорватія): ГО «ВАДНД», 07 листопада 2022 р. - с.17-24

2. Мінагрополітики знову хочуть ліквідувати <https://agropravda.com/news/zakonodatelstvo/19128-minagropolitiki-znovu-hochut-likviduvati>

3. Відомі нові вимоги до державних службовців – НАДС <https://sud.ua/uk/news/publication/254248-izvestny-novye-trebovaniya-k-gosudarstvennym-sluzhaschim-nads>

4. Стартував аналіз інституційної спроможності та потенціалу органів державної влади <https://nads.gov.ua/news/startuvav-analiz-institucijnoyi-spromozhnosti-ta-potencialu-organiv-derzhavnoyi-vladi>

5. Про затвердження Положення про організацію професійного навчання державних службовців, керівників державних підприємств, установ, організацій за рахунок міжнародної технічної допомоги та інших форм міжнародного співробітництва: Постанова Кабінету міністрів від 10 вересня 2022 р. № 1028

6. Державних службовців зобов'язують вивчити англійську мову – НАДС <https://sud.ua/uk/news/publication/253411-gosudarstvennykh-sluzhaschikh-obyazhut-vyuchit-angliyskiy-yazyk-nads>

Романенко Є.О.

доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений юрист України, підполковник,
Головне управління
Військової служби правопорядку ЗСУ
м. Київ, Україна

Малахов Р.В.

аспірант, *Національний університет
цивільного захисту України*
м. Харків, Україна

В УКРАЇНІ МОЖЕ З'ЯВИТИСЯ ЕТИЧНИЙ КОДЕКС НАРОДНОГО ДЕПУТАТА

Етична й відповідальна поведінка представників влади – необхідний елемент демократичної системи. Народні депутати мають повноваження для вирішення долі всієї української держави, тому громадяни висувають до них найвищі вимоги щодо їхньої поведінки. Народні депутати знаходяться під постійною увагою засобів масової інформації, як публічні особи, що мають найвищу владу. Високі вимоги до поведінки разом з постійною увагою ЗМІ призводять до того, що скандальні випадки поведінки народних депутатів постійно обговорюються в публічному просторі. Громадське незадоволення зростає також через те, що неналежні вислови та негідні вчинки депутатів не мають, видимих для виборців, наслідків. Скандали та відсутність наслідків неналежної поведінки є одними з чинників чому опитування громадської думки показують рівень недовіри до Верховної Ради у 75% в останні роки. Отже, проблемою, на вирішення якої розроблено законопроект, є низький рівень

суспільної довіри до Верховної Ради. Ця проблема загрожує спроможності держави ефективно впроваджувати політику та є небезпечною для демократичного устрою.

Важливим є також питання професіоналізму народних депутатів України. Неетична поведінка у Верховній Раді підриває професійність в очах громадськості не тільки окремого депутата, але і парламенту загалом. Потрапивши до парламенту, депутати повинні дотримуватися одних і тих же правил поведінки на робочому місці. Уніфіковані стандарти також допоможуть об'єднати самих народних депутатів та конструктивно вирішувати певні політичні розбіжності та міжособистісні конфлікти.

Чинне законодавство щодо етичної поведінки народних депутатів є недосконалим. Недосконалість проявляється у застарілих та абстрактних нормах депутатської етики зразка 1992 року. Навіть ці норми не мають ефективних засобів реагування на своє порушення. Реагування на порушення депутатської етики з боку Верховної Ради є одиничними випадками. Таким чином, важливим є оновлення змісту етичних стандартів поведінки та створення ефективних засобів реагування на їх порушення.

Правила етичної поведінки народних депутатів (Етичний кодекс) є інструментом, що зробить внесок у підвищення суспільної довіри до Верховної Ради шляхом осучаснення правил етичної поведінки народних депутатів та створення ефективних механізмів реагування на порушення стандартів етичної поведінки. Етичний кодекс не є примусом до гарної поведінки. Це є рамка, в якій створюється середовище розвитку моральних якостей та професіоналізму народних депутатів України.

Етичні кодекси прийняті у багатьох європейських демократіях. Україну вже неодноразово закликали

приєднатися до цих держав, шляхом прийняття парламентського Етичного кодексу. Рекомендація прийняти Етичний кодекс наявна у Доповіді та дорожній карті щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, яку підготувала у 2016 році місія Європарламенту. Ця рекомендація була закріплена у постанові Верховної Ради 2016 року «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України». БДПЛ ОБСЄ, Група держав проти корупції (ГРЕКО), Рада Європи теж рекомендують Україні прийняти Етичний кодекс народного депутата України.[1]

30 грудня 2022 року ГРУПА народних депутатів з фракцій монобільшості і опозиції та перший віце-спікер Олександр Корнієнко зареєстрували у Верховній Раді законопроект №8327 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України, яким передбачається запровадження етичного кодексу депутата.[1]

Метою законопроекту є оновлення норм депутатської етики, створення ефективної системи їх впровадження, що сприятиме підвищенню суспільної довіри до Верховної Ради України та зміцненню демократичного врядування. Законопроектом пропонується внести зміни до Законів України «Про статус народного депутата України», «Про комітети Верховної Ради України»,

Регламенту Верховної Ради України, затвердженому Законом України «Про Регламент Верховної Ради України».

Статтю 8 Закону України «Про статус народного депутата України» викласти у такій редакції:

1. Норми депутатської етики поширюються на поведінку народного депутата у публічному просторі,

включно з поведінкою під час здійснення ним повноважень народного депутата та на публічні виступи, вислови у засобах масової інформації, мережі Інтернет.

2. Норми депутатської етики не поширюються на поведінку народного депутата у його приватному житті.

3. Народний депутат підписує зобов'язання виконувати принципи та правила депутатської етики після прийняття присяги на вірність Україні.»

Доповнити статтею 81 такого змісту

Принципи депутатської етики

1. Добросесність.

Народний депутат має уникати будь-якого незаконного впливу на свою діяльність, пов'язану зі статусом народного депутата. Народний депутат не використовує свій статус в особистих інтересах.

2. Гідність.

Народний депутат у своїй діяльності виходить з цінності кожної людини як моральної особистості та сприяє розвитку українського суспільства, в якому визнається цінність особистості. Народний депутат зберігає власну гідність та поважає гідність інших осіб.

3. Відповідальність.

Народний депутат відповідальний за свої рішення та дії перед народом України.

4. Відкритість для суспільства.

Народний депутат є максимально відкритим щодо всіх ухвалених ним рішень та вчинених дій, що впливають зі статусу народного депутата, в тому числі для засобів масової інформації. Народний депутат надає публічні пояснення щодо своїх рішень та обмежує інформацію, тільки якщо інтереси державної безпеки цього явно потребують

5. Лідерство.

Народний депутат, своїм лідерством та своїм прикладом, підтримує та популяризує принципи та правила етичної поведінки народного депутата. Народний депутат працює над зміцненням демократії в Україні та в усьому світі, забезпечуючи ефективне здійснення демократичних процедур.

6. Повага до права.

Народний депутат у своїй діяльності насамперед виходить з принципу верховенства права, є прикладом неухильного додержання вимог закону, присяги народного депутата, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян до права та Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу.

7. Повага до Верховної Ради України.

Народний депутат ставиться з повагою до колег, незалежно від їх політичної приналежності. Народний депутат ставиться з повагою до Верховної Ради України, її традицій, правил та процедур, за якими вона функціонує.

8. Інклюзивність.

Народний депутат України у своїй діяльності дотримується принципів поваги до прав людини та культури різноманітності, недискримінації та рівності. Виконуючи свої повноваження народний депутат України має сприяти утвердженню рівноправності громадян.

9. Патріотизм.

Народний депутат відданий ідеї вільної, незалежної й соборної України та робить все для захисту її незалежності й територіальної цілісності.

10. Професіоналізм.

Народний депутат діє як професіонал своєї справи, відповідально, сумлінно та старанно здійснює свої повноваження, а також вживає заходів для поглиблення своїх знань та вдосконалення практичних навичок.

Доповнити статтею 82 такого змісту:

Правила депутатської етики

1. Використання статусу народного депутата, ресурсів та інформації

Народний депутат:

1) приймає рішення, керуючись виключно інтересами Українського народу;

2) розсудливо та ощадливо, виключно за цільовим призначенням, використовує майно та кошти, які виділяються для здійснення депутатських повноважень;

3) не розголошує інформацію з обмеженим доступом. Не використовує інформацію, отриману при здійсненні депутатських повноважень, яка не є публічною, або є інформацією з обмеженим доступом, для отримання своєї особистої вигоди або особистої вигоди близьких осіб народного депутата;

4) не використовує свої повноваження, мандат та статус народного депутата з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Не вимагає та не отримує будь-яку вигоду в обмін на голосування за будь-яке рішення Верховної Ради України або її комітетів, тимчасових слідчих комісій, тимчасових спеціальних комісій, інших органів Верховної Ради, реєстрацію поправок та пропозицій до законопроектів, реєстрацію проектів законів, постанов, інших актів Верховної Ради, пропозицій з прийняття процедурних та інших рішень, реєстрацію депутатських запитів та звернень;

5) не звертається із депутатськими запитами та зверненнями з питань, які не мають суспільного інтересу;

6) не здійснює вплив на рішення інших народних депутатів, посадових осіб Апарату Верховної Ради України, органів державної влади, чи місцевого самоврядування, щодо працевлаштування близьких осіб депутата;

7) повідомляє про наявність конфлікту інтересів у відповідності до норм законів «Про запобігання корупції» та «Про Регламент Верховної Ради України».

2. Запобігання насильству та дискримінації

Народний депутат:

1) не використовує в усній, чи письмовій формах принизливі, образливі, чи дискримінаційні висловлювання, засновані на приналежності особи до певної групи за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, іншими ознаками (мову ненависті);

2) утримується від будь-яких діянь, у тому числі жестів або висловлювань, які мають на меті або призводять до порушення гідності людини чи групи людей за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання або іншими ознаками;

3) не вчиняє сексуальні домагання, тобто дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають із народним депутатом у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування;

4) не вчиняє будь-які форми дискримінації у своїй діяльності, зокрема щодо працівників Апарату Верховної Ради України та працівників патронатної служби Верховної Ради України, а також виборців та інших осіб;

5) не вчиняє мобінг (цькування) щодо працівників Апарату Верховної Ради України та працівників патронатної служби Верховної Ради України;

6) сприяє формуванню інклюзивного та доступного середовища у Верховній Раді України, зокрема для людей із інвалідністю та інших маломобільних груп населення, а також людей з дітьми та молоді. З цією метою народний депутат у межах своїх повноважень вживає заходи для покращення інформаційної та фізичної доступності Верховної Ради України та її ресурсів для вказаних груп населення, створення у Верховній Раді України, її приміщеннях та комітетах, просторів дружніх для працівників та відвідувачів із дітьми;

7) не застосовує фізичний вплив щодо інших осіб в приміщеннях Верховної Ради та протягом засідань Верховної Ради, комітетів, тимчасових слідчих комісій, тимчасових спеціальних комісій та інших заходів, протягом яких народний депутат здійснює свої повноваження;

8) публічно не використовує ненормативну (нецензурну) лексику, дискримінуючі чи образливі вирази, в усній чи письмовій формах.

3. Взаємодія з колегами та виборцями

Народний депутат:

1) незалежно від політичної приналежності та займаної посади, поважає честь і гідність народних депутатів України, працівників Апарату Верховної Ради України, працівників патронатної служби Верховної Ради України та всіх громадян України;

2) проявляє ввічливість та дотримується високої культури публічного спілкування та публічних виступів;

3) не впливає на працівників Апарату Верховної Ради України, вимагаючи від них вчинення дій, що виходять за межі їх службових обов'язків. Не залучає працівників Апарату Верховної Ради України у політичну діяльність, зокрема задля здійснення агітації, задля проведення виборчої

кампанії, або з іншою метою, не пов'язаною з парламентською діяльністю народного депутата;

4) не використовує мову держав, діяльність яких визнана Верховною Радою України державою-агресором (державою-окупантом) чи становить загрозу національній безпеці та конституційному устрою України, а також держави-терориста проти України.»

Відповідальність за порушення правил кодексу буде індивідуальною. Спочатку буде два попередження. Якщо це не допомогло, депутата позбавлять права брати участь у засіданнях Верховної Ради і відправлять слухати курс із депутатської етики. Ще один спосіб покарання - позбавлення заробітної плати на два місяці.

Окрім того створюється комітет, до предмета відання якого віднесено питання контролю за дотриманням дисципліни та норм депутатської етики; визначаються особливості формування та діяльності комітету, до предмета відання якого віднесено питання контролю за дотриманням дисципліни та норм депутатської етики; визначаються засади розгляду скарг про порушення норм депутатської етики; визначаються засади оскарження рішень про відповідальність депутата за порушення норм депутатської етики.[1]

Прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу) " підвищить рівень професіоналізму народних депутатів України їх моральних якостей, що сприятиме підвищенню рівню суспільної довіри до Верховної Ради України та зміцненню демократичного врядування.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів України (Етичного кодексу): проект Закону від 30.12.2022 № 8327
<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41099>

Габінет М.В.

аспірант кафедри державного управління,
*Навчально-науковий інститут публічного управління
та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПУБЛІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Сьогодні у передових демократичних країнах можна констатувати загальний перехід до більш комплексної системи стратегічного управління в державних організаціях, яка включає стратегічне планування, бюджетування, персонал, а також вимірювання ефективності та управління. На думку окремих дослідників, яку ми повністю поділяємо, наступний важливий етап має включати підвищену увагу до включення в публічний стратегічний менеджмент ідей і практик для сприяння організаційному навчанню та управлінню знаннями [1]. Цей крок серйозно сприйняв би реалізації у практичному вимірі дослідницької точки зору багатьох науковців і прихильників стратегічного підходу про те, що основною перевагою стратегічного планування є навчання та спілкування, які відбуваються під час процесу планування та впровадження [2; 3].

Навчання може стосуватися, наприклад, осмислення зовнішнього середовища та супутніх можливостей та загроз; шляхів організації справ всередині державної установи і відповідних сильних сторін та слабких місць; основних стратегічних питань; альтернативних стратегій розробки

програм і надання послуг; ймовірних проблем впровадження; політики навколо будь-яких зусиль щодо змін тощо. Крім того, такий акцент на навчанні підкреслює важливість того, хто бере участь у процесі планування та впровадження, а також те, як дизайн і розвиток процесів планування та впровадження можуть сприяти ітераціям діалогу, обговорення та змін. Організаційний розвиток також має стати одним із ключових векторів удосконалення сучасної державної установи [4].

Обговорюючи рефлексивну практику, Д. Янов зазначає важливість розуміння не лише того, що менеджери стверджують, що знають, але й того, як вони знають те, що стверджують, що знають [5]. Це допомогло б науковцям краще зрозуміти спільноту практики, яка сприяє розробці проблем і рішень менеджерами. Р. Гамель наголошує на тому, що об'єктивний аналіз проблеми поза контекстом може не відповідати потребам менеджерів так само, як загальне розуміння тими, хто «причетний до проблеми, кого необхідно залучити, щоб розробити рішення» [6, С. 33]. Таким чином, навчання серед спільноти практиків є ключовим для розробки стратегій, які можна прийняти та реалізувати.

Роботи обох авторів кидають виклик поточному руху управління ефективністю, який наголошує на об'єктивних і кількісних даних, виключаючи інші способи пізнання та навчання. Р. Гамель стверджує, що оповідання історій є основним способом, за допомогою якого менеджери реконструюють свій досвід і дізнаються від інших менеджерів про рішення та їх практичність у конкретному контексті, в якому працює менеджер [6], тоді як Д. Янов зазначає, що метафора відіграє когнітивну роль на додаток до її літературної ролі і, таким чином, може впливати на загальне розуміння та дії в організаційних умовах. Метафори також

можна використовувати для заміни явних цілей і мови, щодо яких можуть виникнути розбіжності або політичний конфлікт, оскільки метафори допускають неоднозначне тлумачення [7].

Д. Мойніхан розробляє важливе розуміння того, як інформація вимірювання ефективності використовується організаціями для сприяння навчанню. Він розробляє те, що він називає «моделлю інтерактивного діалогу», щоб пояснити, як і чому організації використовують інформацію про продуктивність всередині та ззовні [8]. Крім того, Дж. Форестер і Г. Адамс стверджують, що для сприяння інтеграції бюджетної реформи в організаціях необхідно більше уваги приділяти динаміці поведінки людей і організаційній культурі [9].

Іншим корисним внеском у дослідження проблеми є модель стратегічного оновлення для бізнес-сектору М. Кросана, Г. Лейна та Р. Уайта [10], яка також має пряме застосування до державного сектора. Їхня модель ґрунтується на розрізненні К. Аргірісом і Д. Шоном одноконтурного і двоконтурного навчання (із прийняттям припущень і викликом припущенням) [11] і є багаторівневою, переходячи від індивідуального до групового та інституційного рівнів і назад. Вони відзначають напругу в організаційному навчанні між переходом від нового навчання, заснованого на зворотному зв'язку, яке використовується для внесення поступових коригувань існуючих стратегій, з одного боку, до «передбачуваного» мислення, яке може призвести до зміни використовуваних теорій, припущень, цінностей та стратегій, з іншого боку. Упереджуючий процес інтерпретації та інтеграції інформації вимагає переходу від індивідуального навчання та розуміння до створення нових спільних поділюваних стратегій або шаблонів, а потім введення цих

знань і відповідних змін у встановлені процедури організацій. Таким чином, вони стверджують, що процеси прямого зв'язку та зворотного зв'язку, ймовірно, потребують різних стимулів і різних типів комунікації та підтримки лідерства. Ця модель дозволяє дослідникам глибше зрозуміти три рівні навчання (індивідуальний, груповий та організаційний) [10].

У зв'язку з цим, оскільки стратегічне управління значною мірою полягає у створенні та підтримці місії та цілей, пов'язаних із узгодженням між організаційними рівнями та функціями, а також між внутрішніми та зовнішніми контекстами, чітка перспектива дослідження, заснована на практиці, зверне особливу увагу на роль зв'язуючої діяльності, ролі, процесу та структури. Відповідні дослідження включають аналіз ролей і дій, що охоплюють межі [12], створення граничного досвіду та груп і організацій, що граничать [13], створення та використання граничних об'єктів [14], а також розвиток нових або протоінституцій [15].

Крос-граничні групи або граничні групи - це «сукупність акторів, які об'єднані з різних способів пізнання або баз досвіду з метою спільного створення межових дій» [13, С. 95]. Типовими прикладами можуть бути стратегічні координаційні комітети або цільові групи та групи стратегічного планування, а також представницькі органи прийняття рішень. Оскільки деякі граничні групи стають формалізованими, структурованими та інституціоналізованими, вони стають крос-граничними організаціями або протоінституціями [15].

Вміло спроектовані дискусійні форуми дозволяють граничним групам мати межуючий досвід, визначений як «спільна або поділювана діяльність, яка створює відчуття спільності та здатність долати кордони між

учасниками» [13, С. 94]. Граничний досвід важливий для того, щоб допомогти учасникам виробити спільну точку зору, на основі якої вони потім можуть діяти. Багато заходів зі стратегічного планування, наприклад, аналіз зацікавлених сторін, проведений командою, або обговорення стратегії координаційними комітетами можуть розцінюватися як граничний досвід.

Граничні об'єкти, зазвичай, важливі для того, щоб допомогти людям створити спільне значення. Граничні об'єкти – це «фізичні об'єкти, які дозволяють людям зрозуміти інші точки зору» [13, С. 95]. Крім того, ці об'єкти можуть сприяти трансформації різноманітних поглядів у спільні знання та розуміння, що може вплинути на дії [14]. Особливе значення в стратегічному плануванні мають дискусійні документи різного характеру, проекти та остаточні стратегічні карти та стратегічні плани. Таким чином, стратегічна карта або стратегічний план не є окремим сховищем цінності, а натомість є нелюдським актором, який потенційно важливий для створення спільного сенсу разом із людьми, таким чином змінюючи асоціації та зв'язки різного роду, що веде до кращої продуктивності [16]. Інакше кажучи, з точки зору практики, ніколи не можна очікувати будь-якого прямого, причинно-наслідкового зв'язку між існуванням стратегічного плану та результативністю, практика так не працює.

Список використаних джерел:

1. Moynihan D., Landuyp N. How do organizations learn? Bridging cultural and structural perspectives. *Public Administration Review*, 2009. Vol. 69. P. 1097-1105.

2. Barzelay M., Campbell C. Preparing for the future: Strategic planning in the U.S. air force. Washington, DC: Brookings Institution Press, 2003.

3. Bryson J. Strategic planning for public and nonprofit organizations. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2004.

4. Cummings T., Worley, C. Organization development and change. Cincinnati, OH: South-Western College, 2008.

5. Yanow D. Ways of knowing: Passionate humility and reflective practice in research and management. American Review of Public Administration, 2009. Vol. 39. P. 579-601.

6. Hummel R. Stories managers tell: Why they are valid as science. Public Administration Review, 1991. Vol. 51. P. 31-41.

7. Yanow D. Supermarkets and culture clash: The epistemological role of metaphors in administrative practice. American Review of Public Administration, 1992. Vol. 22. P. 89-109.

8. Moynihan D. The dynamics of performance management: Construction information and reform. Washington, DC: Georgetown University Press, 2008.

9. Forrester J., Adams G. Budgetary reform through organizational learning: Toward an organizational theory of budgeting. Administration and Society, 1997. Vol. 28. P. 466-488.

10. Crossan M., Lane H., White, R. An organizational learning framework: From intuition to institution. Academy of Management Review, 1999. Vol. 24. P. 522-537.

11. Argyris C., Schon D. Organizational learning: A theory of action perspectives. Reading, MA: Addison-Wesley, 1996.

12. Maguire S., Hardy C., Lawrence, T. Institutional entrepreneurship in emerging fields: HIV/AIDS treatment advocacy in Canada. Academy of Management Journal, 2004. Vol. 47. P. 657-679.

13. Feldman, M., Khademian A., Ingram H., Schneider A. Ways of knowing and inclusive management practices. Public Administration Review, 2006. Vol. 66. P. 89-99.

14. Carlile P. Transferring, translating, and transforming: An integrative framework for managing knowledge across boundaries. *Organization Science*, 2004 Vol. 15. P. 555-568.

15. Lawrence T., Hardy C., Phillips, N. Institutional effects of interorganizational collaboration: The emergence of proto-institutions. *Academy of Management Journal*, 2002. Vol. 45. P. 281-290.

16. Shove E., Watson M., Hand M., Ingram J. *The design of everyday life*. New York, NY: Berg, 2007.

Довгань Л.І.

лікар-пульмонолог,

КНП «Хмельницька обласна лікарня»

Хмельницької обласної ради,

м. Хмельницький, Україна

МОНІТОРИНГ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗАХВОРЮВАННЮ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ В УКРАЇНІ

На особливе місце у системі управління біологічною безпекою на національному та регіональному рівнях в Україні заслуговує напрям моніторингу у сфері протидії захворюванню на туберкульоз. У той же час, багаторічний досвід створення та експлуатації систем епідеміологічного моніторингу туберкульозу показав, що успіх їхньої реалізації безпосередньо залежить від обґрунтованості структури даних, які використовуються та збираються, від того як був організовано процес впровадження та практичного використання, і, нарешті, функціональних можливостей обробки та аналізу інформації [1].

У сучасній моделі захворюваності на туберкульоз можна побачити негативний сценарій, який описується як короткочасне поліпшення епідеміологічних показників, їх низька достовірністю за відсутності об'єктивної системи моніторингу на тлі нестабільності та мінливості епідемічної ситуації, а також збільшення загальної кількості хворих та зростання питомої ваги важких форм.

З точки зору науки про управління, охорона здоров'я є об'єктом соціально-комунікативного простору і взаємодіє з іншими об'єктами (оточенням) шляхом обміну інформаційними потоками управлінського характеру [2]. З

початком повномасштабної війни проти РФ система моніторингу і оцінювання даних щодо туберкульозу зазнала катастрофічної руйнації, а сама проблема вийшла на новий загрозливий рівень який ще необхідно оцінити у історичні перспективі. Моніторинг в ідеальній моделі включає такі елементи як: об'єктивний та всебічний моніторинг з метою виявлення та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів національної безпеки; вироблення порогових, гранично допустимих значень соціально-економічних показників, переступивши які суспільство може вступити до зони нестабільності. Водночас, сьогодні працівники системи моніторингу на рівні МОЗ України об'єктивно не можуть своєчасно отримують дані регіональних відділень та відстежують індикатори моніторингу, забезпечуючи зворотний зв'язок та підтримувальне кураторство регіонів. Посадові обов'язки та плани роботи у більшості регіонів порушено. Зростають складнощі у координації роботи зі структурами, що виходять за межі МОЗ України (ДКВС України, Міноборони та інші відомства). Зазначені виклики впливають на необхідність перегляду управлінських підходів до здійснення організації моніторингу туберкульозу у системі публічного управління.

Таким чином, модель ситуації з захворюваністю на туберкульоз характеризується значною нестабільністю, високою епідемічною напруженістю, що відбивається і на показниках в цілому. Сьогодні необхідно говорити про потенційні загрози прихованих та не виявлених вогнищ захворювання у регіонах ведення бойових дій. Разом з недостатнім охопленням населення профілактичними оглядами, зростання числа вперше виявлених хворих із запущеними формами туберкульозу, високою частотою бактеріовиділення у хворих, високою смертністю, низькою

якістю лікування стає очевидним недостатній рівень організаційних соціальних, економічних та управлінських заходів, що проводяться.

Медична реабілітація хворих також перебуває на низькому рівні, що поряд з недостатньою якістю оздоровлення хворих під час основного курсу лікування призводить до розвитку рецидивів захворювання та значних функціональних втрат у хворих на туберкульоз. Соціальна реабілітація хворих та осіб, які переохворіли на туберкульоз представлена трьома аспектами, які відповідають різним комунікативним верствам оточення пацієнта та включає роботу з індивідом, з ближнім та далеким контактним оточенням хворого, та роботу з суспільством.

У цьому контексті туберкульоз перетворюється на елемент загроз національній безпеці держави. Водночас, зазначене не знаходить свого належного відображення у законодавстві та не враховане у системі публічного управління. Проблемні сфери управління боротьбою з туберкульозом, включають: відсутність цілісності управління; відсутність точної картини епідемічної ситуації; недостатній, контроль над міграційними процесами; фізично; і морально застарілу матеріально-технічну базу протитуберкульозної служби, і недостатнє ресурсне забезпечення протитуберкульозних заходів, недостатню доступність та ефективність спеціалізованої протитуберкульозної медичної та соціальної допомоги; неадекватне ставлення населенням до проблеми туберкульозу; низьку мотивацію співробітників; задіяних у протитуберкульозній діяльності.

Система організації виявлення хворих на туберкульоз повинна бути спрямована в першу чергу на групи ризику з туберкульозу, сформовані за результатами моніторингу за

епідемічною ситуацією, включаючи моніторинг причин і факторів смерті, і представляти комплекс заходів щодо відбору контингентів для обстеження на туберкульоз, проведення в стислий термін інструментального та лабораторного підтвердження діагнозу.

Місцевим органам влади, керівникам установ фізіатричної та загальної лікувальної мережі необхідно:

- використовувати розрахунки статистичних показників з туберкульозу окремо для дорослого, дитячого та підліткового населення, що дозволяє об'єктивно визначити прихований резервуар туберкульозної інфекції та якість проведених профілактичних та протиепідемічних заходів серед різних вікових груп;

- проваджувати щорічне флюорографічного обстеження всього дорослого населення з метою раннього виявлення туберкульозу, зменшення прихованого резервуару туберкульозної інфекції та профілактики нових випадків зараження та захворювання на туберкульоз дітей та підлітків (до завершення періоду повоєнної відбудови);

- застосовувати алгоритми діагностики туберкульозу та системи контролю через використання системи управління ризиками, як ефективний метод управління та вдосконалення фізіатричної допомоги;

- розробити комплекс заходів щодо підвищення престижу лікаря-фізіатра з метою оптимізація кадрових ресурсів фізіатричної служби.

Таким чином, побудова перспективного механізму боротьби з туберкульозом та визначення стратегії реалізації комплексу протиепідемічних заходів у системі публічного управління, відповідно до визначених заходів, має забезпечити досягнення позитивного результату при якому епідемічна обстановка стабілізована і згодом - відзначається

зниження захворюваності на туберкульоз при стійких тенденціях подальшого зниження кількості хворих та відсутності процесів.

Виходячи з цього основною метою боротьби з туберкульозом є якісна регресивна зміна епідемічної ситуації з туберкульозом, що характеризується встановленням визначених відмінностей між епідемічним станом, що спостерігається і тим який прогнозується, після застосування відповідних заходів. Як висновок наголосимо, що у процесі формування відповідних механізмів публічного управління запобіганню захворюваності на туберкульоз необхідний комплексний підхід, заснований на законодавчій базі, медичних, соціальних програмах та епідеміологічній діагностиці, що реалізуються за допомогою системи організаційних, адміністративно-господарських, соціальних, лікувально-діагностичних, протиепідемічних та профілактичних заходів. Для цього захворювання на туберкульоз має бути віднесене до загроз національній безпеці, що підвищить пріоритетність заходів боротьби з ним.

Список використаних джерел:

1. The global plan to stop TB 2011-2015: transforming the fight towards elimination of tuberculosis. WHO, 2010. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241500340>
2. Фуртак І. Напрями удосконалення державного управління охороною здоров'я в Україні. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 26. С. 210–215.

Звірич В.В.

кандидат медичних наук,
докторант кафедри управління та адміністрування,
*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У НАУКОВИХ ТА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Система охорони здоров'я в Україні представлена комплексним функціонуванням значної кількості різних закладів галузі. Крім основних закладів II і III рівня підпорядкування МОЗ до системи охорони здоров'я належать навчальні та наукові установи. Усі вони взаємодоповнюють одне одного реалізуючи спільну мету. Кожна організація виконує важливу функцію у забезпеченні діяльності усієї галузі.

Навчальні заклади – заклади вищої освіти I-IV рівнів акредитації – мають подвійне підпорядкування: Міністерству охорони здоров'я та Міністерству освіти і науки. До кращих медичних навчальних закладів України відносяться: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Дніпропетровська медична академія Міністерства охорони здоров'я України, Харківський національний медичний університет та Національний фармацевтичний університет.

Основною метою діяльності навчальних закладів є формування висококваліфікованих медичних працівників різних спеціальностей та напрямів. У контексті організації

управління персоналом, то очевидно, що для менеджерів навчальних закладів важливим є забезпечення підвищення кваліфікації щодо ефективної управлінської та викладацької роботи задля результативного досягнення мети.

Наукові та науково-дослідні установи системи охорони здоров'я є важливими інноваційними інституціями, які забезпечують активний розвиток наукових досліджень у медичній галузі, створення науково-технічних розробок та інновацій задля збереження здоров'я і життя населення. До основних науково-дослідних установ МОЗ віднесено: Державна установа «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я України», Державне підприємство «Український науково-дослідний інститут медицини транспорту Міністерства охорони здоров'я України», Державна установа «Український науково-дослідний протичумний інститут імені І.І. Мечнікова», Державне підприємство «Український науково-дослідний інститут промислової медицини», Державна установа «Львівський науково-дослідний інститут епідеміології та гігієни Міністерства охорони здоров'я України» та багато інших.

Основною метою діяльності науково-дослідних установ МОЗ є проведення наукових досліджень та розробка інноваційних наукових розробок у різних напрямках медицини, а саме: створення нових ефективних лікувальних засобів, методів лікування, раціональної профілактики захворювань, а також розробка інноваційних організаційно-управлінських механізмів функціонування досліджуваної галузі. Тобто діяльність науково-дослідницьких установ прямо пов'язана з можливістю розробки дієвих механізмів удосконалення системи управління персоналом у організаціях галузі.

У процесі децентралізаційних реформувань та змін у галузі охорони здоров'я відбуваються системні зміни у цілій системі, і у сфері наукової та навчальної інфраструктури теж. Очевидно, що змінюється система фінансування наукових та навчальних медичних закладів та інші управлінсько-організаційні зміни.

Основними сучасними особливостями управління персоналом в наукових та навчальних закладах охорони здоров'я є: зростання вимог до ефективності та результативності праці; інновації в організації праці; диджиталізація управлінських процесів; скороченням витрат на утримання працівників.

Таким чином з метою забезпечення належного функціонування системи управління персоналом в наукових та навчальних закладах охорони здоров'я необхідними є системні зміни в управлінській системі загалом.

Ковальський Д.В.

здобувач,

*Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНУ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Зміст кадрової безпеки органу публічної влади розкривається за допомогою використання системи критеріїв та параметрів, тобто оціночних станів органу публічного управління з позиції безпечного здійснення найважливіших кадрових процесів. Складнощі оцінки кадрової безпеки пов'язана з наявністю безлічі невирішених питань на загальнотеоретичному рівні, що обумовлює існування різних підходів, які, однак, не можуть гарантувати точності та валідності методик, які застосовуються.

Найбільш поширеними підходами оцінки кадрової безпеки організації є статистичний, розрахунково-аналітичний та експертний.

Застосування статистичного підходу дозволяє провести аналіз частоти виникнення тієї чи іншої ризикової ситуації та виділити фактори, що сприяють її реалізації, а також порівняти їх з даними попередніх періодів та (наскільки це можливо) аналогічними даними інших організацій. Істотним недоліком даного методу є необхідність наявності значного масиву даних, що достатньо ускладнює застосування статистичного підходу при оцінці кадрової безпеки.

Розрахунково-аналітичний підхід заснований на застосуванні математичного апарату теорії ймовірностей і прикладних математичних методів, що дозволяють досить

точно визначити рівень ризику при наявності вихідних даних, що характеризують варіанти та ймовірності подій, а також розумінні закономірностей їх розвитку. Обмеженість застосування апарату математичної статистики і теорії ймовірностей при оцінці кадрової безпеки викликана тим, що більшість аспектів, пов'язаних з діяльністю людини, вкрай складно піддаються математичній формалізації.

На нашу думку, в контексті даного питання більш адекватна оцінка, що дозволяє зробити вибір на користь конкретних варіантів управлінських впливів, може бути отримана при використанні експертного оцінювання. Як правило, даний підхід застосовується для важкоформалізованих завдань і заснований на використанні знань і досвіду фахівців (експертів). До його різновидів можна віднести, перш за все, наступні методи: асоціацій, векторів переваг, бінарних порівнянь, середньої точки, Дельфі, мозкової атаки (штурму), Патерн, вирішальних матриць Г.С. Поспелова та ін.

Сьогодні в світовій спільноті функціонує достатньо організацій, які спеціалізуються на діагностиці особистісних якостей індивідуума при їх вступі на вакантну посаду. Найбільш відомі в цьому контексті інструменти оцінки кадрової безпеки репрезентовані такими методами [1; 2]:

- тести компанії Midot - оцінка надійності кандидата на вакантну посаду й оцінка рівня лояльності персоналу;
- перевірка на поліграфі (детекторі брехні);
- Profles International тести – SOS (першопочаткова оцінка претендента), PMF (оцінка управлінських якостей індивіда), EBC (перевірка відомостей про нового співробітника), CSP (оцінка якості роботи з клієнтами), PXT (оцінка рівня відповідності посаді), WES (оцінка ступеня командної взаємодії), PPI (оцінка рівня ефективності праці),

PLP (оцінка рівня лояльності персоналу), JSA (оцінка професійних якостей індивіда), PSA (оцінка ефективності продажів), CP360 (оцінка 360-градусів);

– Extended DISC System тести – передбачають використання комп'ютерної програми, яка дозволяє ідентифікувати індивідуальні особливості працівника, необхідні для виконання тієї чи іншої роботи.

Для здійснення кількісного оцінювання рівня кадрової безпеки більшість науковців [3; 4] пропонують застосовувати інтегральний підхід, який передбачає визначення та розрахунок сукупності коефіцієнтів, встановлення їх граничних значень, ідентифікація ступенів вагомості, підрахунок загального інтегрального показника. Для визначення рівня кадрової безпеки автори методики групують коефіцієнти у 4 блоки: показники чисельності персоналу, характеристики мотиваційної системи, якісного складу працівників і ефективності використання персоналу.

Х. Жидецька [5], вважає застосування такого підходу неповним. Тому автором опрацьовано методичний підхід, що передбачає розрахунок загального показника, який інтегрує шість груп індикаторів, а саме: стабільності та лояльності персоналу, характеристики системи оплати праці, освітньо-інтелектуального рівня працівників, ефективного використання персоналу, соціальної захищеності кадрів і безпечних умов праці. Таке групування дає змогу отримати комплексну кількісно-якісну характеристику рівня безпеки. Аналогічної думки при розробці концепції оцінки кадрової безпеки у своїх працях також дотримується Момот Т. [6].

В контексті комплексного оцінювання рівня кадрової безпеки органу публічного управління вважаємо за доцільне дослідити методику Г. Назарової. Загальна послідовність використання цього методу така: формування індикаторів із

додержанням принципів повноти, ненадлишковості, інформаційної простоти, вимірюваності та нормалізації; визначення оптимальних, порогових і граничних значень індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегрального індексу. Це, на думку вченого, дозволить уникнути окремих неточностей існуючих методик оцінки кадрової безпеки, а саме: статичність критеріїв оцінки кадрової безпеки; зосередження уваги на кількісних показниках і їх незбалансованість; низький зв'язок зі стратегію розвитку організації.

Жидецька Х. [5] та Момот Т. [6] вважають індикаторний підхід найбільш адекватним для оцінювання кадрової безпеки, оскільки він забезпечує порівняння фактичних значень з граничними (еталонними), а це спрощує процедуру формулювання висновків щодо наявного рівня кадрової безпеки. На думку Назарової Г. [7], доцільним є використання індексного підходу, який заснований на вимірюванні стану кадрової безпеки шляхом розрахунку інтегрального індексу, а це спрощує оцінку кінцевого результату.

Для кожної зі складових автори методики рекомендують проводити нормування (стандартизацію) показників; ідентифікацію показників -стимуляторів і дестимуляторів; встановлення еталонів та способів нормування значень показників; розрахунок нормованих значень, встановлення коефіцієнтів вагомості та підрахунок загального інтегрального показника. Останній порівнюється із діапазоном встановлених значень та ідентифікує в підсумку рівень кадрової безпеки в організації.

Таким чином, систематизація наукових підходів щодо оцінки рівня кадрової безпеки органу публічної влади свідчить про наявність різного методичного інструментарію розрахунку підсумкового показника. Однак, найбільш

коректними в останній час щодо якісної та кількісної оцінки рівня кадрової безпеки є група інтегральних методів, які дозволяють ідентифікувати її рівень на основі загального показника. Застосування цього підходу дозволить не тільки визначити рівень формування та забезпечення кадрової безпеки, але й розробити відповідні рекомендації щодо поліпшення її стану в органі публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Extended DISC System. URL:<http://www.extendeddisc.com>
2. Midot. URL: <http://www.Midot.com.ua>
3. Козаченко Г.В., Ілляшенко О.В. Механізм управління у системі економічної безпеки підприємства: призначення, зміст та структура. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 3. С. 25–28.
4. Реверчук Н. Й. Кадрова безпека підприємства та методологія управління нею. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2009. № 1 (4). С. 159–163.
5. Жидецька Х. В. До питань формування системи показників для визначення рівня соціально-трудової безпеки підприємства. *Наукові записки (Укр. Акад. Друкарства)*. Серія: економічні науки. 2015. № 1 (50). С. 86–95.
6. Момот Т.В., Чжан Х.Ю. Визначення індикаторів кадрової безпеки в складі фінансово-економічної безпеки. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 8. С. 266–271.
7. Назарова Г. В., Лобазов С. М. Удосконалення методики розрахунку інтегрального індексу кадрової безпеки підприємства. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 1 (17). С. 134–139.

Кошляк І.І.

аспірант,

Харківський національний університет

міського господарства

імені О. М. Бекетова

м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Демократичний розвиток України передбачає дотримання основних принципів місцевого самоврядування та залучення громадськості до участі у формуванні, прийнятті та реалізації управлінських рішень, що стосуються питань забезпечення соціально-економічного й культурно-побутового розвитку територіальних громад. Очевидно, що побудова довірчих взаємовідносин між органами публічної влади та громадськістю неможлива без ефективної співпраці владних інституцій із населенням відповідної територіальної громади, тому формування й активна діяльність органів самоорганізації населення набуває особливої гостроти та вагомого значення.

Досліджуючи сутність органів самоорганізації населення в територіальних громадах, варто відмітити, що вони асоціюються із представницькими органами, що створюються громадянами певної територіальної одиниці з метою вирішення питань місцевого значення. Діяльність органів самоорганізації населення в територіальних громадах регламентується Законом України «Про органи самоорганізації населення» [1], відповідно до якого органи

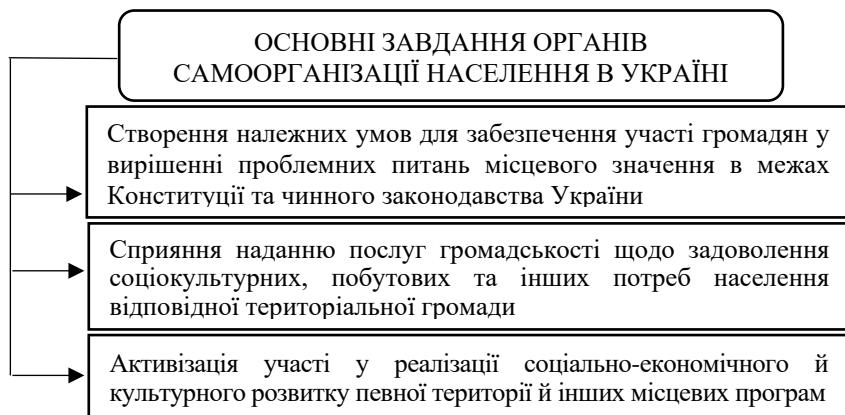

самоорганізації населення визначаються як представницькі органи, що на законних підставах створюються жителями села, селища, міста або їх частин для вирішення питань, що мають значення на території певної громади.

Стає зрозумілим, що органи самоорганізації населення в територіальних громадах являються однією із форм участі членів територіальної громади в процесі прийняття рішень органами місцевого самоврядування при реалізації принципів, функцій та завдань публічної влади.

Чинним Законом України «Про органи самоорганізації населення» [1] визначено перелік таких органів, до якого відносяться: будинкові, вуличні й квартальні комітети; комітети мікрорайонів; комітети районів у містах; сільські, селищні комітети.

Крім того, органи самоорганізації населення уповноважені виконувати певні завдання, основні із яких вважаємо за доцільне систематизувати на рис. 1.

Рис. 1. Основні завдання органів самоорганізації населення в територіальних громадах в Україні
Сформовано автором за: [1].

Стає очевидним, що діяльність органів самоорганізації населення в територіальних громадах в Україні є ваговою складовою системи становлення громадянського суспільства та розвитку системи місцевого самоврядування. Крім того, самоорганізація населення набуває вагомого значення для підвищення ефективності розвитку регіональної інфраструктури, адже вона співвідносна із процесами формування інституційного середовища на місцевому рівні та взаємовідносин у суспільстві. Тому, надзвичайно важливо, щоб права громадськості на самостійне вирішення питань місцевого значення не порушувалися зі сторони органів місцевого самоврядування.

Т. Майко [2, с. 218] пропонує виокремлювати основні функції органів самоорганізації населення в територіальних громадах, до яких відносить:

- 1) задоволення потреб та суспільних інтересів населення територіальної громади;
- 2) донесення до влади наявних проблем та потреб із вимогами їх вирішення в інтересах громадськості;
- 3) здійснення громадського контролю за діяльністю влади та наданням нею якісних послуг;
- 4) надання допомоги в об'єднанні громадян при вирішенні спільних проблем місцевого значення.

Таким чином, теоретичні аспекти дослідження особливостей функціонування органів самоорганізації населення в територіальних громадах України дають підстави стверджувати, що в країні функціонування органів самоорганізації населення в територіальних громадах регламентується чинним законодавством, а їх діяльність спрямована на вирішення проблем місцевого значення.

Список використаних джерел:

1. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 № 2625–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.

2. Майко Т.С. Функціонування органів самоорганізації населення в містах. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2017. № 2 (33). С. 217–225. URL: DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.33.109810>.

Марченко Р.В.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ У ПРОЦЕСАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ

У даному дослідженні пропонується використати загальновизнані в науковому співтоваристві концепції значення засобів масової інформації з метою розуміння особливостей розвитку політичних комунікацій за рахунок активної взаємодії органів публічної влади і засобів масової інформації. За основу для визначення значимості та ролі засобів масової інформації в сучасному соціумі можна взяти наукові дослідження відомих американських науковців: Т. Пітерсона Ф. Сіберта та У. Шрамма.

Наукова робота вищезазначених авторів – «Чотири теорії преси», датована 1956 роком, заснована на теоріях свободи слова та соціальної відповідальності, зберегла свою актуальність і на сьогоднішній день. У ній розкриті чотири напрями розуміння питань ролі засобів масової інформації у взаємодії органів публічної влади держави (див Табл. 1.) [1. С. 41].

Таблиця 1.

Чотири теорії преси за Т. Пітерсоном, Ф. Сібертом та У. Шраммом.

Назва теорії	Коротка характеристика
<i>Авторитарна теорія</i>	Дана теорія окреслила первинну модель функціональної ролі засобів масової інформації для держави, характерну для більшості країн світу. У ній преса виступає як «служниця» органів публічної влади, що несе повну відповідальність перед представниками держави за ту інформацію, що виносить на загальний розгляд про них

<i>Радянська комуністична теорія преси</i>	Засоби масової інформації у часи радянського режиму виступають таким самим інструментом державної влади як і при недемократичному авторитарному політичному режимі. Ключовою відмінністю з попередньою теорією є наявність державного права власності на всі засоби масової інформації, а поняття прибутку, відповідно, відсутнє. Розуміння громадянським суспільством важливості свободи думки та слова як суспільного блага підміняється поняттям «негативна свобода», яку можна розуміти як стабільність держави через відсутність власної думки у громадян
<i>Лібертаріанська теорія</i>	Теорія повністю протилежна до авторитарної щодо розуміння ролі засобів масової інформації у державній системі. Людина, у такому контексті, сприймається як розумна істота, яка в змозі розрізняти погане від хорошого та вибирати із двох альтернатив кращу. При цьому, вона виступає залежною істотою, яку необхідно направляти та вести по заданому курсу. У такому випадку, засоби масової інформації визначаються як партнери в пошуку правильного рішення та істини
<i>Теорія соціальної відповідальності</i>	Вважається найбільш пристосованою концепцією до умов сучасності з урахуванням тісної взаємодії органів публічної влади і засобів масової інформації. Особливістю даної теорії є максимальне дотримання засобами масової інформації етичних правил, зміст яких полягає у створенні умов задля уникнення управління органами публічної влади громадською думкою заради вигоди (фінансової чи моральної)

Нестандартну структуру влади у власному науковому доробку розкриває Д. Кейтер, який окрім законодавчої, судової та виконавчої влад виділяє ще один (четвертий) її вид – засоби масової інформації, підкреслюючи їх незалежність від замовлення влади. Окрім цього, автор

наголошує на тому, що саме засоби масової інформації виступають як проміжна ланка між різнорівневими структурами органів публічної влади, яка сприяє співпраці таких владних інституцій одна з одною та, відповідно, з громадянами [2, с. 77].

У ракурсі розгляду проблематики формування взаємодії органів публічної влади і засобів масової інформації, вважається за необхідне окремо виділити наукові дослідження 1995 року Р. Реіга про особливості суспільної комунікації народних мас. У власному науковому доробку автор визначає роль та місце політичного та економічного впливів, що здійснюють засоби масової інформації на громадську думку, розкладає їх по складових, щоб кожному дати детальну характеристику [3, с. 391-392].

Маю зазначити, що, у більшості наукових досліджень, вчені прийшли до загального розуміння того факту, що саме за демократії збільшується маніпулятивний потенціал засобів масової інформації. У свою чергу, за тоталітарного режиму використовуються різноманітні види відвертого морального «насильства» над громадянами держави. Такої ж думки притримується З. Фрейре – фахівець із засобів масової інформації. Продовжуючи таку думку, автор зазначає, що найбільш вагому роль у процесах маніпуляції свідомістю відіграє саме телебачення. Воно створює ілюзію безпосереднього контакту між об'єктами та суб'єктом маніпуляції та оперативного зворотного зв'язку. При цьому, телебачення перетворює комунікації у своєрідне шоу (спектакль зі драматургією), що ще більше сприяє зацікавленості глядачів у взаємодії [4].

Підтримуючи таку ж точку зору, Р. Макнейл додає, що саме телебачення є головним чинником докорінних змін у видах політичного інформування суспільства. Автор

наголошує на тому, що саме цей різновид засобів масової інформації призвів до відчутних змін до технік переконання народних мас та активного маніпулювання громадською свідомістю. У 70-х роках ХХ століття уже йшла мова про повноцінну роботу індустрії телевізійної політичної реклами [4].

Кінець ХХ – початок ХХІ століття став періодом вступу індустріально-розвинених держав світу у інформаційну еру, позначену впровадженням інноваційних інформаційних технологій та становленням інформаційного суспільства, що спричинило різке підвищення впливу саме інформаційної влади.

Розглядаючи наукову позицію Ю. Оборотова, слід виокремити думку про те, що в сучасному світі спостерігається зміцнення інформаційної складової у процесах функціонування держави, зокрема, використання мережевих комунікацій в організації та діяльності країни, розвитку електронної торгівлі, здійснення фінансових контактів тощо [5, с.5].

На мій погляд, вагомим аспектом формування взаємодії органів публічної влади і засобів масової інформації слід, також, виокремити процес оцінювання ваги у політичній сфері саме інформаційно-комунікаційних технологій.

Пропонується, у такому контексті, розглянути наукову позицію Дж. Нейсбіта, який у власних дослідженнях довів тезу про те, що активний розвиток широкої мережі засобів масової інформації сприяв подальшому застосуванню інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій з метою оперативного інформування громадян держави щодо питань політичного та соціального характерів, а, також, обговорення нагальних проблем суспільного життя. На думку автора, швидкий розвиток інформаційного суспільства стане

можливим за рахунок використання глобальних електронних комунікацій, що, у подальшому, сприятиме децентралізації існуючої влади та переходу до партисипаторної форми демократії, яку можна розуміти як підтримку активної участі громадян держави в процесах ухвалення та реалізації управлінських рішень (політичних, соціальних, економічних) як на місцях, так і на загальнонаціональному рівні.

Список використаних джерел:

1. Коленко В.В. Механізми публічного управління взаємодії влади з засобами масової інформації в сучасній Україні Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань “Публічне управління та адміністрування” за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2021., 212 с.

2. Рачинська О.А. Механізми реалізації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 “механізми державного управління” (25 – державне управління). Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київ, 2019., 234 с.

3. Годлевська В. Засоби масової інформації як джерело з вивчення процесу консолідації демократичного режиму в Іспанії (1982-1996 рр.) / В. Годлевська // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - 2012. - Вип. 21. - С. 391-405.

4.Макаренко Л. П., Роль вітчизняних ЗМІ в процесі політичних комунікацій Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник» с.347 https://www.researchgate.net/publication/350017177_Rol_vitcznanih_ZMI_v_procesi_politichnih_komunikacij

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

5. Антошина І. В., РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФУНКЦІОНУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЛАДИ Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2022 № 57, стр. 4-7.

СЕКЦІЯ 2. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Калініченко З.Д.

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту,
*Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

ПРІОРИТЕТНІ ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ДО ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Інтеграція вітчизняних підприємств до ланцюгів доданої вартості є принципово важливою для розвитку промисловості України. Участь у таких ланцюгах дає синергетичний ефект, дозволяє учасникам об'єднувати потужності для досягнення поставлених цілей і завдань і загалом покращує конкурентоспроможність.

Аналіз ефективності ведення бізнесу та менеджменту підприємства з точки зору прийняття рішень є ключовими факторами впливу на результат. Пошук методик для оцінювання ефективності діяльності, які б відображали результативність використання ресурсів, є найважливішим завданням сучасної економіки. Використання для оцінювання ефективності діяльності підприємства класичних економічних показників не відображає результатів використання окремих видів як уречевлених, так і

інвестованих ресурсів, а відповідно – не дозволяє приймати ефективні рішення. Світовий досвід свідчить про доцільність використання системи показників доданої вартості.

Інтелектуалізація економічних процесів безпосередньо відобразилася на змістовних аспектах економічного зростання підприємства, що, в свою чергу, актуалізувало оцінювання та забезпечення довгострокових перспектив. На мікроекономічному рівні додана вартість не обчислюється і не використовується. Навіть для розрахунку податку на додану вартість застосовується непрямий метод, який не передбачає визначення суми доданої вартості, створеної підприємством.

Разом з тим, основним макроекономічним показником результатів функціонування економіки в статистиці України, як і більшості країн, є ВВП, тобто сума валової доданої вартості галузей чи секторів економіки (виробничий метод), або сума оплати праці, чистих податків і валового прибутку (розподільчий метод). Отже, на мікроекономічному рівні основним показником є прибуток, а на макроекономічному – додана вартість[1].

Якщо суспільство зацікавлене у зростанні ВВП, то в цьому має бути зацікавлене і кожне підприємство, тоді інтереси суспільства і окремих суб'єктів господарювання будуть узгодженими та спрямованими на досягнення однієї мети. Орієнтація на поєднання інтересів суспільства в цілому і результатів діяльності окремих суб'єктів господарювання схиляє до того, щоб зробити додану вартість основним показником, що відображає результати діяльності підприємств.

За зміни орієнтиру – на збільшення доданої вартості (різниця між доходом і матеріальними витратами), тобто зростання суми заробітної плати, податків і прибутку,

система інтересів містить в собі не тільки власників, а й найманих працівників. У цьому випадку вони розглядаються як внутрішній елемент системи, як інтелектуальний капітал суб'єктів господарювання.

Особливо яскраво можна продемонструвати обмеженість показника прибутку для оцінювання діяльності публічних акціонерних товариств та інших великих підприємств корпоративного типу. Публічне акціонерне товариство є об'єктом зіткнення інтересів багатьох учасників корпоративних відносин (власників-акціонерів; суспільства, в особі держави та громади; трудового колективу, в особі найманих працівників; кредиторів, в особі банків і власників корпоративних облигацій). Пропонується застосовувати додану вартість як критерій для оцінки результативності діяльності корпоративних підприємств.

Пріоритетними інструментами інтеграції України та отримання вигідних позицій у міжнародних ланцюгах доданої вартості є:

1. Обов'язкова локалізація виробництв за участю держави.
2. Запуск широкої мережі сучасних індустріальних парків з розвинутою інфраструктурою та дієвими податковими стимулами, на базі яких можливе прискорене формування виробничих кластерів.
3. Підтримка R&D у промисловості через фонди та державне фінансування.

Ключовий фактор успішної інтеграції в ГЛДВ— наявність розвинутої переробної промисловості. Зараз країні необхідна масштабна програма з будівництва переробних заводів на власній території. Розумна індустріальна політика своєю чергою має забезпечити системний та цілісний підхід для цього.

Успішна інтеграція передбачає наявність у країні цілого ряду інструментів системного впливу та розвитку, таких як експортоорієнтована промислова політика, інноваційна політика, гармонізація в технічному регулюванні, високий рівень підтримки на рівні торговельних угод тощо.

Загалом ми бачимо багато прикладів успішної інтеграції, але на рівні держави бракує системності та єдиних політик. Це знижує наші темпи й не дозволяє використовувати кращі можливості, які завжди є. Для вироблення ефективних політик та стратегій на державному рівні головні policy-makers, у першу чергу державні структури, мають значно покращити бізнес-процеси як на рівні стратегування, так й операційного виконання.

Великий потенціал мають інноваційні сервісні компанії. Його потрібно розвивати через кластерний та екосистемний підхід. Але, щоб демонструвати конкурентні переваги на рівні Індустрії 4.0, бізнес має інвестувати в освітні програми та швидко освоювати нові навички. Основою стратегії інтеграції українських підприємств у ланцюги доданої вартості мають стати такі складові:

1. Створення сприятливого бізнес-клімату: пільгові умови оподаткування виробників в Україні, доступні умови фінансового кредитування проєктів, створення технопарків та freezone.

2. Завершення процесу узгодження технічних норм і стандартів в Україні з вимогами ЄС.

3. Розробка мотиваційної програми для інвесторів купувати продукт українського виробника.

У національних Принципах корпоративного управління наголошується, що довгостроковий економічний успіх акціонерного товариства є результатом колективних зусиль інвесторів, посадових осіб та інших зацікавлених осіб;

акціонерні товариства мають враховувати законні інтереси зацікавлених осіб, «до яких передусім належать працівники, кредитори, споживачі продукції товариства, територіальна громада, на території якої розташоване товариство, а також відповідні державні органи та органи місцевого самоврядування, та активно співпрацювати з ними для створення добробуту, робочих місць та забезпечення фінансової стабільності товариства» [2].

Розгляд середньозваженої вартості, яка разом з інвестованим капіталом формує плату за капітал, є не менш необхідним напрямком для збільшення EVA. Частка власного капіталу взаємопов'язана із її віддачею, а вартість напряму із привабливістю та економічним станом суб'єкта господарювання. Відсоток позикового капіталу може коливатися у зв'язку з необхідністю його залучення та можливістю це зробити, а ціна залучення залежить від кон'юнктури фінансового ринку.

Стратегія управлінських дій на підприємстві повинна бути направлена на зменшення ціни капіталу, тобто витрат на його залучення. Оскільки величина EVA залежить від структури й вартості капіталу, важливо звернутися до одного з найбільш ефективних етапів стратегічного аналізу – оптимізації структури капіталу. При цьому доцільно проводити порівняння витрат на використання власного та залученого капіталу. Можна визначити, який вид фінансування є більш оптимальним та який обсяг капіталу слід залучити для отримання певної суми прибутку.

Також вважаємо правильним звернути особливу увагу на важливість наявності інтелектуального капіталу та зростання інтелектуальної праці, оскільки сьогодення визначило цей аспект ключовим ресурсом розвитку господарювання. Вже проведено декомпозицію показників,

що мають великий вплив на кінцевий показник EVA та згруповано їх у три групи: людський, організаційний та споживчий капітали. Саме показник доданої вартості може сприяти втіленню цього принципу в корпоративному секторі економіки України, оскільки дає узагальнену оцінку результатів зусиль власників, керівників та працівників підприємства.

Список використаних джерел:

1. Рудь, В. В. Формування доданої вартості в умовах вертикальної інтеграції підприємств м'ясопереробної галузі: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / В. В. Рудь. – Житомир. – 2015. – 220 с.
2. Пружанський В. Метрика прийняття рішень для бюджетного капіталу: EVA проти DCF / В. Пружанський . SSRN Electronic Journal. 2013.
3. Плетньова Ю. К. Аналіз існуючих методик розрахунку доданої вартості на підприємстві / Ю. К. Плетньова, В. М. Марченко. *Економічний аналіз*. 2018, №2. . С. 168–175

Степінчева О.В.

аспірант кафедри світової економіки,
*Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна*

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМУ

Сучасні процеси глобалізації диктують умови, за яких неможливо ігнорувати світові економічні відносини та розвивати повністю закриту економіку, відмовляючись від переваг міжнародного поділу праці. Також очевидно, що відмова від державного протекціонізму як захисту власної економіки тотожна фінансово-економічному збитку від втілення лише ліберальної парадигми виробничої діяльності.

Тому при перетворенні економіки дуже важливо проаналізувати як небезпеку, так і можливі позитивні ефекти від заходів, що вживаються. Дилема вимагає балансу між відкритістю та необхідністю державної підтримки та захисту внутрішнього ринку на основі науково обґрунтованого протекціонізму.

Дуже важливо мати на увазі, що країни з раніше плановою економікою приступають до реформ і беруть участь у зовнішній взаємодії у несприятливих та нерівних умовах, що характеризуються недостатніми можливостями для переходу на якісно інший рівень конкуренції. У цій ситуації важливо зосередитися на ключових напрямках, які полегшать доступ до новітніх технологій, покращать якість продукції, що підвищить її конкурентоспроможність, залучення інвестицій. Отже, йдеться про необхідність виходити насамперед із власних інтересів, які мають органічно вписатися в режим взаємодії зі світовою економікою.

Важливо зрозуміти шумпетеріанську концепцію творчої руйнації, в контексті якої технологічний прогрес, іноземні інвестиції відіграватимуть належну роль у модернізації та запуску нових технологій, відмові від неефективних та неконкурентоспроможних галузей та створенні нових, які можуть не тільки замінити існуючі старі, а й збільшують прибуток з допомогою сучасних товарів та послуг.

У цьому сенсі протекціонізм постає як меркантильна форма лібералізованої економіки [6], тому що, використовуючи зарубіжний досвід та використовуючи інвестиції, таким чином, вітчизняна економіка отримує передумови для виходу на світові ринки з особливими конкурентними перевагами, які перетворюються на додатковий ресурс для подальшої модернізації.

Необхідно зрозуміти, здавалося б, парадоксальну річ: говорячи про стратегічну мету пошуку та заняття належного місця у світовій економіці, глобалізованих та лібералізованих економічних зв'язках - протекціонізм, особливо на ранніх етапах реформ, має відіграти вирішальну роль у створенні економічно стабільної конкурентоспроможної системи організації господарства. Система повинна створювати передумови для сталого економічного розвитку країни, здатної до конкуренції та самовідтворення. Для досягнення цих цілей необхідно, щоб державний протекціонізм розробив правила та стандарти для такої організації економіки, за якої діяльність вітчизняних виробників та зовнішньоекономічних гравців об'єктивно сприятиме зростанню валового національного продукту.

Зроблені вище висновки ґрунтуються на практиці реформування економіки, яка раніше працювала на засадах державного управління та планування діяльності. На цьому

етапі в повному обсязі країни, вступивши на шлях реформ, мають правильні політичні умови протидії глобальним інтересам ТНК та інших учасників світогосподарських відносин. Крім того, реформа економіки у низці країн є дуже важливою, але не єдиною необхідністю для того, щоб держави стали повноправними членами світової економіки. Це означає, що зміни в економічній системі прямо пропорційні до радикальних змін у соціально-політичній організації держав, які вимагають створення нових структур та інститутів [3].

Якщо виходити з практичних результатів реформи, то ясно, що в умовах лібералізації та макроекономічної стабілізації вітчизняні та закордонні виробники діють у рамках ринкових викликів, а отже, вільно обирають сфери діяльності, які не повністю збігаються з теоретичними уявленнями про можливості участі у міжнародному поділі праці [4]. В умовах, коли потоки капіталу лібералізовані, а економіки країн, які розпочали реформи, фактично вже є невід'ємною частиною глобалізованого світу, існує диспропорція між можливостями ТНК та іноземних інвесторів та здібностями країн, фактично їх нездатністю самостійно сформуванати капітал для інвестування за кордон у зв'язку з його відсутністю навіть для потреб.

Спосіб здійснення економічного прориву залежить від історичного контексту та всього набору вихідних даних. Введення терміна «Неопротекціонізм» у термінологічному обороті дозволить синтезувати смислові цінності протекціонізму, які зводяться до гострої необхідності задоволення нагальних потреб суспільства (тих чи інших суб'єктів) в особі держави. Йдеться про такі потреби, як виживання, безпека та сталий розвиток. Сам статус цих потреб, характер потреби, важливість, усвідомлення рангу

«державності» дає підстави розглядати національні інтереси країни як генетичну основу протекціонізму.

Приватні інтереси різних суб'єктів, виявлені, зрозумілі та поставлені в ранг національних інтересів, створюють дихотомічну єдність протекціонізму та лібералізму, що збільшує їхню соціальну значимість.

Протекціонізм у процесі економічної глобалізації перетворився на торговельну політику, засновану на запровадженні тарифних обмежень, а потім із інструментів нетарифного захисту, на складний комплексний державний механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки в процесі глобалізації, який можна назвати неопротекціонізмом.

До основних форм його прояви належать: переважання наступального характеру з яскраво вираженими агресивно-експансіоністськими рисами; поява «колективного макрорегіонального протекціонізму» сучасних інтеграційних об'єднань; розширення арсеналу інструментів за рахунок використання щодо нових, тих, які складніше піддаються міжнародному регулюванню.

Однак виклики нестабільності, викликані глобальною фінансовою кризою 2008 року, актуалізували використання нових форм захисту, щоб відреагувати на «нову норму» світової економіки, яка включає: швидке уповільнення економічного зростання порівняно з попереднім десятиліттям; високий рівень безробіття і старіння як у країнах ОЕСР, так і в країнах, що швидко ростуть; загострення боргових проблем; значна невизначеність на ринках і подальше зміщення світової економічної активності у бік країн з ринками, що формуються (навіть при сценарії обмеженої глобалізації на чолі з Китайською Народною Республікою). Таким чином, глибока мотиваційна філософія

неопротекціонізму, яка часто ініціюється на наднаціональному рівні, носить не тільки експансіоністський, а й захисний характер, і об'єктом бажаного впливу є не так зовнішні ефекти, як внутрішні процеси в національних економіках.

Список використаних джерел:

1. Bhagwati, Jagdish N. "Lobbying and welfare." *Journal of Public Economics* 14 (December 1980): 355—63.
2. Dadush, Uri. *Resurgent Protectionism: Risks and Possible Remedies*. Washington, DC: Carnegie, Policy Outlook, 2009.
3. Durusoy, Serap, Sica Edgardo, and Zeynep Beyhan. "Economic Crisis and Protectionism Policies: The Case of the EU Countries." *International Journal of Humanities and Social Science* 5, no. 6 (June 2015): 57—68.
4. Henn, Christian, and Brad McDonald. "Crisis Protectionism: The Observed Trade Impact." *IMF Economic Review* 62, no. 1 (2014): 77—118.
5. Kee, Hiau Looi, Ileana Neagu Constantinescu, and Alessandro Nicita. "Is Protectionism on the Rise? Assessing National Trade Policies during the Crisis of 2008." *The Review of Economics and Statistics* 95, no. 1 (2013): 342—46.
6. Rankin, Keith. "Mercantilist Reasoning in Economic Policy Making." 29 June to 1 July 2011. http://nzae.org.nz/wp-content/uploads/2011/Session5/57_Rankin.pdf.

СЕКЦІЯ 3. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Sayali Guliyeva

Dean of the Art faculty of the
Azerbaijan State University of Culture and Arts
Baku, Azerbaijan

ABOUT THE FEATURES OF THE STYLE OF THE SCULPTOR KHANLAR AHMEDOV

The actualization of the problems associated with the study of the activities of cultural representatives, in particular, Azerbaijani sculptors, is based on the importance of this type of art in modern society.

Modern sculpture of Azerbaijan, on the one hand, preserves the classical traditions of visualization, on the other, embodies the dynamics of the pulse of modernity. At the same time, as an important vector in the work of Azerbaijani sculptors, we note the desire to identify national peculiarities in the created works.

The leading ideas of modern society are concentrated on the works of sculpture by Khanlar Ahmedov as one of the expressive types of fine art.

Khanlar Ahmedov is a People's Artist of Azerbaijan, a master who retains his creative core against the background of a stylistic, content-rich variety of ideas and images. With this feature of the creative faith of Khanlar Akhmedov, the peculiarity of his personality as an artist is connected - integrity, unity of the individual, professional image. The latter is important, because the formation of the sculptor Khanlar Ahmedov took place in the context of complex historical and cultural changes.

Each image created by K.Ahmedov is a certain symbol. The symbol of masculinity is in the figures of warriors, the symbol of beauty is in female images, and the symbol of dignity is in the images of figures of Azerbaijani culture. Bul-Bul, U.Hajibeyli and many others.

We emphasize that the diversity of images is due to the fact that Khanlar Ahmedov has come a long way. He was a participant and witness of the history of Azerbaijan. Understanding, studying this history allowed Khanlar Ahmedov to create images closely related to one or another stage of the development of Azerbaijani culture. In his gallery there are images of medieval warriors, enlighteners of Azerbaijan, outstanding cultural figures, lyrical female images.

The study of the work of Khanlar Ahmedov contributes to the understanding of the modern artistic process, aspects of the formation of style, the formation of new artistic forms.

It is important to note that the works of Khanlar Ahmedov are distinguished by a variety of images, compositions and genres. At the same time, the sculptor's style is so harmonious that all his works are distinguished by the author's individual vision of his work.

The specificity of the captured images is illuminated by spirituality, the inner energy that the artist adds to his images. And this is closely related to the fact that such a style trait as adherence to national values is clearly manifested in the work of sculptor Khanlar Ahmedov. The specificity of the national character manifests itself not only in the birth of specific images of the history of Azerbaijan – the images of Uzeyir Hajibeyli, Bulbul, Sattar Bahlulzade, Haji Zeynalabdin Taghiyev and others, but also in the implementation of significant features of the national character.

The sculptor's aesthetic reality, individual worldview, and

the author's perception of Man and Nature are closely linked. In his works, Khanlar Ahmedov looks for and finds either an external resemblance to the image, or suggestively significant forms of influence on the viewer. Khanlar Ahmedov's creative principle is to convey to the viewer not only visual reality, but also to penetrate the emotional shades of the image.

The aesthetic and artistic principles of Khanlar Ahmedov's creativity are classical and realistic. At the same time, in his works one can read the understanding of the modern artist and history, society and culture. The interpretation of visual images is distinguished by the depth of comprehension of the World and Beauty.

The formation, development, and basic regularities of Khanlar Ahmedov's style are inextricably linked to the environment and context. And therefore, the synthesis of creative and social position, emotional interpretation of the image fills Khanlar Ahmedov's creativity with expressiveness.

The aesthetic principles of socialist realism art are subtly combined with modernist attitudes. This kind of synthesis allows K.Ahmedov to create unique compositions illuminated by the bright personality of the sculptor. At the same time, it is important to note an important feature of Khanlar Ahmedov's style, which is as follows. Creating works of a synthetic nature, I would say, does not mean structural deformation.

K.Ahmedov's works are harmonious in their synthesis.

Speaking of modernist tendencies, let us quote the researcher Gulrena Mirza, who writes that the functioning of modernist tendencies does not indicate “blind imitation of Western models ... Of course, there was a certain influence of Western modernism on our art, especially after 1965-1967, and then after 1985, but the degree of this influence should not be exaggerated. No foreign cultural influences take root in art if there

is no fertile local soil for them, if they do not meet the peculiarities of the national artistic tradition” [1, p. 117].

Let's pay attention to two aspects of Khanlar Ahmedov's creativity. On the one hand, there are refined female images, invariably poetic, on the other, there is a monument to Zeynalabdin Taghiyev, a famous philanthropist, an outstanding personality in the history of Azerbaijan.

The embodiment of the idea of a particular work of the sculptor is expressed in all details - lines, dramaturgy, composition, relationships with the context, this is also the powerful energy of Azerbaijani warriors, reflected in strong-willed, heroic images with scrupulously highlighted armor, tension and clarity of gaze and posture. It is also a gallery of lyrical female characters adorned with their mentality and beauty. This and a number of statues of prominent people of Azerbaijan indicate the depth and nobility of their thoughts.

It is the worldview foundations of the symbols of Azerbaijani culture that reveal the art of Khanlar Ahmedov. Thus, the semantic constant of the image of Haji Zeynalabdin Taghiyev is focused on the spirituality, human nobility of an important figure in the history of Azerbaijan, because Khanlar Ahmedov devoted himself, first of all, to demonstrating the moral height of Zeynalabdin Taghiyev.

The sculptor's high degree of observation is expressed in the harmony of personality, numerous details of the costume, the vigor and confidence of the sculptural figure, individuality and, at the same time, the symbolism of the image.

The interrelation of character and situation is especially expressive in the sculptural gallery of images of the Azerbaijani warrior.

Undoubtedly, the epic sound of the sculptural gallery of warriors reflects the historical reality of medieval Azerbaijan. The

specific expressive possibilities of the realization of these images by the sculptor are related to this.

The theme of military honor and heroism, reflected in the gallery of images, is perceived as living sketches, the energy of which is directed at the viewer and is distinguished by the brightness of the characters. Emotional tension, the expression of modeling, the relief of every detail, nevertheless, creates dynamics and fills the statics of sculptural art, saturating it with movement and mobility.

If the works devoted to heroic images are complete and stable, then female images evoke a feeling of understatement, magic, subtlety in the perception of the world.

The female images of the sculptor are very expressive. The main thing that attracts attention in them is the softness, warmth of the images. At the same time, the idealization of female images is present in all his works. Women's images in the works of K.Ahmedov are invariably poetic.

We emphasize that such works as “Mother with a child”, “Mother”, “Lullaby” represent a generalized image of motherhood. The sculptures “In front of the mirror”, “Sleep”, “Morning”, “Painter”, “Girl with a balloon” reflect the image of youth, beauty and feminine charm. In the sculpture “World for two people”, we see a capacious generalization.

The semantic vectors in the gallery of female images are aimed at understanding the emotions that are different in each sculpture. They are distinguished by polyphony of expressiveness - poetry, lyrics, expression. The plastic form is interpreted accordingly.

Focus distinguishes such works as bas-reliefs of prominent figures of Azerbaijan.

In each work of Khanlar Ahmedov, the individuality of the image is pedaled. It's not just about resemblance to nature.

K.Ahmedov strives to convey the most essential features of the image. The poetics of his works are philosophical or poetic, epic or lyrical in nature.

So, for example, in the bust of Sattar Bahlulzade, the semantic load falls on the transfer of the deep discovery of the artist's personality. Therefore, the bust acquires the significance of a multifaceted comprehension of the artistic intent of the sculptor. At the same time, the lyrical worldview that was so characteristic of Sattar Bahlulzade is preserved.

The organic fusion of artistic and philosophical, spatial and spiritual environment is expressed in the focus of Sattar Bahlulzade's portrait in the characteristics of the pictorial components. Note the quality of the decorative dramaturgy. So, hair, hands, folds of clothes are lined up in ornamental rows. A kind of subtle vibration has been created, giving birth to the aura of a brilliant artist.

By examining the art of E.A.Bourdelle, the art critic V. N. Prokofiev has very accurately defined the essence of the twentieth-century sculptural style, which expresses itself so vividly in K.Ahmedov's sculptures. Referring to A.Mayol and E.A.Bourdelle, he wrote: "They were the first to reinvigorate sculpture as a monumental, architecturally orchestrated art that perpetuates living flesh. They restored and with rare consistency confirmed in the sculpture of the twentieth century the rights of the mind that constructs the form, the exclusive rights of the human principle, human beauty and energy. And they also, acting as if at the two poles of modern realistic sculpture, indicated the natural boundaries of its unusually broad development in our century" [2, p. 183].

The matter and spirit functioning in the sculptural works of Khanlar Ahmedov have been embodied in spirituality directed at the viewer, which draws him into the vast world, opens horizons

of self-knowledge, deep aspirations of human consciousness.

Khanlar Ahmedov pushed the limits of the sculpture, because he showed in his works not only the inviolability, but also the energy of the Spirit.

The mobility of plastic works of K.Ahmedov has a special status of functioning in real space. The interrelation of sculpture and context creates an aura of suggestion, focus on the viewer, and special suggestibility.

Khanlar Ahmedov's works are always brought back to life. That is why we can say that the sculptor literally “sculpts” the vital activity of both historical figures and images of modernity. The established style of the artist testifies, however, to the intensity of his creative searches.

In every work of Khanlar Ahmedov, no matter in what content, the sculptor's worldview, his own worldview, is reflected.

References:

1. Gulrena Mirza. On the question of the mutual influence of art. Azerbaijan and the West. Problems of art and culture. № 2-3 (20-21). Baku, Sada, 2007, p. 115-119.
2. Prokof'ev V.N. About art and art history. M., Soviet artist, 1985, 228 p.
3. Vahabova D. Another art. – Baku, Elm, 1990.
4. G.Qajar. E.Shakhtakhtinskaya. Baku, XXI century YNE, 2001.

Міронова Т.В.

кандидат мистецтвознавства,
Київська міська галерея мистецтв «Лавра»
м. Київ, Україна

РОЗШИРЕННЯ ВИДІВ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ЗАСОБАМИ РЕНОВАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Реновація історичної архітектурної спадщини сьогодні є одним з актуальних світових трендів. Реконструкція старих міських кварталів, центрів та окремих будівель є популярною не лише в Європі, де цінують кожну старовинну цеглину, а й в Америці, і навіть у космічно розбудованій Азії. Саме багатовікові будівлі надають містам особливої атмосфери, стилю та настрою, створюючи портрет міста. Використання сучасного мистецтва з його нестандартними рішеннями, непередбачуваністю та широтою засобів виразності є одним із найкращих та найшвидших засобів реновації міських історичних просторів. Чудовим прикладом такої «співпраці» контемпорарного мистецтва з історичною архітектурою є італійська Венеція, де старовинні палаццо не просто гармонійно співіснують, але й отримують нове обличчя поряд з яскравими сучасними інсталяціями, що час від часу виникають у міському просторі. Фотографія скульптури «Підтримка» італійського художника Лоренцо Куїна, створена в рамках Венеційської бієнале у 2017 році, потрапила в усі світові таблоїди: величезні дитячі руки, що підтримують старовинні стіни одного з венеційських палаццо, стали символом підтримки новими поколіннями унікального міста, яке багато століть надихало культури всього світу своєю архітектурою та живописом.

Мистецтво public art, з його яскравими вуличними скульптурами, соціальними мурами та графіті, світловими інсталяціями виконує роль унікального омолоджувального засобу для міст та історичних будівель. Його нестандартні рішення часто дають неочікуваний результат, даруючи на перший погляд застарілим кварталам «нове життя». Так, на одній із центральних вулиць голландського Утрехта історичну реновацію провели за допомогою світлових засобів. Контури давньоримських кріпосних стін художники окреслили світловими лініями, що утворили візуальну інсталяцію, яка змінює світло в різний час доби. Таким чином, старовинні руїни лише за допомогою світлових ефектів та творчого задуму художників набули нового життя, а місто поповнилося оновленим змістом та настроєм. Вуличний художник з Іспанії, відомий широкому загалу під псевдонімом Ocuda, прикрашає міста всього світу райдужними скульптурними об'єктами, яскравість яких моментально змінює сутність самого місця та міського простору. У власній унікальній манері митець розмалював екстер'єр багатьох старовинних церков у Мароко та Іспанії. Одну з таких старих іспанських церков, розписану художником, перетворили на молодіжний скейт-парк, і занедбане раніше місце зажило кардинально новим життям.

Українські дизайнери та художники мають ґрунтовний досвід реновації міських просторів в усьому світі. Зокрема, дизайнерське бюро Слави Балбека та група українських художників трансформували застарілу церкву у Сан-Франциско та кілька будівель поряд із нею на сучасний культурний кластер з освітнім центром, простором для розвитку молодих стартапів та житловим комплексом. На стіні цього центру один із найвідоміших українських стріт-артистів Waone Interesni Kazki створив неосюрреалістичний

мурал. Інший український художник Євген Лапченко виготовив для центру масштабне живописне панно за мотивами триптиха Ієроніма Босха «Сад земних насолод», де поряд з образами Північного Відродження з'являються портрети сучасних героїв — суспільних діячів, музикантів, політиків, та ін. Таким чином українські мистці подарували церкві Діви Марії Гваделупської (Our Lady of Guadalupe), історичній пам'ятці архітектури 1880 року, абсолютно новий образ, створили оригінальний та модний креативний простір, що відповідає вимогам сучасного Сан-Франциско.

Таке перетворення міських районів за допомогою залучення нового соціального та культурного середовища отримало сьогодні окрему назву — «джентрифікація». Термін асоціюється із соціопросторовими змінами у містах: як трансформацією міського середовища, так і зміною соціальних груп, які в ньому живуть і перебувають. За понад пів століття існування цього слова його значення розширилося від процесів у центрі Лондон (Glass, 1964) до «глобальної міської стратегії» (global urban strategy; Smith, 2002) [2]. Такі трансформації за останнє пів століття відбулися і в Гонконгу, де старовинний поліцейський відділок перетворили на центр сучасного мистецтва «Tai Kwun» з просторами для експонування актуального мистецтва, театральних вистав, рестораном та музичним холлом. У Торонто старий непримітний район Дистилері заповнили галереями сучасного мистецтва, шоу-румами, авторськими кав'ярнями та перетворили на культове місце для місцевих жителів. Таких прикладів сьогодні стає дедалі більше. Не оминула джентрифікація й українські міста. Особливо це помітно в столиці, де оновлення міського історичного простору за допомогою нових культурних кодів відбувається все частіше й поступово модернізує місто.

Насамперед реновація охопила історичні споруди старовинного збройового заводу «Арсенал», який було перетворено на культурний комплекс всеукраїнського масштабу — «Мистецький Арсенал». Знакові арт-проекти, творчі фестивалі та освітні заходи зробили його одним із найпопулярніших місць серед киян. Прикладом схожої, але ще масштабнішої локації може бути київський Арт-завод «Платформа» на лівому березі. Крім «Арсеналу», жителі Києва спостерігають «феномен вулиці Рейтарської» — перетворення старовинної вулиці в центрі міста на культовий район зусиллями творчої молоді. Тепер цей простір став місцем стильних тусовок-фестивалів, модних кав'ярень, шоу-румів одягу українських брендів, сучасного мистецтва, яке можна побачити не лише в численних галереях, а й в інших несподіваних місцях. Наприклад, виставка молодого художника Івана Грабка проходила у закинутому приміщенні колишньої лікарні на вулиці Рейтерській, 22 — надзвичайно красивій будівлі у стилі венеційської готики, що є пам'яткою архітектури, однак сьогодні лише чекає на своє відродження.

Не менш цікавим прикладом реновації міського середовища є простір Київської міської галереї мистецтв «Лавра» у так званому туристичному трикутнику Києва. Це місце має свою давню і буремну історію, але саме створення в ньому галереї мистецтва та залучення творчої спільноти до його оформлення поступово покращують його. Тут розвивається власна галерея муралів, на черзі — парк сучасної скульптури. Постійні арт-виставки і фестивалі з кожним роком залучають усе більше відвідувачів. Простір міської галереї має величезний потенціал і поступово перетворюється на новий оригінальний творчий кластер [1, с. 237].

Таким чином, завдяки реноваціям кожен оновлений історичний простір набуває власної неповторної атмосфери,

адже з кожним місцем пов'язана своя багатовікова історія, що так чи інакше впливає та огортає сучасні тенденції певним флером.

Українські художники сьогодні активно використовують візуальні образи як центральні елементи візуальної культури. Оскільки сучасна культурна комунікація суттєво впливає на формотворення, забезпечуючи композицію і трансляцію культурних цінностей, за допомогою візуальних образів мистцям вдається більш точно виразити ідею твору, зробити її зрозумілою для максимальної кількості глядачів.

Мистецтво певним чином впливає на усі сфери діяльності сучасної людини й у нових реаліях глобалізації координує й акумулює основні соціо-культурні запити людства. Оскільки нові медіа стають впливовим інструментом масової культури, залучення їх у мистецький процес значно розширило коло потенційної аудиторії споживачів культурного продукту, яка «спілкується» з новими медіатехнологіями настільки ж легко, як і з творами мистецтва традиційних жанрів і форм.

Список використаних джерел:

1. Міронова Т. В. Координати творення художнього образу в українському мистецтві 1990-х – 2000-х років / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київська галерея мистецтв «Лавра». – Київ: ФОП Лопатіна О. О. 2020. – 320 с.

2. Федорів П. Що таке джентрифікація і чи є вона в Україні. Дата оновлення: 09.01.2019. URL: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/shcho-take-dzhentryfikatsiia-i-chy-ie-vona-v-ukraini> (дата звернення: 07.06.2020)

Прокопович Л.В.

докт. філос. наук, канд. техн. наук,
професор кафедри культурології та філософії культури,
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Лебеденко М.Ю.

студент 4 курсу
кафедри культурології та філософії культури,
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

ВІРТУАЛЬНА ТА ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНОСТІ В ТЕХНІЧНИХ ЕСКІЗАХ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ

Творчість Леонардо да Вінчі – «універсального генія» (за виразом Дж. Вазарі) епохи Ренесансу – викликає цікавість не лише серед науковців, а й серед творців та споживачів масової культури, зокрема, кінематографу та комп'ютерних ігор. Віртуальні реальності, що створюються цими сегментами культури, активно наповнюються «артефактами-винаходами» великого італійця.

Наприклад, у комедійній кінострічці «Гудзонський яструб» (1991, реж. Майкл Леманн,) йдеться про те, як головний герой викрадає артефакт, зроблений нібито самим Леонардо, який здатен перетворювати свинець на золото. Більш того, деталі цього артефакту сховані у різних шедеврах Леонардо, до яких, окрім статуї коня Сфорца та Кодексу, було додано ще й літальний апарат.

Згодом з'явилася серія комп'ютерних ігор Assassin's Creed від французької студії Ubisoft. У сиквелі Assassin's Creed: Brotherhood головний герой у своїй боротьбі проти

ордену Тамплієрів активно користується зброєю, яку автори гри позиціонують як винаходи Леонардо да Вінчі. Особливо вражає танк, змальований з одного з ескізів Леонардо.

Звісно ж, у віртуальній реальності художнього твору або комп'ютерної гри [1] будь-яка історична персона та її творча спадщина може подаватися й інтерпретуватися як завгодно. Тим паче – Леонардо да Вінчі, точніше, його образ, якій у масовій свідомості вже давно відокремлений від реальної особи, набувши статусу символу, бренду. Проблема тут полягає лише в тому, що кіношні та ігрові «артефакти» сприяють тому, що у свідомості масового глядача та гравця дійсна реальність змішується із віртуальною, і більшість з них починає думати, що Леонардо да Вінчі дійсно власноруч робив всі ці речі, які так само, як в грі, їздили, літали, стріляли.

Втім, не можна не зазначити, що насправді у реальному житті всі технічні винаходи Леонардо також були віртуальними. Адже жодна з його технічних ідей не набула матеріального втілення хоча б у вигляді діючої моделі. Всі його спостереження за будовою та біомеханікою природних об'єктів, всі його технічні ідеї та цікаві інженерні рішення залишилися у вигляді малюнків, ескізів (навіть не креслень). Макети інженерних конструкцій та механізмів, які виставляються нині в музейних експозиціях, присвячених Леонардо да Вінчі (наприклад, у Національному музеї науки і технологій у Мілані), – побудовані за ескізами Леонардо сучасними майстрами. Тобто ці вироби не є автентичними. І не відомо, скільки сучасним майстрам довелося вкласти власних ідей та інженерних рішень, щоб ці механізми працювали, адже це навіть не реставрація, а повне відтворення механізму або апарату за малюнком, концепт-артом. Недарма ж, до речі, у «Гудзонському яструбі», за відсутності на той час технологій комп'ютерної графіки, не

змігали побудувати саме махоліт (або орнітоплан) за малюнком Леонардо, замінивши його дельтапланом (що передбачає зовсім інший принцип роботи апарату).

Практичного інженерного втілення більшість винаходів та технічних ідей майстра набули лише у XX столітті.

Хоча все частіше з'являються публікації, автори яких стверджують, що Леонардо да Вінчі позичав ідеї в інших винахідників [2], в нашому дослідженні йдеться не про авторський пріоритет на винахід, а про стиль мислення Леонардо да Вінчі, про особливості його інженерно-художньої творчості.

Тож, постає питання: чому жодна з ідей Леонардо да Вінчі не була втіленою (хоча б на рівні діючої моделі) за його життя?

Різні дослідники висували різні припущення. В.П. Зубов, наприклад, вважав, що «трагедія творчості Леонардо – невідповідність між його великими замислами і реальними можливостями» [3, с. 27].

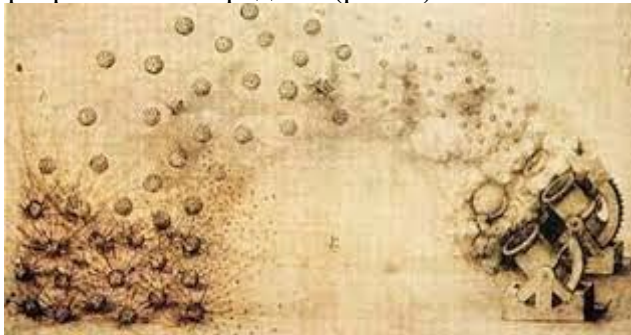
Та й справді, «Кінь» Сфорца так і не дочекався свого втілення у бронзі, залишившись лише у вигляді глиняної моделі; не був проритий канал від Флоренції до Пізи; не відбувся політ з Лебединої гори на апараті, схожому на птицю... Цей перелік незроблених речей та нездійснених проєктів можна продовжувати довго. Чому так сталося? Мабуть тому, що Леонардо, як пояснює Л.М. Баткін, «аж ніяк не страждав від такої явної невідповідності і навіть не усвідомлював її. Для нього не було принципової різниці між тим, що є здійсненим лише за ідеєю і тим, що здійснено» [4, с. 222].

Розглядаючи творчість Леонардо як втілення ідеї «вар'єта», Л.М. Баткін констатує: «Неможливе, майже безмежне різноманіття, здається, вперше стало дійсним у

конкретному індивіду – але дійсним лише у формі можливого, дійсно-недійсним, якимось туманом і мороком. Проте ніхто не в силах був би заперечувати геніальність цього майстра, тому доводилося вважати реально зробленим Леонардо не стільки те, що він зробив, скільки те, що він пообіцяв. Настільки могутніми, настільки переконливими та щільно-істотними виглядали Леонардові замисли та ескізи!.. Але і забути про те, що все залишилося обіцянками, теж було не можна» [4, с. 226].

Можна припустити, що незавершеність, точніше, недоведеність інженерних ідей до їх практичного втілення пояснюється тим, що малюючи їх, Леонардо вже бачив, як вони працюють в його уяві, у створеній ним віртуальній реальності. Про це свідчить, наприклад, широко відомий малюнок, на якому Леонардо зобразив бомбарди, що стріляють розривними снарядами (рис. 1).

Рис. 1. Малюнок Леонардо да Вінчі із бомбардами

Зброя, розташована праворуч, окутана димом, що мальовничо клубочиться. Ядра «вибухають» на лівому боці аркушу. Ядер дуже багато, їх розриви показані чіткою голчатою штриховкою, пучки якої перехресшуються один з

одним. Все зображено так художньо й емоційно, що власне інженерна ідея посувається на другий план, виглядає вже не головною.

«Що це означає? – запитує Л.М. Баткін. – Зазвичай Леонардо не домальовує, а тут він, так би мовити, перемальовує. Замість «нон-фініто» – надлишковість деталей, майже наївне захоплення красивою штриховкою, майже зачарованість безперервним рухом пера, ніби це робила дитина з відкритим від задоволення ротом. Ніби було важливим зобразити (згадати, перелічити!) всі водні струї, всі ядра, всі центробіжні траєкторії осколків» [4, с. 235–236].

Це може означати, що у подумах, у своїй уяві Леонардо вже досягнув мети, він *побачив*, як його бомбарда «працює», і захопився цим процесом, надаючи йому візуально-графічної форми. Тобто, намагаючись графічно зафіксувати процес, що відбувався у віртуальній реальності його уяви, Леонардо створив малюнок, який наразі можна охарактеризувати як зображення із доповненою реальністю (augmented reality, AR).

Відмінність між віртуальною та доповненою реальностями, що віртуальна реальність конструює повністю штучний світ, при цьому частково чи повністю обмежуючи доступ людини до реального, а доповнена реальність лише додає додаткові елементи на картину природного світу, яку сприймає людина. Об'єкти доповненої реальності знаходяться не в іншому, штучному світі, а входять в реальний Всесвіт новим пластом.

Питання про те, чи можна до списку винаходів Леонардо да Вінчі додати ще й AR, потребує подальших дослідницьких розвідок.

Але розглянутий артефакт дозволяє дійти висновку, що Леонардо да Вінчі був не лише універсальним генієм епохи Ренесансу, великим генератором ідей, а й людиною, у

свідомості якої віртуальна реальність була не менш відчутною та яскравою, ніж дійсна реальність буття.

Список використаних джерел:

1. Прокопович Л.В. Сколько виртуальных реальностей в компьютерной игре и в произведении художественной литературы? *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works: Materials of the XI International conference (Canada, Ukraine, February, 14-15, 2021)*. 2021, Iss. 6(11). P. 14–16. ISSN 2663-2225.

2. Menzies, Gavin. 1434: The Year A Magnificent Chinese Fleet Sailed To Italy and Ignited The Renaissance. New York: William Morrow Paperbacks, 2009, 440 p.

3. Зубов В.П. Леонардо да Винчи. Москва, 1962.

4. Баткин Л.М. Леонардо да Винчи и особенности ренессансного творческого мышления. Москва: Искусство, 1990. 415 с.

СЕКЦІЯ 4. ПРАВО

Гуцол В.В.

Начальник Військової служби правопорядку у Збройних
Силах України – начальник Головного управління
Військової служби правопорядку
Збройних Сил України, бригадний генерал
м. Київ, Україна

Романенко Є.О.

доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений юрист України, підполковник,
*Головне управління Військової служби правопорядку
м. Київ, Україна*

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЧИ В БОЙОВІЙ ОБСТАНОВЦІ

Відповідно до статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави.[1]

Оскільки з 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 на всій території України запроваджено воєнний стан, який передбачає особливий правовий режим, що вводиться в Україні у зв'язку зі збройною агресією, то такий правовий режим вносить певні особливості у практику застосування діючого законодавства, окреслюючи проталини у практиці застосування норм кодексів при визначенні судами покарань особам, які вчинили військові кримінальні або адміністративні правопорушення під час воєнного стану чи в бойовій обстановці.

Установлено, що суди неоднаково застосовують норми вказаних кодексів під час ухвалення рішень по суті, що негативно впливає на стан військової дисципліни та правопорядку у Збройних Силах України.

Так, відповідно до статті 1 Закону України “Про оборону України” визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” із 05 год. 30 хв. 24.02.2022 в Україні ведено воєнний стан строком на 30 днів, який в подальшому неодноразово продовжувався.

Частиною 5 статті 407 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за самовільне залишення

військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

Також, частиною 4 статті 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на військову службу у разі призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу вчинені в умовах особливого періоду.

Тобто, факультативні ознаки об'єктивної сторони (воєнний стан, бойова обстановка) нормою цієї статті не передбачені.

Крім цього, відповідно до частини 5 статті 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено, що за вчинення військових адміністративних правопорушень військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів несуть відповідальність, передбачену главою 13-Б цього Кодексу, за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Таким чином, із аналізу зазначених норм слідує, що самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби вчинене в умовах воєнного стану або бойовій обстановці, незалежно від строку продовжуваності вчинення таких дій, містить склад кримінального правопорушення передбаченого частиною 5 статті 407 Кримінального кодексу України та виключає адміністративну відповідальність передбачену таттею 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Крім цього, частиною 2 статті 11 Кримінального кодексу України визначено, що не є кримінальним

правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

З огляду на викладене виникає питання, яку правову оцінку надавати діям військовослужбовця, який самовільно залишив військову частину на декілька годин, тощо.

Про неоднакову судову практику свідчать наступні судові рішення:

Чернігівським районним судом Чернігівської області 20.09.2022 у судовій справі № 748/1703/22 ухвалено постанову за результатом розгляду справи про адміністративне правопорушення за частиною 4 статті 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою військовослужбовця притягнуто до адміністративної відповідальності;

Оболонським районним судом м. Києва 24.10.2022 у судовій справі № 756/9533/22 ухвалено постанову за результатом розгляду справи про адміністративне порушення за частиною 4 статті 172-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою на підставі статті 22 зазначеного кодексу, військовослужбовця звільнено від адміністративної відповідальності за малозначністю діяння;

Октябрським районним судом м. Полтави 08.09.2022 у справі № 54/6611/22 ухвалено вирок, за результатом розгляду матеріалів кримінального провадження за обвинувальним актом, в результаті чого військовослужбовця визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення та притягнуто до кримінальної відповідальності.

У справі № 748/1703/22 (постанова суду в адміністративному провадженні) військовослужбовець був

відсутній на службі п'ять діб, а у справі 554/6611/22 (вирок у кримінальному провадженні) одну добу.

Враховуючи триваючу фазу війни та оголошений воєнний стан в Україні, за вказаними правопорушеннями (самовільне залишення військовослужбовцем військової частини або місця служби) розглядається значна кількість справ, як у кримінальному, так і в адміністративні провадженні. З 24 лютого - початку повномасштабної агресії РФ - українськими судами винесено не менше півтори сотні вироків за злочини "проти встановленого порядку несення військової служби". Однак суди доволі часто застосовують пом'якшення чи умовні терміни до обвинувачених військових.

Така судова практика розгляду справ моделює негативну поведінку серед військовослужбовців та нівелює принцип невідворотності справедливого покарання за скоєння правопорушень пов'язаних з самовільним залишенням військової частини, під час виконання обов'язків військової служби.

Виходячи з вищевикладеного, було схвалено одностайність думки про необхідність внесення до діючого законодавства відповідних змін, оскільки за правилами нормотворення, класично вважається, що саме наявна розбіжність у практиці застосування законодавства судами породжує обґрунтованість до укладення проекту Закону про внесення змін.[2]

З метою є внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю України та Закону України "Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України" щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій

обстановці у Верховній Раді 8 грудня 2022 року було зареєстровано проект закону №8271(від імені депутатів "Слуги народу" (зокрема і від керівників комітету нацбезпеки Олександра Завітневича і правоохоронного комітету - Сергія Йонушаса).[2]

Профільний комітет розглянув його 12 грудня, а вже 13 грудня депутати без тривалого обговорення проголосували його відразу за основу і в цілому. Для набуття чинності залишився останній крок - підпис президента Володимира Зеленського. Саме на цій стадії його і намагаються загальмувати деякі військові ЗСУ і правозахисники, які незадоволені положеннями закону.

Норми документа чіткі. Судам заборонять пом'якшувати покарання чи давати умовні строки для військових, засуджених за окремі види злочинів Кримінального кодексу України;

- непокора (ст. 402);
- невиконання наказу (ст.403);
- погрози чи насильство щодо начальника (ст.405);
- самовільне залишення військової частини (ст.407);
- дезертирство (ст.408);
- самовільне залишення поля бою (ст. 429).

Також збільшуються терміни покарання за військові злочини і адміністративні правопорушення. Зокрема за такі, як розпиття військовими алкогольних напоїв.

Це також справедливо в умовах війни, адже такі злочини послаблюють обороноздатність, можуть фатально вплинути на виконання бойових завдань іншими законотрухняними військовими.

Також внесені зміни до Закону “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України” та надано право військовослужбовцям Військової служби правопорядку у

Збройних Силах України проводити огляд військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також військовослужбовців на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції. Це дасть змогу вчасно виявити таких осіб та не допустити вчинення ними злочинів у зоні бойових дій.[2]

Ухваленим законом внесено зміни до статті 119 Кодексу законів про працю та визначено що: «Гарантії, передбачені частинами другою і третьою цієї статті, не поширюються на осіб, які визнані винними у вчиненні кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень) під час особливого періоду і вирок стосовно яких набрав законної сили».[3]

Реалізація положень Закону сприятимуть підвищенню стану військової дисципліни та особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, а також надасть повноважень Військовій службі правопорядку у Збройних Силах України здійснювати протидію незаконному обігу наркотичних засобів, алкоголізму у військових частинах, протидії подолання поширення наркоманії у військових колективах, підтримання належного рівня військової дисципліни та правопорядку, підвищення бойової готовності військових частин та спроможності виконувати визначені завдання задля захисту Вітчизни.

Список використаних джерел:

1.Романенко Є.О. Військова поліція замість військової служби правопорядку// Moderní aspekty vědy: XXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. - str.12-42

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Проект Закону від 08.12.2022 № 8271 <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=8271&conv=9>

3. Рада ухвалила закон, який передбачає, що за мобілізованими працівниками, які були засуджені за невиконання наказу чи дезертирство не зберігається робоче місце. <https://sud.ua/uk/news/publication/256995-rada-zakonodatelno-zakrepil-pravo-rabotodateley-uvolnyat-mobilizovannykh-osuzhdennykh-za-dezertirstvo-ili-neispolnenie-prikaza-481e1d>

УДК 354.31(477): 340

Гуцул В.О.

аспірант другого курсу навчання
за спец. 081 «Право» кафедри публічного та
приватного права,
*Навчально-науковий гуманітарний інститут
Таврійського національного університету
імені В.І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Правотворча діяльність є спеціальним видом юридичної діяльності, зміст якої полягає в формування та легітимізації спеціально уповноваженими суб'єктами в установленій спосіб (установлення чи санкціонування) правил поведінки і діяльності в суспільстві та державі. Серед теоретиків права тривають дискусії щодо співвідношення категорій «нормотворча» та «правотворча» діяльність, зміст якої ми висвітлювали у нашій попередній публікації [1, с. 464-467]. Зупинимось на тому, що правотворча діяльність, на нашу думку, співвідноситься з нормотворчою, як ціле і частка.

Тобто, будь-яка нормотворча діяльність є у правовій державі за своїм характером правотворчою. Але не всяка правотворча діяльність має наслідком утвердження чи санкціонування норм права у їх традиційному розумінні. До прикладу, рішення судів, у тому числі ЄСПЛ, можуть бути джерелом права, але вони не є нормативно-правовими актами.

В умовах сьогодення, зокрема, зважаючи на воєнний стан в Україні, найбільш активним і плідним суб'єктом правотворчої діяльності є держава, в особі органів державної влади, які здійснюють нормотворчу діяльність. Основи правотворчої та нормопроектної діяльності визначаються Конституцією та законами України («Про Регламент Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади» і ін.), а також підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема Регламентом Кабінету Міністрів і ін.

Відповідно до п. 1 частини першої ст. 7 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», забезпечення нормативно-правового регулювання є одним із основних завдань будь-якого міністерства [2], включаючи і Міністерство юстиції України. Міністерства видають накази нормативно-правового характеру, якими регулюють певні сфери (сектори) нормативно-правового забезпечення державної політики у межах своєї компетенції. Усталений спеціальний сектор державної політики має й Міністерство юстиції України.

Згідно з ст. 1 Положення про Міністерство юстиції України це міністерство, що є *«головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику ...»* [3]. Таким чином, Мін'юст є провідним стейкхолдером у системі органів виконавчої в частині розробки, експертизи і прийняття нормативно-правових актів, у тому числі, стосовно законопроектів, які безпосередньо розробляються цим Міністерством, або щодо яких ним здійснюються правова та інші види експертиз.

Розглянемо детальніше повноваження Міністерства юстиції України у сфері правотворчості та нормопроектної

діяльності. Відповідно до покладених на нього завдань, Мін'юст наділений: а) загальними нормотворчими повноваженнями: розробляє «проекти законів та інших нормативно-правових актів» (п. 4 ст. 3) [3], що забезпечують формування та реалізацію державної правової політики, а також б) спеціальними нормотворчими повноваженнями щодо забезпечення своїх функцій і повноважень. Зокрема:

1) затверджує нормативно-правові акти з питань функціонування системи надання безоплатної правової допомоги та надання такої допомоги відповідно до закону (п. 29 ст. 4) [3];

2) здійснює нормативно-методичне забезпечення діяльності державних науково-дослідних установ судової експертизи (НДУСЕ) (п. 67 ст. 4) [3];

3) проводить правову експертизу проектів міжнародних договорів України здійснює нормативно-правове забезпечення у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців (п. 83-5 ст. 4) [3];

4) проводить правову експертизу проектів міжнародних договорів України (п. 84 ст. 4) [3] і ін.

Таким чином, Міністерство юстиції України є на сьогодні ключовим суб'єктом нормотворчості в системі центральних органів виконавчої влади, що зумовлюється особливостями правового статусу цього міністерства в частині завдань, функцій і повноважень його діяльності. При цьому, Мін'юст також зберігає пальму першості й по кількісним та якісним показникам розроблених законопроектів і проектів інших нормативно-правових актів. Цьому, зокрема, сприяє й ефективна нормотворча діяльність

керівництва та директоратів Міністерства юстиції України – Директорату правосуддя та кримінальної юстиції та Директорату стратегічного планування та європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Гуцул В.О. Міністерство юстиції України, як суб'єкт нормотворчої діяльності: стан, проблеми, перспективи. *Наукові перспективи*. 2003. Вип. 1(31). С. 462-471.
2. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 38. Ст. 385.
3. Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. Ст. 1455.

Гарасва З.

аспірант відділу теорії держави і права,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
НАН України
м. Київ, Україна

«ГАРАНТІЇ ПРАВА ПАЦІЄНТА НА ОТРИМАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ»

Надзвичайної актуальності набуває проблема правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я. Реалізація прав людини та громадянина, їх захист, приведення законодавства про охорону здоров'я у відповідність до загальноєвропейських стандартів є важливою правовою гарантією держави. Розглядаючи пацієнта як людину, яка звернулася за медичною допомогою, важливо розуміти про різний ступінь обізнаності у правах та способах їх захисту. Це можна пояснити відсутністю знань стосовно прав людини, низьким рівнем правової культури в державі.

Також варто зауважити відсутність достатньої інформації про державні та недержавні органи, до яких можна звернутися пацієнту у випадку порушення його прав, складність системи способів вирішення юридичного конфлікту між медичним працівником та пацієнтом. [1].

В Україні право громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу гарантовано статтею 49 Конституції України, в якій зазначено, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [2]. Однак, на сьогодні в Україні зберігається дисбаланс між захистом прав лікаря та пацієнта. Досить поширені юридичні послуги щодо захисту прав пацієнтів і

майже зовсім не захищаються права медичних працівників. Якість медичної допомоги можливо визначити тільки забезпечивши постійну експертну оцінку процесу її надання, маючи для цього відповідні критерії.

Українська охорона здоров'я потребує докорінних змін, що необхідно спрямувати на збереження і зміцнення життя та здоров'я пацієнтів й створення належних умов для реалізації конституційного права на охорону здоров'я в нашій державі. В умовах формування правової соціальної держави реалізація політики держави, що спрямована на охорону здоров'я населення та її реформування, можлива лише шляхом прийняття належної нормативно-правової бази. Проблема вдосконалення законодавчого забезпечення охорони здоров'я стає в Україні дедалі гострішою та потребує рішучих дій у цьому напрямку. Одним із пріоритетних шляхів удосконалення законодавства про охорону здоров'я в Україні є систематизація діючої нормативно-правової бази. [3]. Для того, щоб досягти мети законодавчого регулювання та застосування правил юридичної техніки доречним є внесення змін до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», щоб забезпечили комплексне вирішення проблеми визначення правового статусу пацієнта та медичного працівника.

Стаючи на шлях реформування та обираючи зразок для наслідування, варто розглядати систему охорони здоров'я (СОЗ) в ієрархічному контексті. Іноді деталі впливають на рівень якості наданих медичних послуг не менше, аніж фінансові гарантії. Систему охорони здоров'я Великої Британії сьогодні вважають однією з найпрогресивніших. Саме тому в основу реформи вітчизняної медичної галузі покладено модель саме цієї країни. Зокрема, за схемою, яка давно працює у Великій Британії, організовано роботу

Національної служби здоров'я України. Велика Британія не має єдиного осередку управління системою охорони здоров'я. Тут функціонують National Health Service — Національна служба здоров'я (НСЗ) і паралельно із нею служби здоров'я Уельсу, Шотландії і Північної Ірландії. [4].

Пацієнтоорієнтованість — один із головних принципів. У Великій Британії дуже багато уваги приділяють пацієнтам із психічними розладами, а також хворим, які потребують паліативної допомоги або реабілітації. Надзвичайно велику роль відіграє спільне з пацієнтом прийняття рішення щодо вибору методу терапії. Це не просто інформування, а мотиваційне консультування з обов'язковим зворотним зв'язком: чи зрозумів пацієнт, як проведуть лікування, діагностику? [5].

Важливу роль у функціонуванні медичної галузі Великої Британії відіграє Генеральна медична рада, яка має відділення по всій країні. До її складу не входять медичні працівники, вона не залежить ні від держави, ні від медичної спільноти. Проте саме ця організація атестує медичні заклади й практики, вносить у реєстр лікарів та видає їм ліцензію на практику. Наявність лікарів у цьому реєстрі є обов'язковою, а щорічний членський внесок становить 390 фунтів стерлінгів. Генеральна медична рада дбає в тому числі й про стандарти поведінки лікаря, дотримання ним морально-етичного кодексу. До цієї організації можуть подавати скарги і пацієнти, і роботодавці, і лікарі. І якщо є підстави, то ліцензію фахівця забирають на 5 років. [5].

Пацієнт — у центрі уваги кожного закладу, його спокій, комфорт та здоров'я є основними вимогами НСЗ Великої Британії, тож спільне прийняття рішення щодо лікування — запорука довіри до лікаря і практики, яку обрав пацієнт. Велика Британія прагне забезпечити безкоштовний доступ до

медицини всіх її громадян. При цьому якість послуг має бути високою, а витрати з державного бюджету на охорону здоров'я — мінімальними. Захист прав пацієнтів у Великій Британії їх скарги розглядають і громадські організації, й адміністрації лікарень, і керівники практик первинної медичної допомоги. Для прикладу, частка скарг від усіх звернень у Генеральну медичну раду — 5-6%. Основна ж частина звернень пацієнтів стосується роз'яснень того, де і коли можна отримати певний вид меддопомоги, — таких фіксують від 300 до 600 щомісяця. [6].

Крім того, прийнята урядом концепція зобов'язує середній медичний персонал не мовчати, коли медичну допомогу надають з порушенням протоколів. Прискіпливо розглядають усі летальні випадки в стаціонарах, якість надання допомоги пацієнтам із деменцією, паліативним хворим тощо. Стандартом вирішення обґрунтованої скарги є усне, а протягом 10 днів — письмове вибачення перед пацієнтом. [6].

Підсумовуючи, варто зауважити, що на сьогодні в Україні потрібно більше уваги приділяти раціональності й ефективності роботи лікарів, працювати на задоволення потреб пацієнта та якісної медичної допомоги. Потрібно звернути увагу на удосконалення та широке застосування інформаційних програм, активну співпрацю із соціальними службами. Варто розширити коло прав і обов'язків середнього медперсоналу, що суттєво розвантажить та покращить якість роботи лікарів. Було б доцільним впровадити посаду менеджера з антикризового управління, відкрити відділення медсестринського догляду.

В міру того, як змінюється громадянське суспільство і країни, змінюються і проблеми охорони здоров'я. У зв'язку з цим щодо надання медичних послуг постає надскладне

завдання: адаптувати їх до змін, щоб ці послуги відображали як актуальні, так і потенційні загрози та ризики для здоров'я населення. До головних проблем належать нерівний доступ до медичних служб, економічна криза, глобалізація, міграція та урбанізація, погіршення стану довкілля і планетарні зміни клімату. Всі ці чинники впливають на здоров'я населення, що призводить до змін структури захворюваності, а це, у свою чергу, спричиняє надзвичайні ситуації в сфері суспільної охорони здоров'я, зміни у факторах способу життя і поширення неінфекційних та актуалізацію старих пандемічних захворювань.

Список використаних джерел:

1. Губанова О. В. Медичне право в системі права: погляд на проблему / Губанова О. В. // Форум права. — 2016. — № 4. — С. 101-106.

2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96- ВР (поточна редакція від 15.03.2016) // База даних «Законодавство України» / ВР України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254K/96-Вр>.

3. Булеца С. Б. Правові проблеми захисту прав медичних працівників / Булеца С. Б. // Часопис Академії адвокатури України. — 2014. — № 1. - С. 133-4. Guazzi M, Faggiano P, Mureddu GF, Faden G, Niebauer J, Temporelli PL. Equal access to healthcare on a non-discriminatory basis-reality or aspiration? Eur J Health Law. 2013 Sep;20(4):343-6.

4. Rahu M, Vlassov VV, Pega F, Andreeva T, Ay P, Baburin A, Bencko V, Csépe P, Gebaska-Kuczerowska A, Ondrusová M, Ribak J. Population health and status of epidemiology: WHO European Region I. Int J Epidemiol. 2013 Jun;42(3):870-85.

6. Abbing HR. Sustainability of healthcare systems: aligning the safety and quality debate with the debate on the financing systems and mechanisms. Eur J Health Law. 2013 Jun;20(3):253-9.

Глоба Д.М.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії з права,
*Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМАТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Підставами формування корупціогенних чинників серед політичних еліт нерідко є законодавчі неточності. Посадовцями, які отримують неправомірну вигоду, як правило є публічні та політичні, рідше – громадські діячі. Однією із форм публічно-політичного урядування є державна служба (остання визначається доктриною як діяльність виконавчої влади щодо виконання законодавчих норм, спрямованих на соціально-економічний та культурний розвиток держави, громади або території [1, с. 11]).

Тому, логічним буде дослідити Закон України «Про державну службу» № 3723-ХІІ від 16.12.1993 р. (ред. від 11.10.2017 р.) [2] та Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 р. (ред. від 07.05.2022 р.) [3] на предмет наявних колізій та юридичних непослідовностей.

Першочергово, регресивно-дестабілізуючої ролі набуває власне факт наявності двох версій Закону, що регулюють семантичне коло правовідносин. Деякі положення Закону України № 3723-ХІІ та Закону України № 889-VIII є як спорідненими (як-от нерозривне дефініціювання термінів «державна служба» та «державний службовець»; визначення принципів державної служби), так і розрізненими (так, ст. 18 Закону України № 3723-ХІІ встановлює презумпцію 6-місячного випробування державного службовця в процесі

прийняття на роботу; ст. 35 Закону України № 889-VII поєднує терміни «випробування» та «відповідність займаній посаді» працівника державної служби.

Крім того, Закон України «Про державну службу» № 889-VII, на відміну від Закону України «Про державну службу» № 3723-XII, передбачає опцію проведення повторного конкурсу на обіймання означеної займаної посади (ст. 35 Закону № 889-VII).

Хоча, ключова інтенція законодавця тут – запровадження прозорого відбору кандидатів на посади державної служби різних рангів, подібна законодавча норма може набувати корупціогенно-опціонального характеру в умовах застосування ОДВ та ОМС. Як результат, відмічаємо брак юридично-технічних конотацій як субваріаторів ефективного антикорупційного державного управління.

Безпосередні положення Закону України «Про державну службу» № 889-VII від 10.12.2015 р. (ред. від 07.05.2022 р.), на відміну від Закону України «Про державну службу» № 3723-XII від 16.12.1993 р. (ред. від 11.10.2017 р.), містять більш прозорі механізми призначення посадовця на потенційну посаду державної служби (Глава 3, ст. 31 ЗУ). Зокрема, ч. 4 ст. 31 Закону передбачено опцію «спеціальної перевірки відомостей про кандидатів».

Однак, компетентно-профільні органи – НАБУ, САП, НАЗК – не мають юридично-предметних важелів контролю (нагляду) відповідно до їхньої галузевої превентивно-корупційної компетенції (зокрема, йдеться про Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України № 1698-VII; Наказ ОГП № 125 від 05.03.2020 р. «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора»; Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII – щодо повноважень

Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) відносно корупційної превенції на державних посадах та під час конкурсного відбору на посади в ОДВ / ОМС).

Список використаних джерел:

1. Box, R.C. Public Administration and Society : Critical Issues in American Governance : Routledge, 2014. — 344 p. — p. 11.

2. Закон України «Про державну службу» № 3723-ХІІ від 16.12.1993 р. (ред. від 11.10.2017 р.). — Відомості Верховної Ради. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12#Text>

3. Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 р. (ред. від 07.05.2022 р.). — Відомості Верховної Ради. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

Дмитришин В.С.
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
Державна наукова установа
«Науково-практичний центр профілактичної
та клінічної медицини» ДУС
м. Київ, Україна

ПРИМУСОВЕ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕДИЧНІЙ СФЕРІ

В умовах нових викликів, які наразі постають перед світовою системою охорони здоров'я, новими масовими епідемічними захворюваннями, суттєвою нерівномірністю доходів населення у різних країнах, і, відповідно, дискримінаційними умовами доступу до необхідних ефективних і сучасних медичних препаратів, дуже гостро постало питання щодо доцільності діяльності в повному обсязі деяких елементів системи захисту прав інтелектуальної власності. Наразі, мова йде про нову парадигму права інтелектуальної власності - гармонізацію базових прав людини і прав інтелектуальної власності. Останнім часом ця філософія стала основою реформування законодавства інтелектуальної власності в сфері медицини і фармації.

Маючи на меті захист прав людини на життя і здоров'я та у зв'язку з чисельними випадками його обмеження патентною монополією сучасною міжнародно-правовою доктриною права інтелектуальної власності передбачено механізм видачі державою примусової ліцензії на винаходи в сфері охорони здоров'я з метою їхнього некомерційного використання.

На думку вітчизняних фахівців, інтелектуальна власність і монополія, яку вона створює, найбільше впливає на ринок лікарських засобів. Усвідомлення необхідності дотримання балансу майнових прав інтелектуальної власності та права людини на життя і здоров'я спонукали як до пошуку компромісів і розробки відповідних правових механізмів, так і до переосмислення парадигми права інтелектуальної власності в сфері охорони здоров'я [1].

Паризькою конвенцією про охорону промислової власності (стаття 5), передбачено, що кожна країна має право вжити законодавчих заходів, що передбачають видачу примусових ліцензій, для запобігання зловживанням, що можуть виникнути внаслідок здійснення виключного права, яке надається патентом [2].

Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС) [3] передбачено право використовувати патент без дозволу патентовласника урядом країни – члена угоди чи третьою особою з дозволу уряду у разі надзвичайної ситуації в країні чи за інших обставин крайньої необхідності (ст. 31). З метою реалізації зазначених положень було прийнято Дохійську декларацію про Угоду ТРІПС та громадське здоров'я. Надалі в рамках забезпечення реалізації положень Дохійської декларації, 6 грудня 2005 р. Генеральною радою Світової організації торгівлі було схвалено рішення щодо прийняття Протоколу про внесення змін до Угоди ТРІПС, який наразі вже ратифіковано Україною. Угода ТРІПС може і повинна тлумачитись і реалізовуватись так, аби сприяти реалізації права членів СОТ на охорону суспільного здоров'я, зокрема, сприяти загальнодоступності лікарських засобів. Підпунктом *b* п. 5 Дохійської декларації передбачено, що такий гнучкий підхід включає, в тому числі, право кожного члена видавати

примусові ліцензії і вільно визначати підстави для видачі таких ліцензій.

На сьогодні в рамках Угоди TRIPS можна відокремити такі механізми забезпечення балансу приватноправових інтересів щодо охорони права на інтелектуальну власність та публічно-правових інтересів щодо захисту прав пацієнтів на доступні ліки: посилення вимог до патентоспроможності винаходів з метою уникнення випадків надання патентів на незначні винаходи, що мають на меті отримати «довічний патент»; застосування процедури примусового ліцензування з розширенням підстав застосування такої процедури, і це не обов'язково має бути надзвичайна ситуація в країні, це може бути факт порушення антиконкурентного законодавства тощо; застосування процедури паралельного імпорту з визначення правового механізму такої процедури, зазначена процедура повинна бути безпосередньо пов'язана з процедурою примусового ліцензування [4].

Згідно зі ст. 31 Угоди ТРІПС, можливі декілька сценаріїв використання запатентованих винаходів без дозволу власника прав залежно від ініціатора видання примусової ліцензії:

- використання за ініціативою третьої сторони з дозволу уряду;
- використання урядом або уповноваженим урядом підприємником за ініціативою уряду у випадку суспільного некомерційного використання [5].

Директива 2001/83/ЄС «Про звіт законів Співтовариства щодо лікарських засобів для людини» та Регламент (ЄС) № 816/2006 «Про примусове ліцензування патентів, що стосуються виробництва лікарських засобів, для експорту до країн з проблемами в сфері охорони здоров'я» передбачає, що головна мета будь-яких правил, які

регулюють виробництво, розподіл та використання лікарських засобів, є захист здоров'я населення (ст. 1(2) Директиви 2001/83/ЄС), а механізмом забезпечення здоров'я населення є видача примусової ліцензії для виробництва та експорту лікарських засобів до країн із відповідними економічними показниками та проблемами в сфері забезпечення здоров'я.

Загалом, обставини, за яких може бути видана примусова ліцензія, деталізовані у статті 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»: у першому випадку це необхідність забезпечення здоров'я населення та оборони держави, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства, у другому – дії держави з метою забезпечення здоров'я населення за надзвичайних обставин. Більш розгорнуто та враховуючи специфіку виробництва та введення в обіг лікарських засобів, порядок реалізації ст. 30 зазначеного Закону, визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 877 від 4 грудня 2013 р. «Про затверджено Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується лікарського засобу» [6]. Для застосування процедури надання примусового дозволу на використання запатентованого винаходу, згідно з Порядком, настання надзвичайних обставин у сфері охорони здоров'я є не обов'язковим, достатнім є посилення на одну зі складових мети: забезпечення охорони здоров'я населення, оборони держави, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства, відповідно до ст. 30 Закону про винаходи.

Для прийняття рішення про надання примусової ліцензії, має бути документально підтверджено наявність таких обставин одночасно: 1). Власник патенту не може задовольнити потребу у відповідному лікарському засобі

силами та потужностями, що звичайно використовуються для виробництва такого лікарського засобу; 2). Власник патенту безпідставно відмовив особі, яка звернулась до нього з проханням про отримання ліцензії, у видачі ліцензії на використання винаходу (корисної моделі).

Дозвіл видається з дотриманням таких вимог:

- обсяг і тривалість використання запатентованого винаходу (корисної моделі) визначаються з урахуванням мети наданого дозволу;

- дозвіл на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) видається на умовах невиключної ліцензії, тобто передбачає можливість для власника патенту права надавати дозволи на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) третім особам;

- право на використання запатентованого винаходу (корисної моделі) не передається ліцензіатом за примусовою ліцензією іншими особам, крім випадку, коли воно передається разом з тією частиною підприємства, в якій здійснюється це використання;

- використання запатентованого винаходу (корисної моделі) дозволяється для задоволення потреб внутрішнього ринку лікарських засобів;

- ліцензія є оплатно, тобто, на підставі рішення Уряду про надання дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), власнику патенту (свідоцтва) сплачується компенсація відповідно до економічної цінності винаходу (корисної моделі) за рахунок коштів особи, якій надається такий дозвіл. Розмір та порядок виплати компенсації, що повинна бути виплачена ліцензіатом власникові патенту, має враховувати необхідність доступності лікарських засобів для населення за максимально низькою ціною.

Дозвіл може бути надано суб'єктові господарювання, що здійснює виробництво лікарських засобів у повному обсязі або на кінцевій стадії виробництва лікарського засобу з використанням активного фармацевтичного інгредієнта іншого виробника на виробничих дільницях, розташованих на території України, на підставі ліцензії на виробництво лікарських засобів, або суб'єктові господарювання, що здійснює ввезення на територію України лікарських засобів на підставі ліцензій на імпорт лікарських засобів і оптову та роздрібну торгівлю лікарськими засобами [6].

Суттєвим та не врегульованим у вітчизняному законодавстві залишається питання використання торговельних марок, під якими лікарський засіб, що виробляється під примусовою ліцензією, зареєстрований у встановленому порядку та вводиться у обіг на території України. Нормативно-правовими актами прямо передбачене лише примусове ліцензування лікарського препарату, що є предметом захисту патентом (свідомою на корисну модель). У свою чергу, чинне законодавство про правову охорону знаків для товарів і послуг жодним чином не передбачає примусове надання дозволів на використання таких об'єктів інтелектуальної власності, як торговельні марки та не зобов'язує власникам патенту, надавати такий дозвіл за примусовою ліцензією.

Враховуючи таке, особа, яка згідно рішення Уряду набуває право на виробництво лікарського засобу під примусовою ліцензією, має або отримати дозвіл (ліцензію) власника патенту на використання торговельної марки, під якою цей препарат відомий та вводиться в обіг, або пропонувати його на вітчизняний ринок під іншою комерційною назвою. У другому випадку – знову таки виникають питання необхідності реєстрації такого нового

найменування у якості торговельної марки та отримання відповідних реєстрацій та дозволів на введення в обіг лікарського засобу під новим брендом.

Список використаних джерел:

1. Кашинцева О.Ю., Трофименко М.М. Застосування ліків off-labele та незареєстрованих лікарських засобів крізь призму права інтелектуальної власності: перспективи для світу та України. URL: <https://medcom.unba.org.ua/publications/publications/print/5427-zastosuvannya-likiv-off-label-ta-nezareestrovanih-likars-kih-zasobiv-kriz-prizmu-prava-intelektualnoi-vlasnosti.html>

2. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.2020. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_123

3. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text

4. Пашков В.М. Проблеми застосування окремих положень угоди TRIPS на фармацевтичному ринку / В.Пашков // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 4 (15) 2013. С. 184-195.

5. Кашинцева О.Ю., Трофименко М.М. Правові механізми розширення доступу до лікування за умов пандемії в Україні та світі. Медичне право 2(26) 2020. <https://doi.org/10.25040/medicallaw2020.02.034>

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2013 р. № 877 «Про затвердження Порядку надання Кабінетом Міністрів України дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується лікарського засобу». Офіційний вісник України від 24.12.2013 — 2013 р., № 97, стор. 10, стаття 3577, код акта 70690/2013

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Теплице (Чехія), дистанційно)*

Колеснікова М.В.
старший викладач кафедри АГПФЕБ,
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

Зуєва О.М.
студентка ННП
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО, ЯК СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В сучасному суспільстві, все більш гостріше постає питання правового статусу арбітражного керуючого, як суб'єкта адміністративних правовідносин, це зумовлено тим, що інститут банкрутства в Україні с кожним днем все більше набирає актуальності.

Правовий статус арбітражного керуючого передбачає наявність прав, обов'язків та гарантій їх виконання, у тому числі гарантій виконання зобов'язань у вигляді юридичної відповідальності за їх неналежне виконання, а також повноважень арбітра ініціювати притягнення до відповідальності осіб, які перешкоджають виконанню ним своїх обов'язків і здійсненню наданих прав [2].

Аналіз наукових підходів до цього питання має свої особливості, оскільки міркування науковців різняться відображаючи той чи інший етап розвитку законодавства про правовий статус арбітра, а він, як відомо зазнав певних змін на різних етапах, тому широта викладених поглядів частково пояснюється особливостями еволюції законодавства та наукової думки в цій сфері як в Україні, так і за кордоном.

Досліджуючи зазначене питання, можна констатувати, що правовий статус арбітражного керуючого є багаторівневою та складною структурою, необхідно чітко виділити ті елементи, які формують адміністративно-правовий статус, на основі адміністративно-правового регулювання, та втілюють певну частину предмету і методу адміністративного права, який в сучасній літературі розуміється як адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації щодо надання адміністративних послуг та адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації щодо здійснення виконавчо -розпорядчої діяльності [1, С. 9].

Діяльність арбітра регулюється оновленим, суттєво вдосконаленим та більше відповідає принципам розуміння інституту арбітражного керуючого на відміну від його попередника - Кодексом України з процедур банкрутства, який зазначає, що арбітражний керуючий - це фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво та відомості про яку містяться в Єдиному реєстрі арбітражних керуючих України [3].

Метою вище зазначеної інституції є надання сторонам кваліфікованих послуг, захист їх майнових інтересів та отримання за це винагороди, підставою для чого є факти вирішення спірних правовідносин у господарській справі за його участю. Тобто арбітр безпосередньо не представляє приватних інтересів і не здійснює державних повноважень. Він є незалежним агентом порядку, агентом норми, представником суспільних інтересів, який виправляє допущені помилки у правовідносинах сторін. Варто зазначити, що держава не бажає брати на себе такі повноваження, оскільки це означає одночасне прийняття на себе відповідальності за результати господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання, що неможливо в умовах багатосистемної ринкової економіки.

Виходячи з вище викладеного ми розуміємо, що арбітр наділений складним правовим статусом, який реалізується в багатогалузевих правовідносинах, значна частина яких є адміністративно-правовими. Аспекти діяльності арбітражного керуючого, поза господарськими справами або в господарських справах, але пов'язані з виконанням публічно-владних повноважень, на нашу думку, є не чим іншим, як реалізацією адміністративно-правового статусу арбітражного керуючого.

Запровадження інституту арбітражного керуючого, підготовка кадрів для здійснення такої професійної діяльності, сама мета та призначення такої професійної діяльності говорять нам про те, що поза господарським процесом існує значний комплекс правовідносин, які, в свою чергу, можуть бути пов'язані із запровадженням інституту арбітражного керуючого, які опосередковують його діяльність та не пов'язані ні з майновими інтересами учасників справ про банкрутство, ні з господарсько-процесуальними. А це інша сукупність правовідносин, яка, як і господарські правовідносини, спрямована на реалізацію соціальної мети арбітражного керуючого, але безпосередньо не пов'язана з будь-якою господарською справою.

Ці правовідносини за своїм змістом входять до предмета адміністративного права щодо здійснення управлінської та організаційної діяльності в суспільстві, створення та забезпечення нормального функціонування важливих соціальних інститутів і являють собою інститут адміністративно-правового статусу арбітражного керуючого.

Адміністративне право є сполучною організаційною одиницею, за допомогою якої «скріплюються» до купи господарсько-правові інтереси сторін у справі і публічний інтерес здійснення ефективної державної політики у сфері

неплатоспроможності як загальна мета правовідносин, і спеціальна мета процесуальної діяльності господарського суду, яку можна сформулювати як правосудне і одночасно найбільш ефективне вирішення господарської справи про банкрутство, та задоволення прав і законних інтересів сторін у справі та інших осіб, права і законні інтереси яких пов'язані з даною справою, а також дотримання публічного інтересу [4].

Варто зауважити, що потрібен постійний державний контроль за неухильним дотриманням арбітром приписів законодавства, його самосвідомістю як фахівця-професіонала, покликаного неупереджено вирішувати вузол економічних і соціальних проблем, а не отримати плату за надані послуги і залишити після себе не врегульовану ситуацію. З іншого боку, арбітражний керуючий також має певні управлінські повноваження щодо банкрута, які не можна звести до виконання господарсько-правових завдань, оскільки для сторін характерно досягнення господарської мети, а для арбітражного керуючого метою є повна реалізація свого професійного потенціалу, а також реалізація суспільних інтересів у сфері процедур банкрутства, тому арбітражний керуючий є специфічним суб'єктом, який виконує делеговані законом публічні функції [5].

Отже, проаналізувавши зазначену тематику, ми можемо дійти висновку, що особливий адміністративно-правовий статус арбітра проявляється у здійсненні ним правовідносин з господарським судом, який, оскільки не є органом державного управління, контролю чи нагляду, через свою взаємодію з арбітром опосередковано бере на себе ці функції лише у випадках банкрутства. Іншою особливою складовою адміністративно-правового статусу арбітражного керуючого є його інституційна взаємодія з органами державного

управління та контролюючими органами у сфері банкрутства, тобто під організаційним впливом і контролем державних органів.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України. Т.І. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В.В. Галуцько, В.І. Курило, С.О. Короєд, та ін.]; за ред. проф. В.В. Галуцька. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.
2. Адміністративне право України: Навчальний посібник. / С.Г. Стеценко/ К.: Атіка, 2008. 624 с.
3. Кузьменко В. Банкрутство: арбітражне правління / Стаття/ Український юрист: 2015. Режим доступу: <http://jurist.ua/article/858>
4. Рябцева Я. Г. Арбітражний керуючий: кваліфікаційні вимоги і етика професійної діяльності /Я.Г. Рябцева // Вісник господарського судочинства. 2003. № 4. С. 205-208.
5. Рябцева Я. Г. Правовий статус арбітражного керуючого: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.04 / Я.Г. Рябцева ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2006. 18 с.

Мулик К.Т.

аспірант,

Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

У зв'язку з веденням воєнного стану в Україні визначається особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці.

Взаємовідносини між Україною та Російською Федерацією значно погіршилися на початок окупації територій Донбасу з 2014, та на початок 2022 почалося повномасштабне вторгнення на більшість територій України із великою кількістю вчинення злочинів на окупованих територіях нинішньої України динаміка злочинів зросла в рази. Порядок, у якому відбуваються події, і те, як докази та інформація стають доступними для збору, можуть бути непередбачуваними. Таким чином, встановлення гнучких правил застосування законодавчої бази у сфері захисту прав особи посилить засади діяльності правоохоронних органів. Останнім часом події динамічно розвиваються, кримінальні злочини вчиняються з особливою жорстокістю, основним завданням є розробка належних методологічних засад досудового розслідування для розв'язання проблем латентного розкриття злочинів. Деякі з таких діянь виявляються через певний, іноді тривалий час, деякі взагалі не виявляються на деокупованих територіях.

Процес розслідування — це послідовність дій або кроків, що переходять від завдань зі збору доказів до аналізу

інформації, до розробки та підтвердження теорії, до формування обґрунтованих підстав вважати, і, нарешті, до арешту та звинувачення або визнання підозрюваним злочину.

Зазначимо, що основні проблеми розслідування злочину виникають незалежно від того, як розвиваються події чи коли будуть отримані докази та інформація. Однак, незалежно від того, необхідно дотримуватися певних кроків визначених законодавцем положень Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК, КПКУ).

Варто погодитись із позицією доктора юридичних наук Скуренко В. В. під час затримання особи за підозрою у вчиненому злочину мають використовуватись засоби відеофіксації. З метою уникнення оспорювання факту затримання працівник органу досудового розслідування, має використовувати поліцейські спорядження з забезпеченням кримінального провадження [4, С. 10-11].

Серед іншого п. 5 розділу III Інструкції з застосуванням органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, встановлює, що після активації нагрудної відеокамери все спілкування повинно бути записане безперервно, із визначенням повної точної дати на пристрої [6]. Відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. У своїй діяльності правоохоронні органи мають здійснити належний збір інформації з метою доведення вчиненого злочину, який здійснювався особою.

До них належать збір, аналіз, розробка та перевірка теорії, ідентифікація підозрюваного та формування

обґрунтованих підстав, а також вжиття заходів щодо арешту, обшуку та пред'явлення звинувачень.

Враховуючи законодавче положення ч. 2. ст. 84 КПК, визнаними процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі-КПКУ), сторони кримінального провадження мають довести, що докази зібрані у передбачених законом підставах, зокрема фактичні дані зібрані слідчим, прокурором через суд визнаються своєю належністю до справи на підставі встановлення фактів та обставин, що вказують на кримінальне правопорушення. У будь-якому випадку, якими б непередбачуваними не були злочинні події, результати, які прагнуть отримати слідчі, завжди однакові.

При розслідуванні злочинів поведінка службових осіб впливає на розслідування злочинів, при цьому, має бути розроблений тактичний механізм дій з урахуванням практичних і наукових криміналістичних прийомів слідчої діяльності. [6, С 6]. Бажаний результат досудового розслідування кримінальної справи має ґрунтуватися на підставі законодавчої бази із застосування європейських першостей загального прийнятого процесу розслідування.

У тому числі методологічно досудове розслідування має ґрунтуватися на принципах оперативного реагування для прийняття зважених рішень. Специфічна діяльність полягає у тому, що уповноважені законом органи та особи, що здійснюють свою діяльність на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів слідчої тактики, методів розслідування певних видів злочинів порушують загально визнані норми [5]. Методологія науки криміналістики містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо

виявлення, розслідування та профілактики окремих видів злочинів. Саме методика у взаємозв'язку з багатьма елементними практичного і теоретичного розслідування злочинів має сприяти розробці наукових рекомендацій запроваджених згодом в практику.

Висновки. На мою думку, в цілому на Україні варто напрацьовувати, по-перше, пріоритетний європейський механізм реалізації захисту прав у сфері життя та безпеки людей, по-друге, зосередитись на пріоритетах захисту власності, збору та збереженні доказів, точному документуванні події та встановленні розумних підстав для ідентифікації та затримання правопорушників. Багато питань залишаються дискурсивними. В протилежному випадку особи будуть звертатися до можливих засобів захисту порушених прав у тому числі міжнародних звернень у судові інстанції з метою відшкодування завданих збитків особі або підприємству.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2.Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3.Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Сокурєнко, В. В. Актуальні питання досудового розслідування і тенденції розвитку криміналістичної методики / Валерій Васильович Сокурєнко // Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – С. 10-12

5. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. — К.: МАУП, 2007. — Бібліогр.: у кінц. розд. — 512 с.

6. Наказ МВС «Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису» від 18.12.2018 № 1026

Семенюк-Прибатень А.В.

в.о. доцента кафедри кримінального права та процесу,
*Хмельницький університет управління та права
ім. Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

**ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА В
ПЕРІОД ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ**

Від початку повномасштабного військового вторгнення росії 24 лютого 2022 року у сотні разів виросла кількість фактів знищення або пошкодження майна усіх форм власності та усіх типів призначення.

На тлі ведення бойових дій (обстріли, замінування, захоплення, тощо) та масового переміщення населення, у складі злочинів умисного та неумисного знищення та пошкодження майна значно розширився перелік суб'єктів, мотивів, та варіативність об'єктивної сторони діянь, що за загальними рисами підпадають під юрисдикцію ст. 194-196 КК України [1]. Задача кримінального права та процесу на сучасному етапі: виробити дієву методичку та критерії для відмежування діянь, що підпадають під дію ст. 194-196 КК України від

- інших злочинів у складі яких передбачено знищення або пошкодження майна (наприклад: Диверсія ст.113 КК України, Терористичний акт ст.258 КК України);
- руйнування та пошкодження майна, що було спричинено ЗСУ, силами територіальної оборони, громадянами з метою протистояння діям країни агресора;
- військових злочинів, вчинених агресором;
- від руйнування та пошкодження майна громадянами України для захисту себе, інших осіб та протидії агресору.

Окрім цього, одним з завдань є напрацювання процедури відшкодування збитків, завданих військовою агресією РФ.

З початку військових дій кількість зруйнованих та пошкоджених приватних та багатоквартирних будинків склала 143,8 тисяч, з них 126,7 тисяч – приватні (індивідуальні) будинки; 16,8 тисяч – багатоквартирні будинки; майже 0,3 тисяч – гуртожитки.

За час вторгнення пошкоджено або зруйновано 153 заклади соціальної сфери, 2692 заклади дошкільної, середньої та вищої освіти, 305 АЗС, 27 торгових центрів, 14,4 тисяч одиниць комунального транспорту, щонайменше 84,2 тисячі одиниць сільгосптехніки, 194,8 тисяч приватних легкових авто, 330 лікарень, 880 об'єктів культури, 94 релігійні споруди, понад 30 музеїв, 157 закладів туризму, 595 адміністративних будівель державного та місцевого управління [2].

Окрім цього, за даними Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури внаслідок ракетних обстрілів росії в Україні пошкоджено 592 об'єкти теплопостачання, а саме: 444 котелень, 13 ТЕЦ, 7 ТЕС та 128 центральних теплових пунктів [3].

Безпосереднім об'єктом злочинів, що передбачені ст. 194-196 КК України є право власності зміст якого становлять володіння, користування і розпорядження своїм майном.

Варто відзначити, що обов'язковими додатковими об'єктами кваліфікованих складів злочинів, які вчинюються з використанням насильства або погрози його застосування виступають здоров'я, життя, психічна або фізична недоторканність людини. Факультативними додатковими об'єктами можуть виступати: життя та здоров'я людей, громадський порядок, екологічна безпека або інші тяжкі

наслідки.

Предметом злочинів за ст. 194, 195, 196 може бути будь-яке майно, як рухоме, так і нерухоме, що перебуває власності будь-якої форми. Спеціальний об'єкт злочину – об'єкти електроенергетики та їх нормальна робота передбачений тільки в ст. 194-1 КК України [4].

Щодо знищення чи пошкодження інших майнових об'єктів КК України містить спеціальні склади злочину в яких саме вид майна є спеціальною ознакою, наприклад: ст. 113 - руйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; ст. 252 – знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду; ст. 292 - пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації; ст. 298 - знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини; ст. 347 - знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця; ст. 360 - пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі; ст. 411 - знищення або пошкодження військового майна.

Такі елементи складу як мотив і мета не є обов'язковими ознаками злочинів, що передбачені ст. 194-196 КК України. Проте, під час розслідування встановлення мотиву та мети злочину є важливим для правильної кваліфікації діянь, бо дозволяє відмежувати діяння передбачені зазначеними статтями КК України від інших злочинів, вчинення яких може супроводжуватись пошкодженням чи знищенням чужого майна, наприклад від диверсії (ст.113 КК України),

терористичного акту (ст. 258 КК України), масових заворушень (ст. 294 КК України).

З огляду на те, що в Україні ведуться бойові дії, з'ясування мотиву та мети діянь, що включають знищення або пошкодження майна є також важливим для відмежування злочинів за ст. 194-196 від військових злочинів, від дій спрямованих на знищення ворога.

Суб'єктом злочинів, що передбачені ст. 194-196 КК України може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку або 14-річного віку щодо діяння передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України.

Необхідно зауважити, що згідно з нормами національного законодавства, за кримінальні правопорушення, вчинені на території України, іноземні громадяни несуть кримінальну відповідальність в Україні. Отже, до відповідальності за ст. 194 КК України мають бути притягнуті російські військові, які пошкодили чи зруйнували майно на території України, в разі, якщо ці їхні дії не входять до складу більш тяжких злочинів (наприклад ст. 113 КК України - Диверсія).

В разі, коли умисне знищення або пошкодження майна, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, необхідною є додаткова кваліфікація за ст. 364 або 365 КК України. Однак, при цьому варто враховувати, що мова йде про службових осіб України, а не про осіб країни-агресора, бо їхнє службове становище не розповсюджується на територію України.

Кваліфікуючі ознаки умисного знищення або пошкодження майна[5, С.484]:

- заподіяння шкоди в особливо великих розмірах
- вчинення його шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом;

– спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків (заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному чи кільком особам або тілесного пошкодження середньої тяжкості двом чи більше особам). Форма вини у даному випадку стосовно наслідків необережна.

– Кваліфікуючими ознаками умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194 КК України) є повторне вчинення таких дій, за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом (ч.2 ст.194 КК України).

Під час дії воєнного стану до КК України було внесено ряд суттєвих змін. Загальна частина КК України доповнена нормою про виключення кримінальної відповідальності за діяння, вчинені на виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. До КК України включено статтю 43-1 - Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, яка передбачає що: «Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.» [6]

Окрім цього, ч. 3 ст. 43-1 КК України передбачає виключення кримінальної відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

Норми статті 43-1 КК України мають вирішальне значення для звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які умисно, чи ненавмисно зруйнували чи пошкодили чуже майно при спробах дати відсіч у відповідь на збройну агресію. При цьому, варто враховувати, що дія норми статті обмежена в часі - «в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту». Окрім того, як бачимо з норми нової статті, обов'язковою умовою для звільнення від кримінальної відповідальності є мотив. Отже, мотив має враховуватись при кваліфікації дій які підпадають під норми ст. 194 КК України, якщо ці дії було вчинено під час збройного конфлікту або в умовах воєнного стану.

Отже, в останні роки, у кримінальному законодавстві України визначилась ще одна важлива тенденція – посилення відповідальності за вчинення окремих злочинів проти власності [7]. В умовах воєнного стану така тенденція також цілком відповідає ситуації, адже безкарність правопорушників породжує збільшення злочинності та незахищеність приватного, державного й комунального майна. Безкарність дій щодо знищення, пошкодження чи псування чужого майна, закріплює в суспільстві почуття безпорадності від безладу, безкарності для злочинців, які користуються ситуацією, коли велика кількість майна покинута через вимушений переїзд господарів.

З іншого боку, законослухняні громадяни, які захищають себе та свої родини, територіальну цілісність своєї держави та чинять опір агресору на окупованих територіях, і вдаються до дій, що мають наслідком руйнування або пошкодження майна державної комунальної чи приватної власності, в тому числі, шляхом підпалу, вибуху, чи іншим загальнонебезпечним способом, не повинні притягатись до кримінальної відповідальності.

Важливе значення також має процесуальне врегулювання процедури відшкодування збитків, які завдала військова агресія росії. І тут мова йде про те, що виникатимуть труднощі як з визначенням конкретного суб'єкта з числа військовослужбовців країни-агресорки, хто наніс шкоду – не завжди можливо визначити конкретну особу, яка, наприклад, підірвала житловий будинок. Окрім цього, навіть коли особа відома, при пред'явленні цивільного позову про відшкодування збитків в межах кримінального провадження (відповідно до ст. 128 КПК України)[8] постає питання про те, чи буде той чи інший військовослужбовець рф відповідачем, адже можливо враховувати, що ініціатором військової агресії було вище політичне і військове керівництво рф, а накази про знищення майна та ураження цілей віддавались безпосереднім керівництвом. Отже, процедура подання та забезпечення цивільного позову в рамках кримінального провадження щодо знищення майна, повинна бути переглянута.

Щодо умисного руйнування або пошкодження об'єктів інфраструктури, в тому числі підприємств та організацій внаслідок ведення воєнних дій, то необхідно відзначити, що такі дії підпадають під дію не ст. 194 КК України, а під дію ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». Окрім цього, Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі забороняє під час воєнних дій нищити таке майно, а також передбачає відшкодування завданих росією збитків.

Наразі, судова практика з розгляду справ про знищення чи пошкодження майна за час збройної агресії рф лише формується, тому суди при їх розгляді керуються загальними засадами кримінального і кримінально-процесуального законодавства. Серед таких загальних засад Кримінально-процесуального кодексу України є правило про те, що

спочатку має бути проведений огляд місця події, визначено обставини та механізм руйнування або пошкодження (підпал, вибух, підриг в наслідок влучання снаряду, тощо), ступінь пошкодженні майна, оцінка заподіяних збитків. Однак, якщо на вільних чи вже звільнених територіях дотримання процедурних правил є можливим, то на окуповані території, де розташована значна частина зруйнованого та пошкодженого майна, правоохоронні органи не мають доступу та позбавлені можливості зібрати докази у встановленому законом порядку [9, С.83].

Тому, на нашу думку, існує правове регулювання питання щодо відповідальності за знищення чи пошкодження майна зумовлює внесення змін до законодавства, щоб посилити охорону майна від псування або знищення в умовах дії військового стану.

В нормах ст. 194-195 КК України

- визначити спеціального суб'єкта злочину – військовослужбовця країни, що здійснює військову агресію проти України;
- в санкціях статей передбачити більш сувору відповідальність для даного спеціального суб'єкта злочину.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Законодавство України сайт ВРУ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.01.2023)
2. Збитки через агресію росіян в Україні: цифри та факти (16.12.2022) [Електронний ресурс] VolodymyretsCity - Режим доступу: <https://volodymyrets.city/articles/255337/zbitki-cherez-agresiyu-rosiyan-v-ukraini-cifri-ta-fakti> (дата звернення 13.01.2023)

3. На листопад 2022 року загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає майже \$136 млрд (15.12.2022) [Електронний ресурс] KSE Київська школа економіки. - Режим доступу: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturii-ukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/> (дата звернення 13.12.2023)

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Станом на 18 січня 2022 року. / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2022. 932 с.

5. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження: монографія / Ю.А. Дорохіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.

6. Кримінальна відповідальність: зміни до кримінального кодексу України за час воєнного стану [Електронний ресурс] GOLAW. – Режим доступу: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/kriminalna-vidprovidalnist-zmini-do-kk-ukrayini-za-chas-vijni/> (дата звернення 14.01.2023)

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 26.07.2018 № 7200 (Одержаний ВР України на заміну раніше розданого) Про внесення змін до деяких законів України (щодо охорони майна від псування або знищення) [Електронний ресурс] LIGA 360. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/GH5K000B?an=2> (дата звернення 14.01.2023)

8. Кримінально-процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс] Законодавство України сайт ВРУ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 13.01.2023)

9. Оніщик Ю. В. Критерії допустимості доказів під час розслідування кримінальних правопорушень транснаціонального характеру // Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції (пам'яті В.П. Колгана): збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. 129с. С.83

Січевлюк-Врублевський Т.С.

аспірант,

Інституту держави і права

ім. В.М. Корецького

Національної академії наук України,

адвокат,

м. Київ, Україна

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЗА ВЧИНЕННЯ
ЗЛОЧИНУ «СЛУЖБОВА НЕДБАЛІСТЬ»
(СТ. 367 КК УКРАЇНИ)**

Кримінальна відповідальність державного службовця як різновид юридичної відповідальності передбачена, серед іншого, також за службову недбалість. З метою охорони суспільних відносин кримінальне законодавство у ст. 367 Кримінального кодексу України (далі – КК України) закріплює такий склад злочину як «Службова недбалість».

Сьогодні невиконання або неналежне виконання відповідних обов'язків державними службовцями розглядаються як одна з головних причин економічних, політичних та соціальних проблем. Наслідком вчинення злочину службової недбалості є порушення повноцінного функціонування державних органів влади, часто суміщене із нанесенням значної матеріальної та моральної шкоди учасни кам приватно-правових відносин. Службова злочинність державних службовців, що за своїми ознаками істотним чином відрізняється від загальнокримінальної злочинності, маючи відношення до неправомірного використання владних повноважень, серед іншого, завдає прямої шкоди ефективності організації та реалізації державного управління в суспільстві.

Таке суспільно небезпечне діяння належить до групи злочинів, що посягають на суспільні відносини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Саме ця сфера відносин вимагає повністю правомірної поведінки службових осіб апарату державного управління, оскільки тільки за такої умови громадянам гарантується реалізація їх прав та законних інтересів в усіх сферах суспільного життя. Тому діяльність державних службовців повинна підкріплюватися довірою споживачів наданих ними адміністративних послуг. Такий суб'єкт злочину, яким є державний службовець, зустрічається дуже часто, а його протиправними діяннями порушуються прав і законних інтересів громадян, внаслідок чого також поступово втрачається довіра громадян до держави.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 8 Закону України «Про державну службу» одним з основних обов'язків державного службовця є дотримання принципів державної служби та правил етичної поведінки. Як передбачено у ст. 39 в Законі України «Про державну службу», особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та посадові особи юридичних осіб публічного права під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та загальновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими, представляючи державу чи територіальну громаду, діють виключно в їх інтересах [1].

Приписами цього Закону також визначено, що особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та посадові особи юридичних осіб публічного права повинні: – діяти неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої

політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання; – сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально виконувати службові повноваження та професійні обов'язки, рішення та доручення органів і осіб, яким вони підпорядковані, підзвітні або підконтрольні, не допускати зловживань та неефективного використання державної і комунальної власності; – не розголошувати і не використовувати в інший спосіб конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом, що стала їм відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень і професійних обов'язків, крім випадків, встановлених законом. Поведінка державних службовців має забезпечувати довіру суспільства до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Окрім зазначеного вище, державним службовцям забороняється використовувати свої повноваження або своє службове становище в особистих (приватних) інтересах чи в неправомірних особистих інтересах інших осіб.

Визначення терміну державної служби міститься у Законі України «Про державну службу». Згідно зі статтею 1 цього закону державна служба - це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їхньому апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів [1]. Такі особи є державними службовцями. Отже, суттєвою ознакою державної служби є заняття посади в державному органі і здійснення завдань та функцій держави.

Таким чином, поняття державної служби за обсягом частково співпадає з поняттям діяльність службової особи і, відповідно, дія статті 367 КК України поширюється на державних службовців, тобто вони є суб'єктами зазначеного злочину. Принагідно необхідно зазначити, що зміст поняття

«службова особа» є об'ємнішим порівняно зі змістом поняття «державний службовець». До перших можуть також відноситись особи, які не є державними службовцями, але обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Таким чином, державні службовці є спеціальними суб'єктами цього злочину.

Із наведеної дефініції видно, що: 1) суб'єктами вчинення таких злочинів є службові особи – державні службовці; 2) об'єктом таких злочинів є порушення порядку реалізації державними службовцями своїх повноважень; 3) шкода завдається громадянам України або ж державі загалом.

З огляду на специфіку державної служби більшість державних службовців знаходяться у зоні ризику та, за наявності підстав, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за службову недбалість.

Застосування покарання за вчинення державними службовцями злочину «Службова недбалість» полягає у тому, що деструктивне діяння, вчинене державним службовцем, має бути передбачене нормами КК України, здійснюватися у формах дії чи бездіяльності, бути винним і обов'язково бути вчиненим державним службовцем у процесі перебування ним на службі, тобто під час здійснення трудових правовідносин. Сама кваліфікація поведінки особи також базується на урахуванні обвинувального вироку суду, а також осуду особи та її поведінки, що формується в індивідуальній та груповій правосвідомості, у тому числі і в межах трудового колективу [2].

Таким чином, особливості кримінальної відповідальності державних службовців за вчинення злочину «Службова недбалість» є такими: 1) застосовування її за вчинення даного злочину особами, які перебувають на посаді державної служби відповідно до Закону України «Про державну

службу»; 2) законодавець у КК України не закріпив жодної прямої вказівки на державного службовця як спеціального суб'єкта відповідного злочину, оперуючи поняттям «службова особа», яке є дещо об'ємнішим; 3) підставами застосування кримінальної відповідальності до державних службовців є невиконання чи неналежне виконання ними встановлених законодавством повноважень; 4) санкції, що застосовуються до державних службовців, окрім загальних, тобто характерних для злочинців будь-яких категорій, можуть бути спеціальними та мати вияв у позбавленні спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю або конфіскації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державну службу» // Відомості Верховної Ради України від 22.01.2016 - 2016. № 4. Ст. 60.
2. Зубрицький М.І., Кримінальна відповідальність державних службовців / М.І. Зубрицький // Науковий вісник публічного та приватного права – 2014. - Випуск 2, ч. 4. – Режим доступу: http://www.nvppp.in.ua/vip/2016/2/tom_4/61.pdf.

СЕКЦІЯ 5. ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ

Boriak I.

teachers of the department of social and
humanitarian disciplines of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
Kyiv, Ukraine

Semenyshyn O.

teachers of the department of social and
humanitarian disciplines of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
Kyiv, Ukraine

CONJUNCTIONS AND CONNECTORS AS THE IMPORTANT PART OF WRITING LETTERS

It can be difficult to express your thoughts concisely and coherently when people communicate English, write e-mails for work, send messages to foreign friends. The aim of our article is to find out what connecting expressions and introductory words can be used to make letter perfect, clear and logical.

Conjunctions and connectors are the easiest way to connect ideas or sentences with one unique word. Such type of words make the entire sentence look appealing. If we use the connectors appropriately, it will showcase our advanced English communication skills.

Jotted down below are a few reasons why we should be using linking words in letters:

- They make your writing clear and appealing.
- You get to provide meaning to otherwise complex sentences.
- They help readers understand how one sentence is related to the other.
- They help to know the purpose of the question and also give an appropriate answer to the question [1].

Broadly speaking, conjunctions and connectors describe the relationship between two statements. Their importance in professional writing and the confusions that they cause make it useful to compare them more directly. One cause of confusion is surely that their names are both suggestive of the same thing – a «linking» or «joining» role – without giving a clue to any difference. Another is probably the existence of alternative names, such as «logical connectors» (for connectors) and «connectives» or «linkers» (for conjunctions and connectors together)[2].

Linking words can be expressed as separate words (for example, *however*) or phrases (for example, *as a result*), refer to different parts of speech and be used in different parts of a sentence. Linking words can be divided into many groups depending on their function (contrasting, adding new information, introduction, conclusion, etc.). Let's look at each group separately.

Adding ideas	also..., in addition...,as well as...,another reason is...
Contrasting ideas	however...,even though..., although..., in contrast..., despite..., whereas...
Showing reason	as..., since...,given that...
Giving examples	for example...,for instance., to illustrate this...
Explaining result	consequently...,for this reason...,as a result...

Coordinating conjunctions are the most popular category of conjunctions. English has seven coordinating conjunctions—for,

and, nor, but, or, yet, so—which you can remember using the mnemonic FANBOYS:

- **For** indicates causation: *We left a day early, **for** the weather was not as clement as we had anticipated.*
- **And** juxtaposes two or more items without specifying a relationship between them: *neorealism, neoclassical realism, **and** realist constructivism; Mearsheimer subscribes to one approach, **and** Waltz argues for another.*
- **Nor** supplements a previously stated negation: *neither fish **nor** fowl; The results did not confirm the hypothesis, **nor** did they suggest any particular alternative explanation.*
- **But** signals a contradiction, caveat, or other tension: *this officiated **but** accurate account; There was no precedent for such an approach, **but** the team forged ahead.*
- **Or** indicates alternatives: *Give me liberty **or** give me death.*
- **Yet**, like «but», means «nevertheless» or «in spite of» something: *There was no precedent for such an approach, **yet** the team forged ahead.*
- **So**, like «for», indicates reasoning or causation; while «for» indicates the cause, «so» introduces the effect: *The weather was not as clement as we had anticipated, **so** we left a day early.*

Some sentences are complex. Such sentences have two clauses, one main (or independent) and one subordinate (or dependent). The essential component in a complex sentence is the subordinate conjunction. The subordinate conjunction has two jobs. First, it provides a necessary transition between the two ideas in the sentence. This transition will indicate a time, place, or cause and effect relationship. On the table below, subordinating

conjunctions are categorized according to the types of relationships that they can establish between clauses [3].

Showing Clausal relationships	Granting Concessions	Specifying Conditions	Telling Place	Signaling Temporal Relationships	Setting up Comparison	Setting Up Contrasts
As Because In order So that Now that Since	Although As As though Even Though Just as Whereas while	Even if If In case Provided unless	Where Wherever	After As As soon as As long as Before Once Still Till Until When Whenever While	As As though	Though Whereas While Although

So, by using sentence connectors (**coordinating conjunctions, correlative conjunctions, subordinating conjunctions, and linking adverbs and transitions**), a person can link related ideas together and combine sentences to move beyond using just basic sentence structures. These connectors will add depth, interest, and finesse to skills. And gives us a chance to sound more like a native speaker and competent writer.

References:

1. Connectors / Linking Words for Writing – Functions and Tips. URL: <https://ieltsmaterial.com/connectors-linking-words-for-writing/> (12. 01.2023).
2. Coordinating Conjunctions (FANBOYS). URL: <https://nps.edu/web/gwc/coordinating-conjunctions> (12. 01.2023).
3. Subordinating Conjunctions and Subordinate Clauses. URL: <https://www.sjsu.edu/writingcenter/docs/handouts/Subordinating%20Conjunctions.pdf> (12. 01.2023).

Demidova Y.

PhD of Technical sciences Associate Professor,
*National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"*
Kharkiv, Ukraine

Movmyga N.

PhD of Psychology Associate Professor,
*National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"*
Kharkiv, Ukraine

THE PEDAGOGIC CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ACTIVITY SAFETY CULTURE

Presently, due to the widespread development of mass media, a common problem is that the amount of knowledge acquired by students superficially is quite large. This puts special demands on the content and organization of their cognitive activity. Therefore, for the successful formation of professional knowledge of any direction, skills and abilities it is necessary to rely on the existing knowledge of students, activating their cognitive activity. The fulfillment of this condition is especially important in the formation of knowledge in the field of professional training. For the professional performance of functions in the area of occupational safety, first of all, the acquired knowledge should be systematized, have a practical orientation, that is, to ensure the personal safety of the specialist.

The purpose of the work is to reveal the importance for future specialists of knowledge about the psychology of safety in the system of professional competence and practical steps that will determine the improvement of methods for the formation of

relevant knowledge, the development of safe working practices, the formation of a general culture of safety at all levels of the professional algorithm [1].

The content of education in a higher educational institution is a category that is conditioned by the needs of society, the profession and is reflected in the requirements of society to the system of knowledge, skills and abilities, to worldview positions and professionally significant personal qualities of specialists.

Today, the formation of future specialists' understanding of not only the main aspects of activity safety, but also the inculcation of stable skills of safe working methods, the formation of a culture of safety at all levels of the professional algorithm is of particular relevance.

The occupational safety system occupies an important place in the structure of professional activity. It must be present in any of its components: social, psychological, technical, organizational, and scientific. Therefore, it is necessary to form for future specialists an understanding of the human personality, his or her life and health as the highest value. This task becomes complex and should be implemented not only in the study of social and humanitarian and psychological and pedagogical disciplines, but also in the process of professional training, in the study of professional disciplines.

The need to improve the methods of training on the activity safety of future specialists is due to the fact that in recent years there has been a noticeable decrease in the permissible level of hazards and harmful loads in various professional fields of Ukraine, that is, there is a reorientation in the values and assessments of modern society, primarily in relation to the human factor.

The formation of activity safety knowledge of future specialists should be based on the following aspects:

1) general and special disciplines should be closely related to the elements of safety disciplines;

2) teaching special courses on safety of activity [2].

The achievement of specific results of knowledge formation is the development and implementation of training courses in the process of training future specialists, which will ensure high competence of specialists in the field of activity safety.

The formation of a knowledge system in this way will allow to give consistency to the methods of creating and maintaining occupational safety and will separate the essence of the direction of activity safety from the content of other disciplines and determine the connections between individual disciplines.

The organization of the basics of activity safety study is based on the social necessity of creating safe conditions for human life and activity. The acquired knowledge of safety in the profession should have a specific practical orientation, promote the ability to make quick and correct decisions about the situation and the most appropriate response to the emergence of standard and especially non-standard production situations [3].

These modern requirements put forward a number of goals and objectives for the formation of safety skills in the training of specialists:

1) formation of students' awareness of the importance of safety disciplines;

2) providing in-depth knowledge of the regulatory and legal framework for activity safety, which includes the organization and management of occupational safety at all levels and stages of the production process;

3) formation of knowledge about the principles, methods and means of ensuring labor safety and the ability to find reasonable optimal solutions of organizational, managerial and technical nature for each specific case, deeply understanding the essence of the proposed solutions and their possible consequences;

4) formation of knowledge and skills to predict and assess the possible economic, social and environmental consequences of decisions, while giving preference to moral and ethical requirements [2,4].

Consequently, the creation and observance of activity safety is possible if a system of knowledge formation of future specialists is established, the main components of which are: professional comprehensive training on activity safety; possession of the principles, methods and means of ensuring labor safety and the ability to find reasonable optimal solutions of organizational, managerial and technical nature for each specific case, deeply understanding the essence of the proposed solutions and their possible consequences. That is, safety of activity should become an integral part of the professional competence of the future specialist.

References:

1. Ігнатюк О.А. Необхідність вдосконалення методик формування знань щодо психології безпеки професійної діяльності у фаховій підготовці майбутніх інженерів, психологів та викладачів вищої школи / О.А. Ігнатюк, Ю.Є. Демідова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2015. – Вип. №41(94). – С. 524-530.

2. Демідова Ю.Є. Формування компетенцій з безпеки професійної діяльності як важлива складова підготовки магістрів у вищих навчальних закладах / Ю.Є. Демідова, Г.А. Шахова // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – Днепр, 2017. – №1 (13). – С. 182-187.

3. Мовмига Н.Є. Демідова Ю.Є., Максименко О.А. Ресурсне забезпечення безпеки праці на сучасних підприємствах. Theoretical foundations in research in Engineering: collective monograph / Andrushchak I. – etc. – International Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2022. – P.144-162.

4. Movmyga N.E., Kravchenko A.Y. Features of training protection for labor and professional safety: competently approach. // «Territories' development: social, economic and humanitarian issues». Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. – P. 258-269.

Dmitriieva N.S.

PhD student

Department of Educology and Psychological and
Pedagogical Sciences of the
Borys Grinchenko Kyiv University
Kyiv, Ukraine

THE STRUCTURE OF THE INNOVATION- ORIENTED PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER OF PHYSICAL CULTURE

Today, Ukraine is at the stage of reforming the education system. Educational standards are updated, new strategies for the development and improvement of the teaching profession are introduced. In this regard, the emphasis in the learning process changes, it becomes important not only to acquire knowledge and "hard" skills, but it is extremely important to develop personal qualities and to form relevant competencies in a student of higher education. We consider the innovation-oriented personality of the future physical culture teacher as a set of personal properties, qualities and abilities that ensure her psychological readiness to generate new forms of activity for the creation, mastering and distribution of innovative educational products, as well as self-development and personal growth as a strategic factor of productive pedagogical activity.

Most of the works of scientists are focused on the formation of professional traits and personality qualities of a teacher, and in particular, a physical culture teacher in the process of professional training, but the issue of forming an innovation-oriented personality of a future physical culture teacher, ready to implement innovations in the process of professional activity, requires a separate, detailed study [1].

Innovative orientation is an important characteristic of a modern personality and is a personal resource capable of being actualized and put into action to achieve the desired result under optimal conditions for the development of personal abilities, as well as the ability of the individual in the field of setting and solving the tasks of his activity.

The general structure of the innovation-oriented personality of the future physical education teacher is considered taking into account the regularities of the functioning of the motivational, emotional and volitional spheres, cognitive processes (divergence of thinking, degree of rigidity of mental processes, etc.), individual characteristics (ability to creativity, internality in decision-making) of the subject activity

The innovation-oriented personality of the future physical culture teacher is an integral quality of a person, which is formed as a result of his inclusion in innovative activity and consists of interconnected and mutually determining components: creativity, innovativeness and creativity. Separated components with different forms of activity. Taking into account the main stages of innovative activity, the integrative components of the innovation-oriented personality of the future teacher of physical culture can be represented by three different forms of activity: intellectual, activity and value-motivational.

The structure of the innovation-oriented personality of the future physical education teacher:

- the resource part (predisposition), capable of manifesting itself at the behavioral level as a prerequisite for self-development;
- the dispositional part, denoting the transition of opportunities (as a resource) into the procedural plan, when they appear as a relationship, readiness, intention, reflecting the filling of goals and content, which allow the resources to declare themselves in simulated situations;

- the process-dynamic level, at which the transformation of the resource component (opportunities) into potential is fixed - the forces that trigger their implementation, which causes a person to go beyond the limits of the available experience, the launch of self-development mechanisms. At the same time, actually emerging operational meanings and values, associated with them, are analyzed, the quality of which communication can be judged on the basis of specific behavioral acts formed in potentially innovative situations.

The innovation-oriented personality of the future physical culture teacher includes:

1. Personal qualities: tolerance for uncertainty, ability to take justified risks, responsibility, need for self-realization, motivation to achieve, reflexivity, creativity (quality of intellect, intellectual initiative).

2. Project, communicative, information competence.

3. Vitality (peculiarities of the value-meaning organization of the life world, vitality, sovereignty, capacity for work, mobilization potential, level of self-regulation, human orientation towards a certain quality of life).

Under the innovative orientation of a physical education teacher, we understand such a quality of his personality, which is based on a set of motives and values that determine the innovative character of pedagogical activity, the desire for new things, the achievement of success and the pinnacle of his professional skill, improving his qualifications and enriching the experience of innovative activities, the presence cognitive motivation, the desire for self-development, awareness of the importance of innovative processes in educational practice, an active life position, orientation towards creative methods of activity, the ability to analyze the process and results of activity, a positive attitude towards one's work.

Innovative competence in the structure of the innovation-oriented personality of the future physical culture teacher requires knowledge of the theory of productive pedagogical activity, pedagogical innovation, innovative activity in continuous education; professional knowledge and ideas about directions of education development, the ability to carry out the process of designing, developing and presenting innovative educational products (programs, methods, projects), self-organization and cooperation skills.

Innovative competence involves the formed ability to assess changes in the conditions of pedagogical reality, to correlate personal capabilities and external conditions, to analyze situations, to adjust one's own activities, the ability to abandon stereotypes, to overcome the inertia of thinking, the ability to apply, approve and implement received innovative educational products in a real educational product.

Innovative competence presupposes the presence of experience in innovative pedagogical activities in the development, implementation and distribution of qualitatively new educational products; the results of innovative pedagogical and scientific-pedagogical activities demanded by the scientific and educational environment, which ensure the effectiveness of collective educational projects.

Thus, innovative creativity is considered by us as the ability for pedagogical creativity, innovation, forecasting, aimed at fulfilling a specific practical goal, which involves the generation of new, potentially useful ideas and obtaining a high-quality new educational result, ready for use in educational practice. The formation of the innovation-oriented personality of the future physical education teacher is a set of personal properties, qualities and abilities that ensure her psychological readiness to generate new forms of activity for the creation, mastering and distribution

of innovative educational products, as well as self-development and personal growth as a strategic factor of productive pedagogical activity. Innovative creativity acts as a means of generating new forms of activity in order to obtain an innovative educational result capable of practical use. The formation of an innovation-oriented personality of the future physical culture teacher is realized through creativity, which represents a creative understanding of the task and acts as a basis for innovation. To create an innovative product, it is necessary to apply creative thinking, a non-standard approach, to find a new quality in the existing product. So, innovative creativity is the ability to be creative, aimed at the fulfillment of a specific scientific and practical goal, which involves obtaining a certain effect, and the creative potential of an individual is the basis of the formation of an innovatively oriented personality of a future teacher of physical education, the value of an individual that needs to be developed, taking into account the requirements of modernity.

References:

1. Dmitriieva N.S. Ways of organizing the process of forming the innovation-oriented personality of the future teacher of physical culture. *Innovative Pedagogy*. 2022. 52. 2. P. 103-106. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/52.1.19>

Drazhan N.

lecturer of the first category of the
*Cherkasy State Business College,
Cherkasy, Ukraine*

**USE OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE
DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE
COMPETENCE OF STUDENTS OF HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS OF I-II
ACCREDITATION LEVEL IN THE PROCESS OF
USE OF MESSENGERS IN THE LESSONS OF THE
UKRAINIAN LANGUAGE**

Communication is a fundamental factor in the life of modern society. The employer is interested in those employees who have developed communicative competence, initiative, cognitive activity, and the ability to negotiate in problem situations at a high level. Fruitful speech activity plays an important role in the formation of communicative competence. It is she who allows you to comprehensively form a person's personality, developing his inclinations and talents. In addition, it opens up many opportunities for such a person. Therefore, communicative competence enriches the social experience of a student of a higher educational institution of I-II levels of accreditation. She opens before him, first of all, such opportunities as the expression of his emotions, feelings, and experiences.

Based on this, the modern higher education system higher educational institutions of I-II levels of accreditation sets itself one of the most important tasks – the formation of the communicative competence of students. Communicative competence is knowledge about the essence of the phenomenon of communication, its phases of development, and classification. It

is characterized as knowledge of those speech methods and techniques that students can apply in their own practical activities.

The skills that make up communicative competence create the ability to follow modern social rules and norms. Therefore, the concept of developing the communicative competence of students of higher educational institutions of I-II levels of accreditation is based on the acquisition, without fail, by the corresponding students of the skill: interaction and perception of the opponent's position, interpersonal communication. These skills allow students to skillfully build communication at its various stages, observing both speech and ethical standards of communication. The foundation for the implementation of communicative competence in the context of educational activities is the learning process here and now. It is carried out with the help of modern and understandable to students means and tools for presenting information [1, P. 110].

One of such tools for presenting information can be a messenger, which, today, is available to all participants in the educational process. The advantage of this means of communication is that you can use various functions of instant messengers. For example, the ability for subjects of interaction to conduct pair or group work in chats. Or the possibility of placing and using relevant literature in the Ukrainian language classes in electronic format. This includes the use of posters in the classroom illustrating material on the topic being studied, the placement of tests and examinations, and much more [2, P. 67].

It turns out that the messenger, in its essence, is a powerful tool in the educational process of a higher educational institution of I-II levels of accreditation. Not the last role in this is played by its accessibility to different age groups of people. It is the messenger that allows you to make the educational process flexible, mobile, interesting, and understandable for students [1, P. 110].

In order for the development of the communicative competence of students of higher educational institutions of I-II levels of accreditation in the process of using instant messengers in the Ukrainian language classes to be effective, it is necessary to create the necessary pedagogical conditions for this. Since communicative competence is able to develop only with active involvement in the system of numerous social ties. Therefore, group work is considered one of the effective forms of development of communicative competence in a higher educational institution of I-II levels of accreditation. It is she who can become a great resource for productive communication. Because within the framework of group work, it is possible to conduct seminars, research, interactive games, conferences, training, and extra-curricular activities, as well as to implement project activities [2, P. 70].

Project activity is one of the important pedagogical conditions for the development of the communicative competence of students of higher educational institutions of I-II levels of accreditation in the process of using instant messengers in Ukrainian language classes. Since project work creates conditions in which the process of developing speech skills takes place in natural conditions. Each student, realizing his project, shows independence, intellectual abilities, certain ingenuity, creativity, and cognitive activity. In other words, it demonstrates its uniqueness. It is individuality that underlies the formation of a student's communicative competence. Due to this, the project activity excludes the formal assimilation of language knowledge. It contributes to the acquisition of social experience in the process of practical activity. This is due to the fact that the student becomes an active participant and researcher in the educational process [1, P. 111].

When a teacher uses the project method in Ukrainian language classes, the interest of students and their motivation to

master communicative knowledge, skills, and abilities significantly increase. This method involves the distribution of responsibility among team members. It also contributes to the distribution of responsibilities, the discussion of problematic issues, the expression of one's point of view, the rationale for a constructive solution, etc. [2, P. 76].

Students can organize work on the project using any messenger convenient and accessible to them. Since this communication channel is endowed with great opportunities and functions that help organize interpersonal interaction between members of the project team. For example, instant messages will allow you to resolve all organizational issues, agree on the distribution of responsibilities, etc. [2, P. 83].

Voice messages help to express a particular point of view. Submitted videos and illustrations will provide visibility into the topic being discussed, while surveys collect quantitative data on the issue under investigation. A group call in a conference format, in turn, helps to tell about your product to a large audience. It turns out that creative research activity within the framework of the implementation of the method of projects in the Ukrainian language classes using the messenger is one of the fundamental conditions for the development of the communicative competence of students studying in higher educational institutions of I-II levels of accreditation [1, P. 111].

The method of projects in the development of communicative competence allows you to solve several problems at the same time, namely: create positive motivation for learning the Ukrainian language; to implement independent activities of students of educational institutions of I-II levels of accreditation; use various forms of communication; to implement interpersonal relationships; to expand the communication links of students; to develop in students the ability to express their opinion with

accessible language means, to give arguments that defend their positions; improve communication culture [2, P. 84].

The second pedagogical condition for the development of the communicative competence of students in educational institutions of I-II levels of accreditation in the process of using instant messengers in the Ukrainian language classes is the implementation of a system-activity approach in pedagogical activity. It is this approach that equips students with the skills to resolve problematic issues, social interaction, readiness for self-realization, etc. [2, P. 93].

Modern conditions for the development of higher education are also based on universal tools for the development of the personality of a student in higher educational institutions of I-II levels of accreditation. They create conditions for the active nature of learning, which develops the student's skills and abilities necessary for him to communicate in the information society. In addition, the system-activity approach takes into account the individual qualities and capabilities of each student. Consequently, in the Ukrainian language classes within the framework of this approach, the teacher focuses on the requests, needs, difficulties, and personal qualities of students [1, P. 111].

Based on the above, the educational process takes into account not only the needs of society and the state but also the subjects of educational activity. The inclusion of students in practical activities is considered the main way to acquire knowledge, skills, and abilities. With a system-activity approach, the result of the development of the communicative competence of students in higher educational institutions of I-II levels of accreditation is the integrated acquisition of language knowledge, skills, and their subsequent improvement [2, P. 94].

Thus, for the successful development of the communicative competence of students of educational institutions of I-II levels of

accreditation in the process of using instant messengers in the Ukrainian language classes, it is important to take into account two pedagogical conditions. This is the use of a collective project-based teaching method, where students actively interact, agree, express their opinion, etc. And as the implementation of a system-activity approach in the educational process, which will allow taking into account the level of communicative competence of each student.

References:

1. Genseruk G., Boyko M. Digital technologies as a means of improving the quality of the educational process of higher education. *Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects*, 2020. No. 5. pp. 110-111.
2. Educational technologies: teaching aid / A. Pekhoty, A. Kiktenko, A. Lyubarskaya and others; under the general editorship of O. Pekhoty. Kyiv: ASK, 2002. 255 p.

Gonchar O.

primary school teacher, of the highest category,
*Cherkasy secondary school of I-III levels No. 6 of the
Cherkasy city council of the Cherkasy region city of
Cherkasy, Ukraine*

FORMATION OF ICT COMPETENCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN TO PROVIDE SKILLS TO WORK WITH DIFFERENT TYPES OF INFORMATION

Self-acquisition of knowledge and the ability to apply it in everyday life is the main idea of the modern educational process. In the age of information technology, this process can no longer be limited to the school, teacher, textbook, and lesson. At present, versatile cognitive activity is relevant for younger students. This activity is based on the use of a variety of information that reflects different points of view. It is important to form in the younger student independence of thinking, and the ability to build an evidence base, to argue their position. In accordance with the “New Ukrainian School” program, the existing education system should abandon the traditional presentation of learning outcomes in the form of knowledge, skills, and abilities. Because the wording in the new state standard for elementary school indicates the real activities that students must master by the end of elementary education [1, P. 85].

One of the main provisions of the new state standard for elementary school is the formation of universal educational activities, as the most important result of the implementation of the educational process in elementary school. Taking into account widespread informatization, the formation of universal educational activities becomes impossible without the use of

information and communication technologies. The use of information communication technologies in the educational process increases the possibility of forming cognitive universal educational activities by expanding the sources of information. This statement also applies to communicative universal learning activities. This is due to an increase in the number of participants in communications, as well as its forms. Thus, ICT competence becomes the basis for the formation of universal educational activities in a modern elementary school [2, P. 29].

It is important to note that the use of information and communication technologies in the educational process of primary school should be aimed primarily at intensifying the learning process, implementing the ideas of a system-activity approach, improving the forms and methods of teaching children, ensuring the transition from the mechanical assimilation of knowledge by schoolchildren to mastering their skills independently receive new knowledge. At the same time, it is necessary to teach younger students to form their own points of view. This should reflect the independence of thinking, and the ability to build a convincing argument for one's position, which cannot be achieved without the development of an information culture. We are talking about the ability of younger students to effectively use information resources and means of information communication for the full functioning in the information environment [3, P. 114].

Accordingly, knowledge of the basics of informatics, the ability to use information and communication technologies in their daily studies, the ability to use electronic information resources become the priorities of modern education in elementary school [4, P. 71].

ICT competence for younger students is educational. It is divided into general and subject. General ICT competence is the basis for the formation of key competencies. Basic competencies

are necessary for the formation of subject-oriented ICT competencies. In turn, subject-oriented competence makes it possible to form the ICT competence of younger students in the study of various subjects included in the basic curriculum [3, P. 116].

Thus, the ICT competence of younger schoolchildren is a complex of formed personality traits associated with the mastery of information and communication competencies. These competencies ensure readiness for changes in society, as well as efficiency in future professional activities in the context of informatization [5, P. 85].

The following set of pedagogical conditions contribute to ensuring the effectiveness of the formation of ICT competence in the process of teaching younger students:

- informatization of educational and cognitive activity;
- establishment of humane relations between its participants;
- ensuring subjective interaction;
- taking into account individual characteristics in the educational process;
- a differentiated approach to teaching [6, P. 143].

The learning process in the modern educational environment should form an integral system of universal educational activities for elementary school students. In addition, they must gain experience in independent activities and learn personal responsibility. These are core competencies such as:

- information competence;
- technological competence;
- value-semantic competencies;
- competencies in the field of communicative activity [2, P. 38].

Let us consider in more detail the competencies with the help of which the ICT competence of primary school students is formed:

- information competence. This competence is the skills of activity in relation to information in educational subjects and

educational areas, about the world around. Mastering it is facilitated by modern media and information technologies, search, selection, and analysis of the necessary information, its transformation, preservation, and transmission;

–competence in the field of communicative activity covers ways of interacting with surrounding and remote people and events;

–technological competence is an understanding of the essence of the technological approach to the organization of educational activities;

–value-semantic competencies are the ability to perceive scientific knowledge as a great value [1, P. 89].

Thus, as a result of studying all subjects in primary school, students get the opportunity to:

–get acquainted with various means of information and communication technologies. Learn the general principles of working with them. Learn the security requirements when working with information. In addition, study the ergonomic requirements for the presentation of information. To realize the possibilities of various means of information and communication technologies for their use in the further learning process;acquire primary skills in searching and processing information from various sources using a personal computer;

–learn how to enter all kinds of information into various technical devices. For example, tablet, smartphone, and computer. Be able to independently work in the Word program, adjust the sound and save digital data. Also independently assess the need for additional information to solve educational tasks. Identify reliable sources of information. And that means being critical of the data received and the choice of the source of information. Plan, design, and model processes in practical situations [5, P. 92].

As a result of the use of information and communication technologies and digital resources by elementary school students to solve various cognitive and practice-oriented tasks covering the content of all subjects studied, they will develop the necessary universal skills that underlie further successful educational activities, and over time professional activity.

Therefore, the educational process in primary school, which is aimed at the formation of ICT completeness, will make learning more interesting, through the use of modern technical means. More exciting, bright, and diverse in form through the use of multimedia, interactive whiteboard, tablet, etc. in the educational process.

References:

1. Kovalenko V. Formation of social competence of younger schoolchildren by means of information and communication technologies: manual / edited by Professor M. Leshchenko. Kyiv, 2017. 192 p.
2. Methodological guide for teachers. Advanced pedagogical technologies / Project leader: Baliko E. Kyiv, 2013. 176 p.
3. Polat E. New pedagogical and information technologies in the education system: a manual for students. ped. universities and systems improvement. Kyiv: Publishing house "Academy", 2010. 210 p.
4. Chernov A. Use of information technologies in elementary school. Kyiv, 2009. 232 p.
5. Chkalov S. Efficiency of computer training. Kyiv, 2009. pp. 126 p.
6. Buynitskaya O. Information technologies and technical means of education: textbook allowance / Center for Educational Literature. Kyiv, 2012. 240 p.

Kutsa O.

geography teacher, of the highest category, methodologist
*Cherkasy secondary school of I-III levels No. 25 of the
Cherkasy city council of the Cherkasy region city of
Cherkasy, Ukraine*

FORMATION OF THE COMPETENCE “ENTERPRISE” IN THE CONTEXT OF ECONOMIC CULTURE OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN GEOGRAPHY LESSONS IN GENERAL SCHOOLS OF UKRAINE

Entrepreneurial competence is defined as the ability of a person to transform ideas into action. This includes creativity, innovation, and willingness to take risks, as well as the ability to plan and manage projects to achieve set goals.

All of the above helps a person in his daily life to understand the essence of his activity and not to miss the opportunities presented. It is also the foundation for the acquisition of more specific skills and professional knowledge, which are so necessary for those who are engaged in social or commercial activities [1, P. 36].

Entrepreneurial education should not be confused with general business and economics education. Its purpose is to promote creativity, innovation, self-employment [2, P. 41].

Entrepreneurship training may include the following elements: the development of personal qualities and skills that form the basis of entrepreneurial thinking and creativity, initiative, risk-taking, independence, self-confidence, leadership qualities, the ability to work in a team, etc. [3, P. 10].

Enterprise competence is a structural component of the economic culture of a high school student and an important component of the competency-based approach in modern

pedagogy. It is understood as the acquisition of theoretical and practical skills by a future graduate of a general education institution. We are talking about understanding the basic patterns of the functioning of the modern economy, possessing a certain set of competencies for effective entrepreneurial and consumer activities, as well as successful participation in socially oriented economic relations [1, P. 37].

In modern conditions of successful socialization of the individual and the development of human capital, the practical formation of entrepreneurial skills is one of the key tasks of general educational institutions of the 21st century [4, P. 12].

Being in an innovative socially oriented type of economic development of Ukraine implies, on the one hand, an increase in the competitiveness of human capital, and on the other hand, the creation of favorable conditions for the development of the abilities of each person, requiring economic education of the individual, the formation of her economic culture, the foundations of which are laid in senior adolescence [5, P. 368].

The preparation of a competent and enterprising personality has faced Ukrainian education relatively recently, but the future of the country largely depends on its decision. The younger generation should not only understand the basic laws of the functioning of a modern innovative economy, but also have a set of competencies for effective entrepreneurial and consumer activities, successful participation in socially oriented economic relations. It should be understood that entrepreneurship training is not a separate subject, but a whole area that is associated with a complex of subjects studied by a student. In this direction of the educational process, one of the main roles plays such a school subject as geography [2, P. 43].

The need to acquire entrepreneurial skills in the school is determined not only by the New State Standard – the program “New Ukrainian School” [4, P. 14].

Based on the analysis of competencies behind the “New Ukrainian School” program, the main elements can be identified: this is a set of skills, abilities and a real assessment of one’s own capabilities. That is, we are talking about the results of education, the system of value orientations for the acquisition and accumulation of knowledge, their expediency, experience in real life situations [3, P.11].

Building entrepreneurial competence in high school geography classes helps prepare students for much faster economic and social change than ever before, for jobs that haven’t even been created yet, for using technologies that haven’t been invented yet, and for tackling social problems that are not yet predictable [1, P. 40].

Despite the presence of a large-scale war of the aggressor country of the Russian Federation against Ukraine, the strategic goal of the modern general education system of Ukraine is the need to form knowledge, skills and qualities that allow each student to become a successful, economically active citizen [5, P. 370].

It is possible to solve the problem of the formation of the “entrepreneurship” competence among high school students only within the framework of a specially organized educational process. This process includes geography lessons [2, P. 43].

An analysis of the pedagogical support for the formation of the “entrepreneurship” competence as a structural element of economic culture among high school students in geography lessons made it possible to identify a number of organizational and pedagogical conditions. These conditions contribute to the formation of the “entrepreneurship” competence and economic culture among high school students within the framework of the system of school geographical education. For example, in geography lessons, high school students develop the following set of personal qualities:

- possession of the ability to see opportunities for their activities;
- follow ethical business principles;
- plan, organize, delegate, analyze, inform, keep records, etc.;
- negotiate; work in a team and independently; give an assessment;
- take the initiative, take risks, act ahead of the curve and be proactive;
- self-motivation and determination in achieving goals.

Entrepreneurial education for high school students in geography classes promotes the development of entrepreneurial qualities through a variety of teaching methods that form in young people such qualities of character as responsibility, initiative and problem-solving skills [1, P. 45].

The formation of the “entrepreneurship” competence in geography lessons is based on the following approaches:

- orientation to the curriculum;
- intersubject communication. This approach as a whole helps to develop a block of entrepreneurial qualities in senior students;
- use non-standard types of lessons that
- allow to teach high school students planning and business management;
- pay attention to issues related to the choice of a career as an entrepreneur. That is, to acquaint high school students with the elements of business;
- strengthening the connection between the school and the enterprise [3, P. 18].

The main component of all geography lessons devoted to the formation of the “entrepreneurship” competence is the preparation of a creative, enterprising young person with key competencies, able to effectively solve the problems of his employment, create

his own business and make competent decisions on economic issues [5, 370].

The modern social order requires a certain clarity from school geographical education in specific relationships with industry and the creation of an innovative system for preparing a modern competitive school graduate. This approach allows you to create a system of the educational process with innovative pedagogical technologies focused on:

–commercial component. In the course of studying under these programs, high school students understand that such and such enterprises will produce some kind of product, create profits, make payments to banks on loans, etc.;

–initiative, which should come from the high school students themselves;

–training high school students in risk management. It is known that entrepreneurial education is not able to eliminate risks in business. The main thing is that high school students take them wisely in the future and understand that they will always remain part of any business [1, P. 49].

In conclusion, it should be noted that the Ukrainian secondary school is the most important socio-economic and educational society, where the study of geography in high school practically contributes to the formation of entrepreneurship and economic culture among students. Thanks to this, the self-employment of school graduates who open micro-enterprises increases, thereby reducing the unemployment rate in the state. Thanks to this alone, the formation of the competence of “entrepreneurship” and economic culture among high school students in geography lessons transforms general educational institutions into important components of the development of the economy of the state of Ukraine.

References:

1. Nazarenko G. Formation of entrepreneurial competence of students of general educational institutions in accordance with the requirements of new state standards. Methodological guide. Cherkasy: CHOIPPO, 2014. 68 p.

2. Savchenko O. Competent approach in modern higher education. *Pedagogical science: history, theory, practice, development trends*. 2019. Issue No. 3. P. 37-45.

3. Gelbak A. Formation of a student's enterprise as a key competence for life: guidelines. Kropivnitsky: GZ "KOIPPO named after V. Sukhomlinsky", 2017. 24 p.

4. Tkachenko N. Methodical platform "Case – technology". School of Pedagogical Initiatives. Methodological guide. Part I. Sumy. Information and Methodological Center of the Education and Science Department of the Sumy City Council, 2018. 28 p.

5. Prishch S. M. The essence and content of the concept of "entrepreneurial competence". *Young scientist*. 2016. No. 5. P. 367-370.

Mosiyevych L.V.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at
Department of Foreign Languages for Specific Purposes of the
Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine

USING VIDEO MATERIALS IN ESP CLASSES

The use of Video for educational purposes is not a new phenomenon and it has been reported and implemented in the early 1960s [2].

Using Video materials in ESP classes is an effective method of teaching English as a foreign language that opens new opportunities for students as well as teachers. Students are informed and learn new information in and a new interesting way and develop their cognitive skills. Using video materials students have the opportunity to observe and participate in an active experience using the target language in a natural context [1, p. 179] Using video materials in ESP classes is especially useful because it can enhance students' language skills such as listening, speaking, writing, reading and grammar [1, p.184]. Moreover, video materials trigger emotional reactions among students, thus positively affecting learning outcomes [3].

We think that watching a short video can be more effective for students than reading a text because it gets them engaged, activates their minds and develops critical thinking skills.

Using video materials is related to information and computer technologies (ICT). On the one hand, ICT simplifies a teacher's work. On the other hand, selecting proper authentic material can be a challenge for a teacher since it has to meet their students' needs and expectations, and, it is a time-consuming process. Moreover, using video materials implies the following

basic CBI (Content-Based Instruction) principles: vocabulary acquisition, cognitive load, schemata, and motivation.

Let us give an example of using the video Introduction to building materials ([Youtube](#)) in ESP classes for Construction students. The content of the video is appropriate and matches the age and the skills of students. The activity plan steps are as follows.

In the pre-viewing stage of the activity, the students are pre-taught the following words which may be challenging. **Pre-teaching activities** are related to the contextualization and comprehension of the meaning:

1. Guess the meaning of the underlined words:

1) The durability of the suit is top-notch: it has served 3 hard years and is still going strong

2) Horses stand apart because of their versatile roles in human society, which came to include dairy production, transportation, haulage, plowing, sports, warfare, religion, and status.

3) Fresh fruit is available during the summer.

4) One of the properties of helium is its lightness.

2. Match the words with their synonyms:

1. durability	A. quality
2. versatile	B. permanence
3. property	C. adaptable
4. available	D. accessible

While watching the video, the students have to write down the examples of artificial and natural building materials:

3. Fill in the table

Natural building materials	Artificial building materials
1.	
2.	

4. Students are asked to write down selection criteria from the video (durability, strength, availability, etc.)

After-video activities include a brief multiple-choice task and speaking:

5. Choose the correct answer:

1) What influences the choice of building materials?

a) the choice of building materials is governed by the type and the function of a building;

b) availability, cost and physical properties are the main considerations for an engineer in selecting materials for construction;

c) the techniques and methods of construction are the main factors influencing the choice of building materials.

2) Which of the following is not a material for flooring tiles?

a) plastic

b) rubber

c) glass

d) stone

3. Bricks generally present a pleasing appearance and...

a) they are light-weight building materials;

b) cannot be used in structures subjected to tensile stresses;

c) can be obtained with various qualities, colours and textures.

6. Discuss in pairs what building material you would build your house of.

Prior knowledge activation, vocabulary acquisition, and schemata (in what way they should structure their listening comprehension) help the students to understand the video.

To sum it up, video materials are quite indispensable and efficient in ESP classes. Video activities should be aimed at

content learning objectives rather than language learning objectives (what is relevant for ESP classes). They provide authentic and contextualized language patterns of the target language as well. However, it requires some effort among teachers: video material should be properly selected; the activity should contain pre-viewing, viewing, and post-viewing stages; the result of video viewing is to develop speaking or writing skills. The last point is principal: watching a video should have resulted in specific assignments.

References:

1. Neda Radosavlevikj & Hajrulla Hajrullai (2019) Using video presentations in ESP classes. *SEEU Review Volume 14 Issue 1 P.178-195*
2. Williams, R.T. & Lutes, P. (2007), Using video in the ESL classroom. *Takamatsu University Journal, 48, 1-13.*
3. Whiting, J. & Granoff, S. (2010). The effects of multimedia input on comprehension of a short story. *TESL-EJ, 14(2), 1-10.*

Motuz K.

*Senior Lecturer, Department of Theory and Methods of
Physical Education and Sports Games,
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University
city of Cherkasy, Ukraine*

**FORMATION OF SOCIAL-COMMUNICATION
SKILLS OF STUDENTS OF HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PHYSICAL
AND SPORT PROFILE III-IV ACCREDITATION
LEVELS DURING THEIR PROFESSIONAL
TRAINING**

Today, the information society is faced with a large number of external and internal challenges. Which led to a paradigm shift in all spheres of society. Such metamorphoses affected all groups of society. The most susceptible and vulnerable segment of society is students. Student life is characterized as the period during which young people enter adulthood. It is at this stage of their lives that young people develop skills for intellectual and cognitive activity and the spiritual and moral foundations are laid. Modern challenges undoubtedly affect the formation of the student's personality.

These challenges include not only the large-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the difficult epidemiological situation in the world, and the geopolitical crisis that led to economic and social changes, but also, as a result, a revision of positions towards the world education system and specifically to sports.

An important role in the process of formation of professionally significant qualities of a modern student is played by pedagogical conditions and the uniqueness of the pedagogical

environment [1, P. 381]. The system of higher education today is considered the most important institution of the socialization of the individual, where training and education are a single process aimed at preparing highly educated, widely erudite, cultural, and creatively thinking specialists [2].

A higher educational institution defines as its main goal the training of a specialist who has the qualities that are in demand in the labor market, who is able to set and achieve personally significant goals that contribute to the development of the country's economy [1, P.384].

Today, one of the important tasks of the educational sphere is the development, professional expansion of the boundaries of knowledge in the field of pedagogical education, the formation of social and communicative qualities of graduates of universities in the field of physical culture and sports [3, P. 68].

Higher educational institutions of a physical culture and sports profile, one of their main tasks, will be the training of teaching staff in the field of physical culture and sports. These higher educational institutions have their own specifics and use the main pedagogical principles that influence the formation of the social and communicative qualities of their future graduates:

–naturalness. This is when the age and individual characteristics of the athlete's development are taken into account.

–humanization. It is about building communication between teachers and students;

–integrity. That is, when the pedagogical process should be aimed at becoming a student not only as an athlete, but also as a multidisciplinary specialist in the field of physical culture and sports;

–democratization. It implies the existing material and technical conditions of the participants in the pedagogical process, who have the right to independently develop in various fields;

–cultural conformity. This refers to the surrounding specific environment, which contributes to the maximum involvement of students in the educational process;

–unity. That is, the consistent actions of the educational institution and the lifestyle of students, the loyal attitude of physical education and sports universities to the possible absence of classes by athletes due to their participation in sports competitions;

–professional expediency. It is about preparing the student for a future professional field [1, P. 392].

Higher educational institutions with a physical culture and sports profile have the opportunity to involve students in various pedagogical and physical culture and sports projects. Such projects allow students to develop social and communicative qualities [2].

Fundamental in the structure of the educational activity of a higher educational institution of a physical culture and sports profile is the mandatory psychological and pedagogical support of students [3, P. 71].

Within the scope of their professional activity, the following psychological characteristics are distinguished:

- student's ability to social activity;
- the level of development of the motivational sphere;
- development of “I-concept”;
- the student's ability to plan and manage their time;
- development of self-control and self-discipline of the student;

–high social and communication skills [1, P. 395].

Students of physical culture and sports universities who plan to continue their professional activities in their field should have developed social and communicative qualities. A lecturer or teacher in an educational institution, a coach in a sports school,

club, or fitness center – all these professions are directly related to the communication of a specialist with a pupil, student, or client [2].

The formation of a student's social and communicative qualities is one of the most urgent problems of higher education pedagogy, since the presence of these qualities largely determines a person's ability to self-realization in the complex structure of modern society. Today, not only the availability of abilities and knowledge comes to the fore, but also the ability to creatively apply them in the context of a specific situation of interpersonal interaction. In psychological and pedagogical research, a semantic emphasis is placed on finding ways and means of developing not only communication skills in a youth audience, but also on educating a comprehensively developed, competitively capable, professionally literate personality. That is, on the formation of a system of competencies, universal actions, social and emotional intelligence. To see that today it is not enough to be able to communicate – you need to be a person, motivated and capable of constructive interaction, possessing different levels of professional competencies [1, P. 404].

A student of a physical culture and sports higher educational institution who plans to connect his future with pedagogical activity must know the specifics of pedagogical communication. This communication is from the professional category. In our case, it means communication between the teacher and students in a holistic pedagogical process. This process develops in two directions: the organization of relations between the teacher and students and the management of the teacher's communication in the team. Pedagogical communication provides a favorable emotional climate for learning, creates conditions for the development of students' interest in learning and contributes to the solution of educational problems. In the process of pedagogical communication, the following is carried out:

- teaching students the techniques and methods of mental activity;
- teaching students how to manage the process of self-learning;
- constant maintenance of interest in the educational process;
- motivational support of the educational process;
- normative relationship between the student and the team [1, P. 409].

Having studied in detail the materials of the topic: “The formation of social and communicative skills of students of higher educational institutions of physical culture and sports profile III-IV levels of accreditation during their professional training”, the author of the scientific work came to the conclusion that the modern innovativeness of the educational concept, with its changing foundations associated with emerging world challenges, makes the problem of the formation of social and communicative qualities of a modern student, in particular, graduates of higher educational institutions of a physical culture and sports profile, relevant. Students, as a social group, are an important part of the state, and therefore need special assistance from teachers, psychologists and sociologists. And above all, it concerns the formation of social and communication skills in them, since it plays a big role in the formation and formation of them as a person. The need for the formation of social and communicative qualities is also determined by their influence on the student’s success in future professional activities.

References:

1. Stepanchenko N. System of professional training of physical education teachers: monograph. Lvov: Piramida, 2016. 652 p.

2. Sokolyuk O. Competence-based approach to the formation of physical culture competence of future teachers [Electronic resource]. Access mode: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5558/1/41%20%20a1%20%20be%20%20ba%20%20bb%20%208e%20%20ba%20%209e.%20%2092..pdf>

3. Ovcharuk V. Pedagogical conditions of formation health-saving competence of students by means of physical education. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. Dragomanov*. 2018. Series 15. Issue 12 (106). P. 67-73.

Motuz L.

teacher of mathematics, higher category,
teacher-methodologist,
Cherkasy secondary school of I-III degrees № 25
Cherkasy city council of Cherkasy region
city of Cherkasy, Ukraine

THE ROLE OF MATHEMATICAL LITERACY IN THE FORMATION OF FUNCTIONAL LITERACY OF SCHOOLCHILDREN

State educational standards of secondary general education as one of the important qualities of a graduate highlight the ability to possess the skills to apply the acquired knowledge in everyday life and predict the consequences of decisions made.

The modern structure of school education is undergoing qualitative changes. The initial one at the moment is the compliance of the set of competencies acquired by school graduates with the requirements of the information society. That is, graduates of a general education school should have the skills to work together, show leadership qualities, independence, and activity, and master key competencies. Including ICT competence [1, P. 56].

The order of society is aimed at the formation of a comprehensively developed personality, capable of making non-standard decisions, able to analyze, draw conclusions, compare available information, and use creatively acquired knowledge. The development of functional literacy of the student will help to form all these qualities of a modern graduate of a general education school [2, P. 24].

Modern schoolchildren from at early age have access to banknotes and are active participants in trade and financial relationships. They independently use plastic cards and mobile

applications to purchase goods and pay for services. Such a skill requires them to develop a certain level of financial literacy. Schoolchildren are active consumers and are increasingly attracting the attention of retailers, banking services and advertising producers. Therefore, it is very important that in such a situation, the lack of understanding and practical skills in the field of consumption, savings, planning and lending does not lead to rash decisions and reckless actions [1, P. 57].

All this makes it relevant to introduce into the programs of certain school subjects the theme of the formation of economic literacy of school graduates as one of the important elements in the upbringing of the younger generation. A special role in solving this problem is called upon to solve such a school subject as mathematics, in the course of which financial literacy is gradually formed [3, P. 212].

Mastering mathematical skills are necessary for solving basic financial problems. We are talking about solving practice-oriented financial problems that allow you to correlate the theory of the school course of mathematics and various tasks with life situations. Schoolchildren have to deal with this in everyday life. It is commercial calculations that help the student see the practical orientation of mathematics [2, P. 25].

Given the above, it is important to note that mathematical skills are the basic components of functional literacy. This, in turn, is considered the key ability of a person to enter into relations with the external environment and adapt and function in it as quickly as possible [3, P. 214].

Functional literacy differs from elementary literacy in that it provides much more than the ability of an individual to read, understand, compose simple short texts, and perform simple arithmetic. It creates an atomic level of knowledge, skills, and abilities that ensures the normal functioning of the individual in the system of social relations [1, P. 60].

What is a functionally literate person? This is a person who is able to use all the knowledge, skills and abilities constantly acquired during his life to solve the widest possible range of life tasks in various areas of his activity and social relations [2, P. 27].

An analysis of the structure and content of academic and functional literacy of students reveals their fundamental differences.

So, functional literacy is considered the ability of a person to use the knowledge acquired during life to solve a wide range of life tasks in various spheres of human activity. Therefore, the development of functional literacy is more consistent with integrative content. Training sessions aimed at developing functional literacy are of a meta-subject nature. Today, in search of effective ways to improve the level of education at school, interdisciplinary connections are used. Based on these connections, it is possible to integrate the financial literacy course with other school subjects. In mathematics lessons, schoolchildren solve problems with economic content and learn to calculate percentages. This mathematical knowledge will be useful to a person when he takes a loan, makes a deposit, and more [3, P. 213].

The connection between financial literacy and social science is obvious. Namely, in the course of social science, there is a section with economic content, where financial relations and human life are studied. Or such a subject as geography gives knowledge related to the geographical position of states, its economic resources, minerals, the location of industrial and agricultural zones, transport, tourism, and the service sector. To prevent mistakes in the future, you need to know what mistakes were made by our ancestors in the past []. Such knowledge is provided by such a school subject as history. In history lessons, students study the emergence of market relations, money, the

impact of different types of conflicts on the economy, the relationship between states in different historical eras, the causes and consequences of economic crises [1, P. 62].

Mathematical literacy is the ability of an individual to formulate, apply and interpret mathematics in a variety of contexts. This literacy includes mathematical reasoning, the use of mathematical concepts, procedures, and tools in order to describe, explain, and predict phenomena. Mathematical literacy helps people understand the role of mathematics in the life of the individual and society, make well-founded judgments and make decisions that are necessary for a constructive thinking person [3, P. 214].

Financial literacy is the knowledge and understanding of financial concepts, risks, as well as the skills, motivation and application of such knowledge to make rational decisions, aimed at improving the financial well-being of the individual and society, ensuring participation in economic life. Financial literacy is the knowledge and skills necessary to apply this knowledge in practice, as well as the ability to relate financial models to real life [2, P. 28].

So, exploring the problem “The role of mathematical literacy in the formation of functional literacy of schoolchildren”, the author of a scientific study came to the conclusion that functional literacy is one of the important indicators of social development, and, directly, mathematical literacy of schoolchildren is one of the main indicators of the quality of education in a secondary school.

References:

1. Rodygina I. Competence-oriented approach to learning. Kharkov: Osnova Publishing Group, 2006. 323 p.

Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)

2. Rakov S. Formation of mathematical competencies of a school graduate as a mission of mathematical education. *Mathematics at School*, 2005, No. 5. P. 24-28.

3. Fesenko G. Competence-based approach to the development of financial activity of pupils and students' literacy is the key to success in solving the financial problems of society. *Search for the Young: Collection of Materials of the All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference "Technologies of Competence-Oriented Teaching of Natural and Mathematical Disciplines"*. Kherson, April 23-24, 2015 / compiler: V. Sharko. Kherson: Kharkiv State University Publishing House. 2015. P. 212-214.

Nagy N.J.

kandidátus,

a Magyar Filológiai Tanszék docense,

Ungvár, Ukrajna

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR DIÁKOK SZÖVEGÉRTÉSI SAJÁTOSSÁGAI

A kompetencia-vizsgálat ukrajnai vonatkozásban újkeletű vizsgálati módszernek számít. Az elmúlt évtizedben kezdenek ebben az irányban érdeklődni, mivel a külföldi eredmények alapján kimutatható, hogy különböző vizsgált régiókban az oktatás minőségének kérdése empirikus mérések, valós, összehasonlítható adatok és reális egybevetések, szakmai elemzések nélkül ma már nehezen értékelhető. Két kárpátaljai felsőoktatási intézmény magyar kutatói vállalkoztak arra, hogy egy kompetenciamérést végeznek az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében, illetve a II. Rákóczi Ferenc Magyar Főiskola hallgatói körében. A cél: valós, empirikus adatok alapján felmérni a programban résztvevő fiatalok szövegértési kompetenciáit, ezzel előre vetíteni, mennyire jellemző majd a következő értelmiségi nemzedékre a funkcionális analfabetizmus elterjedtsége.

A felmérésben a két intézményből összesen 186 nappali tagozatos, magyar és nem magyar anyanyelvű hallgató vett részt: a II. RFKMF 87 hallgatója (46,8 %) és az UNE 99 hallgatója (53,2 %).

A magyarországi, iskolai oktatásra épülő OKM-et alapul véve, annak 2016-os 10. osztályos tanulók körében alkalmazott szövegértés tesztjével dolgoztunk a jelen vizsgálat során. A feladatok mind magyar nyelvűek voltak, bár a felmérésben részt vettek nem magyar anyanyelvű, nem magyar iskolát végzett, valamint magyarul különböző szinten beszélők is. A felmérésből

tehát következtethetünk arra is, hogy a helyben megszokott jelenség, a két- vagy kettősnyelvűség mellett milyen szintű szövegértési kompetenciákkal rendelkeznek az oktatás fő nyelvén, azaz magyarul.

Az olvasási képesség értelmezése az elmúlt néhány évtizedben nagy változáson ment keresztül. Míg az 1970-es években az olvasást egy begyakorlandó készségnek tekintették, az olvasót pedig passzív befogadónak csupán, ma az olvasáskutatók és szakértők komplex képességnek tartják az olvasást. Az olvasó tehát nemcsak megérti, hanem újratemti és konstruálja is a jelentést. A jelentés eszerint az olvasó és a szöveg közötti interakció (10; 13; 5; 1; 11; 14; 3).

A felmérés első részét egy részletes háttérkérdőív alkotta, melynek segítségével az adatközlőkről – önbevallás (és önértékelés) szerint – többek között nyelvhasználatra, családi háttérre, nyelvtudásszintre vonatkozó információkat kaphattunk. A feladatlap 6 különböző típusú szöveget, és 66 – 3 művelettípusba sorolható – kérdést tartalmazott. A szövegtípusokat és feladatokat különböző csoportokra oszthatjuk. Az értékelésbe vont itemek száma 66. Ebből 21 feladat az információszerzés, 24 a kapcsolatok és összefüggések, míg 21 az értelmezés művelettípus csoportjába sorolható. A szövegtípusok szerinti felosztás értelmében 23 item tartozik az élményszerző, 22 a magyarázó és 21 az adatközlő szövegek osztályába

A felmérésben 186-an vettek részt: a II. RFKMF 87 hallgatója (46,8 %) és az UNE 99 hallgatója (53,2 %). Ebből 46 férfi (24,7 %) és 140 nő (75,3 %), akiknek nemzetiségi megoszlása a következő:

A megkérdezettek közül 148-an magyar anyanyelvűnek vallják magukat (79,6 %), 24 személy ukrán (12,9 %), 3 személy orosz (1,6 %), ukrán+magyar 11 személy (5,9 %).

Kárpátaljai viszonylatban a kompetencia-fejlesztés nem feltétlenül a pedagógus-diák arány függvénye. Mivel a magyar tannyelvű középiskolai osztályok létszáma sok esetben kicsi. Sokkal befolyásolóbb tényező a nyelvi hatás, amely különböző mértékű lehet a család, az iskola, a tágabb közösség szintjén. A hasonló kompetencia-vizsgálatok létjogosultsága tehát sokkal nagyobb az adott régióban.

A gyermek fejlődéséért elsősorban a szülő felelős. A kommunikáció intenzitásának mértéke a családban erősen befolyásolja a gyermek kialakuló szövegértési kompetenciáit is.

A fenti eredményekből láthatjuk, hogy a magyarországi 10. osztályosoknak készült szövegértést vizsgáló kérdőív kitöltésekor a kárpátaljai főiskolások és egyetemisták nem szerepeltek túl jól: a feladatok és a megszerezhető pontszám kicsivel több mint felét sikerült csak megszereznie az átlagnak, s több mint 50 hallgató, egyetemista, főiskolás, akik hamarosan tanári oklevelet kapnak, jóval az átlag alatt teljesített. Ez az adat önmagában is súlyos módszertani, oktatáspedagógiai, társadalmpolitikai stb. kérdéseket vet fel.

A szövegtípusok önmagukban nem nagyon befolyásolták a szövegértést, az adatközlő, a magyarozó és az élményszerző szövegek sorrendjében teljesítettek jól a hallgatók. A gondolkodási művelet összefüggésében már kissé nagyobbak a különbségek: legjobban az információ-visszakereső, leggyengébben (átlag 44%) pedig az értelmező feladatokban teljesítettek.

Az adatok, a vizsgált minta különbözősége miatt, egy az egyben nem vehető össze a magyarországi eredményekkel, de érdemes megnézni a jövőben az összehasonlított adatokat iránymutatás végett. Ezenkívül a kárpátaljai eredmények mélyebb kiértékelése, szociológiai változókkal való korreláltatása is szükséges, és tervezett feladat a továbbiakban.

A felmérésből egyértelműen következnek az alábbi feladatok:

Kompetencia-felmérő feladatoknak már az iskolában helyet kell szorítani, mivel bizonyítottan befolyásolja a gyermek jövőbeli szövegértési..... fejlődését.

A további kárpátaljai vizsgálatok esetében célszerű különböző nehézségű feladatokat összeállítani azok számára, akik nem, nehezen vagy haladó szinten beszélnek a magyar nyelvet.

A szövegértési kompetencia fejleszthető, általa a tanult nyelv is hatékonyabban elsajátítható, tehát az ilyen felméréseknek helye lehet az oktatás minden szintjén.

A szövegértés fejlesztése fontos mind a humán, mind a reál szakirányban. Hiszen a matematikai feladatok megoldásához is elengedhetetlenül szükséges a feltételek helyes értelmezése.

A kommunikatív és kompetens, jó készségű és jó képességű emberre az élet minden területén szükség van. Sok álláshirdetés jelzi, hogy a munkakör igényel hasonló jellemzőket. Célszerű lehet a továbbiakban a kutatási eredményeket kitágítani a felhasználóknak erre a szférájára is.

A kompetencia-mérés eredményei hasznosíthatók lesznek az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete, illetőleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatói-nevelői munkájának elemzése, tervezése során, hozzájárulhatnak az oktatás hatékonyságának és színvonalának emeléséhez. Képet kaphatunk arról, hogy a kárpátaljai magyar (leendő) értelmiség réteg milyen szövegértési kompetenciákkal rendelkezik magyar nyelven, s információkat szerezhetünk arról, vannak-e funkcionális analfabéták (magyar nyelven) az ukrajnai magyar nyelvű felsőoktatásban tanuló hallgatók körében.

Kutatásunk várható hozadéka társadalmilag hasznosítható. Az olvasási problémák feltárása, a nyelvi kompetenciák felmérése –

tekintve, hogy elsősorban pedagógusjelöltekről van szó – fontos és alapvető ismereteket szolgáltat nemcsak a felsőoktatásban tanulókról, hanem arról is, hogy milyen színvonalú a kárpátaljai köznevelés.

Verweise:

1. A Jászó Anna 2002. A szövegértő olvasásról. Magyartanítás 4: 4–14

2. Badó András. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatóinak szövegértése egy empirikus vizsgálat adatainak tükrében

3. Cs. Czachesz Erzsébet 1998. Olvasás és pedagógia. Mozaik Kiadó, Szeged. Cs. Czachesz Erzsébet 1999. Olvasástanításunk eredményei és problémái. Modern Nyelvoktatás 5, 1: 25–35.

4. Gósy Mária 2008. A szövegértő olvasás. In: Anyanyelv-pedagógia, 2008/1. 2015.05.08.

5. Iser, Wolfgang 1996. Az olvasás aktusa. Az esztétikai hatás elmélete. In: Kiss Attila–Kovács Sándor–Odorics Ferenc (szerk.): Testes könyv. I. Ictus Kiadó és JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 247–8.

6. Nagy József 2004. Olvasástanítás: a megoldás stratégiai kérdései. Iskolakultúra 4, 3–26

7. Terestyéni Tamás 1996. Írás- és olvasásnélküliség Magyarországon. In: Terts István(szerk.) Nyelv, nyelvész, társadalom. Janus Pannonius Tudományegyetem – PSZMProjekt Programiroda. Pécs–Budapest.

8. Tóth Beatrix 2006 A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata. Magyar Nyelvőr 130. évfolyam 4. szám 2006 október-december.

Ruhangiz Mammad Aliyeva
PhD in Pedagogy,
Nakhchivan Institute of Teachers

AZERBAIJANI SCHOOLS IN THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES. "AKHTAR" SCHOOL

In the 19th century and the beginning of the 20th century, in the educational system of Azerbaijan, schools remained as primary educational institutions due to their structural and content characteristics. In the scientific literature written in the 30s-80s of the 20th century, the schools operating in Azerbaijan in the 19th century were characterized as educational centers that propagated backwardness and led people to superstition and ignorance. Before talking about the activities of these schools, let's note that when studying the history of these schools, these educational centers cannot be imagined separately from mosque schools in Iravan province. Because these places, which are the lands of Azerbaijan from time immemorial, were close to the land of Nakhchivan as a certain administrative territorial division, and historically, these two regions developed in close economic and cultural interaction and contact, and were formed as a joint educational space.

It should be noted that according to the information provided by I.I. Shopen, 8 mosques and madrasas operated in the city of Yerevan near the end of the twenties of the 19th century. Two of these mosques were located inside the fortress, so they were used as buildings adapted to war conditions. The author wrote about this: "There are two mosques in the Iravan fortress, one of them is used as an armory, a weapons store, and the other as a food store" (1, 688). The other 6 mosques operated in the city's citadel surroundings, which consisted of the following: Zal Khan

Mosque; Novruz Ali Bey Mosque; Sartib Khan Mosque; Huseynali Khan Mosque; Haji Imamverdi Mosque; Haji Jafar bey mosque.

Apart from these mosques, I. I. Chopin also informed about the remains of four destroyed mosque buildings in the city. He specifically noted that there are very few public enterprises in Yerevan. Educational institutions are organized near mosques, where dozens of boys receive literacy training. About 200 students study in Huseyn Ali Khan mosque of the city (1, 468). As for the statistical information about the mosques of Nakhchivan and Ordubad, Chopin shows that there are two mosques in Nakhchivan, and six mosques in Ordubad, and up to twenty-five Muslim houses of worship. In general, there are about 30 more or less intact mosques in Ordubad, in each of which up to twenty-five Muslim children study (2, 688). V. Rzayev's book "Mosque schools and madrasas in Yerevan and Nakhchivan in the 19th and early 20th centuries" completely changes our ideas about the mentioned educational institutions, and the author shows, based on Russian sources, that the following sciences were taught in mosque schools and madrasas in three directions: "A) Al-Arabiya is a special literature that combines more than twenty fields of knowledge: 1) Linguistics; 2) Etymology; 3) Syntax; 4), 5) and 6) Three parts of Rhetoric; 7), 8), 9) and 10) Long and short, accented and unaccented pronunciation methods of the Arabic language; 11) History and its various fields; 12) Recitation of the Qur'an (ilm al-qiraat).

B) Al-Sharia, theology and Islamic jurisprudence in general. It includes six sections: 1) interpretation of the Qur'an (alm-ultasvir); 2) Elmul-hadith; 3) Practical theology (jurisprudence science); 4) Scholastic theology (science and theology); Rules for dividing the inheritance (alm-ul-fard); 6) Usul-fiqh bases of various branches of jurisprudence of madhhabs.

C) AI-chemistry, Philosophy, consists of five parts: 1) Logic; 2) Mathematics; 3) Geography and astronomy (astrology); 4) Medicine and natural sciences; 5) Theoretical philosophy" [3, p. 27-28]

The appointment of M. T. Sidgi as a teacher at the "Akhtar" school was not accidental, it was a logical result of the modernization in the society: "For the first time, Ordubad school children studied sitting on a bench in 1892. They were looking for a teacher for the school. At that time, one of the poets of Ordubad, Muhammad Taghi Sidgi, had a teahouse. He was literate in Persian, Arabic, and Turkish since he traveled to Iran since he was young, and even lived in the city of Sabzivar. All the poets used to gather in his tea house. Mohammad Taghi Sidgi was appointed as a teacher at the school." [4, p. 23]. "Akhtar" school was one of the typical schools of that period. The founder of the school, M.T.Sidgi, took a place in history with his master pedagogy, taking into account the individual qualities of his students, and his attentiveness. In their memoirs, many writers mentioned the books that were brought to the "Akhtar" school, and drew particular attention to the fact that the school was always under state control. In other words, "My Life and My Environment" reconfirms the fact that M.T.Sidgi faced numerous resistances in his teaching activities in Ordubad city, and had to constantly take into account the attacks of conservative forces. According to M.S. Ordubadi's memories, the tormented teacher-pedagogue considered it necessary to take advantage of all means, even students with a sharp memory, for the sake of the sustainability of the new method school: "Ibrahim Abilov and I sat in the first row. Sidgi cared a lot about us. At first we were promised to study in exams or with those who came to see the school. Several times a month, the bailiff came to the school under the pretext of watching and trying to find out the situation there. From time to time, the executive head of Nakhchivan would also come to school with his translator

Mirza Aligulu. Especially the mullahs struggled a lot with the school. Haji Mirmahmud was at the head of those who fought. They said that the school, which was opened in a new way and taught in Turkish, was not suitable for a madrasa and demanded to clean the building. Huseyn Soltan, the founder of the school, did not care about it at all. He rejected every initiative of the mullahs." [4, p. 24]

It is known that in the 20s of the 20th century, the Azerbaijani society made significant improvements. In all spheres of social and cultural life, including literature, the process of renewal in terms of form and content was being observed. At a time when socio-political events were rapidly changing, M.S. Ordubadi published a series of articles under the title "Old and New Schools of Poetry" in the press, and succeeded in summarizing the development path of Azerbaijani poetry at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. "Sidgi and his like-minded people wanted to fight against Ordubad ulama and strike against the old heresy and old schools in order to open the eyes of the people who were in the dark, so Sidgi and Ismail Bey Gaspirinski, the director of the "Tarjuman" newspaper, in Bagchasaray to build a school building according to the modern method. started the discussion.

Ismail Bey encouraged Sidgi on this road and said that he would fight against all kinds of difficulties. One of the difficulties that prevented Sidqi in building the school was the lack of books that would be needed for the school. The director of "Tarcuman" helped with the school's books, he used to find and send new works in order not to include old sources in the new school. [99, p. 331]

Intellectuals and educateds of the time, who were distinguished by their innovation in the field of schooling, received advice from their Turkish colleagues again and again while creating a modern school with all their being. However, in

the scientific works written during the Soviet period, these educators were mostly accused of pan-Islamist and pan-Turkist "accusations", and were considered as the holders of a pen propagating harmful ideas.

During our research, we witnessed that methods such as motivation and stimulation in the modern education system were actually used as a method in madrasa schools in Azerbaijan in the 19th century.

Observations suggest that madrasa schools left a serious mark on the spirituality of the growing intellectuals of that time. For example, in the 24th issue of "Molla Nasreddin" magazine, dated June 13, 1925, we see that the Mirza Bakhish school is mentioned in the column signed by "Yalançı" and titled "Sozhamshamak-baithamshamak": "There was a method in ancient schools. It was a very nice method. As Soltan bey said, there was a two-way benefit. On Thursday evenings, the teacher would take two kopecks for verse from each child. Both the akhund would benefit and the child would learn to read poetry. Today, the venerable poems are still a relic of verse making.

*Now there is no more verse making issues in new schools.
The same custom belongs to our time.*

In the course of our research, we have witnessed that this method, which comes to us as a motivation in the concept of world modern education, is actually a method that was widely used in Azerbaijan 100 years ago.

A characteristic feature of school education in the mentioned period was the emergence and development of mother tongue schools, which included the advanced pedagogical ideas of the time and national educational traditions with progressive content. The schools belonging to the second group were educational centers that combined the advanced pedagogical ideas of the time and national educational traditions with progressive

content. These educational centers played an important role in preparing textbooks and materials for the Azerbaijani language, as well as other subjects of the elementary school. These schools provided exceptional services in the formation of a high pedagogical-methodical idea and its wide distribution among the population. These educational centers have set a real example in the promotion of the sound method and visual teaching methods in literacy training, and their wide use during teaching.

Literature:

1. Сборник распоряжений, напечатанных в циркулярихъ по Управлению Кавказскихъ Учебнымъ Округом. Первое пятлетие. 1867-1871, Тифлис: 1891, 1002 с
2. Шопен И.И. Исторический памятник состояния Армянской области эпохи ее присоединения к Российской империи. СанктПетербург: 1852, 1236 с
3. Rüstəmov, F. Pedaqogika tarixi / F.Rüstəmov. – Bakı: Nurlan, – 2006. – 752 s.
4. Ordubadi, M.S. Həyatım və mühitim / M.S.Ordubadi. – Naxçıvan: “Əcəmi” NPB, – 2012. – 336 s.
5. Ordubadi, M.S. Həyatım və mühitim / M.S.Ordubadi. – Bakı: Azər nəşr, – 1996. – 150 s.
6. Vahid Rzayev. Naxçıvanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Naxçıvan 2018. 389 s.

Shapka G.

higher category, title of senior teacher, teacher of physics,
*Cherkasy secondary school of I-III levels No. 25 of the
Cherkasy city council of the city of Cherkasy, Ukraine*

HEALTH-SAVING GENERAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND THEIR APPLICATION IN PHYSICS LESSONS

The quality of the modern general educational environment is largely due to the introduction of health-preserving technologies into the school educational process. The desire to maintain the health-preserving technologies of school education at a high level is the key to the high competitiveness of general educational institutions and their successful activity in the market of educational services.

Ensuring, maintaining, strengthening, and improving the health of schoolchildren is an important component of modern school education. This is a reflection of the public order for the training of not only a literate person but also a person who is able to effectively withstand stress, socio-cultural, natural-climatic, and other factors that affect the working capacity and general well-being of a person. Thus, health systems and technologies are now becoming a full-fledged component of the educational process [1].

Health-preserving education of schoolchildren can be defined as a complex socio-pedagogical activity of a general education institution to achieve a state of complete mental, physical and social well-being by all students [2, P. 127].

The goal of health-preserving technologies is to provide students with the opportunity to maintain health and to develop in them the necessary knowledge, skills, and abilities for a healthy lifestyle. In order to improve the health-preserving activities of

schoolchildren, it is necessary to allocate the resources of the educational space of the school and intensify their use:

–administrative resource. We are talking about the planning of health-preserving activities associated with the adoption of documents that provide for the development of a system of activities to promote a healthy lifestyle, solve the problems of the health of schoolchildren, organize various activities that contribute introducing children to a healthy lifestyle;

–resources of the educational process. This refers to the possibility of physical education, the organization of sports and recreational activities, and cultural and leisure forms of work. All this provides for the active use of these resources, which purposefully influence schoolchildren through mass sports and physical culture, and health-improving work. Which, in turn, contributes to the formation of their active life position and maintaining a healthy lifestyle;

–medical support. Namely: a medical examination of schoolchildren, diagnosis of their health status, prevention, and medical support. All this is aimed at organizing and conducting medical preventive examinations of schoolchildren and the allocation of dispensary contingents, and medical monitoring of their health throughout their studies at a general educational institution [3, P. 341].

Among the health-saving technologies used in school institutions, several groups can be distinguished. These groups take a different approach to health care. They have different forms of work [2, P.130].

One of these groups includes health-saving educational technologies, which are divided into three subgroups:

–organizational and pedagogical. They determine the structure of the school educational process since they help prevent the state of overwork and physical inactivity of schoolchildren;

–psychological and pedagogical technologies. They are connected with direct work at physical culture lessons;

–educational technologies. They include programs to teach schoolchildren to take care of their health. Namely: the formation of a culture of health for students, their motivation to lead a healthy lifestyle, and the prevention of bad habits. Health-saving technologies in teaching physics are commonly referred to as problematic, game, project, creative, search and research technologies. Also, this includes an independent search for information, hypotheses, ways to solve problems, development of projects, creative tasks, interactive games, etc. Without all this, there will be no interest, creativity and well-being [4, P. 142].

Health-saving lessons in physics are conditionally divided into three types: planned non-standard, with elements of health-saving, and standard, which do not talk about health [1].

The first type includes a generalization lesson, a lesson in consolidating or repeating material. Such lessons are developed by the teacher in advance and are included in the thematic planning. Other examples: “On the role of fields in living organisms”, “Electrostatic phenomena in human life”, “Mechanics in sports”, “Physics of temperatures”, “Health and radiation” and others [3, P. 343].

The second type includes lessons that include elements of health saving, since the content of such lessons is related to health. For example, topics included in the 7th grade physics program: “Man is a part of nature”, “The relationship between nature and human society”, “Environmental protection at the place of residence”, “Measuring instruments”, “Safety measures when working with glassware”, “Transition streets at the crossroads”, “Correct landing during long jump”, “Rules for safe skiing from the mountains”, “Road safety”, “The road through the eyes of the driver”, “Obesity – a threat to health”, “Permissible load of lifted

weight for a girl, a boy, an adult”, “Skin hygiene”, “Rules for the storage and use of detergents and hygiene products”, “Safety rules for working with cutting and stabbing tools”, “How we breathe and drink”, “Safety rules for water”, etc. [2, P. 145].

The third type of lesson is a standard, typical, well-thought-out physics lesson that says nothing about health. But it is also a health lesson. Since this is a lesson in which the teacher not only generates interest in his subject but also establishes trusting and partnership relations with students. Thinking through this lesson, the physics teacher makes the most of the individual characteristics of students to increase the effectiveness of their learning. The main criterion for such a lesson is the desire of the student, leaving him, to return to the physics lesson as soon as possible, where he is psychologically comfortable, where there is spiritual interaction between the teacher and students, and where maximum opportunities for creative disclosure of the student are created, where the teacher explains new material in an interesting and understandable way [4, P.144].

In physics lessons, it is necessary to constantly maintain students' interest in the material being studied and their activity throughout the lesson. At the same time, it is necessary to take into account the level of fatigue of students and try not to harm their health. In this regard, searches are underway for new effective teaching methods that would stimulate the independent acquisition of knowledge by students, would activate the thought of schoolchildren, and help maintain their health [1].

The inclusion of elements of health-saving technologies in physics lessons makes the learning process interesting and entertaining, creates a cheerful, working mood in children, facilitates overcoming difficulties in mastering new educational material, and increases their interest in the subject [3, P. 344].

A clear organization of the lesson contributes to the development of student's ability to organize their activities through planning. A positive aspect of the lesson is the use of various forms of work with students [2, P. 149].

Consequently, the model of health-preserving general educational technologies that exist at the moment is constantly in development and improvement. Increasing the motivation of students to maintain their health from childhood, the development of self-control skills, and adequate perception of the state of their own body, undoubtedly, will instill in schoolchildren a responsible attitude towards their health, its preservation, and strengthening. In this regard, it is necessary to use a variety of technologies, primarily educational. Among the general school subjects that pay attention to health-saving technologies, physics should be singled out. It is she, due to the peculiarity of her subject, that contributes to the acquisition of knowledge about health, the effective formation of the readiness of schoolchildren for health-preserving activities, to increase their level of psychological health, both systemically and in a complex.

References:

1. Kibalnik V. The value of health-saving technologies in education [Electronic resource]. Access mode: <http://dSPACE.pnpU.edu.ua/bitstream/123456789/16632/1/29.pdf>
2. Potashnyuk I. Health promotion school: work experience, development prospects: manual. for the teacher / [edited by R. Potashnyuk, I. Potashnyuk] [Electronic resource]. Lutsk: Nadstyre, 2006. 228 p.
3. Potashnyuk I. The mode and conditions of education in institutions of general and secondary education and their impact on the health of students / R. Potashnyuk, I. Potashnyuk, A. Myshkovets, E. Chizhik. *The concept of development of the*

field of physical education and sports in Ukraine: collection scientific papers Part 1. Issue 3. Rivne: Editorial and Publishing Center of the International University "REGI" named after academician Stepan Demyanchuk, 2003. P. 338-344.

4. Samofalova O. The use of health-saving technologies in physics lessons. *Health and society: Materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference*, Kropyvnytskyi, November 5, 2020 [Electronic resource]. Kropyvnytsky, 2020. P. 140-145. Access mode: <https://www.murol.kr.ua/wp-content/uploads/2020/11/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%92%D0%95%D0%A1%D0%AC-05.11.pdf#page=141>

Zhuk V.A.

Senior lecturer of the department of English grammar,
Odesa I. I. Mechnikov National University
Odesa, Ukraine

Khromchenko O.V.

Associate professor candidate of pedagogical sciences,
of the department of English grammar,
Odesa I. I. Mechnikov National University
Odesa, Ukraine

ALTERNATIVE APPROACHES AND METHODS IN TWENTIETH-CENTURY LANGUAGE TEACHING

The aim of this paper is to explore approaches and methods in the 21st century language teaching, with a focus on alternative approaches and methods.

Total Physical Response is a language teaching method built around the coordination of speech and action, developed by James Asher, a professor of psychology at San Jose State University in the early 1970s. It is modelled on the premise that speech directed to young children consists of commands that require a physical response before they begin to produce verbal responses. Hence, when learning a foreign language adults should recapitulate the process by which children acquire their native language [1, C. 73].

An important condition for successful learning is the absence of stress. According to Asher, first language acquisition takes place in a stress-free environment. The general objectives of TPR are to teach oral proficiency at a beginning level. The ultimate aim is to teach basic speaking skills. Imperative drills are the major classroom activity in TPR. Conversational dialogues are delayed until after about 120 hours of instruction. Other class

activities include role plays centering on everyday situations, such as at the restaurant, supermarket, or gas station, and slide presentations. Asher stresses that the teacher's role is not so much to teach as to provide opportunities for learning. Asher underlines that TPR should be used in association with other methods and techniques [1, C. 75]. TPR as a classroom technique is suited to the teaching of young learners or beginner adults. This method suffers from one major drawback: it is difficult to see how a methodology based on acting out commands can be sustained over a long period of time at more intellectually-inclined levels and at more advanced levels.

The Silent Way is the name of a method of language teaching devised by Caleb Gattegno, which is based on the premise that the teacher should be as silent as possible in the classroom but the learner should be encouraged to produce as much language as possible. Gattegno believed that language learning is a personal process, "one learner can do the learning", so we can state that the teacher's role is that of a facilitator. E. Stevick defines teacher's tasks as to teach the learners, to test them and leave the studying room. [1, C. 85]. C. Gattegno sees vocabulary as a central dimension of language learning, and the choice of vocabulary as crucial. The general objective set for language learning is near-native fluency in the target language, and correct pronunciation is emphasised. Learning is largely mediated through the use of two aids: the *Fidel charts*, and *Cuisenaire rods*, small coloured blocks of wood varying lengths. We may conclude that the innovative ideas in the Silent Way elaborated by C. Gattegno are reflected in the manner in which classroom activities are organised.

Suggestopedia is a method developed by the Bulgarian psychiatrist-educator Georgi Lozanov. Suggestopedia is a specific set of learning recommendations derived from Suggestology, its

originator, Georgi Lozanov, believes that in the right conditions the human mind is highly suggestible and capable of superlearning or accelerated learning. The most conspicuous characteristics of Suggestopedia are the decoration, furniture, and arrangement of the classroom, the use of music, and the authoritative behaviour of the teacher. The objectives of Suggestopedia are to deliver advanced conversational proficiency quickly. A Suggestopedia course lasts 30 days and consists of ten units of study. Classes are held 4 hours a day, 6 days a week. Learning activities used in the method include imitation, question and answer, and role play [1, C. 100-103].

The theory of multiple intelligences was developed in 1983 by Dr. Howard Gardner, professor of education at Harvard University. Multiple Intelligences refers to a learner-based philosophy that characterizes human intelligence as being multi-dimensional. Intelligence is usually thought of as being a single, unchanged, inborn capacity. Traditional IQ (the Intelligent Quotient) or intelligence tests are based on a test called the Stanford-Binet founded on this idea [1, C. 115-116]. Howard Gardner proposed the "Multiple Intelligences Model" that can be applied to language education. H. Gardner has identified 8 native "intelligences" that individuals possess in different combinations and has suggested the possible addition of a ninth known as "existentialist intelligence. These intelligences can be described as follows: Linguistic intelligence: the ability to use language ("word smart"); Logical-mathematical intelligence: the ability to think rationally ("number/reasoning smart"); Spatial intelligence: the ability to learn mental models of the world ("picture smart"); Bodily-Kinesthetic intelligence: having a well-coordinated body ("body smart"); Musical intelligence: a good ear for music ("music smart"); Interpersonal intelligence: the ability to work well with people ("people smart"); Intrapersonal intelligence: the

ability to understand oneself (“self smart”); Naturalist intelligence: the ability to understand the patterns of nature (“nature smart”) [2, С. 138-139].

The Lexical Approach to language teaching is grounded on the belief that the building blocks of language learning are words and word combinations. Lewis and others have coined the term lexical approach to characterise their proposals for a lexis-based approach to language teaching. The role of lexical units referred to by many different labels, including “holophrases” (Corder), “prefabricated patterns” (Hakuta), “gambits” (Keller), “speech formulae” (Peters), and lexicalised items (Pawley and Syder) has been stressed in both first and second language acquisition research. The lexical bias emerged out of developments in corpus linguistics, especially research into collocation and word frequency. Studies based on large-scale computer databases of language corpora have examined patterns of phrase and clause sequences as they appear in samples of various kinds of texts, including spoken samples. Three important UK-based corpora are the COBUILD Bank of English Corpus, the Cambridge International Corpus, and the British National Corpus, the latter of which contains more than 300 million words. These and other corpora are important sources of information about collocations and other multiword units in English. Scientists (P. Nation, J. R. Nattinger) proposed a variety of criteria for classifying collocations and chunks. Distinguishing lexical phrases as social interactions, necessary topics, and discourse devices are considered to be the most effective distinction for pedagogical purposes. M. Lewis makes a practical summary of the findings from first language acquisition research. He states that the acquisition of grammar is a process of observation, hypothesis and experiment; language is not acquired by learning individual linguistic forms and then combining them, but by an increasing

ability to break down wholes into parts; whole phrases can be used without understanding their constituent parts. M. Lewis' lexical approach concentrates students' improvement on lexis and word combinations. It focuses on the basis that language learning is directly associated with the capacity for comprehending and producing lexical phrases as unanalysed entities, or chunks.

To bring the paper to a close, we summarise the main points here: alternative methods and approaches should be used in association with other methods and techniques. A set of techniques from the alternative mentioned above methods and approaches can be compatible with other approaches to teaching.

References:

1. Richards Jack C., Rodgers Theodore S. Approaches and Methods in Language Teaching / Jack C. Richards, Theodore S. Rodgers. - Cambridge: Cambridge University Press, 2011. -270 p.
2. Thornbury Scott. An A-Z of ELT (A dictionary of terms and concepts used in English Language Teaching) / S. Thornbury. - Macmillan, 2010. - 256 p.

Алексєєва С.В.

головний науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки,
Національна академія педагогічних наук України
м. Київ, Україна

<https://orcid.org//0000-0002-8132-0465>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

Правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти визначає Закон України «Про повну загальну середню освіту» [1]. Загалом, законодавство України про загальну середню освіту складається також з Конституції України, Закону України «Про освіту» та інших актів законодавства у сфері освіти і науки й міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є: регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації права особи на повну загальну середню освіту; забезпечення права особи на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти; забезпечення обов'язковості здобуття громадянами України повної загальної середньої освіти; забезпечення якості повної загальної середньої освіти та якості освітньої діяльності; визначення структури та змісту повної загальної середньої освіти; визначення органів управління у сфері загальної середньої освіти та їх повноважень; визначення прав та

обов'язків учасників освітнього процесу; встановлення відповідальності за порушення законодавства України про загальну середню освіту.

Відповідно до Закону України «Про освіту» метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується через формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності [2]. Основою формування ключових компетентностей є особистісні якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до навчання; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях.

Повна загальна середня освіта здобувається на таких рівнях:

— *початкова освіта* – перший рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом початкової освіти;

— *базова середня освіта* – другий рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом базової середньої освіти;

— *профільна середня освіта* – третій рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом профільної середньої освіти.

У закладах освіти: початкова освіта здобувається протягом чотирьох років; базова середня освіта здобувається протягом п'яти років; профільна середня освіта здобувається протягом трьох років.

Відповідно до частини третьої статті 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України затвердив Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р. № 898 [3]. Цей Державний стандарт визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів на рівні базової середньої освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження, розподілений за освітніми галузями, структуру та зміст базової середньої освіти. Він орієнтований на розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу. Цей Державний стандарт є основою для розроблення типових освітніх програм, а також інших освітніх програм згідно з вимогами, передбаченими статтею 11 Закону України «Про повну загальну середню освіту».

Наказом Міністерства освіти і науки України 19.02. 2021 р. № 235 затверджено «Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» [5]. Ця типова освітня програма окреслює обов'язкові та рекомендовані підходи до розроблення закладами загальної середньої освіти та використання ними в освітній діяльності освітніх програм на кожному циклі (адаптаційний цикл та

цикл базового предметного навчання) базової середньої освіти. Типова освітня програма визначає: вимоги до осіб, які можуть розпочати навчання за освітньою програмою базової середньої освіти; загальний обсяг навчального навантаження на адаптаційному циклі та циклі базового предметного навчання (в годинах), його розподіл між освітніми галузями за роками навчання. Освітня програма закладу освіти може містити складники, що враховують специфіку та особливості освітньої діяльності закладу освіти.

Загальний обсяг навчального навантаження учнів, його розподіл між роками навчання, освітніми галузями, обов'язковими та вибірковими освітніми компонентами визначено в базовому навчальному плані базової середньої освіти. На підставі базового навчального плану розробляються типові навчальні плани як складові частини типової освітньої програми, що містять орієнтовний перелік навчальних предметів, інтегрованих курсів, формування змісту яких може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності результатів навчання кількох інтегрованих освітніх галузей, однієї освітньої галузі або її окремих складників.

Оцінювання відповідності результатів навчання учнів, які завершили здобуття базової середньої освіти, вимогам державних стандартів здійснюється шляхом державної підсумкової атестації [7]. Для забезпечення цілісності освітнього процесу необхідно враховувати результати оцінювання навчальних досягнень учнів у доборі змісту, форм і методів роботи для кожного уроку чи заняття. Також важливо формувати в учнів уміння аналізувати власну роботу, власні результати навчання, визначати для себе подальші завдання. У кожний урок чи заняття необхідно включати роботу з учнями за результатами оцінювання,

самооцінювання, взаємооцінювання. Під час оцінювання навчальних досягнень важливо враховувати дотримання учнями принципів доброчесності, а саме: вияв поваги до інших осіб, їхніх прав і свобод, дотримання принципів академічної доброчесності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» редакція від 01.07.2022 зі змінами та доповненнями. Документ 463-IX Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

2. Алексєва С. Сучасні аспекти індивідуалізації навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах інформатизації. *Педагогічні науки: теорія та практика*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1 (40). С.11-16. Режим доступу: URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730650>

3. Державний стандарт базової середньої освіти з 1 вересня 2022 р. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

4. Алексєва С., Арістова Н, Малихін О., Попов Р. Дидактичні форми організації освітнього процесу сучасного закладу освіти. *Актуальні питання у сучасній науці* (Серія «Історія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»), 1 (1). С. 339-347. Режим доступу: URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733582>

5. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України 19.02. 2021 р. № 235 Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/41996790/3d22a8652c30feb7ac0fe5771

6. Алексеева С. Актуальні проблеми дидактики в умовах інформатизації освіти: індивідуалізація навчання. Наука і техніка сьогодні. (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Техніка», Серія «Фізико-математичні науки»). 2022. N 1(1) 2022. С.18-27. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730415>

7. Топузов, О. М. (2015) Забезпечення якості загальної середньої освіти на шляху до європейських стандартів. Український педагогічний журнал (1). С. 16–27.

Годік К.О.
молодший науковий співробітник
відділу компаративістики,
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка
Національної академії наук України,
м. Київ, Україна

ТРАНСФЕР КУЛЬТУРНИХ ЯВИЩ: ШЛЯХ ЗАСВОЄННЯ РОМАНІВ ІВАНА БАГРЯНОГО НІМЕЦЬКИМ ЛІТЕРАТУРНИМ ДИСКУРСОМ

Сьогодні, коли українська культура актуалізується в світовому дискурсі, як ніколи важливо провести ревізію тих постатей, які є добре знаними в інших країнах, і твори яких там є частиною літературного процесу. А таких, у зв'язку зчисленими хвилями масової міграції ХХ століття, у нас чимало. І якраз з ними (а їх наразі доцільно використовувати як найбільш важливу точку опори) виникають найбільші труднощі. Більшість постатей української літератури часто за звичкою розглядаються лише в контексті її канону добре знаного. Поза увагою залишається цілий пласт смислів, що стосуються роботи письменників за кордоном та рецепції їх творів в тому суспільстві, яке їх прийняло. Заповнення таких лакун могло би суттєво розширити розуміння тих чи тих текстів. Репрезентативним в цьому контексті є Іван Багряний. Він є одним з тих письменників, які набули популярності в іншій культурній традиції – німецькій.

Загалом спадщина Івана багряного добре вивчена в українському літературному контексті. Так, І. Колошук ґрунтовно розібрала тюремні мотиви творчості представленого письменника [1]. Досить детально його життєвий шлях представлено в роботі О. Подобед

«Іван Багрянний: громадсько-політична та культуротворча діяльність». Тут представлено, зокрема, чимало інформації про його діяльність в складі різних емігрантських рухів в Мюнхені [3]. В порівнянні з іншими творами світової літератури романи Івана Багряного також розглядали. Так, С. Коршунова та С. Кобута аналізували тексти цього письменника у зіставленні з роботами Оруела (що виводить цього письменника з кола традиційних пострадянських порівнянь із О. Солженіциним та іншими) [2]. Що ж до аналізу Івана Багряного в контексті саме німецької літератури, то таких розвідок знаходимо не так багато. Відтак, виникає необхідність заповнити цю лакуну. Однак, в межах короткої розвідки розглянути причини інтеграції всіх романів представлено автора в інший культурний простір неможливо. Відтак, доцільніше зосередитись на одному з них. Метою цієї роботи є встановлення причин, завдяки яким відбувся трансфер роману «Тигролови» (німецька назва «Das Gesetz der Taiga») в німецький читацький дискурс.

Аби знайти відповідь на поставлене питання, важливо перш за все дослідити становище німецької літератури на той час, як цей твір до неї увійшов. Перший переклад «Тигроловів» з'явився в 1962 році, після чого книга витримала кілька перевидань. Тут в цей період спостерігалось кілька тенденцій. По-перше, представлений текст був засвоєний національною літературою через подібність політичної ситуації. Коли Іван Багрянний пише про тоталітарну систему, поліцейську державу, то по суті працює з добре знайомими для німецького читача образами. Так, вони мають національну специфіку. Але сталим залишається наявність репресивного апарату, підпорядкованість рішенням партії тощо. Фактично через роман «Тигролови» (а також ще одну надзвичайно популярну роботу – «Сад Гетсиманський»)

Іван Багряний допомагає німецьким читачам опрацювати власну травму. Особливо важливими вони є з огляду на теми втрати членів сім'ї через дії репресивної машини, братерської зради, а також сміливості протистояння системи. Для молоді ці романи мали терапевтичну роль, оскільки показували, як одна молода людина може протидіяти більшості, якщо вважає вчинки цієї більшості аморальними, злочинними.

Впізнаваними для німецьких читачів є й образи радянських керманічів, про яких в тексті згадується. Прикладом цього може слугувати Йосип Сталін, на честь котрого в романі названо локомотив, що ним везуть в'язнів на заслання. Вживання таких образів дозволяє сприймати події в творі не як абстрактну історію, а як події з життя людини, яка проживає в конкретній країні в чітко визначений історичний період. Що ж до специфіки такого періоду, то інформацію про неї читачі можуть знайти уже в публіцистиці письменника. Вона в цьому плані виступає підсилювальним фактором.

По-друге, твори Івана Багряного заповнили лакуну, яка утворилася в підлітковій літературі після відмови від творів письменників, які підтримували нацизм. В цей період вже як клас була сформована підліткова та дитяча література, яка ставила на меті виховання свідомого громадянина. Однак тексти 30-х та 40-х років через ідеологічну наповненість виявились непридатними до подальшого вжитку, а нових було не так багато. Відтак, виникла необхідність залучати якусь кількість якісної перекладної літератури, і текст Івана Багряного був саме таким. Він якраз порушує такі складні та важливі для підлітків питання, як допомога друзям, прояв людяності, пошук свого місця в житті. Окрім того, є в ньому не менш важлива тема національної ідентичності, яка також була болісна для німців після Другої світової війни. Однак в

Івана Багряного ця ідентичність подавалась не в той спосіб, як у нацистів, а в класичному для здорового суспільства варіанті: з розумінням специфіки різних народів та гідним ставленням до представників інших націй. Прикметим в цьому плані є й «Сад Гетсиманський» – у ньому взагалі бачимо нормальне співіснування представників різних народів: українців, грузинів, вірменів тощо. Кожен тут має свою ідентичність, і зберігає її навіть в умовах ув'язнення при фактичній неможливості відтворення звичного побуту, контактів з представниками свого ж культурного прошарку, постійному тиску з боку тюремної адміністрації тощо.

По-третє існувала поважна традиція пригодницького підліткового роману. Мова йшла саме про ті твори, де європейська людина проникала в екзотичний для неї простір, мала взаємодіяти з природою, певний спосіб її підкорювати [4]. І тут на популярність «Тигроловів» спрацював сам сюжет книги, цікаві повороти, екзотична де в чому тематика. Як для українського, так і для німецького читача полювання на тигра є справою мало зною, відтак, воно (разом з іншими елементами сюжету), викликає цікавість. І це лише один приклад. На популярність цієї книги серед підлітків спрацювала сильна історія боротьби, карколомний порятунок головного героя та лінія платонічного кохання і, звичайно, перемога над підступним та сильним ворогом.

Особливу цінність роман «Тигролови» представляв для тієї категорії дітей, яка з певних причин втратила свій дім і змушена убула перебратись разом з родиною до інших регіонів. Ця тема в Німеччині в часи публікації цього твору була надзвичайно актуальною [5]. В тексті вона розкрита через контакт головного героя саме з представниками своєї нації та отримання нового дому. Цей аспект «Тигроловів» є одним з найважливіших, на мою думку, в контексті сприйняття твору в післявоєнному світі.

В підсумку можна зауважити, що основною причиною популярності романів Івана Багряного в Німеччині став суспільний запит на такі твори як серед молоді, так і серед батьків, які традиційно обирають книги для власних дітей. Перспективу подальшого дослідження становить аналіз тогочасної юнацької німецької літератури у зіставленні з «Тигроловами» та «Садом Гетсиманським», розгляд шляхів заміщення цими текстами творів, пов'язаних з нацистською пропагандою.

Список використаних джерел:

1. Колошук Н. Іван Багряний: домінанти творчості та проблеми вивчення : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Надія Колошук. –Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 121 с.
2. Коршунова С., Кобута С. Біографічні паралелі як підстава типологічного вивчення творчості Джорджа Орвелла та Івана Багряного. Питання літературознавства. 2014. С. 256 – 265.
3. Подобед О. Іван Багряний: громадсько-політична та культуротворча діяльність. К.: Ніка-Центр, 2014. 248 с.
4. Kleinau E., Riettiens L. 'Nature' in German colonial literature for children and young people. History of education. Vol 49, 2020, pp. 440-458.
5. Feldman D. Address Unknown: German Children's Literature about Refugees. Johns Hopkins University Press. Vol 45, 2, 2020. Pp. 124-144. URL: <https://muse.jhu.edu/article/755352/>

Гречуха Л.О.

доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу,
*Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна*

Лещенко Г.В.

професор кафедри прикладної лінгвістики та перекладу,
*Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна*

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: БАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Донедавна інтерпретація спеціальності прикладна лінгвістика ще викликала багато запитань, перш за все, через нерозуміння суті вихідного спеціаліста. Багато пересічних українців не розуміли, що означає прикладний аспект спеціальності. Втім, останнім часом спеціальність отримала неабияку популярність. І у порівнянні з початком 2000 рр., коли прикладних лінгвістів готували лише кілька вищих навчальних закладів країни, наразі підготовка спеціалістів за ОП «Прикладна лінгвістика» ведеться чи не у кожному куточку нашої країни, що доводить затребуваність у відповідних фахівцях, що необхідні у сфері економічних відносин та активізації ділових взаємин.

Неабияким поштовхом у актуалізації спеціалізації став швидкий розвиток сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій та потреба в фахівцях, які не лише досконало володіють іноземними мовами, але й вміють використовувати ці знання під час роботи з комп'ютерними програмами. Прикладний лінгвіст – це, перш за все, практично орієнтований спеціаліст, людина, яка здатна

застосовувати знання на практиці, швидко орієнтуватися у сфері програмних інновацій, володіти сучасними застосунками обробки та репрезентації мовного матеріалу. Прикладний лінгвіст – спеціальність, що передбачає постійно бути у русі, бути готовим опанувати нове, учитися новому, переосмислювати, втілювати отримані знання у життя.

Сфера працевлаштування майбутнього прикладного лінгвіста дуже широка (перекладознавство, журналістика та редактовська діяльність, логістика, менеджмент, лінгводидактика, PR, HR, SEO тощо). Прикладний лінгвіст – практичний лінгвіст, здатен на практиці застосовувати знання про мову у різних сферах життєдіяльності, чи то переклад, редагування, написання текстів, лінгводидактика тощо. Так, беручи на посаду перекладача, перекладацькі агенції чекають від претендента не лише бездоганного володіння однією чи більше іноземними мовами та техніками перекладу з/на іноземну мову (мови), але й знання та вміння користуватися програмами автоматизованого перекладу. Для того, щоб зацікавити учнів на занятті, лише підручника та дошки вже недостатньо. Сучасний викладач має йти у ногу з часом, а іноді й випереджати його, та постійно опановувати щось нове, практичне, цікаве інноваційне. Відтак, у канву обов'язкових компонентів ОП «Прикладна лінгвістика» необхідно вводити курси, орієнтовані на ознайомлення студентів з тими технічними можливостями, що можуть стати їм у нагоді у їх професійній діяльності, незважаючи на напрям діяльності, який вони оберуть по завершенню навчання в університеті. Наприклад, уже з першого курсу навчання варто вводити курс, скажімо, «Інформаційні та Інтернет технології в лінгвістиці», «Інформаційні застосунки у професійній діяльності» тощо. Такий ознайомчий курс дозволить студентству отримати базові знання прикладних

програм, ближче познайомить зі специфікою функціонування застосунків для обробки та репрезентації текстового матеріалу.

На сьогодні завдяки швидкому розвитку інформаційних технологій, доступності ресурсів, у мережі Інтернет можна знайти багато корисних застосунків, на які варто звернути увагу фахівцям, що викладають на ОП «Прикладна лінгвістика». Звичайно, застосунків велика кількість і всі їх неможливо опанувати та репрезентувати студентам. На заваді стає як обмеженість курсу, так і нехватка часу для того, щоб розібратися з їх функціональністю. Отже, завданням викладача є сфокусуватися на кількох, найяскравіших, з його точки зору, програмах, що у свою чергу запустить механізм зацікавленості, мотивуючи здобувачів вищої освіти далі шукати прийнятніші для себе програми. Викладач також має постійно моніторити зміни, оновлення програмних застосунків, оскільки нерідко компанії-розробники з часом обмежують доступ до окремих можливостей безоплатних версій.

Базуючись на власному досвіді, випускники ОП «Прикладна лінгвістика» переважно обирають викладацькі професії (відкривають власні мовні школи, працюють у закладах освіти, займаються репетиторською практикою), перекладацьку діяльність, працюють у сфері ІТ (розробка та тестування програмного забезпечення) та сфері обслуговування (логістика, управління персоналом, HR, PR). І для того, щоб зробити нашого випускника таким, що успішно пройде співбесіду та отримає омріяну посаду, варто знати функціональні особливості таких ресурсів, як наприклад, Canva (canva.com), Crello ([VistaCreate](https://create.vista.com)) (create.vista.com), Genially (genial.ly), Easel.ly (easel.ly), Visme (visme.co) та інших, що пропонують широкий спектр

можливостей, від створення інфографіки та інтерактивних плакатів, до яскравих он-лайн презентацій та анімованого контенту. Для знайомства зі специфікою автоматизованого перекладу слід починати працювати у програмі SmartCat (smartcat.com) та OmegaT (omegat.org). Далі можна розширювати знайомство з автоматизованим перекладом, звернувшись до Wordfast Everywhere (freetm.com) та Déjà vu (atril.com). У майбутній викладацькій практиці на допомогу придуть знання ресурсів для створення інтерактивних дошок (наприклад, Padlet (padlet.com), Twiddla (twiddla.com), Trello (trello.com) тощо), інтерактивних аркушів та електронних книг (наприклад, Book creator (bookcreator.com), Wizer (wizer.me), Ourbox (ourbox.com) та інші), інтерактивних відео (наприклад, Renderforest (renderforest.com), Powtoon (powtoon.com) та інші), інтерактивних вправ та тестових завдань (Kahoot (kahoot.com), Quizlet (quizlet.com), Quizizz (quizizz.com), Classtime (classtime.com), Naurok (naurok.com.ua) та багато інших). Для редакторської діяльності, рерайту та копірайту знадобиться знання програм-синонімайзерів та програм перевірки тексту на ознаки плагіату. Для оптимальної менеджерської діяльності необхідно знати функціональність застосунків для створення інфографіки, інтерактивних плакатів (Gloster (gloster.com), Thinglink (thinglink.com)), інтелект-карт (Bubble (bubbl.us), XMind (xmind.app), IMindMap (ayoa.com)), планерів та календарів (Zoho (zoho.com), Teamup (teamup.com)) тощо. Усі вищевказані застосунки є безоплатними чи умовно безоплатними, не потребують завантаження, мають зрозумілий та зручний інтерфейс. Вони були апробовані на практичних заняттях зі студентами-лінгвістами, та зарекомендували себе як такі, що здатні стати у нагоді фахівцю-лінгвісту у досягненні його основної мети – якісно,

швидко, креативно обробляти, впорядковувати та презентувати мовний матеріал.

Таким чином, прикладний лінгвіст – це наразі не лише гарний фахівець з ґрунтовним знанням іноземної мови/мов, але, перш за все, сучасний практико-орієнтований спеціаліст, що постійно слідкує за новинками у сфері технічних інновацій, інноваційних підходах до вивчення та викладання мови, репрезентації мовного матеріалу тощо, що беззаперечно робить його конкурентноздатним на ринку праці не лише в Україні, а й за її межами.

Грошовенко О.П.

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри початкової освіти,
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м.Вінниця, Україна*

ВІРТУАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ

В умовах реформування змісту освіти особливої актуальності набувають інноваційні форми навчання, орієнтовані на удосконалення рівня підготовки кожного учня, пізнання його здібностей та інтересів, розвиток особистісного потенціалу. Основною формою навчання у Новій українській школі залишається урок. Незмінними, у контексті дидактичних особливостей, є вимоги до організації та проведення уроку. Однак, ситуація, що склалася з дистанційним навчанням вимагає від учителя використання новітніх форм та методів організації освітнього процесу.

У дослідженнях Т.М.Байбари, Т.В.Васютіної, О.П.Григорович, Л.А.Присяжнюк екскурсійний метод вважається одним із ефективних методів навчання. Науковці підкреслюють велику роль екскурсії у формуванні предметних компетентностей молодших школярів [1;2;4;5]. Навчальна екскурсія, яка проводиться за програмою вирішує ряд важливих завдань. Насамперед, екскурсія забезпечує збагачення свідомості дітей чуттєвим сприйманням і на цій основі дозволяє формувати конкретні уявлення про об'єкти і явища навколишньої дійсності. Відтак, знання, отримані на екскурсіях, є міцними і надовго запам'ятовуються дітьми.

Сучасна початкова школа серед ключових компетентностей визначає природничі [7]. Формування природничих компетентностей відбувається у процесі безпосереднього контакту дітей з природою. Здатність дитини до природодоцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності у природному довіллі. У процесі екскурсії молодші школярі набувають навичок поведінки сталого способу життя, поводження з природними ресурсами та збереження природи.

В умовах дистанційного навчання проведення екскурсії як форми пізнання дитиною навколишнього світу дещо ускладнюється. На зміну звичайній екскурсії приходиться *віртуальна екскурсія*. Як новітня форма навчання віртуальна екскурсія відповідає основним методологічним вимогам: *концептуальність* (притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети); *системність* (притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність); *можливість управління* (передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів); *ефективність* (є ефективною формою за результатами й оптимальною за витратами, гарантує досягнення певного освітнього результату); *відтворюваність* (можливість використання (повторення, відтворення) в інших умовах, іншими суб'єктами); *візуалізація* (передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання та

застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників).

У процесі засвоєння змісту інтегрованого курсу “Я досліджую світ” молодші школярі вчаться формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження. Такі дослідження здобувачі освіти проводять самостійно чи в групі. В умовах дистанційного навчання досить вдало зарекомендували себе такі екскурсії, як: “Найбільші міста України”, “Мандрівка до лісу”, “Водоймами України”, “Київ – столиця України”, “Подорож до парку Феофанія”, “У зоопарку”, “Вінниччина – моя земля”, “Подорож до Луцька”, “Замки міста Луцька”, “Чим цікаве село Колодяжне?”, “Цукманська пуща”, “Дніпропетровщина”, “Подорож до Кривого Рогу”, “Мальовнича Донеччина”, “Житомир – місто щасливих людей”, “Прогулянка Європою”, “Мукачівський замок” та ін., які за програмою початкової школи проводяться у 3 класі (Р.Шиян).

Віртуальна екскурсія – одна із інноваційних форм навчання, що охоплює цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів. Віртуальна екскурсія надає доступ учням до нетрадиційних джерел інформації, створює можливості для творчої діяльності, формування предметних компетентностей, створення мультимедіапродуктів (електронних книг, енциклопедій, комп’ютерних фільмів, баз даних тощо).

Віртуальна екскурсія – це імітація існуючого місця, яка зазвичай складається з послідовності відео або слайдів, нерухомих зображень. Віртуальна екскурсія може використовувати інші мультимедійні елементи, такі як звукові ефекти, музика, дикторський текст. Звісно, у процесі

віртуальної екскурсії використовується новітній метод – телетуризм, який в умовах Нової української школи набуває особливої актуальності. Термін “віртуальна екскурсія” часто використовується у сучасній початковій школі. Відео-панорама дозволяє створити цілісну картину, формувати у молодших школярів елементарні уявлення про явища, об’єкти і процеси навколишньої дійсності. Таким чином, визначення віртуальної екскурсії як сучасної інновації дозволяє констатувати, що ця форма навчання є достатньо гарним засобом організації навчального процесу і націлена на позитивний результат – формування цілісної картини світу молодшого школяра.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами були виокремлені такі умови ефективної організації та проведення віртуального уроку-екскурсії: чітке формулювання завдань віртуального уроку-екскурсії та його проєкція на предметні компетентності; використання прийомів локалізації подій; забезпечення чіткої макро та мікроструктурної моделі віртуального уроку-екскурсії; використання особистісно-орієнтованих прийомів та технологій; забезпечення безпосередньої участі кожної дитини у віртуальному просторі.

Інтегрований курс “Я досліджую світ” - предмет, за допомогою якого школярі пізнають навколишній світ. Викладання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” в умовах дистанційного навчання уможливується засобом проведення віртуальних екскурсій як однієї із найефективніших форм представлення інформації, забезпечення ефекту участі та присутності молодших школярів. Віртуальна екскурсія ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості, реалізує принципи сучасної педагогічної діяльності, забезпечує

особистісно-орієнтовний, компетентнісний, діяльнісний, інтегрований принципи навчання.

Список використаних джерел

1. Байбара Т. Спостереження у 1 класі : Методичний посібник для вчителів.К., Початкова школа, 2002. 464 с.

2. Васютина Т. Дидактичні можливості музейної педагогіки та віртуальних екскурсій у навчанні молодших школярів. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск №29, 2020. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_1/35.pdf (дата звернення: 01.04.2021).

3. Волощенко О. В. Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х част.). Ч. 2 / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко.Київ : Світич, 2020. С. 120.

4. Григорович О., Пахальчук Н. Формування природничої компетентності молодших школярів. Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 21 березня 2019 р.). Кропивницький, 2019.С. 256-257.

5. Григорович О.П., Пахальчук Н.О. Педагогічні умови формування інноваційної культури майбутнього вчителя початкової школи в умовах реформування змісту освіти .Modern researches in psychology and pedagogy: collective monograph.Riga: Baltija Publishing, 2020. С. 94-110.

6. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» : – Київ.: Видавництво «Алатон», 2019.- 128 с.

7. Типові освітні програми для закладів середньої освіти : 1-2 та 3-4 класи. К.: “Світоч”, 2019.336 с.

Данилович О.Д.

доцент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів,
*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

СИЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ НА СЕМАНТИЧНОМУ ТА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНЯХ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

Необхідність вивчення функціонування відношень між знаками, їх особливостей, законів є однією з основних задач вивчення словникового складу за допомогою лексичних парадигм, лексико-семантичних груп (ЛСГ), семантичних полів тощо. ЛСГ – це сукупності слів, які об'єднані за принципом наявності у них загальної семантичної ознаки, первісного значення, яке виступає як інваріант, а сполучуваність лексем через свої зв'язки виступають як варіанти. У лінгвістиці розрізняють три види сполучуваності: семантичну (на рівні підкласу слів); синтаксичну (на рівні класу слів) та лексичну (на рівні окремого слова) [2, с.37]. Принципи виділення ЛСГ прикметників, ЛСГ іменників та їх перелік наведені у статті [1].

Метою дослідження є аналіз сильних зв'язків на варіантному й інваріантному рівнях з боку семантики іменників у публіцистичному стилі. Завдання полягає у виявленні особливостей, своєрідності семантичних валентностей. Матеріалом слугує суцільна вибірка сполучуваності прикметників з іменниками з газетно-публіцистичних текстів англійських та американських газет (the Times, the Independent, the Guardian, the Washington Post, the New York Times, the Los Angeles Times). Усього отримано 10137 синтагм.

Порівняння сильних зв'язків прикметників з ЛСГ іменників та сильних зв'язків ЛСГ прикметників з ЛСГ іменників виявило, що сильні зв'язки окремих прикметників входять в ті ЛСГ прикметників, які також мають сильні зв'язки. Тобто, ці окремі прикметники ніби представляють свої ЛСГ прикметників.

Сильний синтагматичний зв'язок між прикметником *military* та ЛСГ іменників „Дії, процеси, перетворення, факти, вчинки” можна пояснити не тільки найвищою частотою вживання *military* з цим ЛСГ іменників, але й екстралінгвістичними факторами, а саме політичними та соціальними чинниками, які впливають на поширеність цього синтагматичного зв'язку і роблять його нормою у свідомості мовців.

Сильний синтагматичний зв'язок між прикметником *nuclear* з ЛСГ іменників „Документи, терміни, угоди, програми” зумовлюється не частотою вживання *nuclear* з цим ЛСГ (частота не є високою порівняно з вживанням з іншими ЛСГ), а мовними та позамовними факторами. Констатуємо наявність спільних семантичних компонентів прикметника *nuclear* з ЛСГ іменників „Документи, терміни, угоди, програми”. Цей прикметник характеризується високою семантичною вибірковістю, адже сполучуваності *nuclear* з такими ЛСГ іменників, як „Явища та поняття суспільно-політичного життя”, „Економічні поняття”, „Відрізки часу, доби, періоду”, „Організації, компанії”, „Географічні об'єкти”, „Збірні позначення живого”, „Частини тіла”, „Одяг” тощо не зафіксовано, тобто існує заборона сполучуваності цього прикметника з іменниками названих ЛСГ. Також ми можемо відмітити вплив позамовних факторів, а саме політичних рішень: намагання створити угоди, програми, які б тримали під контролем ядерні вибухи, розробки ядерної зброї та її використання, не дозволяли стихійний безконтрольний розвиток подій.

Сильний зв'язок *last* з “відрізками часу, доби, періоду та пори року” можна пояснити такими факторами: а) частотою вживання слова *last*; б) частотою вживання ЛСГ іменників, що позначають відрізки часу, доби, періоду та пори року; в) особливими відношеннями, які зумовлюють вживання прикметника *last* саме з іменниками, що позначають відрізки часу. Можемо констатувати домінантне вживання прикметника *last* саме з ЛСГ іменників, що позначають період часу, хоча нами були зафіксовані синтагматичні зв'язки з іншими ЛСГ іменників, які не виявились синтагматично значущими. Якщо ж проаналізувати сполучуваність з точки зору ЛСГ іменників “Відрізки часу, доби, періоду та пори року”, то спостерігаємо утворення сильних синтагматичних зв'язків ще з двома прикметниками – *long* та *short*; з іншими прикметниками не виявлено жодних значущих зв'язків. Це свідчить про те, що ця ЛСГ іменників характеризується за тривалістю відрізків часу, їх протікання, іншими словами, за двома вісями координат: вісню тривання та вісню простору. Сильний зв'язок зумовлюється як особливістю вживання прикметника *last*, так і особливістю вживання ЛСГ іменників на позначення відрізків часу, що створює особливі відношення між прикметником *last* та цією ЛСГ іменників.

Сильний синтагматичний зв'язок прикметників *long* і *short* з іменниками ЛСГ “Відрізки часу, доби, періоду та пори року” як збігом семантичних компонентів, так і стильовим фактором (у ПС інформація надається стосовно тривання події та її місцезнаходження в часі). Сполучуваність з іншими ЛСГ іменників не виявила статистично значущих зв'язків.

Сильний зв'язок прикметника *white* з ЛСГ іменників „Заклади, будівлі, приміщення” можна пояснити декількома чинниками. По-перше, у прикметника *white* домінує вживання тільки з цим ЛСГ іменників (ще один синтагматичний зв'язок з

ЛСГ іменників „Неживі предмети, речі, механізми” представлений незначною кількістю прикладів). По-друге, нами відмічено вживання прикметника *white* тільки з одним іменником – *house*, що виділяє цей зв’язок у ПС і робить його особливим. На цей зв’язок впливають певні екстралінгвістичні фактори: *White house* є місцем перебування Президента США, місцем зустрічі високопоставлених осіб та місцем, де приймають рішення і ведеться внутрішня і світова політика. Іншими словами, сполучення *white* з *house* уособлює вищу політичну владу і вживається як метонімічний перенос. Стильовий фактор також має свій вплив: сталий зв’язок *white house* та його висока частота вживання відмічається тільки в ПС. Всі ці фактори роблять сполучення *White house* ідіоматичним.

Сильна міра зв’язку *new* з ЛСГ іменників „Явища та поняття суспільно-політичного життя” зумовлюється стильовим фактором, а саме прагненням авторів газетних статей звернути увагу на нові події, явища, які трапилися в суспільстві, останні повідомлення з галузі політики тощо.

Якщо порівняти статистично значущі зв’язки ЛСГ прикметників з ЛСГ іменників і статистично значущі зв’язки окремих прикметників цих ЛСГ з ЛСГ іменників за силою синтагматичних зв’язків, то сильний зв’язок зафіксовано лише для: 1) прикметника *last* з ЛСГ іменників „Відрізки часу, доби, періоду” ($K=0,54$) та ЛСГ прикметників „Вік, час” з ЛСГ іменників „відрізки часу, доби, періоду” ($K=0,55$); 2) прикметника *white* з ЛСГ іменників „Заклади, будівлі, приміщення” ($K=0,4$) та ЛСГ прикметників „колір та яскравість” з ЛСГ іменників „Заклади, будівлі, приміщення” ($K=0,338$). Якщо позначити сполучуваність ЛСГ прикметників з ЛСГ іменників як вищий рівень абстракції і його зв’язки вважати інваріантними, а сполучуваність окремих прикметників з ЛСГ іменників варіантними зв’язками, то на основі цих

двох прикладів можна вважати, що інваріантний і варіантний рівні абстракції збігаються. Відповідність сили зв'язку на цих двох рівнях можна пояснити тим фактом, що прикметник *last* домінує в ЛСГ прикметників „Вік, час” і є найбільш вживаним з ЛСГ іменників „Відрізки часу, доби, періоду” в ПС. Аналогічно *white* є найчастотнішим прикметників ЛСГ „Колір та яскравість” і найбільш вживаним елементом контекстуального набору з ЛСГ іменників „Заклади, будівлі, приміщення”.

Однак не всі проаналізовані нами прикметники, які мають сильний зв'язок з ЛСГ іменників, збігаються за силою зв'язку з відповідними ЛСГ прикметників, до яких вони належать. Найбільші розбіжності спостерігаються для сполучуваності прикметника *military* та ЛСГ прикметників „За сферою діяльності об'єкта” з ЛСГ іменників „Дії, процеси, перетворення, факти, вчинки”; прикметника *nuclear* та ЛСГ прикметників „За сферою діяльності” з ЛСГ іменників „Документи, терміни, угоди, програми”; прикметника *long* та ЛСГ прикметників „Протяжність, відстань, тривалість” з ЛСГ іменників „Відрізки часу, доби, періоду. Цей факт невідповідності за силою зв'язку можна пояснити специфікою вживання прикметників *military*, *nuclear* та *long*. Очевидно, ці прикметники мають більше спільних сем з відповідними ЛСГ іменників, ніж ЛСГ прикметників, до складу яких вони входять. Ці прикметники більш яскраво та повно відображають семантику всієї ЛСГ, до якої вони входять. Не виключається також вплив екстралінгвістичних факторів та функціональних особливостей ПС.

Отже, можемо констатувати, що спостерігається відповідність між двома рівнями абстракції, де інваріантність та варіантність синтагматичних зв'язків повністю збігаються. Але цей факт не можна вважати виключним. Варіантні зв'язки

більш мобільні і більш тонко відчують та швидше пристосовуються до вимог мовлення. Вони постійно знаходяться в стані ймовірності. Цим можна пояснити невідповідність між інваріантними та варіантними зв'язками.

Список використаних джерел:

1. Данилович О.Д. Кількісні параметри сполучуваності прикметників з іменників в англійській пресі. Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці: Рута, 2004. Вип. 206–207: Германська філологія. (98–112), С. 99–102.

2. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. Киев: УМК ВО, 1989. (155). С. 28.

Дейчаківська О.В.

доцент кафедри англійської філології,
Львівський національний університет
ім. Івана Франка
м. Львів, Україна

КОМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ У ФУНКЦІЇ ПРЕДИКАТИВА

Термін комплементация загалом не часто вживається в українській лінгвістиці, натомість у зарубіжних граматиках існують різні підходи до його визначення. Із поміж них можна виокремити, зокрема, два основні: 1) комплементацию розуміють як підрядне (залежне) речення[1]; 2) комплементация – це частина фрази або речення, що іде після слова, таким чином уточнюючи його значення [2]. При аналізі комплементации прикметників доцільніше взяти за основу друге визначення, оскільки воно охоплює не лише речення, а й словосполучення, а також не акцентує увагу на тому, чи є залежне речення у пре- чи постпозиції, що докладно розглядається у випадку першого визначення.

Коли йдеться про валентність прикметників у функції предикатива, то в обов'язковій лівосторонній валентності знаходяться дієслова-зв'язки, правостороння ж валентність може заповнюватись: а) прийменниковим зворотом; б) підрядним реченням, що вводиться сполучником *that*; в) підрядними реченнями, що вводяться сполучниками підрядності *when, if* та відносними займенниками *what, where, when*, а також виразами *how much i how long*; г) інфінітивом; д) підрядним порівняльним реченням; е) підрядним реченням з дієприкметником (*-ing participle clause*).

Кожна із структур має свої характеристики і питання, що потребують докладнішого вивчення. Так, у випадку прийменникового звороту, увагу привертають такі питання: 1) вживання одного і того ж прикметника із різними прийменниками і зумовлена цим зміна значення прикметника; 2) частиномовна етимологія прикметника, за яким слідує прийменник, а саме: чи це власне прикметник чи ад'єктивований дієприкметник; 3) чи прийменник, який слідує за прикметником є у постпозиції за даним прикметником чи в препозиції до іменника у функції обставини в кінцевій позиції.

Якщо правосторонню позицію заповнює “*that clause*”, окремо досліджується загалом тип модальності прикметника та взаємозалежність між типом модальності прикметника та способом дієслова в підрядному реченні. Так Р. Кверк [2] вказує на три найпоширеніші структури при даній комплементації, які відрізняються способом дієслова у підрядному “*that clause*” і відповідно типом модальності предикативного прикметника у головному реченні: 1) у підрядному реченні може бути дієслово дійсного способу : *I'm sure you know more about it*; 2) дієслово умовного способу, т. зв. *should* припущення. Дієслово *should*, яке слідує за предикативним прикметником в таких випадках виражає емоції – жаль, радість, незадоволення, здивування: *I'm sorry you should feel like that about it*; 3) дієслово умовного способу, яке, виражаючи необхідну умову, за значенням наближається до дієслова наказового способу : *They were solicitous that she should cover her feet*.

Вибір дієслова того чи іншого способу у підрядному реченні, яке знаходиться у правосторонньому розширенні, є у визначеній залежності від типу модальності предикативного прикметника. Так, за прикметниками, що

виражають епістемічну модальність – модальність спрямовану на вираження значення достовірності/недостовірності повідомлюваного – у підрядному *that clause* вживаються дієслова дійсного способу. У випадку ряду прикметників, а саме: *aware, certain, confident, convinced, sure* – в підрядному реченні може вживатися лише дієслово дійсного способу, тоді як у випадку евалюативних прикметників – прикметників оцінки – може вживатися як дієслово у дійсному, так й умовному способі. Наприклад: *She was afraid that he was not intelligent. She was afraid that Roger should monopolize Tom.* Прикметники, за якими слідує дієслово умовного або наказового способу, можуть бути охарактеризовані, як волонтактивні прикметники чи прикметники деонтичної модальності: *It is essential that you have some experience.*

Якщо за прикметником слідують підрядні речення, що вводяться відносними сполучниками “*what, where, when*”, звертає не себе увагу той факт, що в такому випадку вся структура має негативне значення. Наприклад: *I wasn't sure for a moment what to say.*

Зафіксовані також випадки, коли той чи інший тип правостороннього розширення характерний лише для одного чи двох прикметників. Так, підрядне порівняльне речення, яке вводиться сполучником “*than*” слідує лише за прикметником *different*. Наприклад: *He saw he was no different than anybody else.* Тільки прикметники *busy* та *worth* допускають у випадку правостороннього розширення дієприкметниковий зворот: *He is busy practicing for the school concert. The idea is scarcely worth (your) considering.* Проте такі випадки з огляду на низьку частотність вживання можна віднести до периферії аналізованого явища.

Коли в ролі правостороннього розширення прикметника виступає інфінітив, то часто однакові на

перший погляд поверхневі конструкції мають цілком різне значення, яке розкривається за допомогою низки трансформацій: 1) екстрапозиції; 2) заміни предикативного прикметника субстантивною групою; 3) заміни предикативного прикметника прислівником.

При цьому можна виокремити кілька конструкцій: 1) перша, яку може проілюструвати речення – *Jane was careful not to lay any claims on anybody*.

Дана конструкція допускає декілька трансформацій: а) предикативний прикметник може бути замінений субстантивною групою – *Jane was a careful woman not to lay any claims on anybody*; б) аналогом даної конструкції може бути речення із екстрапозицією – *It was careful of Jane not to lay claims on anybody*; в) дану модель можна порівняти зі схожою, де місце предикативного прикметника займає евалютивний іменник чи неозначений займенник, значення якого зі змісту також визначаємо як значення оцінки: *You are not one to speak of taste > You are too silly/rude to speak of taste*. В даній моделі трапляються прикметники оцінки.

2) прикладом другої моделі є речення – *Charles was slow to anger*. Для неї є характерною частиномовна трансформація: *Charles grew angry slowly*.

3) третя конструкція допускає трансформацію каузативності, що не має експліцитного поверхневого вираження: *I'm happy to accept the view of Parliament > To accept the view of Parliament makes me happy*. В дану структуру входять емотивні прикметники: *glad, happy, grateful*. При цьому варто пам'ятати, що емотивність пов'язана з модусом оцінки, а також має здатність викликати резонанс у адресанта мовлення, додаючи прагматичний відтінок суб'єктно-оцінювальному значенню;

4) в структурі четвертого типу – ... *it's impossible for a mediocre intellect to render the speech of a superior one* – натрапляємо на прикметники динамічної модальності, яка визначає як фізичну спроможність, так і можливість виконати дію за певних умов. Сюди належать прикметники *possible/impossible ; able, apt, due, likely, keen, willing*.

5) приклад моделі п'ятого типу засвідчує, що підмет речення є додатком інфінітива. *Judy is easy to charm*. Модель допускає: а) трансформацію препозиції, коли інфінітив займає місце перед предикативним прикметником: *To charm Judy is easy*; б) трансформацію екстрапозиції, коли позицію підмета займає займенник “it”: *It is easy to charm Judy*; в) заміну предикативного прикметника субстантивною групою: *Judy is an easy woman to charm*.

Характеристику типів модальності предикативних прикметників здійснюємо відповідно до класифікації запропонованої Дж. Герріман [3].

Список використаних джерел:

1. Longman Grammar of Spoken and Written English/ Douglas, Biber et al: Pearson Education Ltd, 2007. 1204p.

2. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. New York and London, 1985, 1179p.

3. Herriman J. Extraposition in English : A Study of the Interaction between the Matrix Predicate and the Type of the Extraposed Clause, 2000. *English Studies*. Vol.6.P.582-599.

Добровольська Н.Л.

доктор філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка,
спеціальності 011 Освітні педагогічні науки,
доцент кафедри германських мов та перекладу,
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЧИТАННІ ТА ГОВОРІННІ

Серед основних завдань, що постають перед викладачами під час викладання дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», слід виділити: навчання студентів знаходити потрібну інформацію в автентичних матеріалах; вибирати та аналізувати англomовний матеріал з подальшим його використанням у професійній діяльності; готувати та реалізувати професійні презентації, проекти; обговорювати концептуальні питання шляхом ведення професійних діалогів у формі дискусії.

Процес навчання з оволодіння студентами видами МД в умовах професійного та повсякденного спілкування необхідно організувати з англomовною і конкретною інтенцією – забезпечення розвитку особистісних якостей студентів з подальшою його реалізацією під час навчальної, а згодом і професійної діяльності. Крім того, необхідно враховувати інтереси студентів та навчальні потреби шляхом використання сучасних методів, засобів, різних форм організації навчання (індивідуальної, колективної, парної тощо) [2]. Для цього рекомендуємо періодично проводити анкетування студентів для налагодження зворотного зв'язку

та визначення їхніх уподобань, потреб, ставлення до організації навчального процесу, шляхів удосконалення методики.

Важливо враховувати при організації навчального процесу, що спільними мовленнєвими механізмами для читання та говоріння виступають осмислення, пам'ять та прогнозування. До найістотніших спільних ознак читання та говоріння відносять: наявність мотивації, предмет діяльності, процес породження та реалізації (трифазність структури – спонукально-мотиваційна, орієнтовно-дослідницька та виконавча фази), єдність внутрішнього та зовнішнього планів, важливість внутрішнього мовлення, функціонування спільних психологічних механізмів, суб'єктивні фактори (досвід студентів, рівень сформованості мовленнєвих умінь, стратегій); мовленнєві механізми – осмислення, пам'ять, прогнозування. Важливим є й урахування відмінностей двох видів МД, що зумовлюються різною спрямованістю процесів читання та говоріння і характеризуються різними складовими психологічних механізмів (характером зовнішньої виразності, результатом та продуктом діяльності). Зазначене свідчить про доцільність диференційованого та інтегрованого формування цільових навичок та вмінь студентів.

Формування в майбутніх фахівців з ІТ іншомовної компетентності в читанні та говорінні буде ефективним, якщо розглядати читання і говоріння як цілі і засоби навчання. Іншими словами, формування мовленнєвих навичок та вмінь говоріння варто реалізовувати на основі текстів для читання, а формування вмінь читання доцільно здійснювати із залученням говоріння.

Для формування іншомовної компетентності в читанні та говорінні майбутніх фахівців з ІТ необхідно забезпечити оволодіння ними професійною лексикою, зосереджуватись на

фахових текстах – інструкціях та описах програмної продукції, формуванні вмінь реалізовувати монолог-презентацію та діалог-обговорення.

Вважаємо професійну сферу пріоритетною для навчання майбутніх фахівців з ІТ, адже вона пов'язана із майбутнім фахом, передбачає готовність до виконання професійних обов'язків, участі у різноманітних подіях, пов'язаних із спеціальністю (технічних виставках, конференціях, форумах тощо).

Важливим фактором у процесі формування іншомовної компетентності в читанні та говорінні є наближення навчальних умов до природного професійного середовища шляхом врахування комунікативних ситуацій, притаманних визначеній професійній сфері [1, С.19] У процесі навчання під час опрацювання комунікативних ситуацій рекомендуємо розподілити між студентами комунікативні ролі (фахівці з ІТ, розробники програмних продуктів, доповідачі, клієнти), визначити типові місця реалізації ситуації (офіси, міжнародні фахові конференції, симпозиуми, виставки) і предмет спілкування (ознайомлення з інформацією, обговорення з клієнтами, колегами технології, програмного продукту, технічного рішення). Ми пропонуємо такий перелік типових комунікативних ситуацій: ознайомлення з інформацією, презентація програмної продукції, розробок і проєктів діяльності для іноземних колег чи клієнтів; виступ з доповіддю на конференції чи симпозиумі з представленням професійної інформації, висвітлення переваг програмних продуктів; співбесіда з клієнтом і надання консультацій з питання використання інформаційних продуктів, обговорення програмної продукції, технічних рішень).

Відповідно основними комунікативними намірами, пов'язаними з типовими професійними ситуаціями, можна

вважати такі: ознайомитись з інформацією, представити інформацію, повідомити й аргументувати переваги, переконати аудиторію, повідомити про технічне рішення, запитати думки, поради, дати відповіді на запитання, аргументувати рішення, проаналізувати, переконати, запитати інформацію, повідомити про продукт, унаочнити дані. Визначені комунікативні наміри необхідно враховувати при визначенні номенклатури мовленнєвих умінь.

Список використаних джерел:

1. Бирюк О. В. Навчально-мовленнєва ситуація при формуванні лінгвосоціокультурної компетентності у навчанні читання іншомовних текстів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2016. Вип. 141. С. 18–21.
2. Корейба І. В. Методика навчання професійного читання майбутніх учителів німецької мови з використанням інтернет-ресурсів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2010. 286 с.

Дужик Н.С.
доцент кафедри ділової іноземної мови
та міжнародної комунікації,
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТОСТЕЙ

Викладачам професійно-спрямованої іноземної мови у технічних вузах доводиться розглядати на заняттях теми, які перебувають поза межами їхньої компетенції, як наприклад, зміни клімату. Ця тема не тільки не втрачає актуальності, а й набуває, нових аспектів, що вимагають пильної уваги, особливо зараз в Україні, коли через війну зросли викиди токсичних речовин, вимирає рослинний і тваринний світ, а людям загрожують тяжкі хвороби [1].

З кожним роком екологічна освіта охоплює більшу частину населення, забезпечуючи поступовість у поширенні знань, а також участь різних суспільних груп – від інституту сім'ї до громадських організацій. У цьому процесі заклади вищої освіти відіграють неабияку роль, адже їхня діяльність спрямована не тільки на фахову підготовку майбутніх спеціалістів, але й на здійснення наукових досліджень та вирішення посталих та потенційних проблем.

Попри багатовекторну місію, яку виконують сучасні ЗВО, вони, однак, є наступною ланкою, що має забезпечити поступовість у розвитку екологічної освіти. Саме тому важливо актуалізувати знання здобувачів про довкілля, набуті раніше, а також допомогти їм якнайповніше артикулювати власні уявлення та досвід про зміни клімату.

Щоб оцінити екологічну грамотність здобувачів, їхнє ставлення до теми глобального потепління та готовність до

екологічного активізму, викладачі іноземної мови можуть здійснити опитування, яке стане відправною точкою для персоналізованої роботи зі здобувачами.

Саме інтеграція попередньо здобутих знань та власного досвіду є надійним прийомом, що відкриває можливості для діалогу та подальшого поглиблення знань. Зокрема, варто запропонувати здобувачам поділитися власним досвідом зі збереження природних ресурсів. Приклади екологічно-свідомої поведінки здобувачів (зменшення часу приймання душу, сушіння одягу на повітрі, кількасезонне (чи тривале) носіння одягу та взуття, вимкнення з розетки приладів у неробочому стані, подорож пішки чи велосипедом замість поїздки громадським транспортом та багато ін.) можна використати й у позааудиторній роботі, на таких заходах, як Всесвітній день прибирання, День Землі, Екологічний хакатрон, Тиждень сталої енергії та ін.

Інтегральною складовою навчально-виховного процесу є позааудиторні заходи, організовані фахівцями у галузі захисту довкілля. Такі події є звичними для здобувачів українських університетів. Зокрема, у цьому навчальному році (2022-2023) здобувачі Навчально-наукового інституту харчових технологій ознайомилися з особливостями сортування сміття. Учасники заходу дізналися, що протягом року кожен з нас викидає по 400 кг сміття, та усвідомили, якої шкоди завдають сміттєзвалища людині і природі. Такі події спонукають слухачів не тільки змінити свої споживацькі звички, але й навчають екологічному природокористуванню та мотивують долучитися до реформування екології у своїй країні [2].

Однак особливо ефективним підходом вважають міждисциплінарні курси (чи проекти), які здійснюються за участю науковців, а також експертів з різних

університетських кафедр чи інституцій, які обізнані зі сучасною науковою літературою з питань захисту довкілля й здатні до їх багатоаспектного представлення здобувацькій аудиторії. Як зазначають дослідники, унаслідок спів-викладання поверхове засвоєння теми трансформується у глибоке вивчення предмета, коли задіяні такі наукові методи, як аналіз та синтез [3].

Міждисциплінарні курси (чи проєкти) також називають інтегративними, адже вони дозволяють вивчати екологічні теми у контексті різних дисциплін, на локальному і глобальному рівнях; не тільки здобувати глибоке розуміння екосистем, але й знаходити рішення до існуючих проблем [4]. Будь-який курс можна назвати інтегративним, навіть якщо він тільки включає окремі елементи з інших дисциплін. У такому разі говорять про міжпредметні зв'язки.

На підставі ґрунтовного аналізу різноформатних інтегративних проєктів дослідники виділили п'ять головних тенденцій у проєктному навчанні, а саме: тематична гнучкість, участь стейкхолдерів, діяльнісна спрямованість, вирішення проблем та розвиток важливих компетенцій [5].

Переконливою ілюстрацією цих тенденцій є Програма реформування міста (the Urban Reformation Program), втілювана Токійським університетом (University of Tokyo) з квітня 2010 по березень 2015 року. Оскільки наукові дослідження та соціальні експерименти вимагали певного досвіду та знань, у Програмі брали участь магістри та аспіранти. Щоб відповісти на виклики, які постали перед громадою у зв'язку з кліматичними змінами, депопуляцією та занепадом міста Кашива (city of Kashiva), яке розташоване неподалік Токіо, університет співпрацював з місцевою владою та корпоративним аналітичним центром. Шість дослідницьких груп збирали дані про енерговитрати й

мобільність населення, вивчали сільськогосподарське та ландшафтне планування, а також інформаційні системи, опитували місцевих жителів й опрацьовували результати. Молоді дослідники, під керівництвом викладачів Токійського університету та зацікавлених стейкхолдерів, поглиблювали своє розуміння сучасних потреб місцевої спільноти, здобували нові наукові знання, недоступні в аудиторії, розробляли і втілювали можливі рішення, набували наукового та менеджерського досвіду. Саме завдяки студентській участі у проєкті стало можливим отримати цінні, ґрунтовні дані, які неможливо було викладачам зібрати самотужки [6].

Безсумнівним є факт, що знання англійської мови відкриває широкі наукові й освітні можливості, часом недоступні у власній країні. Завдяки цифровим технологіям українські студенти мають доступ до багатьох англійських ресурсів, які збагачують їхній світогляд новою інформацією, а також уможлиблюють спілкування з ровесниками з усього світу. Завдання викладацького колективу – організувати так навчальний процес, щоб він був максимально корисним для здобувачів, готував їх до майбутнього професійного життя та забезпечував необхідними компетенціями для кар'єрного та особистісного зростання.

З огляду на це видається за доцільне залучати викладачів англійської мови до спеціалізованих проєктів з інших дисциплін, що вимагають знання іноземної мови, адже не всі викладачі та здобувачі технічних вузів належно володіють англійською мовою, щоб брати участь у міжнародних проєктах чи заходах із зарубіжними експертами. Іноземні мовники можуть бути корисними у допоміжній чи посередницькій ролі, перекладаючи, уточнюючи чи пояснюючи (у міру своїх можливостей) незрозумілі моменти.

Коли йдеться про ґрунтовні, тривалі проекти – такі, як Програма реформування міста Кашива (city of Kashiva, Japan) – певні види діяльності можна виконувати на заняттях з англійської мови, наприклад, написання дослідницької пропозиції, підготовка звітів для стейкхолдерів та інформаційних матеріалів для широкого загалу, а також у позааудиторний час – налагодження контактів і спілкування з англійськими учасниками проекту.

Співпраця викладачів технічних дисциплін та іноземних мовників, може змінити характер міждисциплінарних курсів за рахунок перерозподілу робіт комунікативного характеру, виконання яких можуть контролювати викладачі іноземної мови. До того ж гуманітарії мають дещо відмінне, творче світобачення, характеризуються здатністю до альтернативного мислення, добрими комунікативними якостями, що може розширити парадигму наукового пізнання.

Список використаних джерел:

1. Григоренко М., Петровський Д. Екологія України зазнала катастрофічних наслідків через війну (відео). Режим доступу: <https://www.unian.ua/ecology/ekologiya-ukrajini-cherez-viynu-zaznala-katastrofichnih-naslidkiv-video-11895222.html>
2. Питання екології – в центрі уваги нашої молоді. Режим доступу: <https://nuft.edu.ua/news/podiya/pitannya-ekologiyi-%E2%80%93-v-czentri-uvagi-nashoyi-molodi>
3. Kelly, J., McCright, A., & Dietz, T. (2015). Climate Change and Society: Toward Online Pedagogy. *Human Ecology Review*, 21(2), 49–64.
4. Lowell, C. (2008). Beyond “The Lorax?” the Greening of the American Curriculum. *The Phi Delta Kappan*, 90(3), 218–222.

5. Filho, W. L., Shiel C., & Paço A. (2016). Implementing and operationalizing integrative approaches to sustainability in higher education: the role of project-oriented learning. *Journal of Cleaner Production*, 133, 126-135.

6. Trencher, G., Terada, T., & Yarime, M. (2015). Student participation in the co-creation of knowledge and social experiments for advancing sustainability: experiences from the University of Tokyo. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 16, 56-63.

Зайченко Н.І.

доктор педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук,
*Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна*

ПРО ВЕСНЯНЕ ЕСЕ 1936 РОКУ ЛОРЕНСО ЛУЗУРІАГІ

У компаративно-педагогічних студіях 1930-х років визначного іспанського педагога, публіциста Лоренсо Лузуріаги (Lorenzo Luzuriaga Medina) (1889–1959) дедалі більше виявлявся інтерес до процесів освітнього реформування в далекому Радянському Союзі. На цей час Лоренсо Лузуріага був уже добре знаним педагогом не лише в рідній Іспанії, але й за її межами. Його запрошували викладати лекції та навчальні курси як в європейських університетах, так і в університетах країн Латинської Америки.

В окремих публікаціях 1920-х років Лоренсо Лузуріага мимохідь звертався до проблематики єдиної трудової школи – освітньої системи, яка проголошувалася і рішуче зводилася більшовицьким режимом у Росії від 1918 року, однак детальний аналіз процесів освітнього реформування, здійснюваного радянською владою, іспанський педагог представляв у пізніших роботах. Оригінальні міркування він висловлював в есе «Реставрація європеїзації освіти в Росії», що було видано в двох весняних номерах газети «El Sol» 1936 року. У цій публікації Лоренсо Лузуріага розглядав процеси становлення та розвитку народної освіти в новоствореній державі – Радянському Союзі. Він зауважував,

що в своїй оповіді спирався на офіційні документи про освіту та судження педагога С. Гессена.

На думку Лоренсо Лузуріаги, в розвитку народної освіти в радянській Росії після революції 1917 року до теперішнього 1936 року варто виділяти чотири періоди: 1) 1918–1923 роки – період анархо-комуністичний; 2) 1923–1928 роки – період комуністичний; 3) 1928–1933 – період, який співпав із першим п'ятирічним планом та який можна назвати часом американізації освіти; 4) від 1933 року – час своєрідної реставрації європеїзації освіти.

У межах першого періоду – декларована мета єдиної трудової школи полягала в наданні політехнічної освіти. Відповідно до «Положення про єдину трудову школу» 1918 року створювалася радянська єдина трудова школа з двома ступенями: перший ступінь – для дітей віком від 8 до 13 років і другий ступінь – для юнаків віком від 13 до 17 років; запроваджувалося безплатне навчання в школах і сумісне навчання учнів обох статей; заборонялося викладання в школах релігії тощо. Школа мала поєднувати навчання і виробничу працю, вона мала функціонувати на засадах «активної школи» та «трудової школи». Педагоги надіялися значною свободою у виборі методів навчання.

За твердженням Лоренсо Лузуріаги, ідеї, що втілювалися в тогочасну педагогічну практику, не були оригінальними, схожі тенденції освітньої практики простежувалися і в європейських державах (метод проєктів, Дальтон-план, учнівське самоуправління тощо). Новаторською була передусім ідея «виробничої школи», запропонована П. Блонським, що своїми витокami була пов'язана з концепцією «школи праці» Г. Кершенштейнера [1, С. 5].

Другий період освітнього реформування в Радянській державі був обумовлений новою економічною політикою.

Устав єдиної трудової школи, упроваджений Декретом Народних комісарів РСФСР від 18 грудня 1923 року, встановлював, що єдина трудова школа має на меті дати дітям можливість набути знань і навичок, необхідних їм для розумної організації як особистого життя, так і життя в суспільстві трудящих. Єдина трудова школа розділялася на два ступені: перший ступінь – для учнів віком від 8 до 12 років та другий ступінь – для учнів віком від 12 до 17 років. Школи першого і другого ступенів були виключно державними, приватні школи заборонялися. Доступ в єдину трудову школу першого і другого ступенів був відкритий для усіх дітей шкільного віку від 8 до 17 років. У випадках, коли розвиток шкільної мережі не дозволяв прийняти в школу всіх дітей, перевага при прийомі мала віддаватися дітям трудящих. Уся праця в школі і весь устрій її життя мали сприяти виробленню в учнів класової пролетарської самосвідомості, усвідомленню солідарності всіх трудящих у боротьбі з капіталом, а рівно підготовці до корисної виробничої та суспільно-політичної діяльності. Також упроваджувалося учнівське самоврядування в школах.

Порівнюючи перебіг і результати освітнього реформування протягом 1918–1928 років, Лоренсо Лузуріага приходив до висновку про те, що, по-перше, змінювалися цілі школи – замість формування всебічно розвиненої особистості школа з часом почала спрямовуватися на виховання свідомого пролетарія; по-друге, надання переваг дітям трудящих фактично перекреслювало засади всезагальної обов'язкової освіти; по-третє, школа стає світською і навіть антирелігійною; нарешті, ідея активної школи витісняється, натомість поширюється виробнича школа у марксистському значенні. «У межах другого періоду відбувається максимальне втручання політики в освіту, що виявляється в

пролетаризації та професіоналізації освіти», – підсумував педагог [1, С. 5].

Третій період був пов'язаний із «п'ятирічним культурним планом», який мав на меті підготовку кваліфікованих робітничих кадрів, необхідних для економічної індустріалізації, та піднесення загального культурного рівня, для чого мали ліквідуватися неграмотність населення, створюватися нові школи, обов'язковим навчанням охоплюватися всі діти шкільного віку. Кількість учнів у початкових школах зростає в 1933 році до 19,1 млн. порівняно з 11,6 млн. у 1929 році; у середній освіті – до 6,6 млн. порівняно з 2,4 млн., а у вищій освіті – до 491 тис. студентів на противагу 207 тис. у 1929 році. За судженням Лоренсо Лузуриаги, цей період був ознаменований «справжньою битвою за культуру, але кількість перемагала якість» [2, С. 2].

Сучасний період – це «час повернення до традиційної європейської школи» [2, С. 2].

Згідно з Постановою уряду від 25 серпня 1932 року основною формою навчальної роботи визначався урок із сталим складом учнів та стабільним розкладом занять. Ідеї «нового виховання» не визнавалися.

Лоренсо Лузуриага наголошував, що предмети навчання були такими ж, як у традиційній європейській школі, – мова і література, математика, фізика і природничі науки, географія, історія, малювання, співи тощо.

Велике значення мала Постанова уряду від 3 вересня 1935 року «Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній і середній школі». У преамбулі суворо критикувалася наявна ситуація в освіті. Педагог звертав увагу в цій критиці на те, що навчальні

плани і шкільні програми кожного року змінювалися, а це перешкоджало оволодінню учнями системою знань про основи наук. На той час Народним комісаріатом просвіти не були видані правила поведінки учнів у школі й поза нею, не був вироблений нормальний шкільний устав, який би визначав усталений внутрішній розпорядок у школі. Не проводилися необхідні заходи з наведення у школах чистоти й зовнішнього порядку – найкорисніших інструментів розвинення культурних навичок учнів.

Далі в документі визначалися конкретні заходи з організації навчального року та режиму в школах. Установлювалися терміни навчання і канікул, тривалість уроків і перерв, кількість щоденних класних уроків, єдині для всіх шкіл навчальні плани. Упроваджувався єдиний порядок прийому учнів до школи. Визначалися жорсткі вимоги перевірки знань учнів.

Лоренсо Лузуріага підкреслював, що установлений внутрішній розпорядок співпадав із розпорядком європейської школи, зокрема це стосувалося положень про навчальний рік, про тривалість уроку, про іспити тощо [2, С. 2].

Таким чином, у весняному есе 1936 року іспанський педагог проводив порівняльний аналіз сучасного освітнього реформування в Радянському Союзі і європейських державах. Це не була перша спроба Лоренсо Лузуріаги зробити таке порівняння, проте вперше педагог детально розглядав обставини, які призводили до певних змін в організації освіти в Радянській державі, виокремлював періоди освітнього реформування. У подальшому Лоренсо Лузуріага продовжуватиме компаративно-педагогічне дослідження освітніх систем у Радянському Союзі, країнах Європи та Америки.

Список використаних джерел:

1. Luzuriaga L. La restauracion de la enseñanza europea en Rusia. *El Sol*. Madrid, Sabado 18 de abril de 1936. № 5821, año XX. P. 5.
2. Luzuriaga L. La restauracion de la enseñanza europea en Rusia. II. *El Sol*. Madrid, Sabado 2 de mayo de 1936. № 5832, año XX. P. 2.

Іваненко І.М.

доцент кафедри україністики,
*Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ КУЛЬТУРНИХ КЛІШЕ В СТУДЕНТСЬКИХ ПИСЬМОВИХ РОБОТАХ

Застосування письмових робіт при перевірці рівня засвоєння тієї чи тієї мови є одним з найбільш продуктивних прийомів. На це є кілька причин. Серед них: зменшення випадків порушень академічної доброчесності, зокрема в таких її формах як списування (в порівнянні з тестуванням), більша кількість параметрів для оцінки мовної компетенції здобувачів освіти, можливість визначити їхні ціннісні, соціальні орієнтири (залежно від теми). Втім, існує низка проблем, з якою ми так чи так зіштовхуємось в процесі опрацювання студентських есеї. Головною з них є використання культурних кліше. Метою моєї розвідки є аналіз причин застосування таких текстових включень.

Варто зазначити, що складнощі використання письмових робіт для оцінки рівня володіння мовою здобувачів освіти в Україні є темою не новою. Зокрема, особливості формування тестів було розглянуто в статті М. Бутиріної [1]. Питання про формулювання нестандартних форм есеїв розглянув Д. Штофель [4]. Успішність українських випускників (важливий параметр для оцінки залишкових знань у студентів) було проаналізовано С. Параницею [2]. Що ж стосується культурних кліше, особливо в конкурсних роботах, то на них поки що звертали увагу мало. Моя розвідка допоможе заповнити цю лаку.

Базою для представленого дослідження стали письмові роботи, подані студентами НМУ імені О.О. Богомольця на Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка (I етап).

Участь в цьому конкурсі була добровільною для всіх здобувачів освіти. Всього через електронну форму було отримано 47 робіт. Саме ця категорія здобувачів освіти була вибрана не випадково. Так, встановлено, що саме майбутні медики мають високий рівень мовної підготовки (здобувачів світи з філологічних факультетів ми в цьому контексті не розглядаємо, адже постійне удосконалення ними рівня письма є частиною професійної підготовки) [3].

Для роботи було свідомо обрано тему «І чужого наuczайтесь, і свого не цурайтесь». Це було зроблено для того, аби спровокувати студентів на використання кліше. В результаті з 47 робіт лише 7 (всі вони були високо оцінені та отримали призові місця) були практично позбавлені таких текстових елементів.

Аналіз 40 інших робіт дав змогу отримати наступні результати:

- Найбільша кількість кліше очікувано пов'язана із запропонованою темою. Це апеляція до образу Тараса Шевченка, поданого в шкільних підручниках.
- Друга за чисельністю група. – це різноманітні штампи про освіту в Україні та закордоном. Навіть в тих творах, де в цілому непогано розкривається тема, мають місце узагальнення «незадовільний стан освіти», «відсутність бази для практики». Студенти використовують такі елементи, не конкретизуючи поточну ситуацію в освіті, не говорячи які саме недоліки мають місце. Фактично

цю проблему можна було вирішити через роботу з практичним матеріалом.

- Частина здобувачів освіти (10% опитаних) використовують мовні кліше, притаманні сучасному публіцистичному стилю. В такий спосіб вони прагнуть зробити свій текст більш наближеним до робіт медійних постатей. При цьому вони часто не враховують, що послуговуються іншим стилем.

Загалом на підставі отриманих робіт можна прийти до висновків, що здобувачі освіти орієнтовані на використання сталих мовних виразів та образних кліше, коли мають потребу опрацьовувати якісь відомі, не один раз проговорені теми (творчість Тараса Шевченка, безумовно, входить до цієї категорії). Розгляд таких причин потребує окремого детального дослідження. Також перспективу подальших досліджень становить вивчення методів зниження кількості клішованих елементів у студентських роботах з урахуванням тих факторів, які призводять до їх появи.

Список використаної літератури:

1. Бутиріна М. Особливості конструювання та розроблення тестових завдань для педагогічного контролю знань. Педагогіка вищої та середньої школи. 2014. Вип. 42. С. 151-155.

2. Параниця С.П. Моніторинг ефективності системи вступу до ЗВО на основі тестів ЗНО: результати та перспективи. Економіка і суспільство. Випуск 19/2018. С. 1409 – 1415.

3. Статистика вступу. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. URL: <https://vstup.osvita.ua/y2021/r27/149/>

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

4. Штофель Д.Х. Нестандартне формулювання тем есеїв як засіб боротьби з плагіатом в студентських роботах.
URL:https://www.researchgate.net/publication/345148358_Nest_andartne_formuluvanna_tem_eseiv_ak_zasib_borotbi_z_plagiatom_v_studentskih_robotah

Ільченко І.І.

доцент кафедри української мови,
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЗВИЩ НАДВЕЛИКОЛУЖЖЯ

Прізвищева система Надвеликолужжя містить у собі певну лінгвістичну та історичну інформацію. Генетично цей клас антропонімів пов'язаний з апелятивною лексикою, тому що віддзеркалює життя народу – навколишню природу, повсякдену працю і побут, суспільно- політичний і економічний лад, матеріальну і духовну культуру, психічний склад, світогляд, а також взаємозв'язки з іншими народами.

Антропонімікон Надвеликолужжя за лексико-семантичною характеристикою можна поділити на сім груп, а саме: 1) прізвища, утворені від власного імені батька чи матері; 2) прізвища, утворені від топонімічних та етнімічних назв; 3) прізвища, утворені від назви постійного заняття (у цю ж групу відносимо прізвища, пов'язані з козаччиною); 4) прізвища, утворені за індивідуальними ознаками перших носіїв; 5) прізвища особливої структури та семантики; 6) полісемантичні прізвища (основи прізвищ мають декілька значень); 7) прізвища іншомовного походження. Кожна група прізвищ є унікальною, оскільки вони дуже тісно пов'язані з історією цього краю.

Аналіз апелятивних основ, відображених у прізвищах, показує, що на території Надвеликолужжя основами антропонімів виступали лексеми тих же семантичних груп, що й в українській антропонімії в цілому. Одна із перших груп прізвищ – це відіменні. Основним засобом ідентифікації

на досліджуваній території були імена, деякі з імен без змін виступали у формі прізвищ: *Богдан, Микита, Панас*. Аналіз прізвищ, в основах яких лежать імена, показав, що найпродуктивнішим засобом творення прізвищ був суфіксальний, коли до основи додавався патронімічний суфікс *-енко, -ук, -`ук, -чук* (*Іваненко, Іванчук, Іванюк, Петренко, Петрук*) або зменшено-пестливі *-ик, -ко* та ін. (*Петрик, Михайлик, Васько*) та згрубілі *-ура, -хно* (*Петюра, Івахно*). Крім того поширеними є такі сіфуксми: *-ко* (*Захарко, Іванко, Назарко, Григорко, Юрко*); *-ець* (*Антонець, Богданець, Василець, Гаврилец, Карпець, Лавринець, Миронець, Остапець, Прокопець, Романець, Степанець*); *-ик* (*Антоник, Борисик, Дмитрик, Степаник*); *-ка* (*Савка*); *-аш* (*Григораши, Дмитраши, Петраши*); *-ач* (*Лукач*); *-ашко* (*Дмитрашко, Федорашко*); *-ух (-`ух)* (*Андрух, Іванух, Петрух*); *-ан* (*Петран*), *-ус`* (*Андрусь, Петрусь*); *-ак* (*Василяк, Грицак; Федорак*); *-ук, (-`ук)* (*Васюк, Грищук, Костюк, Павлюк*); *-`ут – а* (*Васюта*); а також суфікси з пейоративним значенням, а саме: *-ун* (*Карпун, Павлун*); *-ур(а)* (*Васюра, Івасюра, Степура*); *-ай* (*Грицай, Луцай, Михай, Федай*).

Друга група – це прізвища від назви місця походження або попереднього проживання їх носіїв є ще одним важливим джерелом формування антропонімії досліджуваного регіону. Часто за основу прізвищ вони брались назви міст і сіл або етнонімічні назви: *Київський, Канівець, Петріківський; Бойко, Волох, Бесараб, Турок, Швед*. Аналізовані прізвища наочно ілюструють внутрішні міграційні процеси і тому є неоціненним джерелом для історичної демографії як Надвеликолужжя, так і всієї України. Саме в цих прізвищах відображаються міграційні процеси, які відбувалися на цій території.

Третю групу становлять прізвища, утворених від назви професії, пов'язаний із специфікою краю, історією заселення

цього регіону, а також своєрідністю лінгвальної дійсності останнього. Прізвища цієї групи відображають економічне та духовне життя його населення в минулому (промисли, торгівля, сільське господарство, рибальство, заробітки, культура та релігія). Багато прізвищ цього типу – це словесні пам'яті тим професіям і заняттям, які вже давно зникли, але залишили інформацію про народне життя доби свого формування у твірних основах. Прізвища, утворені від назви професії, легко передавалися нащадкам і ставали родовими, бо ж і сама професія часто переходила з покоління в покоління. До наступних поколінь ця назва переходила як прізвище або в незмінному вигляді, або змінена за допомогою різних суфіксів (переважно патронімічних або зменшених і згрубілих): *Кравець, Кравчик, Кравченко, Кравчук* та багато ін. До цієї групи можна віднести й прізвища, пов'язані з козаччиною: *Гайдук - Гайдученко, Гармаш - Гармашенко, Гармашук, Гетьман - Гетьманенко, Гетманюк, Гетьманець, Гетманович, Дейнека, Дейнега, Джура - Джуренко, Козак - Козаченко, Козачук, Козакевич, Козацький, Козачок, Козачковський*

Для цієї групи прізвищ характерна мотиваційна ознака, тобто або позитивна, або негативна риса людини. Багато прізвищ постало з іронічних та жартівливих прізвищ, отже виражали не справжню ознаку, а її протилежність: *Гаркавий, Гаркаленко, Горб, Горбач, Горбенко, Глушко, Глушанин, Жмурко, Жмуренко, Косенко, Кривий, Кривенко, Кривега, Кривулько, Кикоть, Кривчун, Мамрак, Мигуля, Момот, Моргун, Моргуненко, Моргаль, Сліпий, Сліпцова, Сліпченко, Щербатий, Щербак, Щерба, Шульга, Шульженко, Шульжук, Шуляк.*

Оскільки ранніми поселенцями цього регіону були запорозькі козаки, то першоосновою їх прізвищ є колишні

прізвиська, причому стилістично марковані - досить яскраві, образні, влучні, дотепні, часто гумористичні: *Барило, Вертихвіст, Дерibas, Здоровило, Худзеля, Чванило* [1, с. 30] Також в основу прізвищ були покладені назви дерев, рослин, квітів, тварин, птахів, риб, комах та назви страв: *Береза, Бульба, Ружа, Чайка, Зозуля, Сагайдак, Сало, Корж, Кисіль* та ін.

Прізвища особливої структури та семантики – це своєрідний арсенал народної мудрості, що віками живить всю складну систему української антропонімії. Фонетичні, лексико-граматичні особливості, склад і природа сучасних особових назв цілком відповідають народному духові живого мовлення, тому словесному та емоціональній – експресивному колориту, його багатству й відтінкам, що властиві тільки вічно живому слову: *Бякало, Мукало, Псюкало, Самограй, Самодуй, Тртяк, Шостак, Неїжпаска, Задуйсвічка* та багато інших.

Серед прізвищ Надвеликолужжя можна виділити невелику групу твірні основи якої відзначаються багатозначністю. Внаслідок цього визначення мотиваційної ознаки, покладеної в основу назви, є досить проблематичним. Наприклад: *Бровко* – 1) бровко “кличка пса з великими бровами” [2, с. 261]; 2) “кличка дворових собак” [4, с. 125]. *Бугай* - 1) “племінний бик”; 2) “болотний птах”; 3) “вид одягу”; 4) “різновид картоплі з неприємним запахом” [2, с. 275].

Останню групу становлять прізвища іншомовного походження, які стали органічною частиною антропонімії регіону. Міжетнічні контакти українців із представниками інших етносів проходили то з більшою, то з меншою інтенсивністю на всій території України протягом останніх століть. Частина зайшого населення в українському оточенні поступово українзувалася. Поява прізвищ іншомовного походження пов'язана з масовими втечами кріпаків на Запорозьку Січ, де вони змінювали свої прізвища

на українські або додавали притаманні українцям суфікси. У словниковому складі кожної мови знаходиться більший або менший процент запозичених слів, із яких певну кількість становлять іншомовні за походженням прізвища. Частина українців має прізвища татарські, тюркські, німецькі, румунські та ін. [3, с. 18].

Система прізвищ, акумулюючи в собі різноспектрову єдність внутрішньо - та позамовних чинників, є цінним джерелом для вивчення історичних процесів, які відбувалися у мовній структурі прізвищ Надвеликолужжя.

Список використаних джерел:

1. Ільченко І. І. Антропонімія Нижньої Наддніпряниці: навчально-методичний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 84 с.
2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. (Відп. ред О. С. Мельничук та ін.). Київ : Наукова думка, 1982 Т. 1. 632 с.
3. Редько Ю. К. *Сучасні українські прізвища*. Київ : Наукова думка, 1966. 217 с.
4. Словник української мови в 11-ти томах. Київ : Наукова думка, Т. 1. 799 с.

Ірхіна Ю.В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання,
*Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського
м. Київ, Україна*

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВИХ МАТЕРІАЛІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В контексті теоретичного обґрунтування когнітивно-прагматичних аспектів функціонування та викладання іноземної мови нами було проаналізовано особливості використання тестових матеріалів під час вивчення англійської мови, як засіб реалізації програмно-орієнтованого способу навчання.

На відміну від навчання формату та стратегій, завдання розвитку компонентів когнітивно-комунікативної компетенції при підготовці до тестування націлене на розвиток, на основі тестових матеріалів, загальних умінь читання, аудіювання, говоріння, письма, вдосконалення знань граматики та лексики, розвиток мислення, розширення уявлень про автентичне використання [2]. Тестові матеріали використовуються для розвитку деяких компонентів іншомовної когнітивно-комунікативної компетенції, що, у свою чергу, має привести учнів до успішної здачі тесту. Подібне навчання в період підготовки до тестування є програмно-орієнтованим, і його реалізація позитивно впливає на викладання іноземних мов [4].

Завдання розвитку компонентів комунікативної компетенції передбачає також залучення у освітньому процесі завдань не у форматі тесту, які є засобами вирішення типових проблем і складнощів, що виникають під час виконання тесту. Одна з головних проблем полягає в тому, що коли учні стикаються з незнайомими словами, губляться, і будь-яке незнайоме слово стає каменем спотикання. Безумовно, вчителю слід заохочувати учнів читати позакласну літературу, оскільки чим більше учні читають іноземною мовою, тим легше їм буде справлятися з незнайомим текстом на іспиті. Тим не менш, неможливо очікувати, що учні вивчать весь словниковий запас, який вони, ймовірно, зустрінуть у тесті. На відміну від навчання стратегіям, де учням лише даються рекомендації, як-от – «не панікувати перед незнайомими словами, не читати кожне слово уважно, не треба розуміти кожне слово тексту», реалізація завдання розвитку компонентів комунікативної компетенції розглядає як невід’ємну частину підготовки до тестування допомогу учням із незнайомими словами через розвиток стратегічної компетенції [3].

Отже, за нашою думкою, учнів слід навчати:

- розрізнати необхідний та непотрібний вокабуляр. Необхідний вокабуляр – це слова/вирази, які потрібні учням, щоб правильно відповісти на запитання тесту. Непотрібний вокабуляр – це слова, які не впливають на успішне виконання завдання.
- впізнавати та ігнорувати непотрібний вокабуляр, що має дві позитивні сторони: це допомагає зняти занепокоєння, оскільки скорочується кількість невідомих слів/виразів, з якими учням треба впоратися; це економить час, оскільки учні не намагаються зробити висновки про значення слів, які їм не потрібні для виконання завдання.

- робити висновки щодо значення незнайомого необхідного вокабуляра. Припущення про лексичне значення незнайомих «потрібних» слів ґрунтуються на підказках, що надаються самим текстом (знайомі слова, знайома ситуація, логічність викладу), що релевантні фоновим знанням учнів.

До деяких можливих способів організації роботи з розвитку умінь користуватися мовною та контекстуальною здогадкою належать такі:

1. Співвіднесення двох списків: один містить незнайомі слова з тексту, інший – їх визначення або синоніми.

2. Співвіднесення списку дефініцій/синонімів з відповідним вокабуляром, який потрібно знайти у прочитаному тексті.

3. Самостійне продукування власних, отже, зразкових дефініцій/синонімів/лексичних значень незнайомих необхідних слів.

4. Читання «неповного» тексту, у якому заздалегідь видалені незнайомі слова, і учні виконують звичайне завдання читання і розуміння, керуючись загальним змістом цієї частини тексту. Також, можна використати інший прийом – учні по ходу читання відзначають незнайомі слова, а потім, спираючись на ключі-підказки в тексті, підбирають для них придатні слова/вирази [1].

Таким чином, в результаті застосування описаних вправ учні тренуються бути толерантними до двозначності, у них формується готовність йти на ризик та вгадувати, не боячись допустити неточність. Наведені вправи на семантизацію незнайомих слів націлені на розвиток стратегічної компетенції, оскільки розвивають вміння користуватися мовною та контекстуальною здогадкою,

ігнорувати лексичні та смислові труднощі, що не впливають на розуміння. Пропоновані вправи успішно, на наш погляд, інтегрують контрольні завдання та навчально-виховні. Мобілізуючи всі ресурси, тобто, спираючись на відоме (лінгвістичні знання, свій життєвий досвід), учні можуть зрозуміти екзаменаційні тексти, насичені інформацією та мовним матеріалом, що сприяє зростанню впевненості у своїх силах, готує до самостійного подолання труднощів.

Список використаних джерел:

1. Alderson J.C., Bachman L.F. Assessing reading. Cambridge language assessment series. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 398 p.
2. Fitzpatrick F. Communicating without the coursebook. *Modern English Teacher*. 1995. Vol. 4/1. Pp. 7-13.
3. Врabelь Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові. Монографія. Ужгород: ЗУІ імені Ф. Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2020. 236 с. Режим доступу: http://real.mtak.hu/132763/1/final-vrabely_monograph_13-11-2020.pdf
4. Холмакова Ю.В., Панич Г.А., Коваленко А.Є., Рибінська Ю.А., Особливості оцінювання студентів на заняттях з англійської мови в умовах онлайн-навчання. *Педагогічні науки*. 2021. Вип. 150. С. 161-168.

Кулікова С.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри мистецької освіти,
*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

ПРОЄКТНИЙ МЕТОД ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИМ ПРОСТОРОМ

Сьогодні соціально-культурна діяльність є невід'ємною частиною існування та активної діяльності особистості, організації, держави. Трансформації суспільства зумовлюють постійний розвиток, який супроводжується виникненням, пошуком рішень та вирішенням різноманітних проблемних ситуацій. Наразі сукупність актуальних проблем соціокультурної діяльності включає:

- формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді;
- соціальну адаптацію осіб із обмеженими можливостями;
- відродження та збереження культурних цінностей на національному та регіональному рівнях;
- дієвість та ефективність підходів, засобів, технологій, інструментів соціокультурної діяльності.

Пошуком рішень означених проблем зайняті вчені та практики різних прямих та споріднених сфер діяльності: філософи, психологи, педагоги, соціологи, культурологи, актори, режисери, хореографи, музиканти, менеджери та фахівці у галузі реклами тощо. Багатогранність соціокультурної діяльності та досягнення бажаних цілей потребує застосування раціональних управлінських підходів, методів та інструментів. Успіх управлінських рішень обумовлений розумінням об'єкта управління.

На основі аналізу сучасних підходів до розуміння соціально-культурного простору, в якості базового обрано трактування, наведене в дослідженні А. Тельманової, згідно з яким соціально-культурний простір розуміється як органічна єдність установ культури, освіти, інформації, рекреації, спорту та державної (регіональної, місцевої) культурної політики, яка формується й призначається для задоволення потреб та інтересів представників усіх категорій населення в рамках єдиного географічного простору [2].

Соціально-культурний простір здатний формувати систему життєвих цінностей, потреби та інтереси населення, відносини між людьми та ставлення до навколишнього середовища, культурні норми, сенси та цінності. При цьому якісні та кількісні культурні особливості, звичаї, традиції, а також та інфраструктура територій, яка склалася, мають суттєвий вплив, формують переваги і відповідають потребам суспільства саме цієї території і можуть суттєво відрізнитися для інших, що робить соціально-культурний простір окремої території оригінальним, неповторним та специфічним [3].

Соціально-культурний простір виконує ряд функцій: інформаційно-просвітницьку (пізнавальну), культуротворюючу та культууроформуючу, художньо-видовищну, рекреаційну, оздоровчу, соціалізуючу тощо.

У реалізації наведених функцій соціально-культурного простору безпосередньо беруть участь соціально-культурні інститути, а також заклади освіти, інформації, державної політики. Їхня взаємодія спрямована на пошук аспекту, що створює та виводить соціальне спілкування індивідів на рівень, який відповідає внутрішнім потребам людини, відкриває перспективи особистісного розвитку, визначає особистісні смисли та цінності.

Соціальне та культурне єдині, оскільки суб'єктом соціального є людина. Вона виступає в якості головного творця, хранителя, транслятора та споживача культури.

Взаємодія суспільства та культури має бути двостороннім і безперервним процесом, адже соціально-культурний простір прямо й опосередковано впливає на людину в її уявленнях про навколишній світ, виховує та розвиває культурні норми, сенси та цінності, орієнтує індивіда в регіональному просторі та в системі суспільних відносин [1].

Взаємодія соціально-культурних інститутів – установ культури, освіти, інформації та державної політики як елементів та учасників соціально-культурного простору потребує управління і одним із сучасних управлінських підходів є проєктний.

Відповідно до методології проєктного менеджменту, управління ґрунтується на розумінні та дотриманні чітко визначеної стратегії розвитку соціально-економічної системи [2]. Для соціально-культурного простору стратегічні напрями розвитку визначаються установами державної політики і відповідно до загальних державних установ установи культури, освіти та інформації розробляють власні стратегії, виділяють операційні цілі, для досягнення яких ініціюють та реалізують проєкти як основу інноваційних перетворень.

Розглядаючи загальну класифікацію проєктів з точки зору функціональної спрямованості, традиційно виділяють основні типи проєктів: соціальні, економічні, організаційні, технічні, інші, зокрема змішані проєкти [1].

Соціально-культурні проєкти займають чільне місце серед перерахованих типів. Таким чином, соціально-культурний проєкт – це проєкт, спрямований на створення культурних цінностей для певної категорії соціуму.

Сьогодні соціально-культурними установами та організаціями розробляються та реалізуються соціально-

культурні проекти, спрямовані на вирішення проблем у різних сегментах культури [3].

У сучасних умовах існування та розвитку суспільства саме проекти, спрямовані на активізацію взаємодії між учасниками соціально-культурного простору, є актуальними:

- взаємодія у пошуку раціональних рішень, інструментів, засобів соціально-культурної діяльності;
- взаємодія у просуванні соціально-культурних продуктів та послуг для активізації їх споживання населенням.

В наш час цікавими та затребуваними є так звані мультипроекти, особливістю яких є використання продукту попереднього проекту для реалізації наступного.

Отже, взаємодія є основою досягнення єдності цілей соціально-культурного простору. Проекти взаємодії – спосіб досягнення конкретних результатів у рамках стратегії розвитку соціально-культурного простору. Перспектива подальших досліджень полягає в управлінні взаємодією учасників соціально-культурного простору під час реалізації проектно-орієнтованого підходу.

Список використаних джерел:

1. Борзенко-Мірошніченко А. Проектне управління в соціокультурному просторі. *Менеджмент соціо-культурної діяльності: стан і перспективи. Матеріали VII відкритої науково-практичної конференції (м. Луганськ, 8 лютого 2021 р.)*. Луганськ, 2021. С. 18–20.

2. Тельманова А. С. Проблемы дефиниции социально-культурного пространства [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-definitsii-sotsialno-kulturnogo-prostranstva/viewer>.

3. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide). Fifth Edition. Project Management Institute, Inc., 2008. 586 p.

Куцос О.І.

докторант кафедри слов'янських мов,
*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

КОНЦЕПТИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ПОЧУТТІВ ТА ЕМОЦІЙ: ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПОЛЯ

Проблема вивчення емоційних станів з лінгвістичної точки зору привертає увагу вчених у різних контекстах. Відповідні дослідження ведуться в межах когнітивної лінгвістики (Ю. Д. Апресян, А. Вежбіцька, С. В. Гладь, О. С. Кубрякова, Ю. Ю. Мамаєва), лінгвокультурології (А. Загнітко, В. В. Красних, Л. І. Петрова, О. І. Потапенко, В. І. Шаховський), комунікативної лінгвістики (Ф. С. Бацевич, Ю. Й. Галагуз, Н. П. Киселюк, Т. А. Крисанова, О. Литвин), художнього аналізу тексту (І. М. Кочан, М. Крупа, О. Є. Малиненко, В. Г. Марко, А. О. Ткаченко), психолінгвістики (Т. Лопоносова, Н. Михальчук, В. А. Папіш, Н. В. Сем'янків, А. С. Стадній), гендерної лінгвістики (Ю. Й. Бабчук, К. І. Семенюк, Н. В. Собецька, Н. В. Цинтар, Л. І. Шутова) тощо. Разом із тим, існують недостатньо вивчені лінгвістичні аспекти емоційної сфери людини. Зокрема, мова йде про дослідження концептуального поля концептів на позначення позитивних почуттів та емоцій у національній мовній свідомості. Ми вважаємо, що ефективним засобом аналізу концептів на позначення позитивних емоційних станів є дослідження результатів асоціативних експериментів із залученням розробленого автором методу психосемантичного моделювання концептуального поля.

Виходячи з принципу неупередженості, ми проаналізували матеріал, представлений в офіційних виданнях — українсько- та російськомовних асоціативних словниках. Оскільки нас цікавив, перш за все, найновіший період часу, було прийняте рішення зосередитися на асоціативних словниках, укладених у XXI столітті. Мова йде про чотири словники: 1) «Славянский ассоциативный словарь» під редакцією Н. В. Уфимцевої (2004) (САС) [1]; 2) Мартінек С. «Український асоціативний словник» (2008) (УАС2008) [2]; 3) Черкасова Г. А., Уфимцева Н. В. «Русский региональный ассоциативный словарь-тезаурус (европейская часть России)» (2014) (ЕВРАС) [3]; 4) Шапошникова І.В., Романенко А. А. «Русский региональный ассоциативный словарь (Сибирь и Дальний Восток)» (2014) (СИБАС) [4]. Статистично значущими вважалися реакції, що перевищували або дорівнювали 0,5% від загальної кількості; крім того, незалежно від фактичного відсотка, не зараховувалися одиничні реакції. До ядерної зони ми віднесли слова-реакції, що представлені на рівні 4,1% і більше, до приядерної зони — від 1,1% до 4,0%, до периферійної зони — від 0,5% до 1,0%.

Психосемантичне моделювання концептуального поля ґрунтується на аналізі двох рівнів, психічного та семантичного. Психічний рівень охоплює тілесно-перцептивний (відчуття, сприйняття, конкретні уявлення), логіко-понятійний (узагальнення і систематизація внутрішніх властивостей і зв'язків реальності), емоційно-афективний (суб'єктивні стани, переживання, передчуття) та ціннісно-смісловий (ідеали, цінності, духовні смисли) компоненти. Семантичний рівень полягає у виділенні категорій речі (те, що може бути назване чи описане), властивості (те, що відрізняє одну річ від іншої) відношення (наявність зв'язку

між двома або кількома речами). Ми дібрали три слова, що характеризують позитивні емоційні стани — *радість, любов, щастя*. Проаналізуємо концептуальні поля відповідних концептів.

Концепт «Радість / Радость». Проведений аналіз демонструє, що в цілому носії української та російської мов схожим чином сприймають зазначений концепт: загальне розуміння радості як емоції співвідноситься як із матеріальними (*дитина, світло, посмішка*), так і з нематеріальними (*свято, успіх, настрої*) атрибутами, спільними для УМС та РМС. Разом із тим, існують і певні відмінності. На психічному рівні найбільш виражена різниця між УМС та РМС визначається за емоційно-афективним компонентом: якщо в першому випадку радість асоціюється переважно з позитивними моментами у житті (*щастя, веселість, задоволення*), то в другому випадку більш вираженим є протиставлення радості негативним почуттям та емоціям (*грусть, гнів, несчастьє*). Таким чином, для УМС більш суттєвим є осмислення радості як такої, насолода нею, тоді як для РМС радість нерозривно пов'язана з усвідомленням її швидкоплинності, мінливості. На семантичному рівні різниця полягає в тому, що для УМС радість більшою мірою зіставлена з властивістю (*велика, дитяча, несподівана*), а для РМС -- з відношенням (*на душі, наша, пришла*). Отже, в першому випадку радість вимірюється з точки зору якісно-кількісного сприйняття, в другому -- з точки зору суб'єктно-об'єктних відносин.

Концепт «Любов / Любовь». Як в УМС, так і в РМС любов сприймається, в основному, позитивно. В обох випадках вона асоціюється з об'єктами романтичних почуттів (*хлопець, дівчина, чоловік, жінка*), з супутніми проявами (*ніжність, щастя, радість*), зі ступенем вираженості та

якісною ознакою (*велика, вічна, справжня*). Відмінності на психічному рівні, як і в ситуації з попереднім концептом, найбільшою мірою фіксуються за наповненням емоційно-афективного компонента. В УМС любов має менший діапазон емоційного вираження як у позитивному (*кохання, щастя*), так і в негативному (*зла, нещаслива*) аспекті, натомість в РМС асоціації характеризуються більшим загостренням пристрастей -- від реакцій типу *ненависть, страдание, боль* до *страсть, безумная, до гроба*. На семантичному рівні відмінності полягають у площині абстрактності / конкретності. Так, любов в УМС характеризується більш конкретними асоціаціями, певною спрямованістю (*до батьків, до близьких, до дівчини, до матері*), тоді як в РМС любов сприймається великою мірою поза адресою, проте з акцентом на часовий вимір (*была, есть, навеки, навсегда*).

Концепт «Щастя / Счастье». На психічному рівні в УМС та в РМС схожість у трактовці даного концепту полягає в тому, що в обох випадках зафіксовані спроби тлумачення щастя через поняття, включені до логіко-понятійного компонента психосемантичної моделі (*здоров'я, сім'я, успіх*). Виразна відмінність полягає в тому, що для УМС тілесно-перцептивний компонент у межах концептуального поля концепту *Щастя* не виділений, натомість для РМС концепт *Счастье* характеризується, в тому числі, через матеріальні об'єкти (*деньги, дети, дом*). На семантичному рівні відмінності за компонентом «властивість» полягають в тому, що в УМС щастя трактується переважно в просторово-часовому вимірі (*велике, безмежне, невловиме*), а в РМС, окрім цього, додається компонент приналежності, присутнє певне диференціювання (*женское, семейное*).

Проведене дослідження виявило, що концептуальне поле концептів на позначення позитивних почуттів та емоцій в УМС та РМС має як спільні, так і відмінні риси. Спільні риси полягають в тому, що концепти *Радість*, *Любов*, *Щастя* трактуються як бажаний стан, а більшість асоціацій відзначаються позитивним або нейтральним забарвленням. Для УМС характерними є наступні риси: 1) асоціювання радості переважно з позитивними моментами життя, якісно-кількісне сприйняття цього стану; 2) асоціювання любові зі словами відносно невеликого діапазону емоційного вираження, наявність конкретної спрямованості; 3) відсутність тілесності у сприйнятті щастя, акцент на просторово-часовому вимірі почуття. Для РМС типовими є такі риси: 1) розуміння радості як швидкоплинного та ефемерного емоційного стану, його сприйняття з точки зору суб'єктно-об'єктних відносин; 2) асоціація любові за словами з виразним позитивним та негативним емоційним навантаженням, сприйняття почуття в часовому контексті; 3) наявність тілесності у розумінні щастя, наявність його суб'єктного диференціювання.

Список використаних джерел:

1. Мартінек С. Український асоціативний словник. Т. 1. Від стимулу до реакції. Львів: ПАЇС, 2008. 344 с.
2. Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Под ред. Н. В. Уфимцевой. Москва: ИЯ РАН, 2004. 800 с.
3. Черкасова Г. А., Уфимцева Н. В. Русский региональный ассоциативный словарь-тезаурус (Европейская часть России): В 2-х тт. Т. 1. От стимула к реакции. Москва: Московский институт лингвистики, 2014. 280 с.

4. Шапошникова И. В., Романенко А. А. Русский региональный ассоциативный словарь (Сибирь и Дальний Восток): В 2-х тт. Т. 1. От стимула к реакции. Москва: Московский институт лингвистики, 2014. 537 с.

Лугова Д.В.
аспірантка кафедри української мови,
*Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

**ПРИЗВИЩЕВА СИСТЕМА ХУІІІ ст.
м. ОЛЕКСАНДРІВСЬКА
(на матеріалі метричних книг)**

Дослідження метричних книг з позицій ономастичних студій представляє особливий інтерес для сучасної лінгвістики. Декодування інформації, яку містить метрикальна документація, дозволяє простежити не тільки історію, соціальні та демографічні процеси народу, його етнічний склад, а й виявити основні тенденції та традиції номінаційних процесів певного періоду, розвиток антропонімікону окремого району.

На сьогодні, лінгвістичний аналіз антропонімної системи метричних книг м. Олександрівська ХУІІІ ст., залишалося поза увагою дослідників, становлячи значний інтерес для сучасної мовознавчої науки та, зокрема, для ономастики, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Прізвища метричних книг м. Олександрівська, як важливі константи антропонімікону, вирізняються значеннєвою місткістю, різнобарв'ям оригінальних семантичних моделей, словотвірною специфікою, ілюструючи своєрідність іменотворчості та її струнку систематику. На прізвищеву специфіку м. Олександрівська значним чином вплинули історія створення міста, зокрема особливості заселення краю у ХУІІІ ст. переселенцями із Сибіру, а також донськими та слобідськими козаками, масовою роздачею запорозьких володінь російським урядом, а також

міграційною експансією, що виявилася у поліетнічному складі населення досліджуваної території.

Одним з основних джерел з історії заселення та динаміки місцевого населення Олександрівська (сучасна назва Запоріжжя) є метричні книги реєстрації актів цивільного стану, що частково збереглися з 1781 р. у Свято-Покровській церкві. Свято-Покровська церква була збудована 1773 р. для релігійних потреб військового та громадського населення форштадту. Я. Новицький зазначає, що вона була збудована «інженерною командою, з мащених, лінійного відомства, матеріалів, за допомогою цегли та дерева» [2, с. 142]. Метрична документація Свято-Покровської церкви містить цінний ономастичний матеріал.

Диференціацію прізвищ жителів м. Олександрівська за метричною документацією XVIII ст. проводимо на основі семантики твірних основ, яка є системо твірним фактором, з урахуванням поширеної в українській ономастиці класифікації. Відповідно аналізовані одиниці розподіляємо на дві групи: 1) прізвища, в основі яких відображені власні імена (відіменні); 2) прізвищ в основі яких відображено топонімну лексику (відтопонімні).

Виокремлення лексико-семантичних груп прізвищ за особливостями їхніх антропонімних основ і дає змогу проаналізувати лексеми, які в сучасній мові вийшли з ужитку, але збереглися в антропоосновах. До того ж, саме етимологія прізвища, яка розкриває його основу, в багатьох випадках визначає мотивацію іменування.

На основі класифікаційних засад у прізвищевій системі м. Олександрівська XVIII ст. зафіксовано відіменні та відтопонімні утворення.

Серед відонімних прізвищ, зафіксованих у метричній документації Свято-Покровської церкви (Книга метрика

Славенської Єпархії вѣдомства Павловскаго духовного правління крѣпости Александровской церкви Покровской от 1780 года генваря съ 1 дня о раждающихся, бракосочетающихся и умершыхъ съ показаніемъ мѣсяца и числа.) залежно від ономаоснови виділяємо дві великі групи:

1. Відантропонімні прізвища. Відіменні прізвища жителів м. Олександрівська за метричною документацією Свято-Покровської церкви XVIII ст. утворено від чоловічих імен, що мають таке походження:

1) давньогрецьке: *петровъ / петренко* < Петро, *макаренко* < Макар, *степановъ / степаненко / степаниха* < Степан, *стефановъ / стефанова* < Стефан < Степан, *сідоровъ* < Сидір, *дмѣтрїєвъ / дмитрушенко* < Дмитро, *афанасєвъ* < Афанасій, *георгїєвъ* < Георгій, *трофимова* < Трофим, *алексєєва / алексєєвъ* < Олексій < рос. Алексей, *філиповъ / филиповъ* < Пилип < рос. Филипп, *васїлєвъ* < Василій, *леонтєвъ / леонтїєва* < Леонтій, *фєдоровъ / фєдорова / фєдянина* < Федір < рос. Фѣдор, *антѣповъ* < Антип < рос. Антип, *кірилловъ* < Кирило < рос. Кирилл, *андрєєвъ* < Андрій < рос. Андрей, *купрїянко* < Купріян, *грїгорєнко* < Григорій, *кононовъ* < Конон, *фєдотовъ* < Федот, *моксєєва* < Мокій, *остапова* < Остап, *радионовъ* < Родион, *кузьминъ / кузьминъ* < Кузьма, *мироновъ* < Мирон, *кондратьєвъ / кондратовъ* < Кіндрат < рос. Кондратій, *патапенко* < Потап;

2) латинське: *мартынова* < Мартин, *лукяновъ* < Лук'ян < Лука, *сєргєєва / сєргїєва* < Сергій, *демїна* < Дем'ян, *ємелянова* < Омелян < рос. Емельян, *павловъ / павленко* < Павло, *максїмава / максїмовъ* < Максим, *терєнтєвъ / терєнтєва* < Терентій, *марковъ* < Марк, *романєнко* < Роман, *дементїєвъ* < рос. Дементій;

3) давньоєврейського: *акымїна* < Аким, *моїсєєвъ* < Мойсей, *осиповъ* < Осип < Йосип, *міхайлова* < Михайло,

яковлєвъ < Яків, давидовъ < Давид, даніловъ < Данило, івановъ / ивановъ / івановъ / јвановъ / іваниха / иванова / иваненко < Іван, хомина / фоміна / фоминъ < Хома < рос. Фома, семененко < Семен, самойловъ < Самуїл < рос. Самуїл;

4) слов'янські: богданиха < Богдан, борисовъ < Борис (Борислав).

Кількісний склад прізвищ олександрійських метрик XVIII ст. із ономаосновами чоловічих і жіночих імен у їхній структурі нерівномірний. Аналізований матеріал дає змогу говорити про значну перевагу чоловічих варіантів над жіночими. Це пояснюємо усталеною традицією слов'янських народів нарекати дитину за ім'ям батька.

Серед прізвищ, утворених від церковно-християнських жіночих імен, найчастотнішими є: *галенко* < Галя < Галина, *аничко* < Аня < Ганна, *горпиничъ* < Горпина.

Серед відіменних прізвищ жителів м. Олександрівська виокремлено невелику групу прізвищ, основи яких співвідносні з чоловічими або жіночими особовими іменами: Антон / Антоніна < *антонень*, *антоненко*, *Настасія* < *настасєнь*, *настасюкъ*.

Метричні книги м. Олександрівська фіксують прізвища, утворених від чоловічих та жіночих запозичених імен. В основах прізвищ, мотивованих запозиченими іменами, переважають оніми німецького та польського походження: *карловъ* < Карл, *воїцєхъ* < Войцих. Наявність таких прізвищ в іменнику свідчить про міжмовні контакти.

2. Відтопонімні прізвища. До цієї групи відносимо такі прізвища жителів м. Олександрівська за метричною документацією Свято-Покровської церкви XVIII ст., що утворені від назв географічних об'єктів. В порівнянні з віантропонімними прізвищами, відтопонімні – досить невелика та не частотна група.

В основі аналізованих антропонімів перебувають назви селищ та міст: *самарченко*; річок: *дунайцевь*; країв: *полтавець*; озер: *ладозькій*. Такі прізвища поодинакі та не частотні серед основного антропонімікону досліджуваної документації.

Отже, прізвища жителів м. Олександрівська за метричною документацією XVIII ст. характеризується якісною (семантичні особливості проаналізованих прізвищ) та кількісною специфікою, що вирізняє їх з-поміж інших прізвищевих систем. Твірною базою прізвищ виступають характерні для всієї української прізвищевої системи групи антропонімної та топонімної лексики, серед якої переважають відіменні прізвища. Встановлено відіменні та відтопонімні різновиди антропооснов відонімних прізвищ, де відіменні становлять більшу частину ніж відтопонімні. Основу більшості прізвищ становить греко-латинський християнський субстрат, що пояснено довготривалим впливом церкви на процес особистісної ідентифікації. Поліфонічність відтопонімних прізвищ зумовила доцільність виокремлення у їх межах антропооснов, співвідносних з відойконімними, відгідронімними, номінаціями. Такі прізвища поодинокі та не частотні серед основного антропонімікону досліджуваної документації.

Список використаних джерел:

1. Книга метрика Славенской Епархїи вѣдомства Павловскаго духовного правленїя крѣпости Александровской церкви Покровской от 1780 года генваря съ 1 дня о раждавщихся, бракосочетающихся и умершыхъ съ показанїемъ мѣсяца и числа. ДАЗО. Ф. 1. : Олександрівська ратуша. Оп. 1. Спр. 351. Арк. 25-35 зв.

2. Новицкий Я. П. История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770-1806 гг. Запоріжжя : Тандем-У, 2007. Т. 1. С. 136-254.

Мартін А.М.

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
*Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На сучасному етапі еколого-економічних перетворень поява нового типу «освіта в інтересах сталого розвитку» стала базовою умовою трансформації світового суспільства. У Стратегії Європейської економічної комісії ООН з освіти для сталого розвитку визначена структура Концепції екологічної освіти, що орієнтована на сталий, екологічно збалансований розвиток суспільства і відповідає сучасним вимогам системної екологізації.

Сталий розвиток природи й суспільства слід розуміти як безперервний навчальний процес, включаючи розширення знань, формування спеціальних навиків, життєвих позицій і цінностей щодо здорового способу життя в гармонії з природою.

Необхідність переходу до реалізації стратегії сталого розвитку в Україні визначається внутрішніми та зовнішніми чинниками, котрі пов'язані з євроінтеграційними прагненнями України та необхідністю виконання міжнародних зобов'язань нашої країни.

У забезпеченні сталого розвитку особливе місце відводиться саме процесу освіти. Основним завданням цього напрямку освіти є формування моделей поведінки, звичок, стилю життя, що відповідають потребам сталого розвитку людства.

Впровадження освіти в інтересах сталого розвитку є одним із пріоритетних завдань, а це неможливе без активної участі освітніх закладів, без усвідомлення необхідності екологічно безпечного використання природних ресурсів та бережливого ставлення до природи.

Екологічна освіта для сталого розвитку за Стратегією Європейської економічної комісії ООН є базовим складником інтегрованої системи освіти для сталого розвитку, яка зберігає фундаментальні основи базової екологічної освіти і одночасно відкриває можливості для багатодисциплінарного і міждисциплінарного еколого-соціального та еколого-економічного дослідження реальних ситуацій життя, взаємодії людини, суспільства і природи з метою її гармонізації [3].

Екологічну освіту спрямовано на отримання знань про зв'язок живих істот із середовищем (класична екологія природних систем) та умов стану динамічної рівноваги всієї біосфери з урахуванням усіх форм діяльності людства (сучасна екологія, що має багато підрозділів і секторів) – у вузькому розумінні; забезпечення глибоких виховних аспектів, що стосуються абсолютної більшості навчального матеріалу середніх і вищих шкіл, оскільки йдеться про формування такого комплексу поглядів, переконань і знань у дітей і молоді, що гарантує їх моральну відповідальність за безпеку життя й постійне піклування про природне середовище як визначальні передумови сподівань на стійкий розвиток людства [2, с. 248].

У контексті наукових поглядів екологічна освіта спрямована на формування екологічної культури, екологічного мислення та свідомості, що ґрунтується на ставленні до природи як до унікальної цінності; розвиток екологічних уявлень; виховання любові до природи;

формування вміння і навичок діяльності у природі; збереження довкілля від забруднення та руйнування.

Безперервна екологічна освіта як базовий складник освіти для сталого розвитку має відігравати інтеграційну провідну роль в екологізації інших систем освіти (економічної, гуманітарної, технічної тощо) на всіх рівнях освіти (дошкільної, шкільної, вищої).

Екологічна освіта є передумовою та водночас пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку. Реалізація екологічної освіти передбачає чітко структуровані етапи, спрямовані на всі вікові, соціальні та професійні групи населення. У системі безперервної екологічної освіти найважливішою є її перша ланка – дошкільна освіта. Основне завдання дошкільної екологічної освіти – сформувати в дитини перші уявлення про довкілля, почуття поваги й відповідальності за все живе, що її оточує. Перевагу при цьому надають емоційно-естетичному сприйняттю природи, розвитку естетичних, інтелектуальних, гуманістичних почуттів та етичних норм ставлення до природи.

Суспільство на сучасному етапі вимагає від шкільної освіти забезпечення максимального розвитку інтелектуальних здібностей і формування загальнолюдських якостей особистості. Насамперед – духовного розвитку особистості, що притаманно екологічному способу мислення, екологічній культурі, моралі та етиці.

Мета уроків для сталого розвитку в початковій школі – формування в учнів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля, сприяти забезпеченню стійкого розвитку особистості учня, його родини, гармонізації відносин з оточуючими. На уроках для стійкого розвитку створюються такі умови організації дії та вироблення моделей поведінки школярів, які відповідають потребам екологічного виховання.

У контексті становлення початкової природничої освіти як індикатора орієнтації на сталість в системі «людина – природа» значущим постає те, що з 2011 року основну мету викладання природничої освіти в початковій школі спрямовано на формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи.

Система «людина – природа» є цілісним утворенням у теорії сталого розвитку. Орієнтація на сталість в системі «людина – природа» формується природничим складником змісту освіти.

Важливою ланкою в системі екологічної освіти є мережа позашкільних еколого-освітніх закладів. Необхідно створювати освітнє середовище на принципах сталого розвитку [1].

Характерною рисою сучасної екологічної освіти є її спрямованість на гармонізацію взаємодії суспільства і природи, розв'язання екологічних проблем та сталий розвиток суспільства й природи. Цілі, завдання екологічної освіти визначаються з урахуванням напряму національної екологічної політики.

Однією з передумов досягнення збалансованого сталого розвитку суспільства виступають наука і освіта, які водночас є і найважливішими інструментами розвитку демократії. Екологічна освіта та виховання повинні бути спрямовані на формування екологічної свідомості молоді, на знання нею законів живої природи, розуміння основ взаємин живих організмів з навколишнім середовищем. Головною метою екологічної освіти, є розвиток екологічної культури

особистості, у структурі якої екологічні ціннісні відносини (світогляд) і екологічна діяльність як її основний компоненти. Таким чином, якісна екологічна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства й природи. За допомогою освіти можна виховувати ставлення, поведінку та стиль життя, необхідні для забезпечення сталого розвитку майбутнього покоління.

Список використаних джерел:

1. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи: монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / за наук. ред. М. А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 40 с

Мережко Ю.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри академічного та естрадного вокалу
Факультету музичного мистецтва і хореографії,
*Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
Київ, Україна*

Гмиріна С.В.

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Факультету музичного мистецтва і хореографії,
*Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
Київ, Україна*

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СТІЙКОГО ІНТЕРЕСУ ШКОЛЯРІВ ДО КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ

На сьогоднішній день з особливою гостротою ставиться проблема формування зацікавленості, інтересу у молоді до високохудожніх музичних творів, як фундаментальна проблема не тільки музичної, але і загальної педагогіки в цілому. Філософи (Сократ, Платон, Аристотель, І. Кант, В. Віндельбанд, Г. Ріккет та інші), психологи (І. Бех, Р. Немов, Л. Столяренко, К. Роджерс, О. Леонтьєв та інші), знані педагоги (Г. Падалка, Л. Василенко, О. Коваль та інші) зверталися до проблеми вивчення даного феномену.

На думку сучасних дослідників (А. Коломієць, З. Софроній, Л. Степанової тощо) систематичне засвоєння знань про музику, формування практичних вмінь та навичок

повинно бути спрямоване на розвиток емоційної чуйності, інтересу у дітей до музики, у протилежному випадку цей процес може принести музичному вихованню більше шкоди, ніж користі.

Ми вважаємо, що запропоновані нами три педагогічні умови (збагачення музичного сприймання учнів, накопичення ними наукової інформації про вокально-виконавський процес, активне їх залучення до вокально-виконавського процесу через їх діяльно-практичне відношення до музики) ефективним чином вплине на формування інтересу школярів до вокальної класичної спадщини минулого на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх школах.

Перша висунута педагогічна умова – збагачення музичного сприймання учнів до класичної музики реалізується під час свідомого прослуховування на уроках музичного мистецтва різножанрових творів. Вплив музики на духовний світ школярів відбувається за допомогою пояснювально-ілюстративного методу (пояснення; розповіді про вокальних співаків, їх значення у вокальному мистецтві; виконавський показ музичного твору), вербально-ілюстративного методів (бесіди, діалоги, емоційно-поетичне читання сюжетів опер та інших вокальних творів), зображально-ілюстративного (показ репродукції картин з зображенням відомих світових співаків, перегляд слайдів, відповідних темі уроку).

Прищепити стійкий інтерес у школярів до класичних вокальних творів може допомогти впроваджений в навчальний процес метод евристичної бесіди, який реалізується в три етапи: підготовки (уважний перегляд змісту музичного тексту; підбір додаткових літературних джерел; звернення до інших видів мистецтв – театральних

вистав, кінофільмів, телепередач; створення системи запитань), проведення (бесіда за задалегідь поставленими запитаннями для того, щоб допомогти учням самостійно розібратися у музичному творі; діалог), загальні висновки почутого та доведеного на уроці.

Застосування методу емоційної драматургії може допомогти активізувати емоційне відношення школярів до музики. На уроці музичний матеріал викладається по принципу емоційного контрасту та послідовного збагачення, та розвитку емоційного тону уроку, може бути проведений перегляд кінофільмів. Варіювання усіх вище викладених методів збагачує слухацький досвід учнів, допомагає сформуванню емоційний відгук на класичну музику, збагачує їх музичні смаки.

Друга висунута нами педагогічна умова – накопичення учнями наукової інформації про вокально-виконавський процес. Для школяра важливим є отримання досвіду свідомого сприймання твору та оволодіння вміннями застосовувати музичні знання на практиці.

Для реалізації даної педагогічної умови можна використовувати наступні методи: частково-пошуковий або евристичний (учні самостійно, частково аналізують структуру музичного твору; дають характеристику музично-виразним засобам музичної мови: метроритму, динаміці, темпу, мелодики); проблемно-пошуковий – творчі завдання, в яких школярі знаходять у своїх пошуках нові оригінальні рішення (вони самостійно готують доклади про видатних класичних співаків, опрацьовуючи додаткову музичну літературу); репродуктивний (слухаючи розповідь запам'ятовують інформацію та складають тези); інформаційно-рецептивний метод включає прийом вільної бесіди, не пропонуючи запитань.

Третя запропонована нами педагогічна умова – це активне залучення учнів до вокально-виконавського процесу через їх діяльно-практичне відношення до музики. Формування інтересу до класичної музики відбувається за допомогою таких доступних форм музикування як сольний, хоровий спів.

Для формування музичної культури школярів, яка пов'язана з розвитком у них конкретних музично-слухових уявлень та виконавських навичок у процесі сприймання музики, можуть бути застосовані такі методи: пояснювально-ілюстративний (вокальні твори виконуються вчителем досконало; здійснюється відвідування концертів хорової музики), репродуктивний метод (вивчення з учнями вокальних творів), проблемно-пошуковий (проведення музичних вікторин), де проблема – знайти єдине правильне рішення, а пошук – з декілька варіантів вибрати один), творчий метод реалізується через втілення школярами індивідуальних естетичних вражень у власній музично-творчій діяльності (театралізація пісень; вигадати до слів власну мелодію; закінчити останні два такти пісні; намалювати малюнки після почутих музичних творів, переносячи з уявлення художні образи на папір). Ці методи дають широку можливість школярам відчувати себе внутрішньо близькими процесу музичної творчості, втілення художнього образу.

У практиці музичних занять усі ці три педагогічні умови взаємопов'язані, неможливо виділити одну з них, не торкнувшись її зв'язку з іншими. Однак, виділення цих трьох головних, на наш погляд, педагогічних умов є необхідним: вони є основою для формування стійкого інтересу у школярів до класичної музики на заняттях музичного мистецтва в загальноосвітніх школах. Реалізація запропонованих вище

методів найкращим чином вплине на формування означеного феномену в учнів середньої освітньої ланки.

Список використаних джерел:

1. Заря Л. О. Особливість інтересу молодших школярів до музики і методика його формування. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Випуск XXIV. Харків, 2010. С. 72 – 78.

2. Коваль О. В. Педагогічні умови формування інтересу школярів до музичної діяльності. *Наукові записки*. Серія «Психолого-педагогічні науки», Ніжин, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, № 1, 2020 р., С. 60– 67.

3. Степанова Л. П., Хан Сяосянь. Сутність пізнавального інтересу до сприйняття вокальної класичної музики у процесі навчання : веб-сайт. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19390/Stepanova_Han%20Siaosian.pdf?sequence=1 (дата звернення 04.01.2023).

4. Софроній З. Методика формування пізнавального інтересу майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з дитячими хоровими колективами: веб-сайт. URL : <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-64-2019-46.pdf> (дата звернення 04.01.2023).

5. Падалка Г. М. Музична педагогіка : курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін у системі педагогічної освіти / ред. В. Г. Бутенка. Херсон : ХДПІ, 1995. 150 с.

Михнюк О.В.

курсний офіцер навчального курсу,
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ ВИДІВ СПОРТУ ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ РОЗВИТКУ РУХОВИХ ЯКОСТЕЙ ТА ФОРМУВАННЯ ПРИКЛАДНИХ НАВИЧОК КУРСАНТІВ

Вступ. Досвід бойових дій Збройних Сил України з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію України засвідчив необхідність розвитку та вдосконалення військово-прикладних рухових вмінь та навичок військовослужбовців, які сприяють здатності точно орієнтуватися на незнайомій місцевості, в умовах надзвичайного фізичного та психологічного навантаження, вміло пересуватися в складних умовах, у всеозброєнні долати штучні та природні перешкоди, метати гранати, володіти основами тактики ведення бою як вдень, так і вночі, володіти елементами ближнього бою (рукопашний бій) [1, 2]. Саме тому в структуру бойової підготовки входить фізична і психологічна підготовка особового складу.

Огляд літератури. З метою формування фізичної та психологічної підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності доцільним є впровадження військово-прикладних видів спорту в освітній процес фізичної підготовки у ВВНЗ. У наукових роботах багатьох авторів відображено досвід використання військово-прикладних видів спорту для формування готовності курсантів до військово-професійної

та бойової діяльності (А. С. Андрес, В. В. Михайлов, К. В. Пронтенко, О. В. Ролюк, С. О. Юр'єв, В. П. Ягодзінський та ін.).

Багато наукових досліджень присвячено вдосконаленню фізичної підготовки курсантів засобами військово-прикладного спорту. Так А. С. Андрес [3], В. В. Михайлов [4] досліджували різні аспекти застосування у навчальному процесі всебічної фізичної підготовки курсантів у військово-спортивних комплексах; К. В. Пронтенко [5] розкрив переваги гирьового спорту у підготовці майбутніх спеціалістів; О. В. Ролюк [6] продемонстрував позитивний вплив пентатлону на ефективність виконання розвідниками завдань за призначенням; С. О. Юр'єв [7] розробив методiku розвитку фізичної підготовленості курсантів засобами військового п'ятиборства; В. П. Ягодзінський [8] - курсантів-десантників засобами кросфіту.

Вчені О. О. Старчук, К. В. Пронтенко, В. В. Пронтенко, О. Д. Гусак [9] акцентували увагу на формуванні спеціальних засобів фізичної підготовки, де курсанти готуються до майбутньої професійної діяльності не лише фізично, а й психологічно.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні ефективності застосування військово-прикладних видів спорту для розвитку рухових якостей та формування прикладних навичок курсантів у процесі занять фізичною підготовкою у ВВНЗ.

Результати дослідження. Вченими [10, 11, 12, 13] встановлено, що значний вплив на розвиток військовослужбовця мають аеробні навантаження, тобто такі, що забезпечують розвиток витривалості та поєднання фізичної та розумової діяльності. Це, у свою чергу, забезпечить високий рівень розвитку спортивних якостей,

формування військово-прикладних рухових навичок, набуття професійно важливих психологічних якостей, оптимального рівня фізичного розвитку, функціональної спроможності та стану здоров'я організму, що призведе до виконання завдань за призначенням в умовах їх майбутньої військово-професійної (бойової) діяльності.

В умовах сьогодення найбільш ефективним засобом формування військово-прикладних рухових навичок у військовослужбовців у поєднанні з фізичними, розумовими та психологічними якостями, які сприяють формуванню психофізичної готовності бійця до виконання завдань за призначенням, є спортивне орієнтування. Наприклад, здатність швидко приймати рішення в умовах екстремальних фізичних навантажень, точно орієнтуватися на незнайомій місцевості, вправно пересуватися в складних умовах, долати штучні та природні перешкоди – ефективно формується під час заняття зі спортивного орієнтування.

Багатопланова спрямованість і прикладний характер засобів спортивного орієнтування вплинули на впровадження їх до фізичної підготовки у більшості ВВНЗ. В освітній процес підготовки майбутніх офіцерів впроваджуються засоби спортивної спрямованості з метою підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості курсантів, виховання у них фізичних, психологічних, морально-вольових та інших якостей, формування прикладних навичок необхідних у сучасному бою, що сприятимуть виконанню професійних завдань за призначенням.

Багаторічний практичний досвід підтвердив, що спортивне орієнтування - це вид спорту, в якому учасники діють суто індивідуально, без уваги суперників, глядачів, суддів і навіть тренерів, тому в цьому виді спорту для досягнення мети потрібна постійна психічна підготовка,

наполегливість, мужність і рішучість [13, 14]. Дослідження на цю тему передбачають розвиток навичок використовувати засоби фізичної підготовки для підтримки належного рівня фізичної форми та вміння орієнтуватися через контрольні точки, розташовані на місцевості, за допомогою спортивних карт і компаса. Результат визначається часом проходження дистанції, так як сам результат також залежить від фізичних і розумових здібностей і знань орієнтувальника.

Враховуючи характер та особливості ведення сучасної війни, досвід проведення антитерористичної операції (ООС), можна сказати, що вміння орієнтуватися на місцевості є важливим і необхідним навиком для військовослужбовців Збройних Сил України, оскільки даний військово-прикладний вид спорту значно сприяє підвищенню боєздатності армії України. Це обумовлює доцільність впровадження спортивного орієнтування як одного з військово-прикладних видів спорту у фізичну підготовку ВВНЗ України.

Висновки. Отже, впровадження військово-прикладних видів спорту, зокрема спортивного орієнтування, в освітній процес майбутніх офіцерів Збройних Сил України сприятиме комплексному впливу на розвиток курсантів, підвищенню їх фізичної підготовленості, вихованню морально-психологічних якостей, формуванню військово-прикладних рухових навичок. Це, у свою чергу, сприятиме успішному виконанню бойових завдань, поставлених у процесі військово-професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Біла книга 2018 : Збройні сили України. Міністерство оборони України : ФОП Москаленко О. М., 2019. 170 с.

2. Лотоцький І. Р., Дзяма В. В., Романів І. В. Вдосконалення фізичної підготовки військовослужбовців засобами прикладних видів спорту // Матеріали Міжнародної наук.-метод. конф. «Вдосконалення системи фізичної підготовки у Збройних Силах України в умовах сьогодення та приведення її до сумісності зі стандартами армій країн-членів НАТО», 13-14 грудня 2016 р. К. : НУОУ, 2016. С. 82–84.

3. Андрес А. С. Удосконалення фізичної підготовки багатоборців військово-спортивного комплексу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і с. : спец. 24.00.01 «Олімпійський і професійний спорт». Львів, 2006. 20 с.

4. Михайлов В. В. Науково-методичні основи формування нормативної бази багатоборства військово-спортивного комплексу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з фіз. вих. і с. : спец. 24.00.01 «Олімпійський та професійний спорт». Львів, 2007. 20 с.

5. Пронтенко К. В. Теоретичні і методичні засади навчання гирьового спорту курсантів військових закладів вищої освіти у процесі фізичного виховання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.02. «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)». Київ, 2018. 44 с.

6. Ролук О. В. Удосконалення фізичної підготовки військовослужбовців розвідників Збройних Сил України засобами військового пентатлону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і с. : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Івано-Франківськ, 2016. 22 с.

7. Юр'єв С. О. Методика розвитку рухових якостей курсантів військових закладів вищої освіти у процесі фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)». Київ, 2020. 20 с.

8. Ягодзінський В. П. Методика розвитку фізичних якостей курсантів-десантників засобами кросфіту у процесі фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)». Київ, 2020. 19 с.

9. Старчук О. О., Пронтенко К. В., Пронтенко В. В., Гусак О. Д. Формування психофізичної готовності курсантів під час подолання перешкод // Матеріали Міжнародної наук.-метод. конф. «Вдосконалення системи фізичної підготовки у Збройних Силах України в умовах сьогодення та приведення її до сумісності зі стандартами армій країн-членів НАТО», 13-14 грудня 2016 р. К. : НУОУ, 2016. С. 186–188.

10. Фізичне виховання : навч. посібник / М. Ф. Пічугін та ін., за ред. Г. П. Грибана. Житомир, 2010. 471 с.

11. Фізичне виховання у військових підрозділах: навч. посібник / С. В. Романчук та ін.; за ред. Г. П. Грибана. Львів, 2014. 540 с.

12. Бородін Ю. А., Романчук В. М., Романчук С. В. Зміст та організація форм фізичної підготовки на етапах навчання у ВВНЗ : навч. посібник. Житомир : ЖВІ НАУ, 2007. 164 с.

13. Коломієць Н. М., Кирпенко В. М., Полтавець А. І., Божко Є. В. Спортивне орієнтування як засіб підготовки військовослужбовців // Матеріали Міжнародної наук.-метод. конф. «Вдосконалення системи фізичної підготовки у Збройних Силах України в умовах сьогодення та приведення її до сумісності зі стандартами армій країн-членів НАТО», 13-14 грудня 2016 р. К. : НУОУ, 2016. С. 291–294.

14. Галан Я. П. Спортивне орієнтування як засіб підвищення рівня фізичного та психологічного розвитку школярів і студентів Буковини // матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання» Дніпропетровськ, 2010. С. 50–53.

Несін В.В.

провідний науковий співробітник,
*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВОЇ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВІЗУАЛЬНО- ОПТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗВАРНИХ З'ЄДНАНЬ

Кваліфіковані фахівці з контролю якості в своїй діяльності користуються знаннями з різних галузей. Забезпечуючи перевірку зварних швів, контролер має уявляти, яким чином формується зварне з'єднання, як себе поводить матеріал виробу в процесі обробки, яку форму набуває метал після зварювання. Фахівцю потрібні навички використання вимірювальних інструментів, знання фізичних та біологічних основ візуального контролю, знання нормативних документів, які висувають вимоги до форми шва і допуски на можливі несущільності. Своє рішення про якість перевіреного виробу, фахівець приймає користуючись певними юридичними знаннями. Отже підготовлений фахівець з контролю для здійснення своїх професійних обов'язків користується науковими знаннями технічного, юридичного, біологічного спрямування.

Знання з матеріалознавства потрібні для роботи з виробами, що виготовляються на основному виробництві. Важливе розуміння властивостей, складу, будови, органолептичних характеристик матеріалів виробів для перевірки правильності застосування в конкретних вузлах та виробках.

Процеси зварювання реалізуються різноманітними способами, зазначеними, зокрема, в стандарті ISO 4063 [1]. Таких способів в цьому стандарті прописано більше ста п'ятидесяти. Великими групами способів є: 1) зварювання механічного, 2) термомеханічного та 3) термічного характеру. Найпоширенішими з усіх способів реалізації з'єднання матеріалів зварюванням, є термічні і, особливо, способи з використанням тепла від електричної дуги. Характерні особливості різних способів зварювання фахівець з контролю має знати та визначати за характерними поверхневими ознаками.

Елементарні знання фізики плазми, якою є іонізований проміжок між виробом і електродом, через який протікає постійний чи змінний електричний струм, потрібні фахівцю з контролю для розуміння причин утворення характерних дефектів поверхні. Вольт-амперні характеристики дуги, джерела живлення і довжина дуги яку створює зварник і, таким чином, вносить корективи в стабільність існування зварної електричної дуги і проведення процесу зварювання, впливають на якості шва. Поява таких дефектів, як нерівномірність ширини чи висоти шва, бризки металу, не достатня величина проплавлення, наявність незаповнених кратерів, пояснюється фізикою процесів, що відбуваються в дузі.

Мікро металургія, що реалізується в зварювальній ванні, зокрема процеси легування, вигорання, випаровування елементів, захисту рідкої ванни та закристалізованого матеріалу за її межами інертним чи активним газом або шлаком, впливає на особливості кристалізації звареного матеріалу, його механічні або спеціальні властивості, появу гарячих чи холодних тріщин, зумовленими внутрішніми напруженнями матеріалу шва та в навколо шовній зоні.

Напруження реалізуються деформаціями звареного виробу. Отже, питання мікро металургії та фізики твердого тіла, мають бути відомі фахівцю з контролю якості.

Характеристики виробів, щодо задоволення потреб, розраховуються з властивостей матеріалів, зокрема за законами опору матеріалів, прикладної механіки. Стосується цей постулат і зварних з'єднань. Дефекти зменшують площу перерізу матеріалу, який має витримувати певні статичні чи динамічні навантаження. Загальний перелік дефектів зварних з'єднань виконаних зварюванням плавленням приводиться в ISO 6520-1 [2]. Норми допустимості для матеріалів, таких як сталі, нікелеві та титанові сплави, приводяться в залежності від рівня відповідальності конструкції в ISO 5817 [3]. З цими стандартами фахівець з контролю зварних з'єднань має бути знайомий досконало.

Особливості взаємодії електромагнітного випромінювання з матеріалом виробу і, зокрема, з матеріалом зварного шва в процесі здійснення органолептичного візуально-оптичного методу неруйнівного контролю якості можуть проявитися в цій взаємодії з матеріалом шва випромінювання оптичного діапазону в межах $\approx(396, \dots, 760)$ нм. Поодинокі пори поверхневі пори розташовані більшою частиною в поверхневому шарі металу шва (дефект № 2017 за ISO 6520-1 [2]) з невеликим, порівняно з діаметром самої пори, розкриттям являє собою природну модель абсолютно чорного тіла. Матеріал шва являє собою металевий сплав з відповідними характеристиками. Чиста від забруднень і оксидів металева рівна поверхня має властивість віддзеркалювати видиме світло. Внутрішня сферична поверхня пори з незначним розкриттям ($\approx 0,1+0,1$ мм) поглинає світло, що потрапляє на неї. Створюється ефект чорної цятки на поверхні. Сама пора не відчувається зором спостерігача. Контролер з незначним

досвідом спостереження, виявлення та ідентифікації дефектів таку пору не помітить [4, 5]. Така пору при спостереженні сприймається як точкове не контрастне локальне забруднення. Отже ефект абсолютно чорного тіла як результат суми факторів (порушення технології, дія фізичного закону оптичного вибиття видимого світла, недостатня кваліфікація зварника чи то помилка внаслідок втоми через порушення режиму охорони праці) має бути відомий контролеру щоб не минути значний дефект при огляді поверхні.

Виконання огляду та виявлення можливих дефектів зварного шва регламентовано вимогами стандартів. Зокрема, важливим параметром прописаним до виконання є забезпечення освітленості на рівні 500 люкс. Визначити освітленість можна за допомогою різноманітних люксметрів. Забезпечується достатній рівень освітлення природнім або штучним місцевим, загальним чи комбінованим освітленням. Огляд поверхонь можна проводити неозброєним оком або із застосуванням оптичних засобів збільшення, наближення, контролю недоступних частин. Заміри геометрії шва, параметрів основного матеріалу, дефектів зварювання здійснюються засобами вимірювання від простих лінійок чи штангенциркулів до вимірювальних мікроскопів чи ендоскопів. Застосовуються спеціалізовані й універсальні шаблони, зразки шорсткості поверхні чи профілометри і т. ін. Навички застосування таких засобів, пристроїв та інструментів мають бути вироблені у фахівців з контролю в ході практичного навчання. Знання з метрології щодо вимірювань та інструментального забезпечення контролю мають бути достатніми для виконання роботи.

Фізичні та біологічні основи органолептичного візуально-оптичного контролю мають бути відомі

контролеру в повній мірі. Будова ока, зорове сприйняття, бінокулярний зір, стереоскопічний ефект, акомодация ока, рефракція, колориметричні характеристики світла мають бути зрозумілі фахівцю з контролю для ефективної роботи.

Для надання обґрунтованого висновку про якість перевіреного об'єкту, контролер має володіти елементарними юридичними навичками, знанням та вмінням роботи з нормативною документацією, з технічною конструкторською та технологічною документацією. Потрібні елементарні знання з діловодства.

Отже модернізація навчання із застосуванням наукової мультидисциплінарності в процесі підготовки фахівців з візуально-оптичного контролю якості зварних з'єднань а актуальним питанням, яке вирішується.

Список використаних джерел:

1. Зварювання та споріднені процеси. Перелік й умовні позначки процесів (ISO 4063:2009, IDT) [Текст]. - На заміну ДСТУ 2222-93 ; Чинний від 2014-11-01. - Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. - III, VIII, 21 с. - (Національний стандарт України). - Текст англ., нім., фр.

2. ДСТУ EN ISO 6520-1:2015 Зварювання та споріднені процеси. Класифікація геометричних дефектів у металевих матеріалах. Частина 1. Зварювання плавленням (EN ISO 6520-1:2007, IDT; ISO 6520-1:2007, IDT)

3. ДСТУ ISO 5817:2017 Зварювання. Зварні шви при зварюванні плавленням сталей, нікеля, титану та інших сплавів (крім променевого зварювання). Рівні якості в залежності від дефектів (ISO 5817:2014, IDT)

4. Несін В.В. Ефективність виявлення поверхневих пор в зварних швах навчальних зразків та конструкцій під час

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

візуально-оптичного контролю якості. Матеріали XI науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Ефективність інженерних рішень у приладобудуванні» 7 квітня 2015 р. – К.: НТУУ «КПІ» ВПІ ВПК «Політехніка», 2015. с. 22

5. Несін В.В. Нормування поверхневих несучільностей з властивостями абсолютно чорного тіла для забезпечення міцності зварних швів. Зварювання та технічна діагностика для відновлення економіки України: тези допов. наук. конф. під ред. О.Т. Зельніченка. (м. Київ, 17 листопада 2022 р.) – Київ: Міжнародна асоціація «Зварювання», 2022. С. 51-52

Петрикова О.П.

доцент, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу
Факультету музичного мистецтва і хореографії,
*Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Леонтієва С.Л.

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Факультету музичного мистецтва і хореографії,
*Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

СУТНІСТЬ ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ АРТИСТІВ-ВОКАЛІСТІВ

Збереження духовності української держави потребує професійної підготовки нової генерації музикантів, зокрема, артистів-вокалістів ХХІ століття, які спроможні залучити сучасних слухачів до глибокого пізнання та художнього спілкування з музичним мистецтвом не тільки зарубіжного гатунку, але й з мистецтвом, що несе у собі зерно національного характеру.

Музичному виконавству належить особливе місце у становленні й розвитку соціальної культури, у функціонуванні музики в суспільстві як художнього явища, його вивчали філософи античності й середньовіччя, аналізували теоретики музики і музиканти-практики доби класицизму і романтизму, дослідники різних гуманітарних наук ХХ століття.

Сьогодні в Україні питання музичного виконавства розглядають не тільки мистецтвознавці, але і науковці, які

вивчають питання становлення виконавських шкіл, діяльності окремих виконавців та музично-виконавських колективів; запроваджуються в музичну освіту новітні методики та технології (В. Антонюк, В. Белікова, Л. Василенко, С. Грица, М. Давидов, Б. Деменко, А. Іваницький, О. Ільченко, Л. Касьяненко, Ю. Мережко, Н. Овчаренко, В. Рожок, Н. Сегеда та ін.).

Сучасна наука є складною системою знань, яка досліджує різноманітні прояви музично-творчої діяльності людини, окреслює закономірності різних музичних явищ, характеризує процеси функціонування музичного мистецтва. Теорія виконавства охоплює цілу низку складних проблем, вирішення яких вимагає наукових підходів та спільних зусиль фахівців в галузі педагогіки, психології, естетики та музикознавства. Перспективність теорії виконавської майстерності забезпечується її послідовною опорою на методологічні принципи.

Сутність виконавської діяльності в музичній теорії розкривається як динамічна система, складовими якої є творчість композитора, інтерпретатора та співтворчість слухачів. У музично-педагогічній літературі наявні різноманітні наукові підходи до визначення сутності виконавського мистецтва та його окремих характеристик. На думку М. С. Кагана, виконавство є повноцінним видом художньої творчості, поряд з діяльністю композитора, драматурга, але воно має виразні відмінності, які зумовлені сформованістю особистісних якостей музиканта як виконавця, специфічними особливостями сфери художньо-творчої діяльності, суспільною значущістю, цінністю цього виду мистецтва. На думку Є. Г. Гуренка, специфічною ознакою виконавства є наявність у музичного твору художньої інтерпретації. Дослідник розкриває сутність

наукової дефініції «музичне виконавство» як вторинна, відносно самостійна творчість, що полягає в процесі конкретизації продукту первинної художньої діяльності. Науковець обґрунтовує художньо-інтерпретаційну природу виконавства, досліджує своєрідність художньої інтерпретації і спростовує її ототожнення з процесом виконання й кінцевим результатом виконавської діяльності музиканта [5].

За твердженням науковиці О. А. Бодіної, виконавству властиві масштабні три рівні творчого процесу: перший пов'язаний з усвідомленням виконавцем змісту окремих мотивів та інтонацій на основі розкриття їх семантичного значення, другий – з переведенням семантичної конкретизації в художнє узагальнення, третій – із завершенням перших двох рівнів і оформленням певного драматургічного задуму виконавця.

Характеризуючи дві антитези процесуального розвитку музичного виконавства, дослідниця Н. П. Корихалова виводить об'єктивізм та суб'єктивізм на перший план, відмічаючи, що всі проблеми в сфері музичного виконавства стосуються інтерпретації музичного матеріалу художніх творів [5].

В соціологічному аспекті питання музичного виконавства висвітлює Ю. В. Капустін, він розглядає соціальні функції музичного виконавства особливості сучасного концертного життя виконавця, форми спілкування між виконавцем і слухачем.

Виконавська діяльність зумовлена створенням «якісного новоутворення» у процесі переживання змістового наповнення музичного твору індивідуумом. Вона сприяє появі якісних змін у психічних процесах особистості (Л. Виготський). О. М. Леонт'єв зазначав, що діяльності без мотиву не буває: невмотивована діяльність – це діяльність,

яка має суб'єктивно й об'єктивно «прихований» мотив. Усвідомлення суб'єктом певної діяльності веде до мети, до поставлених завдань, які розв'язуються дією. Для досягнення високого рівня самостійної активності виконавця, його творчості, необхідна наявність засобів, які забезпечать йому позицію активно діючого суб'єкта діяльності, сформують необхідні мотиви і потреби, що продемонструє естетичну його спрямованість.

Як результат вивчення та аналізу наукових джерел (В. В. Белікова, Я. І. Мільштейна, Г. М. Ципіна тощо) щодо проблем виконавства у педагогічному процесі, з'ясовано, що формування виконавської майстерності – це складний багатогранний процес, розвиток якого висуває необхідність постановки в центр дослідницької уваги поняття «майстерність», що складає ядро як системоутворюючу основу виконавської діяльності та виступає вихідною передумовою джерела формування майбутнього артиста-вокаліста. Синонімом слова майстерність є вправність. Ознакою майстерності є досконала обізнаність індивідуума про предмет діяльності, виконання будь-яких музичних творів характеризується індивідуальністю, неповторністю, унікальністю, оригінальністю вирішення поставлених творчих завдань [2]. Теоретичні знання, практичні уміння та навички у процесі становлення професійної виконавської майстерності майбутніх артистів-вокалістів доповнюються наполегливістю, волею, працелюбністю. На цьому ґрунті міцніє і розвивається майстерність, яка включає працю – як необхідність, і працю як гру фізичних та інтелектуальних сил особистості.

На думку сучасного науковця Ходоровського В. І., виконавська майстерність – це складний процес, який набувається виконавцем в процесі діяльності, виступає як

властивість до суб'єктивного усвідомлення образу об'єктивної дійсності, що зумовлює творче перетворення установлених стереотипів [6, С. 695].

Отже, виконавська майстерність музичних творів збагачує майбутнього артиста-вокаліста духовно-культурним змістом, розвиває індивідуальну особистість кожного митця. У процесі виконання вокальних творів емоційне забарвлення відіграє важливе значення, воно наповнює художні образи «барвами», надає їм самобутності та яскравості, допомагає краще розкрити зміст музичного твору під час художньої інтерпретації.

Аналіз наукових джерел дозволив з'ясувати, що проблема формування виконавської майстерності артистів-вокалістів є однією з вагомих актуальних питань вокальної педагогіки, адже врахування емоційно-естетичних чинників осягнення музичного мистецтва є необхідною умовою впливу на формування особистості майбутніх виконавців та є суттєвою формою збагачення їх художньо-інтерпретаційних умінь та навичок на заняттях сольного співу у вищій школі мистецького спрямування.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В. Г. Постановка голосу : навчальний посібник для студентів вищих муз. навч. закладів. Київ : Українська ідея, 2000. 68 с.
2. Базиликут Б. Орфоепія в співі : навчальний посібник. Львів, 2001. 135 с.
3. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва : підр. для вищ. муз. навч. закл. Нац. муз. акад. України імені П.І. Чайковського. Київ: НМАУ, 1997. 318 с.
4. Мережко Ю. В. *Формування художніх смаків молодших школярів на прикладах національної вокальної спадщини. Мистецтво та освіта.* Київ. № 1 (79). 2016. С. 13–16.

5. Музично-виконавська майстерність як художньо-педагогічна проблема : веб-сайт. URL : https://allref.com.ua/uk/skachaty/Muzichno-vikonavs-ka_maiysternist-_yak_hudojn-o-pedagogichna_problema (дата звернення 03.01.2023).

6. Ходоровський В. І. Теоретичні основи формування виконавської майстерності майбутнього вчителя музики в процесі фахової підготовки. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття»*, Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 16–17.10. 2014 р., С. 691– 697.

Разводова М.В.

викладач хореографії,

КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж»

м. Балта, Україна

РОЗВИТОК РИТМІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Серед безлічі форм художнього виховання підростаючого покоління хореографія займає особливе місце. Вона, з-поміж інших видів мистецтва, володіє величезними можливостями для повноцінного естетичного вдосконалення особистості, для її гармонійного та фізичного розвитку. Танець, будучи джерелом естетичних вражень дитини, формує її художнє «я». Про виховні можливості хореографічного мистецтва наголошували видатні українські митці К. Василенко, В. Верховинець, П. Вірський та ін.

Важливість та значущість занять хореографією пояснюється тим, що танець за своєю природою є синтетичним видом мистецтва, котрий поєднує в собі духовно-культурний та тілесно-культурний компоненти, гармонія яких впливає на різнобічний розвиток дітей. Теоретики хореографічної педагогіки (Л. Богаткова, В. Верховинець, П. Коваль, А. Шевчук та ін.) вважають, що залучення дитини до танцювального мистецтва є важливим для її духовного розвитку, формування необхідних моральних якостей та розкриття творчого потенціалу. Танцювальна діяльність сприяє й покращенню фізичного розвитку, зміцненню здоров'я, формуванню інтересу до рухової діяльності (Е. Вільчковський, О. Сайкіна, А. Тараканова, Ж. Фірілєєва та ін.).

Синкретичність танцювального мистецтва має на увазі розвиток відчуття ритму, вміння чути і розуміти музику,

погоджувати з нею свої рухи, одночасно розвивати й тренувати м'язову силу корпусу ніг, пластику рук, грацію, виразність та зображальність. Заняття танцем формують не лише правильну поставу, але й прищеплюють основи етикету та грамотної манери поведінки в суспільстві, дають уявлення про акторську майстерність [4, с. 42].

Фундаментальні дослідження проблеми здібностей та їх розвитку в діяльності досліджували відомі психологи Г. Костюк, К. Платонов та ін.

Здібності – це поєднання сприятливих індивідуально-своєрідних особливостей та властивостей психіки, які виявляються у швидкості, результативності та якості виконання відповідної діяльності за мінімальних силових, енергетичних і часових затрат.

Хореографічні здібності – це складне індивідуально-особистісне багаторівневе утворення, в основі якого лежать хореографічні знання, вміння, навички, загальні та спеціальні задатки, а також комплекс базисних компонентів, якими є: музично-рухові можливості (загальна рухова активність як основна умова пластично-емоційної виразності, почуття ритму, художньо-естетична спрямованість); інтелектуально-творчий потенціал (взаємозв'язок конвергентного та дивергентного мислення, як здатність індивіду до аналітико-синтетичної діяльності, що пов'язана з умінням знаходити нові, нестандартні та оригінальні вирішення рухових задач); комплекс мотиваційно-особистісних властивостей (емоційно забарвлений інтерес до хореографічного мистецтва, висока мотивація досягнень тощо), що сприяють актуалізації специфічних потенційних можливостей індивіда.

Ритміка – складова фізичного і музично-ритмічного виховання дітей, яка заснована на чергуванні частин або систематики рухів, визначених за тривалістю виконання та

характером докладених зусиль, й спрямована на формування почуття ритму, тобто система фізичних вправ, яка побудована на зв'язку рухів з музикою. Основу ритміки складають два компоненти: ритм, як біоритмічна основа функціонування організму, і музично-ритмічні рухи, як засіб розвитку психомоторної, емоційної та фізичної сфер організму. Розвиток відчуття ритму є одним із джерел підвищення життєвого тону людини, запорукою її мобільності, орієнтування у просторі.

Ритмічні здібності є однією з універсальних базових здібностей людини. Міжсенсорні зв'язки, які полягають в основі почуття ритму, сприяють розвитку рухової сфери, перцептивних та когнітивних процесів, емоційних реакцій, мовної активності. Саме сприйняття ритму викликає багато кінестетичних почуттів, серед яких координація рухів, покращення просторовочасової організації рухових актів, в тому числі і артикуляційних (мовнорухових).

Розвиток почуття ритму сприяє емоційному розкріпаченню, впевненості в собі, забезпечує самостійність у процесі діяльності, що є дуже важливим для формування фізичного і психічного здоров'я суспільства.

Почуття ритму – це складне особистісне утворення, в основі якого лежать музично-ритмічні знання, вміння. навички, задатки загального і специфічного характеру, а також комплекс показників, які виражаються в інтелектуальній, потребово-мотиваційній, позитивно-емоційній, результативній спрямованості особистості та визначаються специфічними проявами в галузі музики і рухів [3, с. 65].

Музично-ритмічна діяльність дітей на заняттях хореографії має бути насамперед цікавою, навчаючи їх любити та розуміти хореографічне мистецтво і інтегрувати

танцювальну галузь у сферу інтересів, збагачуючи їх новими враженнями. Ритмічно-комунікаційні вправи мають витoki в ритмічній гімнастиці Еміля Жак-Далькроза, в комплексній імпровізаційно-ігровій діяльності Карла Орфа та багатьох послідовників: Д. Гудкіна, Т. Боровика та ін.

Творчість в музично-ритмічній діяльності успішно розвивається, якщо створюється емоційно-насичена атмосфера на заняттях; якщо у дітей є зацікавленість в задумі і способах її реалізації; оцінці якості своєї власної творчої продукції та творчості своїх товаришів; якщо на кожному з етапів творчого процесу змінюється характер взаємодії педагога і дітей; поступово самостійність дитячого задуму зростає, тому педагогічний вплив набуває стимулюючого, непрямого характеру. Діти стають активнішими, більш самостійними ведуть пошуки способів вирішення творчих завдань, а досягнуті ними результати стають більш якісними і оригінальними.

Хореографія – одна з дієвих форм виховання, що має великі можливості розкриття здібностей дітей, їх духовного і фізичного розвитку. Від того як виховується дитина залежить її майбутнє. Заняття впливають на розвиток краси рухів, їх легкості, граційності, підкреслюють красу тіла та його здоров'я, тому є багато комплексів вправ і методів, які допомагають взаємодіяти з дитиною і виховувати творчу особистість [2, с. 55].

Цей вид діяльності допомагає дітям виразити своє відчуття настрою, характеру, діагностує адекватність музичного сприйняття і здатність до творчої пластичної імпровізації, сприяє розвитку музичних навичок, розуміння художнього образу.

Список використаних джерел:

1. Чернишова А. М. Мистецтво як засіб виховання духовності підростаючого покоління. Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки: В 2-х ч. Київ-Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. Вип.73. Частина I. С. 229–233.

2. Татаренко М. Г. Майстер-клас – лабораторія розвитку творчих здібностей молодших школярів. Проблеми дидактики // Рідна школа. 2004. С.52–59

3. Тараканова А. П. Танцюйте з нами. Навчально-методичний посібник для вчителів хореографії(1-4кл.) і керівник хореографічних гуртків(початковий рівень) загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 160с.

4. Коваль П. М. Педагогічні засади розвитку особистісних якостей молодших школярів засобами ритміки і хореографії: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01/ Коваль Петро Миколайович. Ів.- Франківськ, 2008.182 с.

5. Голдріч О. С. Методика викладання хореографії: навчальний посібник. Львів: «Сполом», 2006. 84 с.

Ступак О.Т.

аспірант

Інституту педагогіки,

Національна академія педагогічних наук України

м. Київ, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

В сучасному суспільстві цифрова компетентність визначається як здатність особистості орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію відповідно до власних потреб та оперувати нею в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства. У 20017 році Європейською комісією було деталізовано дескриптор цифрової компетентності «DigComp 2.1: Digital Competence Framework for Citizens», що окреслює п'ять сфер, а саме: інформація та цифрова грамотність, комунікація та співробітництво, створення цифрового контенту, безпечність, вирішення проблем [1]. Крім того, в цьому документі визначено вісім рівнів майстерності, кожен з яких містить знання, уміння та навички. Отже, загалом показник описаних дескрипторів цифрової компетентності «DigComp 2.1: Digital Competence Framework for Citizens» сягає 168 [2]. За такого підходу в країнах ЄС цифрова компетентність набуває значення головного чинника проведення освітніх реформ.

Важливість цифрової компетентності «DigComp 2.1: Digital Competence Framework for Citizens» зумовлена процесами цифровізації економіки і суспільства. Вважається,

що Індекс цифрової економіки і суспільства (DESI) у Європейському Союзі є розвиненими щодо використання цифрових засобів. Також слід зазначити, що європейці до онлайн ресурсів звертаються щонайменше 2 рази на тиждень, а це складає 81% від загальної частки населення. Але за показниками загального звіту майже 43% європейських громадян усе ще не мають навіть базових цифрових навичок [3]. Тому починаючи з 2006 року, цифрова компетентність була визнана у Європейському Союзі однією з ключових компетентностей для навчання впродовж життя, а вже у 2013 році було розроблено першу Європейську рамку цифрової компетентності громадян, відому також як DigComp (Digital Competence), яка у 2016-2017 роках була доопрацьована.

В Україні немає національного стандарту цифрових компетентностей громадян. На цей час відбувається її розроблення, що відбувається шляхом реалізації проекту ЄС «Рамкова структура цифрових компетентностей для українських вчителів та інших громадян» (dComFra).

Загалом, володіння цифровими навичками та вміннями – є умовою ефективного використання всесвітньої мережі Інтернет. Такий підхід дає можливість в режимі онлайн вирішувати питання повсякденного життя, наприклад, пошук роботи, освіти, заснування бізнесу тощо. Таким чином, для України Європейська рамка цифрової компетентності громадян слугує орієнтиром для розвитку стратегічного планування ініціатив із цифрової компетентності на національному рівні в нашій країні. Основні когнітивні поняття цифрової компетентності у баченні європейських експертів, це – розуміння, застосовування, оцінювання та створення. Такий підхід важливий для динамічного поступу українського суспільства, що характеризується стрімким

розвитком креативної індустрії, соціально-художньої комунікації, осучасненням мистецько-освітнього простору, розширенням міжнародної культурної конвергенції [4].

Цифрова компетентність – це впевнене, критичне й відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності (роботи) та участі у житті суспільства. Такий підхід необхідно використовувати в дизайн-освіті, де є потреба у високопрофесійних фахівцях галузі дизайну з творчим мисленням, здатністю генерувати оригінальні задуми, нестандартні ідеї, реалізовувати полікультурні проекти, стійким прагненням до кар’єрного зростання. У зв’язку з цим постає необхідність модернізації професійної художньої освіти, зорієнтованої на підготовку майбутніх дизайнерів із високим рівнем цифрової компетентності та готовності до самореалізації [5].

Практичний концепт формування цифрової компетентності студентів дизайнерських спеціальностей передбачає впровадження в освітній процес педагогічної системи, що дасть змогу підвищити рівень їхньої цифрової компетентності та забезпечить ефективність підготовки [6, 7, 8]. Формування цифрової компетентності студентів дизайнерських спеціальностей сприятиме підтримки творчості, активного громадянства та соціальної інтеграції, співпраці з іншими людьми для досягнення особистих, соціальних цілей.

Майбутній дизайнер повинен мати уміння розроблювати цифровий контент у різних форматах, бути творцем медіаповідомлень, вміти створювати медіаресурси. Формування цифрової компетентності студентів дизайнерських спеціальностей саме й спрямовано на опанування основ комп’ютерної та інформаційної

грамотності, вмінь працювати з даними, комунікації та взаємодії у цифровому суспільстві.

Отже, узагальнюючи, маємо підстави стверджувати про забезпечення європейського виміру сучасних підходів до формування цифрової компетентності студентів дизайнерських спеціальностей.

Список використаних джерел:

1. Vuorikari R., Y.Punie, G.S.Carretero, G.Vanden Brande. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg, Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. doi:10.2791/11517/, 2016, p. 44. (in English).

2. Carretero S., R.Vuorikari, Y. Punie. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use. Luxembourg, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, p.48. (in English).

3. Learning and Skills for the Digital Era. [Online]. Available: <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/learning-and-skills>. Accessed on: May 19, 2018. (in English).

4. Алексеева С. Дидактика в умовах інформатизації освіти. Академічні студії. Серія «Педагогіка». Луцьк: Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2021. № 4. Ч. 1. С.25-30. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730414>

5. Алексеева С. Сучасні підходи до професійної підготовки майбутніх дизайнерів в умовах розвитку креативних індустрій. New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: Collective monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021.pp.1-16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731130>

6. Алексеева С. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх дизайнерів художнього профілю до розвитку професійної кар'єри: дис. докт. пед. наук : спец. 13.00.04; Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Київ, 2020. 674 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729894>

7. Алексеева С. Актуальні проблеми дидактики в умовах інформатизації освіти: індивідуалізація навчання. Наука і техніка сьогодні. (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Техніка», Серія «Фізикоматематичні науки»).2022. N 1(1) 2022. С.18-27. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730415>

8. Алексеева С. Сучасні аспекти індивідуалізації навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах інформатизації. Педагогічні науки: теорія та практика. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1 (40). С.11-16. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730650>

Тарапака Н.В.

завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти,
*Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського
м. Кропивницький, Україна*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЯХ

Суспільно-політичні, соціально-економічні зміни в суспільстві привели до негативної трансформації світогляду молоді, появи таких аморальних явищ як злочинність, нетерпимість, несправедливість, споживацькі прояви свідомості, бездуховність і аморальність. Нестабільність духовноморальної атмосфери в суспільстві обумовила особливу гостроту проблеми формування духовних цінностей і моральних пріоритетів у житті дитини.

Поняття чуйності, милосердя, співчутливості, співпереживання, совісті, потреба творити добро повинні бути ключовим орієнтиром у реалізації одухотвореної життєстверджуючої моделі особистості. Позитивне вирішення поставленого завдання можливе за допомогою такого компоненту освіти як виховання. У виховному процесі особливе місце займає робота по формуванню духовно-моральних цінностей особистості, яку необхідно вести від народження дитини. Тому вихованням особистості слід займатися з раннього віку в сім'ї та дошкільному закладі [3]. Саме дошкільний вік сприяє появі у дитини моральних норм, оскільки діти відкриті до сприйняття моральних чеснот добра, справедливості, проявів уваги, чуйності, любові,

уміння поділитися радістю з друзями. Моральні цінності за допомогою батьків, вихователів дошкільних закладів перетворюються в норми моральної поведінки. Дошкільний вік слугує фундаментом, на базі якого формуються духовні цінності, засвоюються моральні правила, торується шлях до духовно-морального оздоровлення суспільства. Дошкільна освіта започатковує виховання особистості як процес формування соціально важливих рис, що вимагає вибору оптимальних педагогічних технологій.

В Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що дошкільний вік – це базовий етап фізичного та духовного розвитку. Завданням закладу дошкільної освіти є «забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб», тому одним з ключових завдань дошкільної освіти є формування, починаючи з раннього дитинства, загальнолюдських, національних, моральних цінностей, ідеалів, навиків, переконань, почуттів, що сприятиме вихованню духовної культури дитини і тим самим визначатимуться нові орієнтири розвитку суспільства [2].

Тема духовно-морального розвитку й виховання дітей дошкільного віку була в центрі уваги багатьох зарубіжних дослідників, в тому числі Я. Коменського, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, М. Монтессорі та інших. Свої погляди на проблему духовноморального виховання дітей дошкільного віку піднімали вітчизняні вчені, зокрема Г. Ващенко, В. Дурдуківський, В. Зеньковський, Я. Мамонтов, О. Музиченко, І. Огієнко, С. Русова, Я. Чепіга. Важливе значення у вирішенні питання духовно-морального виховання дітей мають філософські погляди Г. Сковороди, Т. Шевченка, К. Ушинського. Сучасні вчені І. Бех, А. Богуш, В. Ворожбіт,

І. Сіданіч, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Т. Тхоржевська, Т. Усатенко, Н. Химич розкривають у своїх працях ідею взаємодії сімейного та суспільного виховання, відродження християнських моральних цінностей, впливу ідей народної педагогіки та етнопедагогіки на формування духовності і моральних норм у свідомості дітей.

Проблема духовно - морального виховання особистості є надзвичайно актуальною як для батьків і педагогів так і для суспільства в цілому, оскільки в процесі засвоєння моральних цінностей діти навчаються добра, милосердя, доброчинності, відповідальності, співчуття, турботливості. Саме на таких цінностях ґрунтується європейська цивілізація [2, с. 4].

Від збереження і відтворення традиційних моральних цінностей, ідеалів добра і любові безпосередньо залежить майбутнє України. Така потреба продиктована наявністю потужного інформаційного поля та поширеністю в засобах масової інформації образів насильства, страху та аморальності. Духовно-моральне виховання є основою соціалізації дошкільників. Тобто, вміння налагоджувати спілкування, брати участь у товаристві однолітків, домовлятися з ними, висловлювати свої бажання та враховувати інтереси інших. Ці найпростіші соціальні якості – є першими кроками на шляху розвитку загальнолюдських моральних якостей. Саме дитячий садок покликаний брати активну участь у процесі національного духовного відродження. В. Сухомлинський писав «...від того, як минуло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце з навколишнього світу – від цього вирішальною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» [4].

Питання людяності, любові до людей і всього навколишнього, що їх оточує, завжди були головними у

виховній роботі з дошкільниками. Життя людини на Землі має починатися з дбайливого ставлення до природи, любові до всього живого, і насамперед, любові до людей. Засвоєння норм моральної поведінки починається з раннього дитинства. Вирішальне значення мають особисті приклади батьків, бабусь і дідусів. Але на маленьку людину також впливає навколишній світ – телевізор, Інтернет, друзі та вихователі в дитячому садку. Як правило, діти дошкільного віку сприймають батьків, педагогів як втілення всього найкращого, на кого вони хочуть бути обов'язково схожими, що полегшує формування в них моральної поведінки. На думку дослідників діти дошкільного віку ще не мають стійких моральних переконань, проте саме на цьому рівні і відбувається їхнє становлення.

Таким чином, питання духовно-морального виховання особистості є надзвичайно актуальним і важливим, оскільки його основою є навчальний заклад та середовище, в якому проживає дитина. Доцільно починати з дошкільного віку, що допоможе закласти повноцінну основу особистості дитини та забезпечити її всебічний розвиток на наступних етапах життя. Використання надбань домашнього виховання має важливе значення для формування духовно-моральних почуттів, норм і правил поведінки, засвоєння духовно-моральних звичок. Цілеспрямована, систематична та взаємопов'язана діяльність батьків і вихователів забезпечить ефективність результатів духовно-морального виховання дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку [програма з духовно-морального виховання дошкільників; навчально-методичний посібник] / В.В.Скрипник, В.Є.Сучок;

за ред. В.М. Жуковського. 2-ге вид., доп. і перероб. Острог: Видавництво національного університету «Острозька академія», 2012. 184 с.

2. Закон України про дошкільну освіту [електронний ресурс] / режим доступу: <https://zakon.help/law/2628-III> режим доступу: <https://mon.gov.ua/%DO%9D%DO%BE%DO%B2%DO%B8%DO%BD%DO%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

3. Кузьмінський, А. І., Омеляненко, В. Л. (2006). Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посібник для вузів. Київ: Знання. ISSN: Print 2075 146X, Online 2616-6623. Витоки педагогічної майстерності. 2021. Випуск 28. С. 15

4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр. Твори: В 5. т. К.: Рад. шк., 1976–1977. Т. 3. С. 5-279.

Точкова С.С.

викладач кафедри академічного та естрадного вокалу,
*Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Гузь А.В.

викладач кафедри академічного та естрадного вокалу,
*Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ МУЗИЧНИХ ШКІЛ У НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИЙ ЛІТЕРАТУРІ

Зміни національних освітніх систем, спрямовані на особистісну орієнтацію, впливають на переорієнтацію свідомості викладачів з всеохоплюючого розвитку школяра на розвиток його творчої індивідуальності. Останнім часом в педагогіці формується нова освітня парадигма, яка спрямована на створення соціально-педагогічних та психолого-педагогічних умов, які будуть сприяти формуванню активної особистості, здатної до вчасного самовизначення та власної реалізації у подальшій професійній діяльності.

Прагнення до самовизначення, самоствердження займає важливе значення в структурі мотиваційних потреб людини та щільно пов'язане із самореалізацією особистості. Ця потреба є однією з необхідних складових самоактивності молоді людини і багато в чому є рушійною силою її поведінки.

Дефініція «самореалізація» включає самопізнання, що проходить декілька етапів становлення: від розвитку елементарних відчуттів, до формування самосприйняття, самоуявлення та самооцінювання. До процесу пізнання залучаються інтереси, емоції, бажання, прагнення та мотиваційно-вольові спонукання. Задоволення потреби у самореалізації особистості залежить від усвідомлення власних вчинків і дій, до глибинних механізмів поведінки та діяльності.

На думку Зайцевої А. В., зростання інтересу до вивчення проблеми самореалізації зумовило появу великої кількості сучасних наукових досліджень. Найголовнішими принципами філософського осмислення проблеми самореалізації є пріоритет цілепокладання, самоствердження, домінування цінностей та інтересів особистості над суспільними, державними та класовими цінностями [1].

Представники філософської антропології напрямку екзистенціалізму (М. Хайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр та ін.) визнають не тільки унікальність та індивідуальність особистості, але й її самоактивність у процесі особистісного самовдосконалення.

А. Маслоу виділяє комплекс характерних особистісних рис притаманних людям-самоактуалізаторам: визнання себе та надання собі права проявляти власне «Я». На думку К. Роджерса та А. Маслоу, істинна самореалізація відбувається за рахунок зростання соціально-значущих якостей індивіда в процесі занять творчістю. Самореалізація як самовдосконалення, саморозвиток неможлива без постійної творчої діяльності – індивідуальної і колективної, так вважають А. Маслоу, К. Роджерс та В. Сухомлинський.

Тобто, креативні операції відбуваються у особистості в процесі музично-евристичної та виконавської діяльності, під

час сприймання музики. Питання самореалізації широко розглядалися філософами, такими як: М. М. Бахтін, О. А. Іваненко, М. С. Каган, М. О. Недашківською, Д. В. Ольшанським, О. І. Шрамко та іншими. У своїх наукових дослідженнях вони розглядали розвиток людини з позицій її внутрішніх сил, характерних для кожної індивідуальності творчих здібностей.

Соціологи та психологи розробили концепцію життєтворчості, розумної організації та культури життя особистості (Л. Бекешкіна, Л. Сохань, В. Тихонович, В. Шинкарук). Науковці підкреслюють, що це водночас і ціль, і засіб, і процес реалізації цілі, і його результат. У працях С. Рубінштейна, Л. Когана, Л. Рувинського самореалізація розглядається як складний процес взаємодії двох сторін основної суперечності – між соціальним змістом особистості та індивідуальною формою освоєння і реалізації цього змісту [1].

М. Недашківська в культурологічному плані провела аналіз самореалізації особистості. Вона запропонувала трактовку індивідуальної самореалізації та визначила дане поняття як культурно-обумовлений процес цілісного життєтворчого процесу. В своїй праці вона запропонувала думку про те, що свідомо постановка мети своєї діяльності, знаходження значимих для індивідуума цілей – найважливіші умови самореалізації особистості.

В соціальному аспекті розгляд питань становлення, розвитку та життєдіяльності особистості цікавив таких науковців як: К. О. Абульханову-Славську, О. М. Леонтьєва, О. А. Донченко, С. С. Бубнова, Т. М. Титаренко та інших.

К. Абульханова-Славська у своїх наукових дослідженнях дослідила проблематику особистісної самореалізації особистості. На її думку, необхідними умовами самовираження особистості є: розвиток самопізнання, через

діалог з власним «Я»; формування адекватного самооцінювання; вироблення уявлення про власний спосіб життя, впевненість у потребі його реалізації; уважне ставлення оточуючих до цінності особистості (і навпаки).

Такі науковці як: В. Андреева, І. Мартинюк, Я. Пономарьова пропонують розглядати самореалізацію особистості, як реалізацію творчого потенціалу власними зусиллями.

У професійній педагогічній та музично-педагогічній освіті, проблематика самореалізації знаходиться у полі зору таких сучасних науковців як Л. Вовк, І. Зязюна, Л. Коваль, Ю. Мережко, О. Олексюк, Г. Падалки, С. Сисоевої, О. Щолокової та інших. У працях цих науковців можна простежити пильну увагу до формування таких важливих складових самореалізації молоді, як пізнавальний інтерес, творчі здібності, ініціативність, активність, самостійність. В наукових дослідженнях цих вчених творча активність визначається як інтегрована особистісно-діяльнісна характеристика людини, завдяки якій відбувається продуктивне спрямування її інтелектуальної та практичної діяльності, яка включає творчі здібності, високий рівень духовності особистості, творчо орієнтовану мотивацію та обізнаність.

Таким чином, важливим моментом у особистісному самовизначенні учнів є стимулювання їх власної активності, яка спиралася б на визначену систему мотивів і ціннісних орієнтацій молоді.

Активність, як наукова категорія постійно привертала і наразі привертає увагу вчених в галузі музичної психології та педагогіки. Якщо звернутись до сучасної літератури, то неважко помітити наявність різних підходів до тлумачення даного поняття. В одних випадках поняття «активність»

ототожнюється з поняттями «діяльність» та «життєдіяльність», в інших – порівнюється з характеристикою якісної сторони діяльності.

В навчально-виховному процесі музичних шкіл, під час музично-теоретичної, виконавської діяльності реалізується послідовне формування особистісних якостей музикантів-початківців. Розвиток пізнавальної самостійності учнів музичних шкіл – це складний комплекс дій суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямований на максимальне використання потенційних можливостей кожного учня в особистісно-орієнтованому навчанні.

Творче самовираження у вокально-виконавській діяльності учнів старших класів відбувається на основі особливого настрою психіки учня, усього його організму, налаштованого на винайдення нового, раніше небувалого. Пробудження в учня прагнення до творчості, його оцінного ставлення до виконуваного, психологічне налаштування на роботу над вокальним твором та на її позитивний результат є важливими складовими процесу співу.

Розробкою методів спонукання учнів різних вікових категорій до творчого самовираження займається багато науковців, і вони мають досить широку палітру. В. Л. Яворський та його учні виокремили декілька етапів, через які проходить процес формування творчості в учнів. Це, наприклад, набуття вражень; вираження творчого початку в зорових, сенсорно-моторних та вербальних проявах; імпровізування кінестетичне, вербальне, музичне; створення оригінальних композицій, власна музична творчість [4, С. 109].

К. С. Станіславський вважає, що підсилити творче самовираження учнів юнацького віку може допомогти певна система: знаходження «зерна» ролі, надзавдання, розвиток

творчої уяви, дія у конкретних обставинах, живе бачення того, про що співає виконавець [4, С. 110].

Оскільки самореалізація – це процес розкриття та реалізації здібностей, знань, вмінь, навичок, емоцій, волі особистості завдяки індивідуальному практичному упредметненню і здійснюється вона не у всякій діяльності, а лише в тій, в основу якої покладені процеси самодетермінації особистості, музична творчість як істина та сутність діяльності майбутнього музиканта є засобом самореалізації його особистості [1].

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити наступний висновок, що поняття творчого самовираження цікавило науковців різних століть, сучасні науковці продовжують вивчати означений феномен у різних предметних галузях. В початкових навчальних мистецьких закладах (дитячих школах, школах мистецтв) реалізація творчого самовираження учнів є необхідною складовою їх успішної виконавської підготовки.

Список використаних джерел:

1. Зайцева А. В. Психолого-педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх вчителів музики в процесі виконавської діяльності. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.psyh.kiev.ua>

2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. Київ: 2006. 432 с.

3. Мережко Ю. В. Стимулювання творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокально-виконавської діяльності. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття*: матер. II Міжнарод. наук.-практ. конф., 14-15 квітня 2016 р., м. Київ. 2016. С. 619–625.

4. Мережко Ю. В. Формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18829/1/U_Merezhko_SUMMARY_KAEV.pdf

5. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософське-антропологічний аналіз). Житомир: ЖІТІД. 1997. 214 с.

6. Леонтієва С. Л. Методика розвитку креативності студентів на заняттях із сольного співу у вищих закладах освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 80. Т. 1. м. Запоріжжя. 2022. С. 228-232.

7. Олексюк О. М. Музична педагогіка. Київ: 2006. 188 с.

8. Психологія і педагогіка життєтворчості: навчально-методичний посібник / Ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков та інші. Київ, 1996. 792 с.

Ходунова В. Л.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки і психології дошкільної освіти,
*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

ГЕНЕЗИСНІ ВИТОКИ ПОНЯТТЯ «ГРА»

«Енциклопедія освіти» характеризує «гру» як вид креативної діяльності людини, у процесі якої в уявній формі відтворюються способи дій з предметами, стосунки між людьми, норми соціального життя та культурні надбання людства, які характеризують історично досягнутий рівень розвитку суспільства [1].

Український педагогічний словник визначає «гру» як різновид активної діяльності дітей, у процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, відносинами та рідною мовою як засобом спілкування між людьми. «Гра» є дитячим моделюванням соціальних відносин. При вмілому і правильному керівництві з боку дорослих формує емоційну, моральну та інтелектуальну сфери дитини, розвиває її уяву, сприяє фізичному вдосконаленню, виховує у дітей волю до дії та здатність до гальмування – якості, необхідні людині в трудовій і суспільній діяльності [2].

«Гра» як феномен приваблює все більшу кількість дослідників різних галузей науки (філософії, естетики, соціології, психології, педагогіки, історії та ін.). Комплексний підхід до проблеми у значній мірі пояснюється складністю інтерпретації самої проблеми «гри», пов'язуючи її із цілями, завданнями та змістом конкретних напрямів наукового пошуку. Поліфункціональність і багатоаспектність «гри»,

варіативність використання її потенціалу може змінюватися «від простого обміну ідеями до взаємної інтеграції цілих концепцій, методології, процедур, епістемології, термінології, даних організації дослідницької та освітньої діяльності» [3]. На єдність знання в науці, зростання змістовності – безперервне проникненням науки в глибинну сутність нашої дійсності, що визначає адекватнішу й досконалішу її модель вказує К. Поппер [4].

Оцінка ігрового феномену з позицій різних рівнів наукового пізнання дає можливість найбільш повно врахувати всі його особливості.

Так, постійний інтерес філософії до «гри» зумовлений всеосяжною проблемою «людина-світ». Формування єдиної картини світу, синтез різноманітних знань потребують належного обґрунтування фундаментальних характеристик людського життя. А гра як символ світу, в очах людини, істотно визначає її буття. Ігровий феномен пов'язує навколишню дійсність людини в єдине ціле. «Він об'єднує в собі свідомість, світогляд, діяльність людини та уможливорює її повноцінне існування, реалізацію здібностей і задоволення потреб» [3].

За висновками І. Беха, Л. Левчук, Л. Паньків, Г. Пономарьової, А.Сторожук, «гра» розглядається як складний і важливий феномен, що знаходить вираження в діяльності людей із відтворення та оновлення соціального буття. Осягнення гри, як відтворення цілісної природи людини, «не прийнятої або спотвореної суспільством» проникло у філософію ще з давніх часів Платона [5].

І. Кант вказує на спорідненість «гри» і мистецтва, їх подвійність реальності, необхідність балансувати між свідомістю, штучності конфлікту і сьогочасною вірою в реальність. Світ мистецтва (а також естетичний світ загалом),

за словами І. Канта, є таким різновидом обману, який «пестить слух», а також «збуджує душу та оживляє її». Для позначення феномену естетичного, І. Кант пропонує поняття ілюзії як «граючої видимості». Г. Спенсер убачає походження гри з внутрішньої потреби в діяльності як форми вправлення, зміцнення і розвитку спадкових форм поведінки. К. Грос, розглядає «гру» переважно із біологічних позицій, як вправлення природних нахилів. За Ф. Шиллером, для людини як особистості, прекрасне може існувати тільки у формі «гри», адже саме «завдяки грі для людини поєднуються реальність і форма, необхідність і випадковість, пасивність і свобода, а сутність людини досягає свого логічного завершення» [6]. Думка Х.-Г. Гадамера дає можливість розглянути «гру» як «спосіб буття твору мистецтва», його грою, що надає можливість глядачу поринути в світ мистецького твору, де він ототожнюється із самим собою, навіть якщо в певний момент він відсутній [7].

Згідно ігрової концепції культури, суспільство виражає своє розуміння життя й світу за допомогою гри.

На культурологічні аспекти «гри» вказують дослідження Г. Гессе («гра» як невід’ємна складова частини функціонування культури, акумулювання і трансляції набутих людського духу); Х. Ортеги-і-Гассет («гра» як соціокультурний пріоритет ХХ ст.); Роберте, Саттон-Сміта (схожість «гри» із соціальною поведінкою, і фольклором); О. Фінка («гра» як «будинок фантазії», «гра» як найважливіший спосіб реалізації діяльності людини); Ж. Бодріяра («гра» як стадії розвитку знаку); Р. Кайуа («гра» як явища культури з метою оновлення власної культури).

Водночас, О. Фінк, наголошував, що дати універсальне визначення «гри» неможливо, оскільки «гра» є екзистенційним феноменом, який відштовхує від себе

поняття. Дослідник визнав, що гра є одним із способів розуміння, за допомогою яких людина розуміє себе й прагне через такі смислові горизонти пояснити буття всіх речей. О. Фінк поставив гру в один ряд з такими феноменами, як смерть, праця, любов [8].

Досліджуючи «гру», Г. Гессе прийшов до висновку, що у процесі гри людина вчиться зосереджуватися, самостійно думати, мислити, швидко приймати рішення; якщо вона відірвана, від життя, то може перетворитися на жорстокий аморальний засіб, здатний формувати бездумну активність [9].

На переконання Й. Хейзінга, «гра» набагато старша за культуру, оскільки поняття «культури» передбачає людське суспільство, а тварини «не чекали появи людини, щоб навчити їх грати». Культура, на думку дослідника, виникла у формі гри, вона «грається» із самого початку. До найбільш характерних ознак «гри» Й. Хейзінга відносить: вільний характер існування поза повсякденним життям у свідомо обмеженому просторі й часі та упорядковане існування за визначеними правилами, естетичність, устремління до досконалості [10].

У психологічній літературі «гра» трактується як суб'єкт-суб'єктна концепція дослідження соціалізації особистості (О. Бондарчук, О. Братко, Г.Костюк, О. Лавренко, С. Максименко, В. Москаленко, В. Панок, Т.Піроженко, В. Татенко, А. Хараш, Т. Шибутані та ін.); як відтворення і засвоєння суспільного досвіду (М. Ярошевський); як форма вільної фантазії (Д. Узнадзе); як навчання (А. Вербицький, І. Жежко, Д. Кавтарадзе та ін.); як методи і форми психологічного дослідження (С. Неверкович); як засіб комунікації, мислення, діяльності (В. Дудченко); як розвиток творчості дітей (J. Bruner, S. Ridzwan, S. Robson, V. Rowe).

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 139-140.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 139.
3. Наумчук В. Гра як міждисциплінарний феномен науки (філософський аспект). *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. Волинь, 2020. № 1. С. 36–45.
4. Popper K. R. *Logik der Forschung*. Wien, 1935.
5. Філософський енциклопедичний словник /В. І. Шинкарук та ін. НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. С. 379.
6. Білик Я. М. Філософія гри в Іммануїла Канта і Фрідріха Шіллера. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. Житомир, 2020. №2. С. 157-165.
7. Gadamer H.- G. *Gesammelte Werke*. Bd. 1. *Hermeneutik I. Wahrheit und Methode*. Tübingen, 1990. 494 s.
8. *Festschrift für Eugen Fink zum 60 Geburtstag*. Den Haag, 1965.
9. Гессе Герман. *Гра в бісер*. Харків: Фоліо, 2017. 768 с.
10. Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: «Основи», 1994. 250 с.

Хома В.П.

д.фіс, доцент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

ДІАХРОННИЙ ОГЛЯД ЗНАЧЕНЬ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ *ARTIFICIAL INTELLIGENCE*

У лексичних значеннях висвітлюються фундаментальні особливості соціально-економічного, суспільного, культурного тощо розвитку конкретного суспільства у визначену епоху та відтворюються певні закономірності розвитку та використання того чи іншого слова чи словосполучення. Основним джерелом отримання таких даних є корпус лексикографічних джерел, зокрема енциклопедичних та тлумачних словників. Оскільки аналіз лексичних визначень у рамках однієї мови уможливує виявлення рівня розпредметнення дослідниками й аналітиками того чи іншого поняття, вивчення словникових й енциклопедичних дефініцій дає можливість простежити функціонування даного слова чи словосполучення у діахронному аспекті.

На початку 21 століття словосполучення *artificial intelligence (AI)* отримало новий виток розвитку у результаті кратної інтенсифікації намагань людини створювати й удосконалювати різноманітні програмовані механічні пристрої, призначені для виконання конкретних рутинних і креативних завдань як для самої людини, так і замість неї. Відтак, у процесі якісної видозміни певних процесів і

характеристик таких пристроїв виникає гостра необхідність в урахуванні новітніх тенденцій розвитку такого словосполучення у конкретному дискурсі, зокрема англомовному.

З метою виявлення первісних і новітніх особливостей функціонування словосполучення *artificial intelligence*, звернемося до етимологічного та дефініційного аналізу даного словосполучення у рамках англомовних лексикографічних джерел.

Варто наголосити на тому, що саме словосполучення *artificial intelligence* складається з двох лексем *artificial* та *intelligence*, кожна з яких характеризується власним етимологічним походженням, та у своєму взаємозв'язку утворюють конкретне значення словосполучення *artificial intelligence*. Так, перша ремінісценція про дане словосполучення датується 1956 роком у значенні – “*a branch of computer science dealing with the simulation of intelligent behavior in computers*” / *галузь комп'ютерної науки, що досліджує моделювання розумної поведінки комп'ютерів* [1].

Позаяк дефініційний аналіз базується на розгляді семантики конкретного слова, доцільним є аналіз етимології кожної з лексем та висвітлення їх значень у діахронії. Так, нами встановлено, що лексема *artificial* сформувалася наприкінці 14 ст. у значенні ‘*неприродний або мимовільний*’, що походить від старофранцузького *artificial* і латинських *artificialis* (‘*що належить до мистецтва*’), *artificium* (‘*(ви)твір мистецтва; майстерність, уміння; теорія, система*’) та *artifex* (‘*ремісник, художник, майстер мистецтва*’ (у галузі музики, акторської майстерності, скульптури, тощо); разом з тим, останнє можна розщепити на основу *ars* (‘*мистецтво*’) і суфікс *-fex* (‘*творець*’), яке є твірним від *facere* (‘*робити, створювати*’) та бере початок

від PIE (праіндоєвропейського) кореня *dhe – “to set, put” (‘засновувати, встановлювати’) [1].

З кінця 14 ст. спостерігаємо використання лексеми *artificial* у поєднанні *artificial day* (‘світловий день’) на противагу словосполученню *natural day* (‘календарний день’), який охоплює 24 години. Значення лексеми *artificial* як ‘створений людиною, придуманий у результаті людської майстерності й праці’ увійшло в ужиток на початку 15 ст. А з 16 ст. дана лексема набула розуміння будь-чого, створеного для наслідування або заміни чогось природного – *artificial light* (‘штучне освітлення’), *artificial teeth* (‘штучні зуби’) тощо. З 1960-х років *artificial* набуває значення ‘вигаданий, удаваний, несправжній’, у той час як з 1590-х років – ‘наповнений неприродністю, нещирістю’ [1].

Якщо прослідкувати походження лексеми *intelligence*, бачимо, що її значення сформувалося наприкінці 14 ст. як ‘найвищі розумові здібності, здатність до досягнення загальних істин’, що походить від старофранцузького *intelligence* і латинських *intelligentia/intellegentia* (‘розуміння, знання, здатність до розпізнання, як мистецтво, навичка чи відчуття’) та *intelligentem* (‘що розрізняє, розбирається у чомусь’) від дієприкметника теперішнього часу *intelligere* (‘розуміти, усвідомлювати, пізнавати’); разом з тим, останнє можна розщепити на дещо змінені форми *inter* (‘(no)між’) та *legere* (‘обирати, вибирати, зчитувати’), яке бере початок від праіндоєвропейського кореня *leg – “to collect, gather” (‘збирати(ся), підбирати’) та його похідних у значенні “to speak” – ‘висловлюватися (підбирати слова)’ [1].

З кінця 14 ст. прослідковуємо таке значення лексеми *intelligence*, як ‘(жива) істота, наділена розумінням чи інтелектом’, у той час як з початку 15 ст. дана лексема набуває значення ‘кращого розуміння, кмітливості,

інтелектуальності». Разом з тим, у середині 15 ст. лексема *intelligence* набула значення 'інформації, наданої чи отриманої у вигляді новин', отримавши у 1580-х роках більш вузький сенс 'таємна інформація, отримана від шпигунів' [1]. У 1921 р. вперше зафіксовано використання показника *IQ* (*Intelligence quotient*) з метою кількісного вимірювання рівня інтелекту певної людини відносно рівня інтелекту середньостатистичної людини такого ж віку [2].

Для проведення *дефініційного аналізу* словосполучення *artificial intelligence* необхідно розкрити його семантичну структуру, що найкраще зробити за допомогою лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), тобто окремих значень слова, які «мають семантичну спільність (спільні елементарні смисли – семи)» [3, С. 195], адже, окрім логічного і семантичного значення змістового компонента, ЛСВ передбачає його власне мовну самостійність [4].

Відомо, що лексикографічні джерела містять семантичне наповнення конкретної лексеми однотипними й різнотипними значеннями (дефініціями), оскільки низка ЛСВ, які зберігають зв'язок між значеннями, реалізує її семантичний потенціал [5]. Саме тому, на матеріалі основних тлумачних словників англійської мови з використанням частотного критерію спільності значень, маємо змогу умовно згрупувати з подальшим ранжуванням виявлені ЛСВ даного словосполучення (у дужках – частотність уживання значень за словниками), а саме:

ЛСВ 1: *the ability or capacity of a computer, robot or other programmed mechanical device to perform operations and tasks in the manner or on the same level as a human being (understanding language, recognizing pictures, learning from experience, etc.) (6);*

ЛСВ 2: *the branch of computer science involved with designing and developing of programmed mechanical devices that can solve problems creatively (5);*

ЛСВ 3: *the branch of computer science dealing with the reproduction, simulation, mimicking, or copying of intelligent human behavior (4);*

ЛСВ 4: *a computer system, technology, or software package that allows something to be done in the way a human does (4);*

ЛСВ 5: *an intelligence exhibited by an artificial (non-natural, man-made) entity (1).*

Отже, як бачимо з проведеного аналізу, найбільш поширеними словниковими значеннями словосполучення *artificial intelligence* є: *здатність комп'ютера, робота чи програмованого механічного пристрою виконувати дії та завдання у такий же спосіб і на такому ж рівні, як і людина; і галузь комп'ютерної науки, яка має справу зі створенням програмованих механічних пристроїв, які можуть креативно підходити до розв'язання різноманітних завдань*. Принагідно зауважимо, що превалювання саме таких значень даного словосполучення найбільш яскраво демонструє специфіку його розуміння суспільством, що, зокрема, і проявляється в англomовних лексикографічних джерелах.

Список використаних джерел:

1. Online Etymology Dictionary (OED). Retrieved from: <https://www.etymonline.com>.
2. Intelligence quotient. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Intelligence_quotient.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.

4. Paulin, C., and Béjoint, H. Polysemy: contributions to the grammatical, lexicogenic and lexicographic study of the phenomenon. *Lexis* [Online] 1/2008. Access mode: <http://journals.openedition.org/lexis/746>.

5. Feist, J. *Significance in Language: A Theory of Semantics*. New York, London: Routledge, 2022. 330 p.

Шаравара В.В.

аспірант кафедри інноваційних технологій
з педагогіки, психології та соціальної роботи,
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна

КІНОКЛУБ ЯК ФОРМА ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІТ

Одним з важливих компонентів професійної компетентності фахівців у галузі інформаційних технологій є тактично-стратегічна компетентність, яка передбачає сформованість у фахівців умінь приймати самостійні рішення тактичного та стратегічного характеру. Від цих рішень залежить ефективність професійної діяльності, а також конкурентоспроможність на ринку праці. Такий вид компетентності, як і проблема наукового дослідження є новою для педагогічної науки та недостатньо обговореною в теоретичному та практичному аспектах.

Однією із форм компетентнісного розвитку студентів є кіноклуб. Ураховуючи, переважно, дистанційний формат навчання, більшість заходів відбувалися онлайн. Він відбувався, як правило, 1 раз на місяць.

Наведемо основні завдання роботи:

1. Залучення студентів до сприйняття позитивного педагогічного потенціалу кінофільмів, розвиток культури спілкування при обговоренні проблем тактично-стратегічного характеру.

2. Формування тактично-стратегічної компетентності студентів у процесі перегляду та обговорення мультиплікаційних, художніх і документальних фільмів.

3. Використання університетського освітнього середовища для здійснення позитивного діалогу.

4. Популяризація цінностей тактично-стратегічної діяльності, яка важлива для сучасного фахівця ІТ.

Осягнення серйозних і складних кіномистецьких творів є глибокою душевною працею, активною розумовою діяльністю, що пов'язана з емоційними переживаннями. Кінофільм як засіб відображення та осмислення дійсності, оперуючи різними художніми засобами (метафорами, алегоріями, асоціаціями та ін.), звертаючись до творчої уяви глядачів, збагачує їх враженнями й дає матеріал для роздумів. На кінопереглядах студенти, поєднуючи естетичне та інтелектуальне задоволення, включені у вирішення особистісних проблем і завдань завдяки аналізу власного емоційного сприйняття образів фільму [1, с. 10 – 11].

Наведемо організаційні аспекти діяльності кіноклубу. Спеціальна група студентів проводить попередню роботу: анонсування заходу, створення ресурсу для обговорення тощо. Засідання кіноклубу відбувається в кілька етапів: вступне слово модератора (викладача) для створення спеціальної атмосфери, налаштування на проблематику фільму; перегляд фільму в режимі реального часу; колективне обговорення фільму (обмін враженнями та думками, розкриття та обговорення проблем, на які наштовхує модератор заходу), підбиття підсумків заходу.

Особливе значення має атмосфера кіноклубних переглядів: єдине дихання залу, адекватність емоційних реакцій і, нарешті, спілкування з приводу побаченого, пережитого. Спільне переживання володіє підсиленням кумулятивним ефектом. Людині, переповненій враженнями, приємно ділитися з однодумцями, тим самим емоційно-пізнавальне тло кіноклубного об'єднання виступає важливим

стимулом для особистісного зростання його учасників [1, с. 13]. Схожі ідеї знаходимо також у роботі [2].

Наведемо основні принципи реалізації діяльності кіноклубу:

1. Свобода висловлення власної думки відповідно до проблем обговорення (тактично-стратегічна діяльність, професійна діяльність в галузі інформаційних технологій).

2. Толерантність до опонентів.

3. Активність при обговоренні та підбитті підсумків.

Виділимо зміст роботи кіноклубу: кінофільми, мультфільми, соціальні ролики тощо, спрямовані на окреслення значущості тактично-стратегічної діяльності в роботі фахівця ІТ. Формами роботи онлайн-клубу можуть стати чати, коментарі, публікації окремих учасників групи. Цікавою роботою може стати групове створення есе за результатами перегляду кінофільму.

Актуальність запропонованої форми роботи полягає в тому, що створення кіноклубу дозволяє вибудувати цілісну систему організації освітнього середовища, в якій гармонійно поєднується педагогічно значущий зміст, ефективність мультимедійної форми, можливості організувати діалог та творчу самореалізацію в процесі рефлексії.

Список використаних джерел:

1. Литвиненко С.А. Кіноклуб як форма професійної підготовки майбутніх психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 2. С. 10-15.

2. Силко Є. М. Організація проекту «кіноклуб» як естетико-педагогічна позааудиторна робота зі студентами педагогічних вишів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 2. С. 30-34.

Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Теплице (Чехія), дистанційно)

СЕКЦІЯ 6. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Kalnytskyi P.

Post-Graduate

*of Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
Kharkiv, Ukraine*

Dementiuk H.

*Lecturer of the Department of Combat Use of
Air Defense Weapons of the Ground Forces, Faculty of
Air Defense of the Ground Forces of
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
Kharkiv, Ukraine*

Babych O.

*Leading researcher of the research laboratory of the
faculty of postgraduate education
of Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
Kharkiv, Ukraine*

Bazilo S.

Senior research fellow

*of Ivan Chernyakhovskiy National University
of Defense of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Iasechko M.

*Head of the Department of Combat Use of Air
Defense Weapons of the Ground Forces,
Faculty of Air Defense of the Ground Forces
of Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
Kharkiv, Ukraine*

ANALYSIS OF ELECTROMAGNETIC IMPULSE WEAPONS: ASPECT OF PROTECTION OF RADIO ELECTRONIC EQUIPMENT PROTECTION OF AIR DEFENSE WEAPON OF THE GROUND FORCES

In the 1990s of the last century, the development of the latest promising modern electromagnetic weapons (EMW) began, which, above all, is famous for its effectiveness in countering radio-electronic weapons and military equipment (WME). This type of weapon can safely be classified as an electromagnetic pulse (EMP) weapon, which with the help of ultra-short-term EMP leads to the failure of the input circuits of radio electronic devices (RED) and circuits of electronic weapons. Weapons and military equipment (WME) and also affects vulnerable parts of the radio electronic devices. The cost of such EMP weapons ranges from 5 to 50 thousand US dollars. Regarding the elimination of the consequences of the impact of such EMP on the radio-electronic means of the WME, it is 5-10 times higher due to the search, detection of malfunction, repair and additional control of the RED, if these effects did not cause an explosion, fire with accompanying casualties of life force. From all this it follows that this weapon is relevant, the latest and capable of having a destructive effect on the radio-electronic equipment of the WME. Samples of this weapon are in service with the USA and Russia.

Electromagnetic pulse weapons (EMP weapons) are weapons in which a magnetic field is used to provide the initial velocity of the projectile or the energy of electromagnetic radiation is applied directly to hit the target. The principle of operation of electromagnetic weapons is the conversion of electrical energy into projectile kinetic energy.

The main strategic and operational tasks that can be solved with the help of EMP weapons are the following:

- strategic prohibition of aggression;
- disorganization of enemy troop and weapon control systems;
- reducing the effectiveness of its offensive air, land and sea operations.

EMP weapons include systems of high-energy microwave systems, such as:

- the PHASER system, which is mounted in a transport container, is the brainchild of the Raytheon company. It takes just one microsecond to disable the UAV's electronics, after which it will fall to the ground. Due to the fact that the beam has a conical shape, PHASER can hit several targets with one pulse [11];

- the THOR system was developed by specialists of the US research laboratory. This is an electromagnetic weapon designed to counter groups of UAVs, also delivered in a transport container [11].

The development of EMP weapons with a high-frequency electromagnetic field generator of high power "Alabuga" was actively underway in the USSR before its collapse, and it seems that it was also after the collapse of the current Russian Federation in the 2010s. The electromagnetic pulse of this weapon has a power of up to 1000 MW and is capable of disabling radio-electronic equipment from several kilometers away. The enemy is left without radio electronics, control and weapons, and this weapon also has ammunition that detonates at a height of 200-300 meters and operates at a distance of 3.5 kilometers. There are also experimental samples of 100-mm and 130-mm projectiles, 125-mm and 105-mm rocket-propelled grenades, 122-mm warheads of unguided rockets and even a 40-mm rocket-propelled grenade "Atropus" designed for electromagnetic suppression of the tank's active protection system. Russia also demonstrated a sample of the combat EMP generator "Ranets-E". This complex was created as a means of defense of mobile RED from

high-precision weapons (HPW). The power of its radiation in a pulse with a duration of 10÷20 ns in the centimeter wave range exceeds 500 MW. Such parameters make it possible to stun the guidance systems and electronic equipment of high-precision ammunition and guided missiles at a distance of up to 10 km in the 60° sector. Another type of electromagnetic weapon that the Russian Federation is developing is an electromagnetic cannon. Engineers designed and built a storage device. The power of this drive is enough to accelerate bodies weighing 100 grams to a speed of 3 kilometers per second.

The Russians also use plasma railgun, which are considered the most promising. In such an installation, the object accelerates and moves between parallel electrodes - rails along which the current moves. At the same time, the current moves through the plasma, which pushes the projectile [12, 13].

The Aselsancompany (Ankara, Turkey) has developed a model of a tower-type railgun called "Tufan". The energy of the shot of the experimental model of the electromagnetic gun is 14 MJ, which ensures a flight speed of ammunition of about 7.2 thousand km/h weighing about 7 kg. The range is about 32 nautical miles (57.6 km). "Tufan" is being developed in stationary, mobile and ship-based versions.

Such and such advanced countries, such as the USA and China, which have some success in the development of this type of electromagnetic weapon, are engaged in the development of such relsotrons. With the help of such relsotrons, a high-precision impression of a wide range of targets at all strategic and operational depth is possible. The advantage of such guns is the low cost of the projectile compared to other weapons, and it also has a high speed, which makes it impossible to protect the enemy from them. The probability of interception is low, and in modern conditions it is equal to 0. Equipping ships with such weapons

means that ships can carry less dangerous cargo, thanks to which the use of weapons and ammunition becomes safer. Systems installed on ships will be able to fire at objects and hit targets at a distance of 200-400 kilometers [12].

The generation of high-power pulses can be created by using generator tubes, such as vircators, spiral explosive frequency generators, semiconductor generators of nanosecond impulse interference, magnetrons, and others.

Vircators are capable of generating powerful pulses of energy, structurally simple, small in size, durable and able to operate in a relatively wide band of ultra-high frequencies (HF). The power levels of the rectifiers are in the range of 500 kW...3 GW in pulse in the range of centimeter to decimeter waves. The duration of the vircator pulse is several microseconds. Due to the resonant principle of operation, the radiation of the vircator is narrow-band (1-2% of the central value of the wavelength) and directional (units of degrees). An attack using vectors cannot be detected without special devices [8].

The following principle of operation of EMP radiation is used with the help of spiral explosive frequency generators(SEFG). The principle of operation of the SEFGis based on the direct conversion of the chemical energy of the explosive substance (BP) into electromagnetic radiation. The explosion expands the tube, forming a converging cone, which connects the charged capacitor and then, moving along the turns of the spiral, successively shortens them. The explosive magnetic generator emits not one pulse, but a bundle - a wave train (wave packet) with a duration of $\sim 10 \mu\text{s}$ with a continuously changing frequency. The radiation power for the first $3\mu\text{s}$ is $\sim 240 \text{ MW}$, for the remaining $7 \mu\text{s}$ - 6 GW [6].

The principle of operation of the generators is based on the SOS (Semiconductor Opening Switch) effect - nanosecond

switching of ultra-dense currents in special semiconductor diodes.

SOS generators are designed to create short (nanosecond range), high-voltage (tens and hundreds of kV) pulses with steep fronts ($\sim 10^{11} \dots 10^{13}$ V/s). The advantages of such generators are ultra-broadband, small size, circular directional pattern and long radiation duration.

Their main advantages over alternative generators with similar characteristics are that they have an order of magnitude longer service life and high stability of output pulse parameters [5, 7].

Existing means of electromagnetic pulse generation are analyzed. The advantages of these generators are that they are small in size, can work with a load with a wide range of inductance and resistance, have a large operating resource and coefficient of performance.

A large number of works have been devoted to the development of methods and means of protection of electronic equipment against the influence of powerful electromagnetic radiation, but the existing methods and means are not able to ensure the necessary effectiveness of protection of radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces.

Ensuring the protection of radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces from the destructive impact of pulsed powerful electromagnetic radiation of ultra-short duration (USD) based on the use of plasma technologies is urgent. It is quite clear that protection of the object at the stage of its operation is possible only on the basis of the application of construction methods.

As the main design method, the shielding method is considered, the physical point of view of which is as follows: electromagnetic radiation are partially reflected from the outer surface of the screen, partially absorbed by the screen material, and the rest of the radiation passes through the screen [4].

One of the most common methods of protecting radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces are devices that include resonant arresters. They are designed to protect the input devices of the receiving systems of the target detection station (TDS), the target tracking station (TTS), the missile sighting stations (MSS) from the pulses of the corresponding transmitters, which are leaked.

Thus, in the SA-8 Gecko anti-aircraft missile system, two types of resonant detonators RR-173 and RR-185 are used to protect receiving systems. The RR-173 resonant arrester protects the input devices of the TDS receiving system. It is used to protect the receiving system from powerful probing pulses of the transmitter and signals reflected from inhomogeneities of the high frequency energy path in the transmission mode [9].

The reliability of the protection of the input devices of MSS and TTS by RR-185 arresters against the leaking pulses of the command transmission station transmitter is ensured by the fact that the RR-185 arresters as bandpass filters in the command transmission station wave range have an additional energy attenuation of the order of 20-30 dB. At the same time, the high frequency energy is reflected from the ignited dischargers, enters the ferrite circulators through the adder, and is absorbed by the load. The characteristics of the impulse breakdown of gas dischargers was considered to be 10 kV/ns, and for idealized lines of electrical networks it is 3 to 10 times more. Disadvantages of protective dischargers are a long operation time and insufficient resistance to the energy effect of EMP [10].

The most expedient for the protection of radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces is the use of shielding means in existing samples. The implementation of the specified physical mechanisms is possible in waveguide tracts in

the form of an artificially created highly conductive channel under the influence of powerful electromagnetic radiation and corresponding atmospheric pressure. As a result of the creation of a highly conductive channel, there will be a shorting or reflection and removal of a pulsed powerful electromagnetic radiation.

The novelty of the method consists in the comprehensive consideration of the characteristics of modern and promising electromagnetic weapons, the features of the operation and application of electromagnetic weapons, the state of radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces, features of construction and trends in the use of the elemental base of the radio electronic means.

To protect of radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces, it is expedient to use, first of all, such physical mechanisms as absorption and closing of electromagnetic radiation with its subsequent removal. This will ensure a reduction in the impact of reflected electromagnetic radiation on other radio electronic means located at a suitable distance [3].

The use of shielding means in the existing samples of radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces is the most expedient for the protection of the air defense system. The implementation of the specified physical mechanisms is possible in waveguide tracts - in the form of an artificially created highly conductive channel under the influence of powerful EMP, taking into account the atmospheric pressure, which is forcibly created in the waveguide system of the weapon sample [1, 2].

The results of the existing methods and the conducted analysis indicate the prospects of nature-like technologies that will ensure the tightness of protective screens in relation to electromagnetic pulse of ultra-short duration (EMP USD) and the impossibility of the penetration of this radiation through

waveguide paths, as well as electromagnetic compatibility with other radio electronic means.

The significant development of electromagnetic pulse weapons puts under attack all existing radio-electronic equipment of anti-aircraft weapons, which are equipped with military equipment and weapons of air defense of the Ground Forces.

The outdated radio element base and the existing means of protection are not able to counteract powerful EMP, and also contribute to the damage of a powerful destructive influence. Ensuring effective and correct functioning requires the use of modified methods of implementing plasma technologies for the protection of radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces, unlike the known ones, which take into account the artificial change in atmospheric pressure in the waveguide tracts of air defense weapon of the Ground Forces and will allow:

- reduce the effect of electromagnetic radiation on the radio-electronic equipment of air defense weapon of the Ground Forces;
- to ensure effective use of own electromagnetic weapons without destructive influence on their radio-electronic means;
- to achieve a reduction in the influence of electromagnetic pulse of ultra-short duration (EMP USD) without significant structural changes of protection objects and distortions of the useful signal.

References:

1. Iasechko M. M., Sotnikov O. M. Advanced technologies of radio electronic equipment (means) protection from powerful electromagnetic radiations with ultra short duration of pulses exposure. *Engineering sciences: development prospects in countries of Europe at the beginning of the third millennium*. 2018. Vol. 2. P. 356-384.

2. Iasechko M. M., Sotnikov O. M. Protecting of radio electronic facilities is from influence of powerful electromagnetic radiation. General and complex problems of technical sciences: experience of EU countries and implementation in the practice of Ukraine : collective monograph. Riga :Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2019. P. 283-299.

3. On the approval of the State program for the development of weapons and military equipment of the Armed Forces of Ukraine for the period until 2015: Decree of the President of Ukraine dated November 2, 2004 № 1338-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/tt4003y2004/page8> (date of application 20.01.2023).

4. Kalnytskyi P.P., Iasechko M. M., Analysis of existing methods of protection of radio-electronic equipment of anti-aircraft weapons against powerful electromagnetic radiation of electromagnetic weapons and substantiation of requirements for protection means. *Actual problems of combat use and operation and repair of samples of weapons and military equipment*: coll. theses add. All-Ukrainian science and technology Internet Conf. Vinnytsia, November 17-18. 2022. Vinnytsia: VNTU, 2016. P. 201-205.

5. Slyusar V. Generators of super-powerful electromagnetic impulses in information wars. *Electronics*: NTB. 2003. № 5. P. 60-67.

6. Demidov V. A., Zharikov E. I., Kazakov S. A., Chernyshev V. K. Highly inductive spiral EMGs with high energy gain. Novosibirsk: PMTF, 1981. P. 106-111.

7. Spiral explosive magnetic generators. *Ozlib.com* :website. URL: https://ozlib.com/856478/tehnika/vzryvomagnitnye_generatory (date of application: 20.01.2023).

8. Electromagnetic pulse weapon. *Naukatehnika.com* : website. URL: <https://naukatehnika.com/elektromagnitnoe-impulsnoe-oruzhie-1.html> (date of application: 20.01.2023).

9. *Zapadpribor Discharger RR-173* website. URL: <https://zapadpribor.com/rr-173/> (date of application: 20.01.2023).

10. *Zapadpribor Discharger RR-185* website. URL: <https://zapadpribor.com/rr-185/> (date of application: 20.01.2023).

11. The US will deploy anti-drone laser systems. *News* : website. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/ssha-rozgornut-antydronovi-lazerni-systemy/> (date of application: 20.01.2023).

12. Development of promising weapons. *Mil.gov* : website. URL: <https://navy.mil.gov.ua/rozvytok-perspektyvnoho-ozbroiennia-elektromahnitna-zbroia-vmf-providnykh-krain-svitu/> (date of application: 20.01.2023).

13. Electromagnetic weapons. *Ukrinform* : website. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3005628-elektromagnitna-zbroia2-thor-proti-alabugi.html> (date of application: 20.01.2023).

Гурін Д.В.

старший викладач кафедри,
Харківський національний університет радіоелектроніки
м. Харків, Україна

Макаренко Г.С.

аспірант кафедри
Комп'ютерно-інтегрованих технологій,
автоматизації та мехатроніки
Харківський національний університет радіоелектроніки
м. Харків, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ОТРИМАННЯ СТРУКТУР $SiO_2 - Si_xO_yN_z - Si_3N_4$

Актуальність: Технології, пов'язані з нанесенням тонкоплівкових покриттів, є одними з найбільш актуальних напрямків отримання нових матеріалів, в тому числі наноструктурованих. Тонкоплівкові покриття отримали широке застосування в таких напрямках радіоелектроніки як: напівпровідникова, МОЕМС і водневі технології в енергетиці.

Для підприємств малого і середнього бізнесу, що займаються виробництвом елементної бази, актуальним є максимально можливе підвищення виходу придатних виробів, що визначає цінову політику на ринку. У зв'язку з цим, актуальним стає розробка технологій і систем управління, що дозволяють отримувати продукцію з наперед заданими властивостями[1].

Оптимізація технологічного процесу осадження діелектричних плівок складається з трьох етапів: вибір критерію оптимальності параметра, покладеного в основу оцінки технологічного процесу; дослідження технологічного

процесу та знаходження математичного опису, що визначає залежність критерію оптимальності від технологічних факторів; аналіз отриманих залежностей та визначення оптимальних умов ведення технологічного процесу.

Технологічний процес отримання двох і тришарових структур на основі діелектричних плівок, синтезованих з використанням магнетронної розпилювальної системи, характеризується рядом керуючих (задають технологічний режим) та збуджуючих (діючих незалежно від людини) впливів, які визначають електрофізичні властивості синтезованих плівок [2].

Завдання оптимального управління технологічним процесом отримання діелектричних плівок полягає в розрахунку і підтримці на установці таких керуючих впливів, які забезпечували б із заданою продуктивністю одержання найбільш якісних плівок, з необхідними електрофізичними властивостями, незалежно від збуджуючих впливів.

Найбільш перспективними діелектриками для створення підзатворного діелектрика, пасивації і стабілізації властивостей Si , Ge , $GaAs$ МДН – приладів вважаються плівки SiO_2 , Al_2O_3 , TiO_2 , Si_3N_4 , AlN .

Властивості більшості з описаних діелектриків залежать від способу їх отримання.

Діелектричні плівки SiO_2 , Al_2O_3 , TiO_2 , отримані вакуумним напыленням більш пористі та менш електрично міцні, ніж виготовлені іншими методами.

Діелектрики синтезовані реактивним катодним розпиленням мають кращу адгезію до підкладки, менший розмір зерна і більшу щільність в порівнянні з плівками, отриманими вакуумним термічним методом. Вони мають кращу однорідність структури і гарну суцільність при менших товщинах[3].

Плівки нітриду алюмінію і кремнію вакуумним термічним методом отримати неможливо. Нітриди отримують методами реактивного катодного розпилення і хімічного осадження. У порівнянні з реактивним катодним розпиленням хімічне осадження з газової фази дозволяє отримувати більш щільні, електрично міцні і хімічно стійкі діелектричні плівки Si_3N и AlN .

Це пов'язано з тим, що при реактивному катодному розпиленні ще не визначені оптимальні умови синтезу діелектричних плівок з наперед заданими властивостями.

Оптимізація та автоматизація процесу отримання структур $SiO_2-Si_xO_yN_z-Si_3N_4$ вимагає чіткого аналізу взаємозв'язків чинників процесу осадження. Це завдання може бути вирішено при наявності кількісного опису процесу – його математичної моделі [4].

У технологічному процесі отримання структури $SiO_2-Si_xO_yN_z-Si_3N_4$ можна виділити три основні стадії: осадження плівок SiO_2 , $Si_xO_yN_z$, Si_3N_4 відповідно. Кожна стадія характеризується керуючими впливами: тиск робочого газу P_p температурою підкладки T_n та струмом розряду, що визначає швидкість осадження тобто продуктивність процесу.

Мас-спектрометричний аналіз залишкового та робочого складу газів показав, що найбільш істотний вплив на процес осадження та електрофізичні властивості діелектричних плівок надає присутність парів води.

Тому, основним збуджуючим впливом вибрано кількість води, що міститься у залишковій атмосфері підковпачного пристрою.

Висновки: На основі проведених досліджень можна стверджувати, що якість діелектричних плівок

характеризується трьома основними параметрами: тангенсом кута діелектричних втрат, діелектричної проникністю, електричною міцністю.

Було встановлено, що умови, відповідні мінімальному значенню $\text{tg}\delta$ забезпечують отримання плівок з найкращими показниками.

Список використаних джерел:

1. Maria Benelmekki, Andreas Erbe, Chapter 1 - Nanostructured thin films—background, preparation and relation to the technological revolution of the 21st century. *Frontiers of Nanoscience*, Elsevier, vol 14 p. 1-34, ISSN 1876-2778, 2019.

2. Гурін Д.В. Аналіз методів отримання наноструктурованих діелектричних плівок [Текст] / А.О. Андрусевич, Д.В Гурін, І.Н Малая // В сб: *Технология приборостроения*, вып 3, Харків 2016 – 7с.

3. Берлин Е.В., Сейдман Л.А. Ионно-плазменные процессы в тонкопленочной технологии. М.: Техносфера, 2010. – 528с.

4. Гурін, Д., & Невлюдов, І. (2018). Розробка математичної моделі автоматизованої системи управління нанесення наноструктурованих діелектричних плівок. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Математичне моделювання. Інформаційні технології. Автоматизовані системи управління»*, 37(1), с. 45-53. Retrieved із <https://periodicals.karazin.ua/mia/article/view/10516>

Левківська Л.В.

доцент кафедри вищої математики,
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Транспортна галузь України має досить розгалужену систему, яка включає в себе мережу залізниць, автомобільних доріг, водних шляхів (як морських, так і річкових), шляхів повітряного сполучення, а також мережу трубопроводів, більша частина яких проходить транзитом території України [1].

Транспортно-дорожній комплекс України має високий потенціал у розвитку, оскільки наша країна розташована на перетині шляхів сполучення між західними європейськими та східними азіатськими країнами і має розгалужену сітку транспортних шляхів. Однак основою дорожньо-транспортного комплексу є його інфраструктура, яка поєднує виробництво зі споживачами, постачальниками, партнерами. Розвинута інфраструктура впливає не лише на ефективну та своєчасну доставку продукції, а й на скорочення витрат на якість транспортних послуг [2].

На даний час розвиток інфраструктури, сервісного обслуговування, а також загального економічного та технічного стану транспортної галузі нашої країни знаходиться ще на досить низькому рівні. Внаслідок недосконалості нормативно-правової бази, недостатніх інвестицій до транспортно-дорожнього комплексу збільшується зношеність технічних засобів, погіршується їх структура, не дотримується належна безпека руху, зростає

негативний вплив діяльності транспорту на навколишнє природне середовище та здоров'я людини. Це призводить до витіснення українських перевізників з міжнародних ринків транспортних послуг, особливо в умовах жорсткої конкуренції, знижує якість обслуговування вітчизняних підприємств і населення, створює реальну загрозу економічній безпеці держави.

Не дивлячись на технічні та експлуатаційні можливості, розвиток кожного виду транспорту бажає кращого [3]. Так, залізничний транспорт має застарілий основний фонд (парк транспортних засобів, технічне оснащення колій). Хоча останнім часом рухомий склад поступово оновлюється закупівлею та будівництвом як закордонних, так і вітчизняних вагонів та локомотивів (вагони корейського виробництва «Hyundai», українські вагони Крюківського вагонобудівного заводу), технічний стан колій, вокзалів та станцій ще знаходяться на недостатньому рівні. Також проблемою є невідповідність ширини колій української залізниці та європейської. Це значно сповільнює проходження пасажирських та вантажних поїздів через кордон. Навіть автоматичне регулювання ширини візків вагонів, не кажучи вже про перевантаження вантажів або пересадки пасажирів, займає значний час.

Тенденції, що спостерігаються у транспортному секторі України, свідчать про зростання ролі автомобільного транспорту в загальному обсязі вантажних та пасажирських перевезень. Автомобільний транспорт є найбільш розповсюдженим. Саме тому на його частку припадає найбільша кількість негативного впливу. Головною проблемою розвитку автомобільного транспорту є поганий стан доріг, до чого приводять кліматичні умови нашої країни, недосконала технологія виробництва дорожнього покриття,

пересування великовагових автомобілів по дорогах загального призначення тощо. А оскільки Україна є транзитною країною, ця проблема стає актуальною не лише для наших перевізників, а й для закордонних. Її вирішення може стати як капітальна реконструкція вже існуючих, так і будівництво нових доріг. Для цього важливо дотримуватися жорсткого контролю за технологією виробництва та ремонту дорожнього покриття, залучити закордонних інвесторів, а також забезпечити державне фінансування комплексу.

Так як Україна має розгалужену річкову мережу та вихід до Чорного та Азовського морів, водний транспорт є досить перспективним, але занедбаним. Застарілий рухомий склад, причали та пристані, навантажувально-розвантажувальні засоби, недостатнє фінансування та використання річкового флоту не може задовольнити потреби у перевезенні вантажів та пасажирів. Перспективність контейнерних перевезень морським транспортом для України має бути пріоритетним напрямом, оскільки наявність морських портів є запорукою економічного співтовариства з іншими країнами.

Висока ціна перевезень та застарілий парк авіаційного транспорту України не може конкурувати з іншими країнами. Тому регулювання галузі на державному рівні дасть змогу покращити привабливість для іноземних компаній.

Пріоритетним завданням для України є реалізація її транспортного потенціалу та створення транзитного транспортного мосту, що поєднуватиме країни Європи, Азії та Сходу.

Перспективи інтеграції нашої країни у міжнародне економічне світове товариство та посилення транзитних взаємовідносин держави вимагають модернізації та удосконалення матеріально-технічної бази, покращення та

відновлення експлуатаційного та технічного стану дорожнього комплексу, регулярності та надійності транспортних сполучень, збереженості вантажів і безпеки перевезень пасажирів, зростання швидкості та зменшення вартості доставки, тобто високого рівня функціонування усього українського транспортного комплексу.

Інтеграція транспортних мереж і транспорту України в міжнародну транспортну систему необхідна для залучення додаткових обсягів перевезень та валютних надходжень, скорочення транспортних витрат, наближення до міжнародних стандартів перевезень пасажирів та вантажів, енергетичних та екологічних показників роботи транспорту і збільшення частки експортного потенціалу України на міжнародному ринку транспортних послуг шляхом значного підвищення конкурентоспроможності українських перевізників; підтримання оперативної готовності транспортної системи України до використання її в інтересах підвищення обороноздатності держави [4].

Основними умовами, які забезпечать розвиток та зростання національної транспортної системи України, є:

- сучасна інфраструктура, що включає в себе як транспортні, так і технічні засоби, дорожній комплекс;
- чесна ринкова конкуренція, яка забезпечить прозору діяльність підприємств транспорту, вибір перевізників;
- розвиток і чітка взаємодія між різними видами транспорту, особливо в транспортних вузлах;
- впровадження ефективної системи управління, що дозволить краще забезпечити діяльність транспортних підприємств;
- підвищення інвестиційної привабливості транспортної галузі, як для вітчизняних, так і закордонних інвесторів;
- задоволення потреб населення у якісних та надійних перевезеннях;

- формування та реалізація державної політики в галузі транспорту, яка спрямована на створення інтегрованого до світової транспортної мережі ефективного транспортного комплексу.

З огляду на вищесказане, можна зазначити, що головним напрямом розвитку транспортної галузі є вигідне геополітичне розташування України. А оскільки транспортна галузь цілком залежить від державної підтримки, то державна політика щодо розвитку транзиту є основною.

Інтеграція України до міжнародних транспортних систем дасть змогу підвищити економічний, технічний, інвестиційний та експлуатаційний стан транспортної галузі. А це прямий напрямок до співробітництва з іншими державами та входження до міжнародної спільноти транспортно-дорожнього комплексу.

Список використаних джерел:

1. *Географія транспорту*: навч. посіб. / В. І. Дорошенко, К. Д. Діденко / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К. : Київський університет, 2010. - 183 с.

2. Крихтіна Ю. О. *Державна політика розвитку транспортної галузі України: теорія, методологія, практика* : монографія / Харків: «Діса плюс», 2022. - 336 с.

3. Державна служба статистики України: вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/projects/133>.

Філатов В.О.

доктор технічних наук, проф., науковий керівник
Центру інформаційних систем та технологій,
*Харківський національний університет радіоелектроніки
м. Харків, Україна*

Бслянінова Г.Г.

провідний інженер відділу бенчмаркінгу,
*Харківський національний університет радіоелектроніки
м. Харків, Україна*

РЕЙТИНГИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ

Рейтинги стали невід’ємною складовою університетського сьогодення. Світові, національні, академічні, вебметричні, порівняльні тощо. Традиційним стало розпочинати представлення досягнень університетів з їх позицій у будь-яких рейтингах. Навіть критики і скептики щодо їх розповсюдження і гонитви за місцями у рейтингах не ставлять під сумнів, що потрапляння до впливових світових рейтингів – ARWU, QS, THE – впливає на вибір абітурієнтів, їх батьків, стейкхолдерів, роботодавців, розпорядників фінансів і є важливим з точки зору престижу і просування іміджу університету.

З метою забезпечення участі Харківського національного університету радіоелектроніки у світових та національних рейтингах, взаємодії з рейтинговими агенціями, дослідження сучасних методик, технологій аналізу, порівняння даних та їхнього застосування на різних

рівнях менеджменту, в університеті організовано відділ бенчмаркінгу та веб-менеджменту.

Для належного представлення ХНУРЕ у рейтингах відділом бенчмаркінгу серед інших заходів було запропоновано перенести показники світових рейтингів університетів на рівень кафедр і факультетів і адаптувати їх до показників, що відображають діяльність структурних підрозділів університету. Для вирішення поставлених задач було залучено провідних науковців університету, які на основі кращих практик закордонних та успішних українських університетів запропонували інноваційні методики внутрішніх рейтингів.

Індикатори світових рейтингів охоплюють всі сфери діяльності університетів – освіту, наукові дослідження, міжнародну та фінансову діяльність, вплив на суспільство, представлення у медіа та Інтернет просторі, академічну репутацію та репутацію серед роботодавців, працевлаштування випускників, соціальну відповідальність та екологічну стійкість тощо. Більшість цих показників була масштабована до внутрішніх рейтингів, конкурсів та інших інструментів. Протягом останніх років у ХНУРЕ запроваджено:

1. Рейтинг кафедр і факультетів;
2. Рейтинг публікаційної активності;
3. Ключові показники ефективності (КПІ) кафедр;
4. Конкурс «Найкращий науковий, науково-педагогічний працівник ХНУРЕ»;
5. Вебметричний рейтинг кафедр.

Всі запропоновані інновації спрямовані на підвищення ефективності діяльності Університету і стосуються фінансової винагороди за конкретний результат.

Рейтинг кафедр і факультетів ХНУРЕ закріплений Положенням про організацію освітнього процесу в ХНУРЕ, що введено в дію наказом № 400 від 21.11.2020 року. Автоматизована система «Рейтинг кафедр та факультетів» є компонентом комплексної системи моніторингу якості освіти [1]. Розробка та впровадження рейтингу має на меті визначення і заохочення кафедр, що зробили найбільший внесок у підвищення якості підготовки фахівців, виявлення позитивних та негативних тенденцій розвитку та встановлення таких напрямів, що потребують прийняття управлінських рішень.

Згідно з методикою рейтингові показники розподілено за основними тематичними напрямками: презентація здобутків на міжнародному рівні, на національному рівні, масштаби підготовки фахівців, науково-педагогічний потенціал, інтеграція науки та вищої освіти, фінансові ресурси, інформаційні ресурси, співпраця з роботодавцями. У відповідь на запровадження світовими рейтингами оцінювання зусиль університетів у досягненні Цілей сталого розвитку до кафедрального рейтингу також було додано показники сталого розвитку [2].

Рейтинг публікаційної активності запроваджено у Харківському національному університеті радіоелектроніки з метою стимулювання підвищення рівня наукових досліджень та оприлюднення їх результатів у виданнях, які індексуються базами даних Scopus та Web of Science. Публікаційна активність науково-педагогічних і наукових працівників є однією з важливіших складових при оцінюванні (складанні рейтингів) університетів. Вага показників, що оцінюють якість наукових досліджень складає 30% у THE та 20% у QS. При складанні рейтингу враховується кількість публікацій, квартиль, імпакт-фактор видання (Web of Science) та

CiteScore (Scopus), кількість цитувань автора та кількість співавторів публікації.

Ключові показники ефективності (КПІ) кафедр – система розподілу фінансів між кафедрами, аналогічна формульному фінансуванню ЗВО, запровадила в університеті з 2020 року. Підхід побудований на концепції ключових показників ефективності, що відображають масштаб освітньої діяльності (контингент здобувачів освіти), результати наукових досліджень (наукометричні показники з НМД Scopus, Web of Science), фінансову складову (позабюджетні надходження до спецфонду).

Конкурс «Найкращий науковий, науково-педагогічний працівник ХНУРЕ» запроваджено з метою виконання вимог частини 2 статті 16 Закону України «Про освіту» щодо системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості), яка передбачає здійснення, у тому числі, таких процедур і заходів, як щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті. У якості середовища для визначення результатів конкурсу застосовується портал «Довіра» (<http://portal.dovira.eu/>) – один із результатів міжнародного проекту за фінансування Європейської Комісії Tempus TRUST, розроблений як інструмент забезпечення якості освіти і науки. Портал реалізований за допомогою семантичної технології, яка дозволяє створити платформу для прозорості співпраці користувачів, накопичення та обміну інформацією та забезпечення якості їх діяльності. Портал побудований за допомогою двох незалежних онтологій (сервісної і доменної). Портал є інструментом контролю і

впливу на якість освіти і покликаний допомогти освітянам відкрито ділитися власними викладацькими й науковими досягненнями, а суспільству – оцінити їх за актуальною шкалою цінностей [3].

Вебометричний рейтинг кафедр запроваджено з метою покращення вебометричних показників університету у грудні 2020 року. Критеріальна база заснована на методології рейтингу Webometrics. В основі рейтингу закладений принцип адитивності, що полягає у складанні місць за кожним критерієм по кожній кафедрі [4].

Висновки

Рейтинги на рівні підрозділів і науковців стали дієвим інструментом підтримки і розвитку іміджу університету. Завдяки запровадженню інноваційних підходів до рейтингування кафедр, факультетів і науково-педагогічних працівників було досягнуто входження ХНУРЕ до світових рейтингів THE та QS.

Список використаних джерел:

1. Kobzev V., Semenets V., Filatov V. Components of the information system for monitoring the quality of education in Kharkiv National University of Radio Electronics // *7th Int. scientific and technical conf. Information systems and technologies (IST-2018)*. – Kharkiv-Koblevo. – 2018. – P. 51-54.

2. Особливості досягнення Цілей сталого розвитку у профільних закладах вищої освіти на прикладі Харківського національного університету радіоелектроніки / Г. Г. Белянінова, О. М. Драз, В. М. Ткачов, Л. Е. Чала // *Proceedings of the 1 International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 3)*, December 3, 2021. Berlin, Germany: European Scientific Platform. – С. 29-31.

2. Semenets V, Gryshko S, Golovianko M, Shevchenko O, Titova L, Kaikova O, Terziyan V, Tiihonen T. How the university portal inspired changes in the academic assessment culture. arXiv: 2105.14154 [Internet]. May 2021. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2105.14154>

3. Белянінова, Г.Г. Досвід впровадження вебметричного рейтингу кафедр у Харківському національному університеті радіоелектроніки / Г. Г. Белянінова, М. А. Гунько, В. М. Ткачов. // *X Міжнародна науково-практична конференція "Modern research in world science"*. – Львів, Україна. – 2022. – С. 359-363.

СЕКЦІЯ 7. ТУРИЗМ

Stepanov V.

Doctor of Sciences in Public Administration,
Full Professor,
*Kharkiv State Academy of Culture,
Kharkiv, Ukraine*

CREATIVE THINKING IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Human productive activity is always preceded by creative thinking, which cannot follow any other course than the general laws of development of systems of any nature. At the same time, analysis and generalization of the theoretical basis of creativity and conceptual modeling allow advancing on the path to intensification of creativity, developing technologies of designing and organizing educational processes. In particular, it will help to develop new content of modern education, thus creating conditions for increasing its quality and efficiency.

A glance at the needs of mass education reveals the leading contradiction between the vital need of society for intensification of people's creative thinking in the processes of their education and the apparent insufficiency of theoretical generalization. It should be noted the insufficiency of technological adaptation of the results of multidimensional research of the phenomenon of creativity for these purposes.

It is well-known that multichannel connections of the person are being realized in the educational environment. They are

considered as unique reflexive systems, various tasks, actively interacting with natural and ecological, economic and social and cultural environments. In other words, when modeling the combination of these systems, an inevitable supersystemic departure beyond the educational system is observed.

Adjusting to a variable reality demands a systemic, dynamic representation of the educational process as a whole. There is a long-felt need to develop a modern model for the activities of an educational institution to train creative professionals. This activity is not limited only to the learning process. An adequate worldview of the future creative specialists is formed through more than just innovative educational technologies. Formation is carried out at all stages of education by the whole ordered and harmonized combination of forms and actions in the educational space, including administrative and managerial. The point at issue is modeling of high-quality professional work of an educational institution.

Modeling is an essential component of creativity, providing a model to a real process. When mastering a new activity, it becomes replicative. That is, the implementation of algorithms of creativity is evidence of a person's mastery of knowledge, which creates conditions for performing a different type of qualitative search activity.

The analysis of approaches to the modeling of creativity revealed that, since the humanities and natural sciences were isolated, the modeling was conducted in different ways. In engineering, cybernetics a mathematical apparatus was used, and conceptual symbolic models were created. Experts in the humanities used “soft” figurative information models.

Consistent with this, new information technologies “push” the walls of classrooms, developing creative thinking and the ability to make optimal decisions. However, their extensive

capabilities only aggravate the problem of forming the methodological culture of a future specialist. It should be noted that a human being as a subject of education carries a reflection of the field of future activity, specific state of natural and ecological environment and social and cultural sphere. Disregarding human polyunity leads to contradictions, which are consistently reproduced in the system of education quality expressed in various forms.

In our opinion, development of a state policy of Ukraine in the field of education may be reduced to the following: education should be the primary mechanism of reproduction of Ukraine's public intelligence, the quality of its intellectual resources. The concept of public policy in the field of higher education quality and mechanisms for its implementation should be considered as a system of doctrine, guidelines, regulations, programs, define the objectives, directions, terms, conditions and mechanisms for the implementation of quality policy in higher education. Reforms in education should be based on the goals of establishing intellectual, scientific, educational economy in the state, based on creative thinking of the educational environment.

References:

1. Vershinin G. D. Innovative Paradigms of Public Thought in the XXI Century / G. D. Vershinin, E. M. Vershinina — Kharkiv: Publising House “Raider”, 2003. — 232 p.
2. Likholetov V. V. To the Technologies of Creativity Intensification in Vocational Education Processes. Education and Science. 2002. No. 3 P. 10-29.
3. UNESCO. Information for All Programme. Towards Information Literacy Indicators. Conceptual framework paper prepared by Ralph Catts and Jesus Lau. Edited by the Information Society Division, Communication and Information Sector, UNESCO, Paris, 2008, 44 p.

Кочан В.М.

старший викладач кафедри географії та суспільних дисциплін,
*Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна*

Пеняк П.С.

доцент кафедри туризму,
*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНА ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НАДАННЯ СПОРТИВНО- ОЗДОРОВЧИХ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ (НА ПРИКЛАДІ УЖАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ)

У межах вітчизняної туристичної галузі чітко визначився окремий вид діяльності – спортивно-оздоровчий туризм. Цей унікальний сегмент туризму виник на самодіяльних засадах з ініціативи туристів-аматорів. Він поєднує в собі спорт і відпочинок, виховує патріотизм і національну самосвідомість.

Спортивно-оздоровчий туризм має не лише велике соціальне значення, а й економічну ефективність. Фахівці підрахували, що людина, яка активно займається спортивно-оздоровчим туризмом, щороку заощаджує для державного бюджету кошти, еквівалентні майже 400 дол. США (виплати з фонду соціального страхування на лікування, непрацездатність, оздоровлення тощо), тоді як держава витрачає на це лише 1 дол. США за рік. Характерною ознакою спортивно-оздоровчого туризму є різноманітність форм і багатоваріантність програм його організації та розвитку [7, с. 94-95].

Спортивно-оздоровча діяльність є однією з найдоступніших і наймасовіших форм рекреації, її роль постійно зростає, зважаючи на об'єктивно зумовлене характером розвитку сучасного суспільства зменшення фізичної рухливості та активності людей. Тому лише спортивно-оздоровчий туризм може вирішити цю проблему, яка дедалі загострюється [3, с. 167].

За своєю сутністю спортивно-оздоровчий туризм не є сферою послуг, а представляє собою досить самостійну та соціально-орієнтовану сферу та спосіб життя значної частини суспільства, для якої самодіяльний туризм служить ефективним засобом фізичного оздоровлення, морального розвитку й самовдосконалення людини, виховання дбайливого ставлення до природи та культурної спадщини, взаєморозуміння та взаємоповаги між народами та націями [1, с. 36 - 37].

Ужанський національний природний парк (НПП) веде свою історію з 1912 року і є першим у світі трilaterальним біосферним резерватом («Східні Карпати»), який за площею є найбільшим серед аналогічних резерватів Центральної Європи [6].

Межі національного парку об'єднали в одну природоохоронну територію близько 15 природно-заповідних об'єктів, а також історико-меморіальний резерват «Черемха». Велике освітнє значення мають пам'ятки неживої природи парку – карстові печери, місце падіння найбільшого в Європі княгинського метеориту (село Княгиня Ужгородського району).

На території парку налічується близько 200 джерел мінеральної води типу «Нафтуся», «Нарзан», «Єсентуки». Також тут знаходяться найстаріші та найбільші дуби в Україні – Дідо-дуб та Дуб-чемпіон. Національний парк

багатий на пам'ятки сакральної архітектури – це 6 старих дерев'яних церков, збудованих у XVII-XVIII ст. у бойківському та лемківському стилях. На Ужоцькому перевалі збереглося військове кладовище з часів Першої світової війни. Від Другої світової війни на території парку залишилися військові укріплення оборонної лінії «Арпада» [2; 2, с. 46 -48].

Ужанський національний природний парк володіє значним рекреаційно-туристичним потенціалом. На території парку відновлено 17 давніх туристичних маршрутів, створено 5 екологічних стежок та організовується низка нових, облаштована мережа рекреаційних зон з місцями відпочинку та наметовими полями, збудовані навіси, бесідки, колиби [4].

У ході проведених досліджень туристично-рекреаційних можливостей Ужанського НПП впливає логічність наявності потужної інформаційної бази для надання рекреаційних послуг. Але в процесі аналізу інформаційної забезпеченості щодо організації й надання спортивно-оздоровчих туристичних послуг з'ясовується наступна ситуація:

1. На офіційному сайті УНПП є загальна інформація щодо наявних природно-рекреаційних ресурсів [6].

2. У розділі «Мандруйте» на офіційному сайті УНПП висвітлена більш детальна інформація щодо наявних як природних так і історико-культурних ресурсів, а також подано туристичні маршрути з коротким описом [6].

3. На офіційному сайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України у розділі «Природно-заповідний фонд України» Ужанський НПП висвітлений інформаційно у загальних рисах [4].

4. З невідомих причин перестав функціонувати сайт «Туристичний довідник Карпат», де свого часу була розміщена тільки загальна супутникова топографічна карта Google без жодних означень щодо інформації про туристичні маршрути на території УНПП.

5. Загальна інформація щодо Ужанського НПП висвітлена на туристичному сайті «Україна Інкогніта» [5].

6. Для популяризації та розвитку спортивно-оздоровчого туризму на території УНПП у 2011 році Івано-Франківська фундація «Карпатські стежки» у співпраці з польськими та чеськими видавництвами видала карту «Ужанський національний природний парк». Масштаб карти 1:50000. Загальна довжина маршрутів складає близько 130 км. У текстовій частині карти описані різні визначні місця, рекомендовано шість походів з інформацією про перепад висот, довжину маршрутів, місця для ночівлі та контакти гірських рятувальних служб у випадку виникнення проблем. Інформація подається українською, польською та чеською мовами. Наклад даної карти вийшов занадто малий, але за відсутності попиту зі сторони дирекції УНПП для забезпечення рекламної кампанії щодо популяризації туристичних маршрутів на своїй території випуск даної топографічної карти був припинений.

7. У 2014 році за сприяння видавництва ПП «АССА» та Івано-Франківської фундації «Карпатські стежки» було видано карту «Верховинський вододільний хребет. Полонина Руна» де також було доповнено та розширено туристичні маршрути по території Ужанського НПП. Масштаб карти 1:50000. Але за даними карти літнє туристичне маркування відповідає вимогам тільки в період без снігового покриву. Відсутність зацікавленості зі сторони керівництва парку щодо організації та проведення на своїй території спортивно-оздоровчих туристичних заходів також призвело до обмеженого видання даної карти малим накладом та подальшої відмови від її друку.

Список використаних джерел

1. Велічко В.В. Організація рекреаційних послуг. Навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.

2. Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації. Ужанський національний природний парк. URL: https://ecozakarpat.gov.ua/?page_id=1815 (дата звернення 19.01.2023); Пеняк П. «Лінія Арпада» як туристичний об'єкт. *Фортифікації в туризмі: потенціал, стан, промоція, інновації*. Матеріали міжнародного науково-практичного інтернет-семінару. Київ: ТОВ Геопринт, 2021. С. 46 – 48.

3. Масляк П.О. Рекреаційна географія. Навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 343 с.

4. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Природно-заповідний фонд України. Ужанський національний природний парк. URL: <https://wownature.in.ua/parku-i-zapovidnyku/uzhanskyu-natsionalnyu-pryrodnyu-park/> (дата звернення 19.01.2023)

5. Україна Інкогніта. Ужанський національний природний парк. URL: <https://ukrainaincognita.com/zakarpatska-oblast/velykobereznyanskyi-raion/velykyi-bereznyi/uzhanskyi-natsionalnyi-pryrodnyi-park> (дата звернення 20.01.2023)

6. Ужанський національний природний парк. URL: <https://uzhanskyi-park.in.ua/> (дата звернення 18.01.2023)

7. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. Історія туризму в Україні. Київ: Вища школа, 2002. 195 с.

СЕКЦІЯ 8. ПСИХОЛОГІЯ

Супрученко А.А.

курсант Житомирського військового інституту,
*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

Скиба І.П.

старший викладач кафедри інформаційного протидорства,
*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕФЕКТИВНЕ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Повномасштабне вторгнення російської федерації (рф) в Україну продемонструвало важливість психологічної підготовки військовослужбовців до ведення ефективних бойових дій. Кожен з нас так чи інакше відчував на собі страх і тривогу під час стресових ситуацій, особливо якщо вони загрожують нашому життю. Страх – це емоція, яка спонукає до дій на шляху порятунку власного життя, на відміну від паніки, яка його забирає. Також страх може зіграти злий жарт із людиною, яка не може його контролювати і впоратись з цією емоцією. Дана тема дуже актуальна в наші дні, тому що саме від якісної психологічної підготовки військовослужбовця

залежить чи зможе він опанувати себе під час бойових дій. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю продемонструвати вплив психологічної підготовки військовослужбовців на ефективне ведення бойових дій та показати її різновиди.

Уявіть собі на хвилину армію, в якій кожен військовослужбовець готовий ефективно виконувати поставлені бойові завдання не дивлячись на будь які внутрішні негаразди та переживання. І свою роботу він буде виконувати з впевненістю у власних силах, а також із свідомим інстинктом самозбереження. Це буде армія, яку мовно не можливо буде перемогти маючи навіть сучасні зразки озброєння. Будь-яка війна – це війна розуму, емоцій та багатьох інших людських якостей, які не притаманні жодній техніці.

Окрім страху не менш важливою емоцією є відвага. Відвага не означає відсутність страху; відвага — це, перш за все, здатність його контролювати або заміщати його чимось іншим: гнівом, милосердям, зосередженістю, самопожертвою. Цю здатність у бійця можна розвинути, якщо він буде усвідомлювати, як функціонує його мозок і тіло в умовах екстремального стресу. Будучи в змозі ідентифікувати ці фізіологічні процеси, усвідомлюючи їх природність, людина здатна запобігти розвитку невпевненості в собі і появу непереборного страху з проявами паніки або ступору в розпал битви. [1]

Під час бою людина не в змозі контролювати повністю всі процеси. Деякі з них відбуваються мимовільно. Наприклад, всім відомий ефект «сповільненої зйомки». Цей ефект не є досліджений науковцями, проте він також має право на існування. Як правильно тренувати цей ефект не розкаже жоден із психологів у світі, але бути до нього

готовим повинен кожен. Неодноразово багато бійців розповідали, що у розпалі бою у них немов би зупинився час і вони бачили кулю, яка пролітала у них над головою. З переказу давніх легенд стало відомо, що наші предки козаки-характерники могли опановувати різного роду техніки по що скоріш за все могло бути, здатністю в екстремальній ситуації пришвидшувати розумову та фізичну активність до такого стану, що бійцю здається що час зупинився.

На протязі багатьох історичних битв питання психологічної підготовки не вивчалоя в цілому, бо не являлося актуальним. У давніх битвах, де основною зброєю були ріжучі та колючі предмети, таких проблемних питань як контузія, психологічна невпевненість, стреси взагалі не було. Лише з початком битв у яких почали приймати участь із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, ребром постало питання про потребу психологічної підготовки військовослужбовців. Наприклад Друга Світова Війна заклала основи більш глибокого розуміння таких явищ, як «бойовий стрес», виснаження або «або бойова втома», «командирські якості» і вплив міжособистісних стосунків та моральний стан. [2]. Після впровадження психологічної підготовки та постійного вдосконалення процесу поправок в психологічній підготовці, військовослужбовці не зазнавали таких психологічних порушень, війна у В'єтнамі тому доказ.

На мою думку, психологічна підготовка військовослужбовців повинна містити в собі такі напрямки індивідуального розвитку:

- Інтелект;
- Самоконтроль;
- Безкомпромісність;
- Знання;
- Витривалість.

Психологічна підготовка в Збройних силах України містить в собі наступні види психологічної підготовки.

Загальна психологічна підготовка призначена формувати і удосконалювати єдині для всіх військовослужбовців психологічні якості згідно з вимогами сучасної війни.

Вона спирається на формування та розвиток політичної свідомості воїна, патріотизму, волі до перемоги та впевненості в ній, бойової активності та готовності до самопожертви. Загальна підготовка єдина для всіх видів Збройних Сил та родів військ.

Спеціальна психологічна підготовка організовується з метою розвитку специфічних військово-професійних якостей військовослужбовців відповідного роду військ (сил), напрацювання високої бойової активності та психологічної стійкості, навичок поведінки в екстремальних умовах.

Цільова психологічна підготовка проводиться в інтересах адаптації психіки військовослужбовця до умов виконання конкретного бойового завдання, формування бойового психічного стану, напрацювання чіткої внутрішньої установки на підготовку до конкретного бою. Вона проводиться в комплексі з тактичною (тактико-спеціальною) підготовкою особового складу. [3]

Отже, можна зробити висновок, що в сучасній війні існує дуже важливий вплив психологічної підготовки військовослужбовців на ефективне ведення бойових дій. Саме від якісної підготовки залежить чи воїн зможе ефективно виконати поставлене бойове завдання і повернутися живим у місце постійної дислокації. Постійне удосконалення надважливих навичок являється запорукою успіху військовослужбовця і армії в цілому. Така якісна, завчасна підготовка може призвести до зменшення зусиль в

психологічній роботі з військовослужбовцями що повернулись з бойових дій, що належна психологічна підготовка може зменшити кількість випадків ПТС і полегшить в подальшому адаптацію в цивільному середовищі після повернення.

Список використаних джерел:

1. Adam Linehan. Що відбувається з мозком під час бою [Електронний ресурс] / Adam Linehan // taskandpurpose. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.psdinfo.store/post/%D1%89%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-%D0%B7-%D0%BC%D0%BE%D0%B7%D0%BA%D0%BE%D0%BC-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%B1%D0%BE%D1%8E>.

2. Макнаб К. Психологическая подготовка подразделений спецназа / Кріс Макнаб. – Україна: Militarybookstore, 2022. – 378 с.

3. Методичні рекомендації щодо проведення психологічної підготовки особового складу збройних сил України – київ: генеральний штаб збройних сил України, 2012. – 214 с.

СЕКЦІЯ 9. МЕНЕДЖМЕНТ

Лукашенко Л.В.
аспірантка кафедри маркетингу,
менеджменту та управління бізнесом,
*Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
м. Умань, Україна*

ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ, ЩО ПРОВАДЯТЬ СВОЮ ДІЯЛЬНІСТЬ НА СІЛЬСЬКІЙ ТЕРИТОРІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні завдала потужного руйнівного впливу на сферу освіти. Через широкомасштабну російську агресію мільйони українських дітей вимушені перервати навчання та стати внутрішньопереміщеними особами, або виїхати за кордон, рятуючись від війни.

Сотні навчальних закладів зруйновано повністю, тисячі пошкоджено внаслідок обстрілів та бомбардувань. Введення воєнного стану та зниження економічної активності призвели до дефіциту державного та місцевих бюджетів, а також до істотного зменшення видатків на освіту. Особливо гостро це відчула сільська загальна середня освіта.

Постановка проблеми. Стан сучасних закладів вітчизняної освіти, що провадять свою діяльність на сільських територіях, потребує особливої підтримки з боку

держави під час війни. Сільські заклади загальної середньої освіти, через недостатній рівень їх фінансування позбавлені можливості належного розвитку, а це зумовлює невідповідний рівень освітніх послуг, які отримує сільська молодь. Враховуючи викладене, приходимо до висновку, що проблема фінансування закладів освіти сільської місцевості, в умовах війни, є гостроактуальною, тому потребує подальших наукових напрацювань.

Завдання даної публікації полягає в дослідженні проблем бюджетного фінансування освітніх закладів, які функціонують в сільській місцевості в умовах воєнного стану та обґрунтування шляхів їх вирішення.

Для вирішення поставленого завдання в процесі дослідження були використані економіко-статистичні методи дослідження, зокрема метод порівняння, монографічний метод.

Метою даного дослідження є вивчення основних аспектів фінансування закладів загальної середньої освіти, особливо тих, що провадять свою діяльність у сільській місцевості.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій підтверджує, що моніторинг взаємозв'язків нинішньої ситуації забезпечує виявлення слабких місць системи фінансування в освітній галузі, корегування напрямків антикризового управління. Проблематику функціонування закладів загальної середньої освіти в сільській місцевості досліджували О. Булавка, П. Гайдуцький, П. Герасимчук, В. Горкавий, Б. Данилишин, М. Кропивка, В. Трегобчук, В. Юрчишин та багато інших вчених. Також на увагу заслуговують праці, присвячені питанню фінансування закладів освіти А. Величко, М. Дем'яненко, Ю. Лузана, П. Макаренка, А. Стельмашука.

Проаналізовані дослідження свідчать про наявність значних диспропорцій розвитку освіти в Україні. В умовах воєнного стану проблеми сільської освіти суттєво загострились. Скорочення фінансового забезпечення сільських закладів загальної середньої освіти зумовлює зниження ефективності сільської освіти та призводить до нерівномірності освітніх характеристик здобувачів освіти сільської школи порівняно з міськими.

Децентралізація влади, яка проходить останніми роками в Україні, дала можливість місцевим органам самоврядування підвищити ефективність використання бюджетних коштів на функціонування та розвиток освіти. Дані зміни зумовлені низкою факторів, зокрема збільшенням повноважень органів місцевого самоврядування, щодо управління коштами місцевих бюджетів [1].

В умовах воєнного стану, надзвичайно важливим є забезпечення оперативного, належного та безперервного виконання місцевих бюджетів. З цією метою, та для забезпечення життєнеобхідних потреб жителів територіальних громад, у період дії воєнного стану, Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО та інші центральні органи виконавчої влади, приймають низку швидких, ефективних, оперативних рішень.

Широкомасштабна збройна агресія російської федерації зумовила істотне скорочення видатків зведеного бюджету України на освіту. Проте, фінансування найважливіших напрямків діяльності галузі освіти забезпечується в повному обсязі, відповідно до потреб освітньої сфери [5].

Міністерство освіти і науки України, фінансова служба Міністерства докладають чимало зусиль щодо залучення фінансової допомоги від міжнародних партнерів та фінансових організацій на потреби освіти і науки.

Пріоритетними потребами визначено такі як: засоби навчання, комп'ютерне та інше обладнання, програмне забезпечення, освітні програми та інструменти, шкільні автобуси [6]. Глобальною потребою, на задоволення якої необхідно багато коштів, є відновлення освітніх закладів та установ. Саме тому, у край важливо та необхідно залучатися підтримкою міжнародних партнерів [2].

Враховуючи високі ризики корупційних дій стосовно використання бюджетних коштів на освіту, особливо в нинішніх умовах воєнного стану, надзвичайно актуальним є питання запровадження механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Це має бути контроль не лише з боку державних органів, а й з боку громадськості [4].

В умовах війни є потреба здійснення посиленого контролю за роботою органів влади різних рівнів під час планування та виконання ними бюджетів, використанні фінансових коштів.

Для вирішення цієї проблеми необхідним є:

- забезпечення ефективного попереднього та поточного державного фінансового контролю за діяльністю органів влади;
- налагодження максимально прозорої діяльності місцевих органів влади та її контроль з боку державних органів та громадськості [7].

З огляду на нинішні трагічні події, система влади поступово змінюється, тепер саме від нас залежить, чи реалізує вона свій потенціал та як розвиватиметься освітня система сільської місцевості після війни.

Висновки. З початком повномасштабної війни в Україні, скоротились обсяги бюджетного фінансування закладів загальної середньої освіти, що провадять свою діяльність в сільській місцевості. Вирішити проблему

фінансування потреб сільських освітніх закладів в умовах воєнного стану дозволить розробка та введення в дію державної цільової програми розвитку сільської освіти та пошуку альтернативних джерел фінансування, не заборонених законом. Саме тому, на нашу думку, слід приділити увагу даній проблематиці та присвятити подальші наукові пошуки.

Список використаних джерел:

1. Гришук А.І. Антикризове управління та його інструментарій. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/19.pdf> (дата звернення: 15.01.2023).

2. Заклади освіти в умовах воєнного стану. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/rekomendacii-zakladam-osviti/zakladi-osviti-v-umovakh-voienno-go-stanu/> (дата звернення 14.01.2023).

3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 №463-IX (Редакція станом на 15.07.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 15.01.2023).

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>. (дата звернення 12.01.2023).

5. Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти: Закон України від 24.03.2022 № 2157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text> (дата звернення 13.01.2023).

6. Роз'яснення МОН щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voeyennogo-stanu/> (дата звернення 15.01.2023).

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

7. Управління якістю освіти: досвід та інновації:
колективна монографія / за заг. ред.: Л.Л. Сушенцевої,
Л.М. Петренко, Н.В. Житник. Павлоград: ІМА-прес, 2018.
276 с (дата звернення 12.01.2023).

Терлецька Ю.О.

доцент кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування,
*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Гембіцька А.І.

магістр кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування,
*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПРОЦЕСУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

Процес інтеграції національної економіки у світовий економічний простір є актуальною потребою сьогодення. Цифрова трансформація бізнесу у світі зумовлює перехід до нового технологічного укладу з використанням цифрової інфраструктури та новітніх технологій. Бурхливий розвиток цифрових технологій (зокрема, Великих даних (Big Data), Інтернету речей (Internet of Things), Smart-технологій) призводить до трансформації традиційного мислення щодо необхідності удосконалення інструментів управління бізнесом. У зарубіжних країнах процес розробки цифрових технологій на державному і корпоративному рівнях імplementовано у державних програмах та стратегіях розвитку бізнесу. Однак, при цьому цифрова трансформація бізнесу, яку визначено в якості пріоритетного фактора економічного зростання, призводить до виникнення цілої

низки проблем, зокрема, зростання рівня безробіття внаслідок роботизації праці, забезпечення належного рівня конфіденційності та релевантності інформації, кібербезпеки, соціальної справедливості тощо.

У сучасних умовах стан цифрової трансформації на українських підприємствах характеризують наступні дані:

- понад 60 % товаровиробників уже використовують діджитал-технології у відповідності з потребами клієнтів;
- 20 % лише починають знайомитися з можливостями процесу цифровізації бізнесу;
- 15 % підприємств залучають та обслуговують клієнтів за допомогою цифрових технологій;
- 5 % фірм повністю діджиталізовані [3].

Найпоширенішими діджитал-продуктами є електронна комерція (Electronic commerce), яка в Україні регулюється на законодавчому рівні Законом України «Про електронну комерцію». Вона регламентує відносини, спрямовані на отримання прибутку, які виникають під час здійснення правочинів щодо набуття, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру. До продуктів електронної комерції відносять електронний обмін інформацією (EDI), електронний рух капіталу (EFT), електронну торгівлю (E-Trade), електронні гроші (E-Cash), електронний маркетинг (E-Marketing), електронний банкінг (E-Banking), електронні страхові послуги (E-Insurance) тощо.

Учасники електронної комерції (бізнес, держава та споживач) взаємодіють між собою у таких напрямках: «бізнес-до-бізнесу» (Business-to-Business, B2B); «бізнес-до-споживача»

(Business-to-Customer, B2C); «споживач-до-бізнесу» (Consumer-to-Business, C2B); «споживач-до-споживача» (Consumer-to-Consumer, C2C). Взаємини бізнесу та споживачів з державними та іншими регулюючими органами влади розглядаються як: «бізнес-до-державних органів» (Government-to-Business, B2G), «споживач-до-державних органів» (Consumer-to-Government, C2G). Електронним торговельним майданчиком є будь-який Інтернет-ресурс, шляхом використання якого укладаються угоди купівлі-продажу між зацікавленими сторонами [4].

Імплементация новітніх технологій на базі даних та цифрових процесів, таких, зокрема, як блокчейн та штучний інтелект, впливає на перспективи функціонування фінансової галузі, створюючи при цьому сучасні форми корпоративного фінансування, введення в обіг криптовалют та віртуальної валюти Bitcoin. Наприклад, нині інвестиції стають можливими через, так звані, ІСЦ (початкові пропозиції монет) або STOS (пропозиції маркерів безпеки). Перелічені вище форми фінансових операцій можливі лише за рахунок використання діджитал-технологій, що продовжуватимуть і у майбутньому свій розвиток.

В умовах діджитал-трансформацій з'являється новий формат взаємодії з персоналом, наприклад, дистанційна робота, онлайн-аутсорсинг, фріланс. Це відкриває нові можливості вирішення проблеми зайнятості, оскільки зникає нерозривний зв'язок робочого місця та працівника, а для роботодавця знижує рівень витрат на оплату обладнання та офісних приміщень. Робоче місце стає віртуальним і мобільним. Це дозволяє персоналу не знаходитися протягом робочого дня в офісі, а працювати дистанційно там, де є доступ до Інтернету. Дистанційна праця завдяки використанню діджитал-технологій створює умови для

впровадження гнучкого графіка роботи, що приваблює дедалі більше працівників, формуючи їхню мобільність. Потенційна можливість працівникам самостійно вибирати технологію та процес виконання виробничих завдань сприятливо впливає на рівень їхньої продуктивності праці.

Інтенсивність розвитку діджиталізації безпосередньо зумовлена розвитком високошвидкісного мобільного зв'язку та доступом до Інтернету. У перспективі ще швидший мобільний Інтернет (5G) у поєднанні з технологіями Інтернету речей та штучним інтелектом зробить можливим такі додатки, як посилене використання робототехніки. Це означає, що цифровізація кардинально змінить майбутнє економіки та суспільства.

Слід зазначити, що цифрові технології повинні бути доступними, як з погляду організаційного та технічного доступу до відповідних цифрових інфраструктур, так і з фінансово-економічного погляду, тобто шляхом забезпечення умов та стимулів, які заохочуватимуть підприємницькі структури до активізації процесу цифровізації. Поширення новітніх технологій та систем управління матиме позитивний вплив на якість бізнес-процесів та надання послуг шляхом всебічного інформаційного забезпечення усіх учасників ринкових відносин.

Сьогодні в Україні сформовано передумови для здійснення цифрового прориву та технологічного переходу на якісно вищий рівень, а саме:

- спроможність виробляти й використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології,
- наявність професійних кадрів;
- доступність сучасного обладнання та новітніх технологій для потреб бізнесу;

– належний рівень системної інтеграції технологічних продуктів та послуг, включаючи проектування та комплексне впровадження сучасних технологій, програмних і апаратних засобів;

– креативна культура та спроможність генерувати життєздатні ідеї.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що цифровізація бізнесу є рушійною силою, що сприяє процесу його подальшої трансформації та розвитку. Перевагами діджиталізації є автоматизація бізнес-процесів, раціоналізація внутрішніх та зовнішніх комунікацій, вихід на якісно новий рівень обслуговування клієнтів, а також зміцнення конкурентних переваг та можливостей підприємства шляхом оптимізації управлінського процесу.

Список використаних джерел:

1. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

2. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ: ІЕН НАНУ, 2018. 252 с.

3. Миколук О.А., Бобровник В.М. Управління підприємством в умовах діджиталізації економіки. Вісник ХНУ. 2021. №4. С.142-146.

4. Цифрова економіка як фактор економічного зростання держави: колективна монографія / За заг. ред. О. Л. Гальцової. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 364 с.

СЕКЦІЯ 10. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Tutunnikova S.V.

Doctor of Economics, Professor,
*Department of Economic Theory and
Economic Management Methods,*
V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine

Riabovol D.A.

PhD student,
*Department of Economic Theory and
Economic Management Methods,*
V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, Ukraine

PLATFORM AS A FACTOR OF MODERN COMPETITION

Competition is undergoing significant modernization in the context of the dynamic development of digital technologies. A special and growing role is played by platforms and other online systems that streamline the interaction of a significant number of market participants, accumulating competitive advantages and reducing transaction costs.

The problem of competitive relations and external influence on their mechanisms from modern digital platforms is one of the most important and controversial in the theory and practice of digital transformation of the economy. On the one hand, market

indicators retain their influence in digital markets. However, on the other hand, they are not able to take into account a number of the most important factors influencing digital platforms. Such as business models in general, mechanisms for growth and stimulation of consumption, a model for selling services (for example, freemium), as well as features of individual stages of development (for example, a still loss-making company growing only by attracting external investments).

All this in one way or another affects the accuracy of determining the true state of affairs in a single digital economy market, and to get a more accurate picture of the ongoing processes, it is necessary to take into account several other factors.

One of the most significant of them is network effects, which are associated with the ability of digital products to form cycles aimed at increasing the value of the product for the user (forming a psychological habit of use), as well as creating barriers to entry of new players into the market [1]. For example, the Japan Fair Trade Commission has already included this factor in a set of tools for determining the admissibility of mergers in digital markets [2].

There are direct and indirect network effects. Among other things, they also differ in the complexity of their impact. Thus, indirect ones usually represent a more complex process. For example, the impact of a separate digital product on the positioning of the company, and hence on the financial outcome.

In addition, there is also the so-called economies of scale, when digital products often have a significant imbalance in the volume of the initial costs of development, marketing, etc., compared to the cost of a new attracted user in the future, which is often insignificant and allows them to win compared to early-stage start-ups. However, regarding the general nature of the impact, the researchers argue that concerning digital platforms,

this factor has not changed so much compared to the classical approach.

Further, it is worth paying attention to the concept of multi-homing, when users tend to use several competing products at once [3]. In this case, we are talking about competition not so much for the user, but for his attention and the desire to become a leader in an individual niche. In turn, it is also worth considering that the so-called "single homing" may be an indicator of a lack of alternatives available, rather than a reluctance of users to make changes in their choice of digital products.

Economies of scale form another relevant factor that can change the perception of platform competition. At its core, it means the presence of a single system from a whole range of products, which, on the side of the user, represents a single and convenient mechanism with minimal time and cognitive effort needed to use. The so-called ecosystem is a desirable development vector for a huge number of digital projects, which at the same time allows even more scaling of the already listed competitive effects. For example, the Italian competition authority concluded that Amazon has the opportunity to gain additional benefits due to its developed ecosystem of products, with which new players are not able to compete directly, but at the same time, it can also relatively cheaply create new products for its platform [4].

As a response to such scenarios for the development of large players in the form of platforms, new startups should aim at a deeper and more detailed interaction with a narrow range of user requests, while becoming a more intuitive and possibly quick (simple, cheap) answer.

At the same time, the general direction of the commodification of data and its usage as a competitive advantage further sharpens the subject of the true effectiveness of antitrust mechanisms and the realistic description of the competitive

position, especially for such large platforms as Meta, Alphabet, Amazon, TikTok, etc. [5].

Besides that, we should not forget about the strategy of creating a brand of modern digital platforms, which can also directly affect the competitive position in the market. Moreover, it is also important to pay attention to numerous purely psychological effects that can affect the user: the framing bias (when the same information can lead to opposite conclusions, depending on the method and nature of its presentation); the salience bias (tendency to focus on items or information that accumulate attention, ignoring those that do not attract our attention); the default bias (tendency to leave the default choice, covering the tendency of people to choose inaction over action, as well as their preference to stick to previously made decisions).

Another important aspect is the widespread practice of expanding the activities of platforms in many jurisdictions while multiplying the possible impact of network effects. This usually puts them in a stronger competitive position than traditional players in a particular market. For example, hotel booking platforms can benefit from the global nature of their operations, using accumulated data to expand into new regions. The same can be said about search engines, social networks, and professional digital tools (for example, Figma and Photoshop in the design niche), which also introduces new rules for assessing competitive relations due to the often free basis of offering services.

In this regard, it is worth noting the need for constant updating of regulatory mechanisms, which should be adequate to the conditions of the dominance of the platform business model in the digital economy. It is worth noting several initiatives of the antimonopoly committees of countries such as Japan, Italy, and Germany (represented by the Bundeskartellamt), which are already introducing the concept of network effects, assess the

impact of the big data, as well as psychological barriers to changing the user's choice, which allows talking about the activation of positive dynamics in this direction [6].

However, against the backdrop of systemic crises such as COVID-19, growing uncertainty due to an increase in the mass of interconnected mega threats (a new wave of deglobalization of the world economy, the consequences of climate change, and a huge increase in inequality), we can talk about changes in the inner structure of the competition. The global economy is at a bifurcation point, in a state of hyper shift, in search of a new sustainable world order.

Thus, it becomes possible to state that modern competition is changing under the influence of the rapid development of digital technologies and a whole range of other organizational, psychological, legal, and other factors. All this necessitates a further in-depth and comprehensive study of competition in the digital economy, including the effects generated by digital platforms. It is needed to introduce the appropriate and not harmful for innovations, regulatory measures, and overall optimization of interactions between market parties.

References:

1. Yun J. Overview of Network Effects & Platforms in Digital Markets. URL: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3733656>
2. Guidelines to Application of The Antimonopoly Act Concerning Review of Business Combination. Japan Fair Trade Commission. URL: https://www.jftc.go.jp/en/legislation_gls/imonopoly_guidelines_files/191217GL.pdf
3. A528 - Italian Competition Authority: Amazon fined over €1,128 billion for abusing its dominant position. URL: <https://en.agcm.it/en/media/press-releases/2021/12/A528>

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

4. Mursia M., Trovato C. The commodification of our digital identity. URL: <https://www.filodiritto.com/commodification-our-digital-identity>

5. Clearance of Merger of Online Real Estate Platforms. URL: https://www.bundeskartellamt.de/SharedDocs/Entscheidung/EN/Fallberichte/Fusionskontrolle/2015/B6-39-15.pdf?__blob=publicationFile&v=2

Галазюк Н.М.

доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк, Україна

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ГАЛЬМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИТОРІВ В УКРАЇНІ

В стратегії міжнародної інвестиційної діяльності будь-якої країни світу важливе місце відводиться саме науковому обґрунтуванню, визначенню пріоритетних напрямів інвестування, їх відповідністю до державних та суспільних інтересів, швидких темпів подолання економічної кризи та досягнення стабільності і економічного зростання народного господарства.

Динамічний розвиток економічного середовища та швидкі темпи зміни чинників, що визначають національну конкурентоспроможність на міжнародній арені, змушують уряди країн активно долучатися до вирішення забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на глобальному рівні.

Ключовим найбільш дієвим та ефективним інструментом формування сприятливого інвестиційного середовища в нашій країні може стати за певних умов, а саме припинення військового конфлікту з рф, податкова політика щодо іноземних інвестицій.

Результати провідних наукових досліджень показують, що сама ставка оподаткування не відноситься до ключових чинників здійснення іноземних інвестицій. «Інвестори розуміють, що прибутковість капіталу визначається не тільки ставкою оподаткування, а й методикою обчислення бази

оподаткування. Ідеться про порядок обчислення амортизації, правила обліку запасів, віднесення плати за кредит та страхування на витрати виробництва тощо» [1, с.360].

Аналіз макроекономічної ситуації в Україні показує недостатню активність вітчизняних та іноземних інвесторів. Слід відмітити, що існуючий інвестиційний голод в Україні є досить серйозною проблемою та перепоною на шляху до економічного зростання. Очевидним, є той факт, що головною умовою без якої неможливе стабільне та динамічне зростання економіки є отримання необхідного обсягу інвестицій в тому числі іноземних. «Україна має значний інвестиційний потенціал, а зокрема: є одним із найбільших потенційно містких ринків в Європі; володіє багатими природними ресурсами; має високий рівень науково-дослідних розробок у багатьох галузях науки і техніки та значний науково-технічний потенціал; володіє значним сільськогосподарським потенціалом; має добре розвинену інфраструктуру» [2, с. 34].

Визначальними індикаторами, щодо прийняття позитивного інвестиційного рішення є: економічні, політично-правові, матеріально-технічні чинники. Без будь-яких сумнівів можна стверджувати, що саме економічні фактори є основою для функціонування усіх галузей народного господарства і дають чітку картину, як розподіляються ресурси на всіх рівнях національної економіки.

Політично-правові чинники, які визначають ділове інвестиційне середовище країни та можливості отримання затребуваних фінансових та матеріально-технологічних ресурсів вказують на стабілізацію ситуації, як на рівні підприємств, так і на рівні держави.

Матеріально-технологічні фактори мають індикативний характер і вказують на ключові негативні прояви

функціонування національної економіки. Очевидно, що в нашій країні існує першочергова необхідність технологічного оновлення технологій підприємств, яка має базуватися на інноваційних засадах.

Незважаючи на значні потенційні переваги, існує ряд факторів, які гальмують приплив інвестиційних ресурсів та формують негативне та ризикове інвестиційне середовище.

За інформацією Центру економічних стратегій (ЦЕС) на рисунку відтворено основні перепони на шляху залучення міжнародних інвестицій в Україну. У 2019 році провели опитування респондентів потенційних інвесторів в українську економіку та виявили таку статистику.

Рис. Основні перешкоди іноземного інвестування в Україну
Джерело: побудовано автором на основі [3].

Аналізуючи результати опитування іноземних інвесторів, яке проводять ЄБА, Dragon Capital та ЦЕС можна

зробити ряд висновків, щодо формування інвестиційного середовища нашої країни в сучасних глобальних умовах.

1. Іноземні інвестори, на сьогоднішній день, нажаль не бачать проведення ефективних заходів боротьби з корупцією в нашій країні, досі не відбувається відокремлення політики від бізнес-інтересів через обмежений вплив олігархів.

2. Основною перешкодою для міжнародного інвестування досі залишається судова система, невідповідність норм українського законодавства міжнародним нормам.

3. Значний негативний вплив в контексті інвестиційної привабливості має монополізація ринків та захоплення влади олігархів. «Найтиповіший приклад захоплення держави – захоплення регулятора, який приймає рішення на користь олігарха-монополіста, захоплення бюджету, де олігарх отримує преференції, захоплення державних підприємств, які починають обслуговувати інтереси певного олігарха» [4].

4. Очевидно, що суттєвою перешкодою для вкладів іноземних інвесторів залишається війна з російською федерацією, військові агресивні дії рф та її колаборантів зменшують інтерес іноземних інвесторів до нашої країни.

5. Репресивні дії правоохоронних органів та недостатньо прозоре законодавство, має не аби який вплив на інвестиційний імідж нашої країни. «Так звані «маски-шоу» та неправомірні справи проти бізнесменів і посадових осіб компаній. Тиск силових органів на бізнес не зупиняється, незважаючи на декларації про створення сприятливого бізнес-середовища від Президента та уряду» [5].

6. Іноземні інвестори, ще досі не відійшли від потрясінь, що відбувалися у 2014-2015 роках, і побоюються нестабільності валюти та фінансової системи. Звичайно, що проведення реформ НБ України у цьому напрямі дещо

стабілізували ситуацію, курс національної валюти почав поливатися у помірних діапазонах, банківська система наповнена ліквідністю.

Серед інших невдоволень іноземних інвесторів можна також відмітити, постійні зміни нормативного регулювання, складну систему адміністрування податків, обмеження на рух капіталу та валютне регулювання. І лише після них частина респондентів відзначають низьку купівельну спроможність населення, що пов'язана із кризовими явищами та повільними темпами економічного зростання.

Отже, в нинішніх кризових умовах, які пов'язані як із військовими діями, так і політичною та економічною ситуацією Україна знаходиться в низьких позиціях за макроекономічними показниками та рівнем економічного розвитку у порівнянні з рядом розвинених країн світу. Такі негативні процеси призводять до погіршення фінансового стану українських підприємств, зниження їх платоспроможності та рентабельності, також можна відслідковувати високий рівень невизначеності щодо тривалості кризових процесів, а це в свою чергу зумовлює зменшення інвестиційної активності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Хто і як інвестує в Україну. Розумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/>
2. Швець В.Я. Аналіз інвестиційного клімату в економіці України та шляхи його покращання. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. №1 (7). С. 502-508.
3. Мордань Є.Ю., Гуца А.В. Інвестиційний клімат України та шляхи його поліпшення. *Інвестиції: практика та досвід*. №17. 2017. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2017/8.pdf

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

4. Регулярне опитування іноземних інвесторів: Спеціальний випуск. Центр економічної стратегії. 2019. URL: <https://ces.org.ua/investor-survey/>

5. Що заважає іноземним інвесторам в Україні? URL: https://lb.ua/economics/2017/09/14/376427_shcho_zavazhaie_in_ozemnim_investoram.html

Зелінська О.М.

доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк, Україна

ЗОВНІШНЬОТОРГІВЕЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

В сучасних умовах господарювання світове господарство розглядається як глобалізована система, яка характеризується динамічністю розвитку. Його розвиток історично супроводжувався формуванням нових ідеологічних концепцій, які сприяли змістовному переосмисленні деяких категорій економічної теорії, вдосконаленню механізмів щодо кількісного та якісного вивчення економічних явищ та усвідомлення взаємозв'язку між економічними процесами.

Варто зазначити, важливою складовою економічної теорії є історичні особливості розвитку світової торгівлі, в тому числі світового господарства. Саме тому розглядаючи історичні передумови становлення міжнародної торгівлі можна з'ясувати виробничі та споживчі параметри, достеменно розібратися з принципами ціноутворення та встановити реальні ціни на товари і послуги, що реалізуються на світових ринках.

Характерні риси та особливості міжнародної торгівлі, її значення в розвитку та становленні господарського життя лягли в основу для розробки національних зовнішньоторговельних політик держав світу. Проте через складність взаємозв'язків між відомими теоріями міжнародної торгівлі і можливостями їх втілення в практичну реальність породжує важливість даного дослідження.

В кожній розвиненій державі з метою розвитку зовнішньої торгівлі формується відповідна система державних органів влади, що наділена відповідними повноваженнями. Їх діяльність зокрема базується на забезпеченні громадян суспільними благами, захисті та розвитку економічної конкуренції, регулюванні зовнішньоекономічної діяльності господарюючих суб'єктів [1].

Зовнішньоекономічну політику можна охарактеризувати як система цілеспрямованого державного впливу в контексті реалізації зовнішньоекономічного потенціалу країни на світовому ринку, та в тому числі задоволення власних національних потреб за рахунок імпорту. Таким чином, основоположною задачею національної зовнішньоекономічної політики обмеження або ж стимулювання експорту/імпорту для формування позитивного сальдо торгівельного балансу країни та забезпечення власних валютних надходжень для розвитку вітчизняної економіки.

Зовнішньоекономічну політику прийнято розглядати як базову основу зовнішньої торгівлі, яка базується на особливостях зовнішньоторговельної політики держави та способах їх реалізації в сучасних умовах господарювання. Існують дві основні форми зовнішньоторговельної політики, що залежать від масштабів втручання держави: протекціонізм та вільна торгівля» [2].

На сучасному етапі розвитку суспільства протекціонізм варто розглядати національну економічну стратегію що представлена комплексом обґрунтованих та взаємопов'язаних рішень, які спрямовані на захист вітчизняної економіки від іноземної конкуренції. Іншими словами, ці заходи мають на меті заохотити розвиток справедливої конкуренції на внутрішньому ринку країни. Також дана стратегія передбачає «реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку

ефективних вітчизняних виробництв, національного капіталу, що діє в межах чинного законодавства, доходів та рівня споживання населення України, активної підтримки становлення сучасної конкурентоспроможної економічної системи» [3].

Напевно на політичній карті світу важко відшукати країну, яка б не використовувала в тій чи іншій мірі протекціоністські інструменти в міжнародній торгівлі. З огляду на це прийнято деякі обмеження щодо кількісних обмежень в торгівлі вважати обґрунтованим протекціонізмом. Такі обмеження не ідуть в розріз з національними інтересами, крім того вони забезпечують необхідний рівень споживання конкурентоспроможних імпортованих товарів на території держави.

До головних інструментів протекціонізму належать митні тарифи та нетарифне регулювання.

Мито – це обов'язковий непрямий податок, що стягується митними органами з товарів, які переміщуються через митний кордон при імпорті або експорті і є умовою імпорту чи експорту.

Щодо нетарифних методів регулювання, то вони представлені комплексом заходів, що носять обмежувальний чи заборонений характер та застосовують з метою національних товаровиробників від іноземної конкуренції.

В практиці господарювання що склалася на сьогодні, кожна країна за допомогою нетарифного регулювання експортно-імпортованих операцій намагається вирішити власні проблеми економічного, соціального та політичного характеру. «В умовах глобалізації світової економіки значну роль у регулюванні нетарифних інструментів торговельної діяльності відіграє СОТ. Головним принципом СОТ є передбачуваність або відсутність довільного застосування

країнами торговельних заходів. Рішення про захист національного ринку повинні прийматися після багатосторонніх консультацій. Цей принцип лежить в основі нетарифного регулювання світової зовнішньоекономічної діяльності» [4].

Значно привабливішим є другий тип зовнішньоторговельної політики, а саме вільна торгівля або як її ще називають, фрітредерство. Вільна торгівля є повною протилежністю протекціонізму, і повністю базується на усуненні його мінусів. Цей вид зовнішньоторговельної політики має на меті надати повну свободу суб'єктам господарювання у прийнятті ним рішень щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

До аргументів на користь здійснення вільної торгівлі можна віднести наступні:

- 1) безперешкодне здійснення зовнішньої торгівлі сприяє поглибленню і ширшому використанні переваг міжнародного поділу праці;
- 2) збільшення в значній мірі національного продукту країн світу;
- 3) значне підвищення добробуту людей на земній кулі;
- 4) базуючись на принципах порівняльних переваг, вільна торгівля сприяє реалізації розподільчої ефективності ресурсів.

Проте варто зазначити, що вільна торгівля характеризується і певними негативними наслідками, зокрема «загрози для внутрішньої макроекономічної стабільності від циклічних коливань кон'юнктури світового ринку; збут низькоякісної і морально застарілої продукції іноземних виробників; нав'язування чужих для населення даної країни споживацьких смаків тощо. Суперечливість обох типів зовнішньоторговельної політики стала приводом

для нескінчених дискусій теоретиків і політиків щодо ефективності вибору одного з них» [16].

Враховуючи наявність важливих позитивних сторін тієї чи іншої політики, більшість держав намагаються проводити гнучку зовнішньоторговельну політику, що вдало комбінує як елементи протекціонізму, так і фритредерства. Загальним та об'єднуючим принципом в більшості таких випадків є курс на лібералізацію зовнішньоторговельних взаємин. Загально прийнято вважати, що головною характеристикою лібералізації міжнародної торгівлі є економічна свобода, мінімальні митні тарифи та спрощення митних режимів. Але ліберальна ідея полягає не тільки в цьому – це результат її втілення. При цьому головне, як зауважує А. Гальчинський, у її консенсусній парадигмі.

Таким чином, країни намагаються розвивати взаємовигідні економічні відносини, використовуючи при цьому усі доступні методи та напрацьований передовий досвід. Вибір, що здійснюється кожною країною щодо власної моделі зовнішньоторговельної політики залежить значною мірою від конкурентоспроможності її національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин: колективна монографія / О.В.Баула, Т.М. Вісіна, Н.М. Галазюк, О.М. Зелінська та ін. Луцьк: Вежа Друк. 2017. 312 с.

2. Щербина С.В. Торговельна політика: конспект лекцій для слухачів спеціальності «Державне управління». К.: НАДУ, 2012. 60 с.

3. Г.Р. Зінатулліна, Л.П. Черногуз Застосування методів протекціонізму в Україні. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць.* 2009. №6(8)

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

4. Вісник. Офіційне видання державної фіскальної служби України. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8217>

5. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: моногр.: у 2 т. Т. 1 / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін. К.: КНЕУ, 2015. 812 с.

Карп'як О.О.

Студентка,
Національний технічний університет України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

Тимошенко Н.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний технічний університет України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

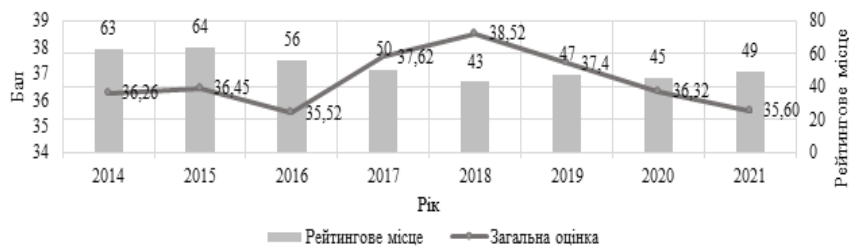
ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ТНК ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Глобалізація світового виробництва вимагає від учасників ринку негайного впровадження у виробничі процеси цифрових технологій. Інтеграція розробок Індустрії 4.0 у виробничий сектор дозволяє транснаціональним корпораціям автоматизувати складні процеси управління виробництвом, скорочувати час переробки, відпрацьовувати логістичні напрямки постачання, підвищувати рівень якості продукції. Інноваційна діяльність, що здійснюється ТНК, суттєво впливає на конкурентоспроможність країн у системі світового господарства, визначаючи лідируюче положення одних і відставання інших.

Україна посідає 64 місце серед 134 країн світу за Індексом мережевої готовності 2020, що оцінює здатність держав до цифрової трансформації. За рівнем готовності до нових технологій Україна посідає 54 місце, поступаючись

Вірменії, Казахстану та більшості країн Центральної та Східної Європи. За Рейтингом цифрової конкурентоспроможності 2020, Україна посідає 54 місце серед 64 країн світу [1]. У всесвітньо відомому Глобальному інноваційному індексі Україна у 2021 році посідає 49 місце серед 132 країн світу (рис. 1).

Рис. 1. Місце України у Глобальному інноваційному індексі
Джерело: складено автором на основі даних [2]

З рис. 1 видно, що найкращий показник України у Глобальному інноваційному індексі протягом 2014-2021 років спостерігається у 2018 році (43 місце серед 126 країн), а найгірший – у 2015 році (64 місце серед 141 країни). Варто зауважити, що незважаючи на те, що Україна піднялась у рейтингу за аналізований період, однак її загальна оцінка інноваційності практично не змінилась. Так, станом на 2021 рік зазначений показник становить 35,6, що на 0,66 менше, ніж у 2014 році. Більше того, вона має стійку тенденцію до спадання протягом 2018-2021 років. Тобто, під час

поглиблення українсько-європейських відносин, інноваційність економіки України почала знижуватися. Таким чином, країна розпорошує свій досить високий кваліфікаційний потенціал. Виявлена тенденція свідчить про те, що реформи, які проводяться в Україні, здійснюються не для високої ефективності та інноваційності розвитку, а для виконання зобов'язань перед ЄС [3].

Можливості технологій Індустрії 4.0 не мають широкого впровадження серед національних виробників, але стан та конкурентна боротьба на внутрішньому та зовнішньому ринках вимагають від їх учасників глибокого розуміння сучасних механізмів інновацій, як похідних розвитку компаній. Розуміння безальтернативності згаданих процесів вже досягнули українські виробники не тільки зі сталими економічними зв'язками, але й ті, які тільки шукають свої ніші на зовнішньому та внутрішньому ринках. Як приклад, варто відзначити лідерські позиції «Kernel» на українському аграрному ринку, що спрямовує значні обсяги коштів на НДДКР та всіляко сприяє впровадженню новітніх технологій у свою діяльність.

«Kernel» входить у рейтинг «Топ-25 інноваційних компаній країни». ІТ-команда компанії оцифрувала агробізнес, логістику, трейдинг, документообіг, підвищила мобільність співробітників та швидкість прийняття рішень [4]. У постійній «гонці» за удосконаленням роботи компанії, «Kernel» були першими в Україні у точному землеробстві, диференційованому внесенні добрив і насіння. Компанія перша запустила роботу агрохімлабораторії та постійно впроваджує новітні ІТ-продукти, такі як: програма обліку зерна, «Мобільний агроном», облікова система онлайн, спеціальний додаток для служби безпеки, тощо [5]. Сьогодні 100% полів «Kernel» покриті якісними RTK-сигналами, які є

основою для точного землеробства. 100% полів компанії моніторяться за допомогою супутникових знімків, коптерів, а також ІТ– інструментів, з якими працюють агрономи безпосередньо в полях. Наразі саме «Kernel» реалізує передові технології в агропромисловості та є чи не єдиною компанією України яка спроможна втілювати технологічні розробки шостого технологічного укладу. Сумарні інвестиції «Kernel» в інновації становлять понад 2,7 млн дол. США на рік, що є рекордною сумою серед усіх агрохолдингів в Україні [6].

В реаліях сьогодення важко оцінити втрати, які нанесла війна українській державі, адже ситуація змінюється щохвилини і військові дії продовжують розгортатися. З початком вторгнення РФ, ТНК почали закривати свою діяльність в Україні та переміщувати співробітників у безпечне місце, що має надзвичайно негативний вплив на економіку країни. Наприклад, «Bunge», провідна агропродовольча компанія, що має десять дочірніх компаній в Україні, призупинила свою діяльність через вторгнення РФ. Не зважаючи на великий потенціал України для ТНК, не тільки в технічних галузях, а також і в ІТ-сфері, війна в державі робить практично неможливим вхід нових ТНК на вітчизняний ринок, що негативно впливає як на притік нових ПІІ, так і на міжнародну інноваційну діяльність українських підприємств та країни і цілому.

Серед основних проблем виробничого сектору України, що у майбутньому можуть бути вирішені завдяки розвитку інноваційної діяльності ТНК в державі, а також ефективнішому запровадженню технологій Індустрії 4.0, слід виділити: низьку ефективність виробництва в Україні проти інших країн; загострення продовольчої проблеми; посилення структурних диспропорцій виробництва продукції; деградацію земельних ресурсів; погіршення екології та інші.

Для подолання усіх негативних наслідків війни, українській державі знадобляться спільні зусилля уряду країни, інвесторів та керівників провідних ТНК. Моніторингові програми та алгоритми відпрацюють найбільш ефективні та достатні комплексні заходи, запропонують вичерпні та актуальні технологічні протоколи виробництва на всіх стадіях. Натомість виробники використовуватимуть необхідну кількість ресурсу і націлюватимуться на дуже конкретні задачі, процеси та території, що дасть змогу отримувати стабільний прогнозований результат у короткостроковій та довгостроковій перспективах.

Список використаних джерел:

1. Давліканова О., Осадчук І. Робота майбутнього. Форсайт обумовлених впровадженням нових технологій змін в сільському, лісовому та рибному господарстві України. Аналітичний звіт // Національне агентство кваліфікацій, Державна служба зайнятості, Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 172 с.
2. Global Innovation Index 2021 // World Intellectual Property Organization. 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf (дата звернення: 20.12.2022 р.).
3. Зав'ялова Л. В. Україна: сільське господарство // Велика українська енциклопедія. 2022. URL: https://vue.gov.ua/Україна:сільське_господарство (дата звернення: 21.12.2022 р.).
4. Kernel застосовує IT-технології на всіх етапах виробництва. 2021. URL: <https://agrotimes.ua/tehnika/kernel-zastosovuyue-it-tehnologiyi-na-vsikh-etapah-vyrobnyctva/> (дата звернення: 21.12.2022 р.).

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

5. Софієнко Н. Kernel хоче збільшити експорт зернових до 15 млн тонн. 2022. URL: <https://landlord.ua/news/kernel-khoche-zbilshyty-eksport-zernovykh-do-15-mln-tonn/> (дата звернення: 22.12.2022 р.).

6. Тарумов В. О. Інвестиційно-інноваційне забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємства : дис. канд. екон. Наук : спец. 073 «Менеджмент». Київ, 2020. 142 с.

СЕКЦІЯ 11. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Романенко Є.О.

доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений юрист України, підполковник,
Головне управління Військової служби правопорядку ЗСУ
м. Київ, Україна

Малахов Р.В.

аспірант,
Національний університет цивільного захисту України
м. Харків, Україна

"КРОПИВА" - БОЙОВА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ТАКТИЧНОЇ ЛАНКИ

Українське військо дедалі все більше відходить від старих радянських методів управління та опановує новітні розробки. Вже зараз у Збройних силах відпрацьовується використання сучасних автоматизованих систем управління підрозділами (АСУ) котрі згодом будуть зв'язані в загальновійськову Єдину автоматизовану систему управління Збройних Сил (ЄАСУ ЗСУ). Однією з подібних систем є бойова система управління тактичної ланки "Кропива", яка була випробувана в реальних бойових умовах та призначена для автоматизації окремих задач управління на рівні батальйон, рота, взвод та окрема одиниця техніки.

Бойова система управління тактичної ланки «Кропива» - програмне забезпечення для створення інтелектуальних карт в

поєднанні з пристроями та приладами, розроблене для планування та орієнтування розрахунків.

Використовується різними підрозділами сухопутних військ ЗСУ, НГУ, ТРО (артилерія, бронетехніка, піхотні та розвідувальні підрозділи). Розроблена ТОВ "Конструкторське бюро «Логіка» яке входить до Ліги оборонних підприємств України.[1]

Ліга оборонних підприємств України - об'єднання українських підприємств і організацій-виробників/розробників продукції оборонного та подвійного призначення. Рішення створити неурядове об'єднання українських підприємств і організацій, які є виробниками/розробниками продукції оборонного та подвійного призначення, було прийняте під час XIII Міжнародної спеціалізованої виставки «Зброя та безпека-2016» керівниками декількох десятків таких структур.

Створення Ліги пов'язано з наміром об'єднати зусилля приватних підприємств оборонної промисловості навколо вдосконалення внутрішньої кооперації, налагодження ефективного державно-приватного партнерства у оборонно-промисловій сфері, реалізації спільних зусиль щодо удосконалення маркетингу оборонної продукції приватних підприємств як всередині держави, так і на ринках іноземних держав. Головним напрямом роботи Ліги визначено участь її членів у ефективному та якісному переозброєнні Збройних сил України.[1]

Розробка, інтеграція та випробування системи почались ще на початку збройної агресії Росії 2014 року як волонтерський проект волонтерської організації Армія SOS. Українським військовим не вистачало не лише бронешилетів чи шоломів. Їм видавали карти, надруковані у 80-х роках. Там, де позначалося поле чи посадка, давно стояла якась

забудова. З проблеми застарілих мап виросло популярні автоматизовані системи управління. Інша проблема - раніше координати цілі передавали по радії. Артилеристи сідали за стіл, брали лінійку, планшетку, калькулятор і рахували 15–20 хвилин.

«Армія SOS» не стала друкувати свіжі мапи. Натомість закупила планшети із Google-картами, встановило програмне забезпечення і передало на фронт. На їхню закупівлю й обладнання картами пам'яті у 2014 році волонтери витратили 780 000 грн. Загалом того року фонд зібрав 11,9 млн. грн. Тепер обчислення робити вручну стало не потрібно, і це значно прискорило виконання бойового завдання. З початку російської агресії інстальовано вже понад 10000 одиниць програмного забезпечення, налагоджено службу технічної та програмної підтримки, продукт постійно вдосконалюється

Однак дуже швидко функціональності цивільних карт на планшетах військовим стало замало. Вони попросили додати вимірювання відстаней, автоматичні розрахунки тощо. Так «Кропива» стала одною з трьох родзинок фонду разом із безпілотниками «Валькірія» та обладнанням для радіоелектронної розвідки.

З часом додаток обріс функціями не тільки для артилеристів. У ньому щодня оновлюється лінія фронту. Військовий бачить, де стоїть ворог, а де свої, обмінюється позиціями, розвіданими, комунікує з командним пунктом. У функціональності є також навігатор, карта з точними висотами й низинами, відстань від одного об'єкта до іншого, обчислення далькості гармати до об'єкта. Розвідка й інші бійці вносять в Android-додаток координати ворожої цілі, їх отримує найближча артбатарея, яка і завдає удару. Дані з «Кропиви» не зберігаються централізовано на

серверах, аби потім транслюватися на всі пристрої. На кожному планшеті є інформація тільки щодо необхідних йому позицій та озброєнь. Якщо планшет потрапить до ворога, він не зможе отримати інформацію про всі підрозділи. [3]

Система «Кропива» об'єднує в єдину екосистему координацію підрозділів на полі бою та в тилу. Дає змогу скоротити час розгортання засобів

артилерійської батареї фактично вп'ятеро. При цьому час на ураження незапланованої цілі скорочується втричі, а час на відкриття контрбатареїного вогню - вдсятеро.

Завдяки відносно не дорогому обладнанні та простоті й зручності у використанні, система успішно застосовується під час російського вторгнення в Україну^[3]. За класифікацію НАТО «Кропиву» відносять до систем типу C2 command and control^[1].

- Система забезпечує. Доступ до електронної карти місцевості з відображенням власної позиції за GPS;

- Обмін даними з іншими абонентами системи. Дані в загальному випадку включають позиції союзних підрозділів, координати виявлених цілей та короткі текстові повідомлення;

- Рішення окремих розрахункових завдань, таких як розрахунок маршруту, зони вогневого ураження або артилерійських поправок;

- Забезпечення взаємодії та передачі даних з засобів розвідки — БПЛА, радарними та звукометричними комплексами — в автоматичному режимі.[4]

Необхідне оснащення:

- Планшетний комп'ютер з GPS

- Дрон

- Радіостанція

- Бінокль
- Лазерний далекомір
- Тепловізор

Технічні вимоги до планшету для встановлення програми Армія СОС Кропива. Планшет Android 8 або 10 дюймів (версія Android 7.0 і вище). Оперативна пам'ять: від 2 Гб. Наявність GPS обов'язкова. Наявність 4G/LTE модуля - не обов'язкова, програма працює повністю офлайн і не потребує доступу в Інтернет. Картка пам'яті microSD на 128 / 256 Гб. На картку 128 Гб можна записати приблизно 6-8 областей.[2]

Висновки. Розробка та інтеграція цього вітчизняного проекту почалася волонтерами ще у 2014 році. За цей час Збройні сили отримали понад 10 тисяч планшетів з інсталюваними примірниками програми. Для покращення використання системи бійцями, представниками КБ "Логіка" налагоджено службу технічної підтримки, яка постійно вдосконалює програму. Крім того, у 2018 році українське підприємство безоплатно передало до ЗСУ свою розробку з усіма вихідними кодами та ліцензією.

Система є досить простою для освоєння й може бути встановлена на будь-який планшет чи смартфон. Після встановлення необхідного програмного забезпечення користувач зможе побачити карту місцевості зі своїм положенням на ній. Для роботи з бойовою системою необхідно лише знати координати цілі та місцеперебування своєї артилерійської батареї та метеоумови. Ці дані вводяться у планшет з "Кропивою" й далі напрям стрільби та відстань до цілі обчислюється в автоматичному режимі. «Кропіву» використовують 90–95% артилеристів. Використання української бойової системи дозволяє скоротити час розгортання артилерійської батареї фактично вп'ятеро, час на

ураження незапланованої цілі скорочується майже втричі, а час на відкриття контрбатарейного вогню в десять разів.

Список використаних джерел:

1.Бойова система управління тактичної ланки "Кропива" на службі ЗСУ та НГУ <https://web.archive.org/web/20200708072928/> https://defence-ua.com/news/bojova_sistema_upravlinnja_taktichnoji_lanki_kropiva_na_sluzhbi_zsu_ta_ngu_foto-1129.html

2.Кропива <https://armysos.com.ua/uk/kropyva/>

3.Жалюча «Кропива». Як українське програмне забезпечення для артилеристів впливає на перебіг війни <https://forbes.ua/innovations/zhalyucha-kropiva-yak-ukrainske-programne-zabezpechennya-dlya-artileristiv-vplivae-na-khid-viyni-22072022-7054>

4.ІТ-хаос на службі ЗСУ. Сотні тисяч військових користуються різним софтом, який розробили волонтери. Чи небезпечна така децентралізація

СЕКЦІЯ 12. МЕДИЦИНА

Kurochkin A.V.

Postgraduate student of the Department
of Oncology and Radiology,
Sumy State University
Sumy, Ukraine

Moskalenko Y.V.

Ph.D., Associate professor of
Department Oncology and Radiology,
Sumy State University
Sumy, Ukraine

Moskalenko R.A.

DSc, Associate professor of the
Department of Pathology,
Sumy State University
Sumy, Ukraine

PATHOLOGICAL CALCIFICATION IN THE LYMPH NODES OF PATIENTS WITH THYROID CANCER

Introduction. Calcification is one of the clinical and morphological features of thyroid cancer [1]. Calcification's prognostic and diagnostic value has not been fully studied, although it occurs with a high frequency. Calcifications begin to be visualized at the very early stages of the development of a

malignant tumor and have the appearance of nanocrystalline objects [2; 3]. Ultrasound examination is one of the most effective and affordable methods of diagnosing thyroid pathology. Pathological biomineralization in lymph nodes is an alarming signal regarding the risk of detecting a malignant tumor. This process is one of the predictors of overall survival [4].

A manifestation of the biomineralization process is the development of so-called psammoma bodies, rounded minerals formed by concentric layers. Microspherulites have a similar shape, but unlike psammoma bodies, they do not have a lamellar structure [5].

The clinical significance of psammoma bodies, their formation's molecular mechanisms, and the mineralization's causes remain unclear. Calcifications larger than 1 mm with a posterior acoustic shadow are macrocalcifications [6]. Calcifications can have different sizes, but all are united by belonging to the process of dystrophic calcification since they develop in degenerated or necrotic tissues.

Based on the histological features of thyroid carcinoma, calcification is classified as psammoma bodies, stromal calcinosis, or bone tissue formation [7].

Psammoma bodies are a diagnostic feature of papillary carcinoma of the thyroid gland. They are defined as spherical calcified lesions with concentric layering, which are usually located in the stromal base of the tumor and differ from intrafollicular compacted colloids [7]. In addition, the process is sometimes observed within stromal calcifications. The mineral formation is only bone formation when bone matrix and osteocytes can be identified [8].

All other calcifications that do not meet the criteria for psammoma bodies or bone formation are classified as stromal. A spherical shape characterizes them without layers or an irregular

shape with layers. During univariate regression analysis, psammoma bodies, stromal calcification, bone formation, age, patient gender, tumor size, extrathyroidal invasion, T category, lymph node metastases, cancer stage, and resection margins were recognized as risk factors for disease recurrence. In the multivariate regression analysis, older age (over 60 years) and metastases in the lymph nodes were recognized as independent predictors of disease relapse [9].

Aim: To investigate pathological biomineralization in the lymph nodes of patients with thyroid cancer.

Materials and methods: Thyroidectomy + central neck dissection + bilateral neck dissection were performed for surgical treatment of patients. Frozen samples histology, definitive histology, and histochemistry (von Koss staining) were used to diagnose regional metastases and pathological calcification.

Study design and results: 123 patients with papillary and follicular types of thyroid cancer without metastases in regional lymph nodes, according to physical examination and ultrasound, were selected for the study. A 1% solution of toluidine blue was used as a blue dye for the biopsy of sentinel lymph nodes. Sentinel lymph nodes were visualized in 120 (97.6%) patients. After frozen sample histology, the presence of metastases in the regional lymph nodes was confirmed in 33 (27.5%) patients. All 123 patients underwent surgical treatment in the scope of thyroidectomy + central neck dissection + bilateral neck dissection. After that, definitive histology was performed, with the help of which the presence of metastases in the regional lymph nodes was confirmed in 4 more patients. In general, according to the results of the definitive histology, metastases in the sentinel lymph nodes were found in 37 patients (30.8%).

Metastases of the thyroid gland were more often found in the subcapsular areas of the lymph nodes. In some of them, the

metastatic tissue completely replaced the lymphoid tissue, affecting the entire node. The presence of lesions of pathological biomineralization was noted in some patients. The main form of calcification was psammoma bodies, located among the tumor tissue or alone in the subcapsular area without tumor cells.

Among 37 patients with metastases in regional lymph nodes, 19 patients (51.4%) had signs of pathological biomineralization of lymph nodes. All cases were associated with papillary thyroid cancer.

The histochemical examination was performed for all samples of metastatic lymph nodes with signs of pathological biomineralization. The method of staining the calcified tissue of lymph nodes (von Koss) is based on the presence of calcium phosphate salts in the studied samples. Psamoma bodies under the influence of the dye acquire a black and dark brown color. The boundaries of the layers become clearly visible, and there is a different saturation of color between the core and the shell of the formation.

Conclusions: Our study confirms that pathological biomineralization in the lymph nodes of patients is a diagnostic feature of papillary thyroid cancer. The main form of calcification is psammoma bodies. Pathological biomineralization in lymph nodes should be considered a metastasis of papillary thyroid cancer.

References:

1. Guerlain J, Perie S, Lefevre M, Perez J, Vandermeersch S, Jouanneau C, Huguet L, Frochot V, Letavernier E, Weil R, Rouziere S, Bazin D, Daudon M, Haymann JP. Localization and characterization of thyroid microcalcifications: A histopathological study. PLoS One. 2019 Oct 24;14(10): e0224138. doi: 10.1371/journal.pone.0224138. PMID: 31648281; PMCID: PMC6812851.

2. Das DK. Psammoma body: a product of dystrophic calcification or of a biologically active process that aims at limiting the growth and spread of tumor? *Diagn Cytopathol.* 2009 Jul;37(7):534-41. doi: 10.1002/dc.21081. PMID: 19373908.

3. Chyzhma R., Piddubnyi A., Stepanenko A., Danilchenko S. & Moskalenko R. Morphology of Nanocrystalline Calcifications of Ovarian Tumors. *IEEE 11th International Conference Nanomaterials: Applications & Properties (NAP) 2021*; 1–4. DOI: <https://doi.org/10.1109/NAP51885.2021.9568609>

4. Seiberling KA, Dutra JC, Grant T, Bajramovic S. Role of intrathyroidal calcifications detected on ultrasound as a marker of malignancy. *Laryngoscope.* 2004 Oct;114(10):1753–7. doi: 10.1097/00005537-200410000-00014. PMID: 15454766.

5. Bai Y, Zhou G, Nakamura M, Ozaki T, Mori I, Taniguchi E, Miyauchi A, Ito Y, Kakudo K. Survival impact of psammoma body, stromal calcification, and bone formation in papillary thyroid carcinoma. *Mod Pathol.* 2009 Jul;22(7):887-94. doi: 10.1038/modpathol.2009.38. Epub 2009 Mar 20. PMID: 19305382.

6. Moskalenko R., Romaniuk A., Rieznik A. & Kurochkin A. Papillary thyroid cancer with biomineralization: clinical and morphological features. *Pathologia* 2016;1(36):29–36. DOI: <https://doi.org/10.14739/2310-1237.2016.1.71182>

7. Ferreira LB, Gimba E, Vinagre J, Sobrinho-Simões M, Soares P. Molecular Aspects of Thyroid Calcification. *Int J Mol Sci.* 2020 Oct 19;21(20):7718. doi: 10.3390/ijms21207718. PMID: 33086487; PMCID: PMC7589718.

8. Yin L, Zhang W, Bai W, He W. Relationship Between Morphologic Characteristics of Ultrasonic Calcification in Thyroid Nodules and Thyroid Carcinoma. *Ultrasound Med Biol.* 2020 Jan;46(1):20-25. doi: 10.1016/j.ultrasmedbio.2019.09.005. Epub 2019 Oct 1. PMID: 31582180.

9. Johannessen JV, Sobrinho-Simões M. The origin and significance of thyroid psammoma bodies. *Lab Invest.* 1980 Sep; 43(3):287-96. PMID: 7401638.

Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)

СЕКЦІЯ 13. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Korchuk T.G.

PhD, associate professor
Department of Pharmacology,
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Drachuk V.M.

PhD, associate professor
Department of Pharmacology,
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Dikal M.V.

PhD, associate professor
Department of Bioorganic and
Biological Chemistry and Clinical Biochemistry,
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

CLASSTIME – AN INTERACTIVE TOOL FOR IMPROVING THE EDUCATIONAL PROCESS

Modern world standards in the field of education provision for the training of highly qualified specialists capable of integrating theoretical knowledge and practical skills into a coherent system, possessing the latest information technologies and actively implementing them in educational activities, etc.

Today's conditions encourage higher education teachers to master new interactive teaching methods to improve and perfect the educational process, activate and increase students' motivation to study, increase the objectivity of evaluation, etc. With the beginning of the "Covid 19" pandemic and later, from the moment of the full-scale war in Ukraine, the task of the higher school became the search for new forms and methods of work, modern tools and technologies that could significantly increase the effectiveness of the educational process, activate the educational, cognitive and independent activities of students, and at the same time, to enrich, supplement, expand the educational environment [1, p. 261].

Among the variety of services, our attention was drawn to the Classtime educational platform, while using which we highlighted the following advantages: compactness and simplicity of the interface; the possibility of creating and filling your source database; a variety of tasks and degree of complexity; access to materials can be obtained from any place where there is an Internet connection; the possibility of interactive inspection of works; the ability to follow the progress of the student's work without distracting him; instant feedback, etc [2, p. 239].

A significant advantage of the platform is the session scheduler (setting clear limits or a schedule when you can complete a session), which is quite convenient and often used in complex control work. This enables the simultaneous assessment of a large cohort of students. Another feature of Classtime is the time limit (the time for answering questions is limited), which is quite relevant during air raids and long blackouts in our country, and for the student, it is an opportunity to complete the task at a time convenient for him.

The Classtime educational platform allows you to create different types of tasks, the ability to download media files; test

settings: shuffling tasks, assessing each task with a different number of points per answer, depending on the difficulty of the task and limiting the number of attempts. It is appropriate to use the service at various stages of the educational process because tasks can be used both for training and knowledge control. Another advantage of this learning platform is team games that promote the formation of teamwork skills, mutual assistance, taking responsibility for decision-making, conducting dialogue to achieve a common goal, and working on mistakes [3, p. 4].

Conclusion. From the first days of acquaintance with the Classtime educational platform, we were fascinated by the process of using its capabilities and concluded that using this platform encourages students to actively study, allows them to develop the skills of comparison, synthesis, analysis, evaluation of the identified connections, planning and group interaction, which allows to significantly improve the educational process.

References:

1.D. Lawton, N. Vye, J. Bransford, E. Sanders, M. Richey, D. French, *et al.* Online learning based on essential concepts and formative assessment. *Journal of Engineering Education*. 2012. 101 (2). P. 244-287.

2.J.E. McLaughlin, T.R. Mary, M.G. Dylan, G. Nastaran, A.D. Christopher, M.G. LaToya, *et al.* The flipped classroom: A course redesign to foster learning and engagement in a health professions school. *Academic Medicine*. 2014. 89 (2). P. 236-243.

3.S. Singh, S. Yaduvanshi Constructivism in science classroom: Why and how. *International Journal of Scientific and Research Publications*. 2015. 5 (3). P. 1-5.

Косигіна М.М.

*Курсант,
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова
м. Житомир, Україна*

Савчук В.С.

*Старший викладач доктор філософії,
Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова
м. Житомир, Україна*

РЕВЕРСИНГ РЕАЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Інформаційні технології давно почали застосовуватися не лише у звичному для нас вигляді. Інформація використовувалася у якості зброї, а саме для створення необхідних умов для початку революції, зміни влади, підготовки до військової операції. Найбільш яскравим прикладом використання ІТ технології для зміни свідомості є проведення психологічних операцій (ПсО) РФ, зокрема формування суспільно-політичної обстановки через ЗМІ, владу, церкву, у Криму до моменту фізичного вторгнення. Інформаційно-психологічний вплив (ІПсВ) базується на різних інформаційних технологіях і саме тому існують спеціальні підрозділи інформаційно-психологічних операцій (ІПсО). Вся майстерність проведення ПсО заключається у сприйнятті та розумінні поданої інформації цільовою аудиторією на яку спрямований вплив.

Для цілеспрямованого явного чи прихованого психологічного впливу підрозділи ІПсО уміло користуються

правильним поданням інформації. Наприклад, слова «знищений, ліквідований, помер, загинув», ми сприйматимемо по різному хоча вони є синонімами. Дослідженням, поясненням, тлумаченням текстів займається наука [1] герменевтика.

Кожного дня переглядаючи новини ми підсвідомо проводимо герменевтичний аналіз тексту, який виділяє три типи інформації. Він включає наступні 3 етапи: змістовно-фактуальна інформація (ЗМІ) – це інформація «переднього плану». Вона несе в собі повідомлення про факти, події, процеси, гіпотези, характеристики тощо. Наступною йде змістовно-концептуальна інформація (ЗКІ) – це «інформація другого плану», яка несе в собі індивідуально-авторське розуміння та оцінку. Вона дає можливість, та навіть вимагає різних трактувань за допомогою мисленнєвої роботи та проникнення в глибину авторського замислу. Змістовно-підтекстова інформація (ЗПІ) - «інформація заднього плану», ніколи не виражена вербально. Вона являє собою приховану інформацію, для її виявлення потрібні серйозні інтелектуальні зусилля та глибокі фонові знання, адже її неможливо виявити без спеціального герменевтичного аналізу.

Усі люди підсвідомо проходять ці етапи, але деякі абсолютно не розуміють текст, інші розуміють, але невірно, треті тлумачать текст близько до авторської суті. Саме для забезпечення розуміння суті тексту потрібна герменевтика. Якщо зміст тексту виражений в ньому явно, то зазвичай достатньо провести його логічну та граматичну інтерпретацію. В випадках, коли зміст тексту виражений неявно, герменевтика залучає історичні, економічні, соціокультурні, політичні знання, на підставі яких можна виявити невідомий підтекст. Таким чином, при

герменевтичному аналізі текст буде включений до широкого контексту знань і асоціацій.

Побудовані за допомогою психологічних прийомів та герменевтичному підходу тексти заповнюють увесь інформаційний простір що оточує цільову аудиторію (ЦА). Ще з 2014 року Російська Федерація (РФ) використовує такий підхід для постійного ПсО на своє населення. Людям штучно насаджено вигідні владі думки, тобто, росіяни ніби переміщені в інший інформаційний світ, якого насправді не існує, це так званий механізм [2] реверсингу реальності.

Інструменти реверсингу реальності використовуються у всіх сферах життя - від економічної до політичної, проте найбільш ефективним та деструктивним його застосування буде у військовій сфері.

Реверсинг реальності – це те, заради чого не потрібно проводити години за комп'ютером, як у випадку з реверс-інженерією програм. Цю навичку можна відточувати у повсякденному житті у будь-який час. Той самий механізм мислення застосовується поза цифровим простором.

Ми замінюємо вивчення статистики та теорії ймовірності «емпіричним розумінням» того, як вони працюють. І помиляємось. Яскравий приклад – парадокс Монті Холла. Саме слабке розуміння ймовірності змушує людей грати у лотереї та казино. Так звані «схеми виграшу» грають на емпіричному розумінні – неправильному. Статистика видається відображенням реальних фактів. Але вона може бути зібрана невірними методами або представлена таким чином, що її неможливо правильно зрозуміти. Наприклад, нам можуть показувати зображення курсу валюти. Ми бачитимемо спад параметра, однак якщо подивитися на більший графік – не за години, а за роки – ми побачимо, що цей спалах не являє собою нічого особливого,

а навпаки є випадковістю у великому графіку зросту валюти. Ще одним яскравим прикладом є віра у новини – одна з парадигм світосприйняття сучасної людини. Те, що сказали по телевізору, або будь-якому іншому каналу ЗМІ, сприймається правдивим за умовчанням. За лаштунками репортери, свідомо чи мимоволі, висвітлюють лише певні теми. Якщо вони можуть вибирати їх самі, то ґрунтуються на своїх поглядах та уподобаннях. Ці погляди базуються на тому, які новини вони ввібрали в себе раніше. Неможливо знайти повністю об'єктивні погляди. Далі працівники ЗМІ можуть навмисно спотворювати інтерпретацію фактів. Редактори підбирають непривабливі фото одних людей та красиві – інших, іноді повністю вириваючи їх із контексту. Спеціально підбираються слова, образи. Отже, ми всі мешкаємо у власному маленькому відчутті реальності.

Ось як виглядає реверсинг за допомогою розуміння риторики та частково історії: «Міністерство оборони» ще кілька століть тому було прийнято називати «Міністерством війни», що набагато правдивіше. А в деяких місцях його зараз називають «Міністерством миру». Ти кожної секунди взаємодієш із реальністю, такою, якою вона бачиться тобі. Оскільки кожен з нас має власну унікальну призму сприйняття її.

Існують загальні правила реверсування війни. Перше правило про підкріплення. Щоразу, коли РФ проводить мобілізацію, будь-які слова чи пояснення: «це лише задля обліку», «ми перемаємо, необхідні війська для контролю майбутніх територій» – ситуація їхніх підрозділів на фронті сильно погіршилася. Друге правило про міжусобиці. З початку 2014 в інформаційному просторі спостерігалися звинувачення РФ про жорстокість України, а точніше обстріли Донбасу та загибель мирного населення - так РФ

перекладала відповідальність за свої злочини на Україну Третє правило про заручників. У соціальних мережах ширилося багато російської дезінформації щодо українських військ. Коли РФ пояснює своєму населенню, чому українці борються до «останньої краплі крові», вони голосно заявляють, що ми заручники своєї влади. РФ позиціонує українців повністю фізично залежними від влади та цензури, вимушеними підкорюватися тоталітарному режиму аби прокормити свої сім'ї. У крайньому випадку повідомляють, що українцям просто «промили мізки». Четверте правило про технічні неполадки. За час українсько-російського протиборства РФ часто ліквідувала активістів та медійних осіб, які змушували мирне населення протидіяти російському режиму та російській політиці щодо війни в Україні. Кремль, в свою чергу, «замілював» очі населенню про присутність серйозного опору, факт якого приховується й досі. П'яте правило про порушення Женевських конвенцій. РФ усіма способами намагалася довести причетність України до смертей цивільних, а також використання заборонених методів ведення війни. Таким чином вона намагається виправдати свої дії та свої порушення цих же конвенцій. Шосте правило «якщо ворог ворушиться, значить, він живий». Весь світ говорить про неминучу перемогу України. Проте доки в новинах з'являються повідомлення про «незначну втрату» або «маневри» супротивника – потрібно пам'ятати, що перемоги не досягнуто, і бої ще продовжуватимуться. Сьому правило про «протухлі новини». Інформаційний простір Росії часто заповнюється нейтральними новинами, розважальним контентом та лише позитивними новинами з фронту. Таким чином РФ намагається відвести погляд від усіх економічних проблем, злиднів та кількості загиблих на фронті.

Всі ці прийоми реверсингу війни яскраво використовує РФ з моменту 24 лютого. На прикладі реакції населення РФ на проведення ними так званої СВО можна спостерігати ефект даних прийомів. Оскільки населення знаходиться в постійному інформаційному просторі створеному і контрольованому РФ, вони щиро вірять у перемогу та успіхи власних сил та боротьбу з нацистами в Україні.

Список використаних джерел:

1. Застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту. url: <https://moodle.ndu.edu.ua/file.php/1/ naykzap2010n11/mnv/mnv6.pdf> (дата доступу 31.01.2023)
2. Франческо В. Фравия Искусство поиска/ В. Франческо. -2019. – 49 с. url: <https://online-knigi.com.ua/page/2000372> (дата доступу 31.01.2023)

СЕКЦІЯ 14. МАРКЕТИНГ

Князєва Т.В.

доктор економічних наук, професор,
*Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

Пересунько М.М.

аспірант,
*Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

АФІЛІЙОВАНИЙ МАРКЕТИНГ: НЕОБХІДНІСТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ

Програма афілійованого (партнерського) маркетингу (Affiliate Marketing) на сьогоднішній день є одним із найкращих рекламних інструментів, оскільки вона забезпечує стимули як для афіліата-партнера, так і для продавця. Партнерський маркетинг значно зріс за останні п'ять років, оскільки все більше веб-майстрів починають усвідомлювати, що це найефективніший спосіб обробки онлайн-реклами [3]. Наприкінці 2022 року обсяг партнерського маркетингу сягнув 8 мільярдів доларів. Це практично вдвічі більше, ніж зафіксовано у 2015 році [1].

Партнерський маркетинг – це рекламна модель, за якої компанія компенсує стороннім видавцям за генерування трафіку або залучення до продуктів і послуг компанії. Сторонні видавці є афілійованими особами, і комісія

стимулює їх шукати шляхи просування компанії. Партнерський маркетинг – це маркетингова схема, за якою компанія компенсує партнерам бізнес, створений завдяки маркетинговій тактиці афілійованого підприємства. Цифровий маркетинг, аналітика та файли cookie зробили афілійований маркетинг індустрією мільярдів доларів. Компанії зазвичай платять філіям за продаж і рідше за кліки чи покази.

Інтернет підвищив популярність афілійованого маркетингу. Amazon популяризував цю практику, створивши програму афілійованого маркетингу, за допомогою якої веб-сайти та блогери розміщують посилання на сторінку Amazon для перегляду або обговорення продукту, щоб отримувати комісію за рекламу після здійснення покупки [4]. У цьому сенсі афілійований маркетинг – це, по суті, маркетингова програма з оплатою за ефективність, де акт продажу передається аутсорсингу через велику мережу.

Партнерський маркетинг з'явився ще до Інтернету, але у світі цифрового маркетингу аналітика та файли cookie зробили його індустрією мільярдів доларів [2]. Компанія, яка проводить програму афілійованого маркетингу, може відстежувати посилання, які залучають потенційних клієнтів, і за допомогою внутрішньої аналітики бачити, скільки з них призводять до продажів.

Продавець електронної комерції, який бажає охопити ширшу базу користувачів Інтернету та покупців, може найняти філію. Філія може бути власником кількох веб-сайтів або списків електронного маркетингу; чим більше веб-сайтів або списків розсилки має афілійована особа, тим ширша її мережа. Потім найнятий партнер спілкується та просуває продукти, які пропонуються на платформі електронної комерції, у своїй мережі. Філія робить це, показуючи

рекламні банери, текстові оголошення, розміщуючи посилання на своїх веб-сайтах або надсилаючи електронні листи клієнтурі. Фірми використовують рекламу у формі статей, відео та зображень, щоб привернути увагу аудиторії до послуги чи продукту.

Відвідувачі, які натискають оголошення або посилання, перенаправляються на сайт електронної комерції. Якщо вони купують продукт або послугу, продавець електронної комерції зараховує на рахунок філії узгоджену комісію, яка може становити від 5% до 10% від ціни продажу [2].

Метою цієї моделі є збільшення продажів і створення безпрограшного рішення як для продавця, так і для філії. Система є унікальною та прибутковою та стає все більш популярною. Інтернет і новітні технології спрощують реалізацію моделі. Компанії покращили спосіб відстеження та виплати комісійних за кваліфікованих потенційних клієнтів. Краща здатність відстежувати потенційних клієнтів і продажі сприяє тому, як вони можуть покращити або краще позиціонувати свої продукти.

Тим, хто зацікавлений у афілійованому маркетингу, буде корисно зрозуміти, що це стосується, а також його переваги та недоліки. Компанії, які шукають партнерів, отримують вигоду від належної перевірки та кваліфікації своїх партнерів. Загалом, це недорогий, ефективний спосіб реклами товарів і послуг, підвищення впізнаваності бренду та розширення споживчої бази.

Існує три основних типи афілійованого маркетингу: неприв'язаний афілійований маркетинг, пов'язаний афілійований маркетинг і залучений афілійований маркетинг.

Неприв'язаний афілійований маркетинг – це рекламна модель, у якій афілійований партнер не має зв'язку з продуктом чи послугою, які вони рекламують. Вони не мають

відомих відповідних навичок чи досвіду і не є авторитетом щодо його використання та не висувають претензій щодо його використання. Це найбільш незаангажована форма афілійованого маркетингу. Відсутність прихильності до потенційного клієнта та продукту звільняє філію від обов'язку рекомендувати чи консультувати.

Пов'язаний афілійований маркетинг: як впливає з назви, пов'язаний афілійований маркетинг передбачає просування продуктів або послуг афілійованими особами, які певним чином пов'язані з пропозицією. Як правило, зв'язок між нішею філії та продуктом чи послугою. Філіал має достатній вплив і досвід, щоб генерувати трафік, а рівень повноважень робить його надійним джерелом. Однак афілійована особа не висуває претензій щодо використання продукту чи послуги.

Залучений партнерський маркетинг – тип маркетингу встановлює більш глибокий зв'язок між партнером і продуктом або послугою, які вони рекламують. Вони використовували або зараз використовують продукт і впевнені, що їхнім позитивним досвідом можуть поділитися інші. Їхній досвід є рекламою, і вони служать надійними джерелами інформації. З іншого боку, оскільки вони надають рекомендації, їхня репутація може бути скомпрометована будь-якими проблемами, що виникають у зв'язку з пропозицією.

Навіщо використовувати партнерську програму замість інших методів реклами – партнерський маркетинг надає будь-кому, хто хоче розпочати або вже керує онлайн-бізнесом, гнучкість і потужність, необхідні для швидкого розвитку та здійснення важливих продажів, які сприяють розвитку бізнесу.

Партнерський маркетинг може принести великі винагороди рекламній компанії та афілійованому

маркетологу. Компанія отримує вигоду від недорогої реклами та креативних маркетингових зусиль своїх філій, а філії виграють, отримуючи додатковий прибуток і стимули. Повернення інвестицій у афілійований маркетинг є високим, оскільки компанія платить лише за трафік, конвертований у продажі. Витрати на рекламу, якщо така є, несе афілійована особа.

Рекламна компанія встановлює умови програми партнерського маркетингу. На початку компанії переважно платили за банерну рекламу вартість за клік (трафік) або вартість за мільйон показів. З розвитком технологій увага зосередилася на комісійних від фактичних продажів або кваліфікованих потенційних клієнтів. Ранні програми афілійованого маркетингу були вразливі для шахрайства, оскільки кліки могли генеруватися програмним забезпеченням, як і покази.

Тепер більшість партнерських програм мають суворі умови щодо залучення потенційних клієнтів. Існують також певні заборонені методи, як-от встановлення рекламного або шпигунського програмного забезпечення, яке перенаправляє всі пошукові запити продукту на сторінку філії. Деякі програми афілійованого маркетингу заходять так далеко, що вказують, як продукт або послуга мають бути обговорені у вмісті, перш ніж партнерське посилання можна буде підтвердити.

Отже, ефективна програма афілійованого маркетингу потребує певного продумання. Умови повинні бути чітко прописані, особливо якщо контрактна угода оплачує трафік, а не продажі. Можливість шахрайства в афілійованому маркетингу можлива.

Недобросовісні афілійовані особи можуть нав'язатися на доменні імена з орфографічними помилками та отримати

комісію за переспрямування. Вони можуть заповнювати онлайн-реєстраційні форми фальшивою або викраденою інформацією, а також можуть купувати AdWords за пошуковими термінами, за якими компанія вже має високі рейтинги, тощо [3]. Навіть якщо положення та умови зрозумілі, програма афілійованого маркетингу вимагає, щоб хтось контролював афілійованих осіб і забезпечував дотримання правил.

Список використаних джерел:

1. Dropshipping або афілійований маркетинг? (2022) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://surl.li/ejten>
2. Як зробити афілійований маркетинг у соціальних мережах у 2022 році? (2021) [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://citeia.com/uk/innovaciones-en-tecnologia/como-hacer-marketing-de-afiliados-con-redes-sociales-en-2021>
3. Here's How Much You Can Really Make From Affiliate Marketing (2022) Retrieved from <https://ahrefs.com/blog/affiliate-marketing-income/>
4. Munir S. (2019) 5 Stages of Social Media Marketing Funnel: Everything You Need To Know. *Social Champ*. Retrieved from <https://www.socialchamp.io/blog/social-media-marketing-funne>

Франкевич В.Є.

*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

МАРКЕТИНГ

Маркетинг — це аналіз, втілення в життя, а також контроль за прийняттям рішень щодо комплексу маркетингу (продукт, ціна, просування, розповсюдження) для задоволення потреб клієнта та його очікувань як ключових моментів на шляху досягнення цілей і виконання завдань організації.

У зв'язку з високими темпами науково-технічного прогресу та якісними змінами в економіці й характері праці на етапі переходу до ринкових відносин неухильно зростають вимоги до ефективного управління комерційною практикою суб'єктів економічної діяльності. При цьому ефективність комерційної роботи підприємств та організацій у сучасних умовах господарювання обумовлюється не тільки отриманням прибутку, а й активізацією роботи з планування, виконання й контролю господарських програм, якісної оцінки ризиків, застосування діючих системних методів управління, вирішення різноманітних маркетингових управлінських завдань.

Однією з головних передумов організації збуту в промислових фірмах є вивчення ринку. Зі зростанням диверсифікації виробництва та загостренням конкурентної боротьби підприємства потребують докладної багатосторонньої інформації про ринок продукції, що випускається ними, і всі зміни в споживацькому попиті.

Ф. Котлер наводить таке визначення процесу прогнозування майбутнього попиту: «Прогнозування – це

методика оцінки майбутнього попиту на підставі припущень про найбільш вірогідну поведінку покупців у разі дотримання ряду умов у майбутньому».

Систематичне збирання інформації про ринок сприяє не лише поліпшенню оперативного керівництва підприємством, але й розвитку певного напрямку в науково-дослідній роботі. Аналітичні дослідження, що проводяться на базі інформації про ринок і купівельний попит, мають на меті розвиток прогнозування, удосконалення з його допомогою внутрішнього фірмового планування, підвищення ефективності збутової діяльності, посилення конкурентної позиції фірми на ринку збуту і в результаті цього – зростання прибутку фірми.

Головною функцією міжнародного маркетингу можна вважати обґрунтування цільових позицій управління активністю підприємства на світовому ринку.

Основні проблеми зовнішнього ринку:

- Висока зовнішня державна заборгованість, інфляція і безробіття в багатьох країнах;
- Проблеми з конвертацією валюти;
- Вимоги урядів, що висуваються до іноземних підприємств, бюрократичні перешкоди;
- Мита та інші торговельні бар'єри;
- Корупція;
- Технологічне піратство;
- Високі витрати обігу і необхідність адаптації комунікаційних засобів.

Для успішної діяльності на зовнішніх ринках необхідно:

- Докладати значні цілеспрямовані зусилля, ретельніше дотримуватися принципів і методів маркетингу на міжнародній арені.

- Створити спеціальний дослідницький підрозділ або користуватися послугами незалежних спеціалізованих фірм-консультантів у країні-імпортері.

- Дотримуватися вимог покупців на зовнішньому ринку.

У зв'язку із цим підприємство, що виходить на міжнародну арену, повинно вирішити такі основні завдання:

1. Вивчити середовище міжнародного маркетингу і його особливості в країнах. Специфіка кожної країни як експортного ринку залежить від існуючого в ній економічного, політико-правового і культурного середовища.

2. Прийняти рішення про доцільність виходу на зовнішній ринок. Вплив низки факторів стимулює підприємства до виходу на міжнародну арену.

3. Вибрати конкретні ринки, на які підприємство буде виходити. Рішення про те, на які ринки вийти, приймається підприємством шляхом складання переліку можливих закордонних ринків, їхнього добору і ранжирування.

4. Вирішити, які методи використовуватимуться при виході на ринок. Підприємства залучаються у зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД) двома шляхами:

- Як самостійний учасник ЗЕД з метою продажу своєї продукції, якщо внутрішній ринок насичений нею або за кордоном існує сприятливіша маркетингова можливість;

- Як посередник в експорті вітчизняної продукції.

5. Прийняти рішення про структуру комплексу маркетингу. Підприємствам, що працюють на зовнішніх ринках, доводиться так чи інакше пристосовувати маркетингову стратегію до місцевих умов. Деякі з них дотримуються політики максимальної стандартизації продукції, цін, каналів розподілу, заходів щодо просування, що дозволяє значно знизити витрати. Інші вважають за необхідне розробку особливої маркетингової стратегії для кожного цільового ринку.

*Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)*

6. Прийняти рішення про організацію маркетингу. Рівень залучення підприємства в операцію управління міжнародною маркетинговою діяльністю.

Список використаних джерел

1. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Маркетинг>
2. Маркетинг підприємства: навч. посіб. / Л.В. Балабанова, В.В.Холод, І.В.Балабанова, Київ, 2012. 612с.

СЕКЦІЯ 15. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Парубець О.М.

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

Кальченко О.М.

доктор економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

Садчикова І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

Тарасенко О.О.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ ТА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЄС В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Проблеми доступності населення до базових фінансових послуг та довіри до фінансових інституцій, які визначають фінансову інклюзію суспільства в цілому, стають особливо актуальними в умовах розвитку цифрової економіки. На сьогодні пріоритетним завданням є розширення використання сучасних цифрових технологій в фінансовому секторі будь-якої країни, в тому числі й країн-членів Європейського Союзу.

Сфера фінансових послуг в ЄС стала об'єктом цифровізації в першу чергу, і це визначається специфікою та широтою розповсюдження таких послуг. Переважна більшість технологічних нововведень на сьогодні сконцентровано саме в банківському секторі. Однак при цьому не можна недооцінювати роль фінансових технологій в інших сегментах, зокрема InsureTech на страховому ринку або впровадження блокчейна в депозитарну діяльність, розвиток криптовалютного ринку та інше.

У зв'язку з цим нові реалії посилюють необхідність вивчення залученості людини в фінансово-економічні процеси, а тому особливо актуальною є проблема фінансової інклюзивності, яка адекватно відповідає вимогам сучасності.

Таким чином «стає очевидним той факт, що на сьогодні, на перше місце виходять проблеми, пов'язані з становленням фінансової інклюзії, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку фінансової системи країни в цілому» [1].

Як зазначено в [1] «міжнародна мережа фінансової освіти OECD/INFE визначає фінансову інклюзію як процес

просування доступного, вчасного й повноцінного доступу до широкого спектру фінансових продуктів і послуг, поширення їх використання серед всіх прошарків суспільства через впровадження існуючих та інноваційних підходів включно з фінансовою обізнаністю й освітою з метою просування як фінансового добробуту, так і економічної і соціальної інклюзії».

В свою чергу цифровізація фінансового сектору ЄС потребує підвищення вимог до забезпечення фінансової безпеки як окремих домогосподарств, так і країни в цілому та вимагає функціонування ефективної системи захисту прав споживачів, системи фінансової ідентифікації, захисту персональних даних, системи безпечного та надійного доступу до цифрових платежів тощо.

Поняття фінансової безпеки досить широке, адже фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яка утворена рядом підсистем, кожна з яких має свою специфічну структуру. У загальному сенсі фінансову безпеку можна охарактеризувати як фінансову безпеку окремого громадянина, домогосподарства, населення загалом, підприємців, підприємств та установ, галузей народного господарства, регіонів, окремих секторів економіки, держави та різних міждержавних утворень, а також світової спільноти в цілому.

Фінансова безпека різних стейкхолдерів значною мірою залежить від рівня фінансової інклюзивності суспільства. Доступність населення країн Європейського Союзу до базових фінансових послуг, формування довіри до фінансових посередників та підвищення рівня їх фінансової грамотності істотно сприяє зниженню фінансових ризиків як на мікро так і на макрорівнях.

Ми згодні з Шкрєб М., Рашкован В., які в [2] зазначають, що «фінансова стабільність і фінансові ринки

залежні від рівня фінансової грамотності: розуміння можливостей фінансових продуктів населенням дозволяє ринкам працювати більш успішно і прибутково та знижує загрози для стабільності всієї системи, адже невдалі фінансові рішення не набувають критичної маси».

В останній час в країнах Європейського Союзу особлива увага приділяється саме підвищенню рівня фінансової інклюзії, високий рівень якої дозволить уникати різних видів фінансових шахрайств, що значно зросли в останній час з розвитком інформаційних технологій. До сучасних видів найбільш поширених фінансових шахрайств можна віднести Інтернет-шахрайства, шахрайства із застосуванням банківських карт, фінансові піраміди та інше.

Одним із найпоширеніших видів кіберзлочинів є Інтернет-шахрайства. Взагалі законодавство ЄС захищає споживачів при купівлі товарів або послуг в Інтернеті, однак постійно зростає число споживачів, які відчують інтернет-шахрайство. Шахрайство в ЄС за визначенням спільної групи країн ЄС по проблемам Інтернет-шахрайства (на чолі з ECC Lithuania разом із ECC Ireland, ECC Belgium і ECC Slovenia) – це навмисний обман, зробленим для особистої вигоди або з метою заподіяння шкоди іншій особі. Це стосується шахрайства, скоєного за допомогою електронних покупок, але також за допомогою використання інтернет-послуг, таких як чати, електронні листи, дошки оголошень. Шахрайство може бути пов'язано з підробленими аукціонами, продуктами, які навмисно не будуть доставлені, шахрайство з кредитними і дебетовими картами, крадіжки особистих даних і фішингу [3].

В Європі було створено Європейський відділ по боротьбі з шахрайством (OLAF), який проводить слідства щодо шахрайства, корупції та інших видів незаконної

діяльності, а також забезпечує координацію агентств по боротьбі з шахрайствами різних європейських країн. Також в 2013 році було організовано Європейський центр кіберзлочинності (ЄСЗ) для боротьби з кіберзлочинністю в Європейському Союзі та для захисту державних органів, суб'єктів підприємницької діяльності та громадян Європи. Водночас, у 2015 році для оптимізації та покращення роботи Європейського центру кіберзлочинності була створена Робоча група Європейського Союзу з протидії Інтернет-шахрайствам.

Також у травні 2018 р. в ЄС було прийнято Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних та про вільний обіг таких даних» [4]. Новий регламент надає резидентам ЄС інструменти для повного контролю за своїми персональними даними та значно підвищує рівень захисту персональних даних у ЄС та за його межами.

У 2020 році Європейська комісія прийняла «Пакет цифрових фінансів» (Digital finance package) [5]. Пакет включає стратегію цифрових фінансів, законодавчі пропозиції щодо криптоактивів та цифрової стійкості, а також оновлену стратегію роздрібних платежів. Ціль полягає в тому, щоб створити конкурентоспроможний фінансовий сектор ЄС, який надає споживачам доступ до інноваційних фінансових продуктів, забезпечуючи при цьому захист прав споживачів та фінансову стабільність.

Таким чином, аналіз європейського досвіду продемонстрував, що Євросоюз приділяє особливу увагу не тільки розвитку нормативно-правового регулювання цифрових фінансових послуг, підвищення безпеки та захисту прав споживачів, що обумовлено сучасними трендами зростання ринку цифрових фінансових послуг, а також підвищенню рівня фінансової інклюзивності суспільства, що сприяє забезпеченню фінансової безпеки на всіх рівнях.

Список використаних джерел:

1. Краус К. М., Краус Н. М., Поченчук Г. М. (2022.) Інституціональні аспекти та цифровізація фінансової інклюзії в національній економіці. Innovation and Sustainability. № 2. С. 18-28. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41679/1/Kraus_Instytutsionalni_zasady_2022.pdf
2. Шкріб М., Рашкован В. (2016) Как победить финансовую безграмотность. Delo.ua, 29.07.2016. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/kak-pobedit-finansovuju-bezgramotnost-320669/>
3. Кривенко О. І. (2017) Міжнародний досвід протидії шахрайствам, що вчиняються через мережу Інтернет (на прикладі Європейського Союзу та США). Форум права: електрон. наук. фахове вид.. № 5. С. 208–212. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_32.pdf.
4. Регламент Европейского Парламента и Совета Европейского Союза о защите персональных данных URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39559334.
6. Digital finance. URL : https://european-union.europa.eu/index_en

Попова Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

РЕАЛІЇ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РИНКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах розвитку, використання цифрових технологій набуває неабиякого значення і стає потужним рушієм розвитку економіки країни. Сьогодні страхові компанії за допомогою новітніх технологій не лише розробляють нові страхові продукти, а й вдосконалюють існуючі. Цифровізація стала глобальним трендом розвитку ринку фінансових послуг.

Основним стимулом впровадження інтернет обслуговування страховими компаніями є необхідність зменшення витрат, розширення географії діяльності, забезпечення диверсифікації ризиків. Не менш важливим фактором є простота та комфортність купівлі страхового продукту в режимі он-лайн [1].

Відповідно до Програми «Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою» Цифрова трансформація (цифровізація) - це перетворення наявних аналогових (іноді електронних) продуктів, процесів та бізнес-моделей організації, в основі якої лежить ефективне використання цифрових технологій. Цифрові технології (згідно з аналітичними звітами Давоського економічного форуму): Інтернет речей, роботизація та кіберсистеми, штучний

інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології, біометричні технології, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн та інші [2].

Вище зазначені технології знайшли своє застосування на страховому ринку, щоправда різною мірою імплементації, а частина з них використовується з часів попередніх технологічних інновацій (90-ті роки; пов'язані з процесами комп'ютеризації робочих процесів) та наростаючим використанням інформаційно-комунікаційних можливостей Інтернету (2000-ні роки).

По-друге, активний розвиток цифрових технологій в умовах цифрової економіки стає причиною появи нових ризиків, які можуть виникати в ході наукових досліджень. Частина ризиків цифрової економіки мінімізується завдяки використанню механізмів страхування.

Тому, сьогодні цифрове страхування може задовольняти традиційні потреби у страхуванні і специфічні, пов'язані з використанням цифрових технологій.

Згідно з дослідженням Sollers Consulting, до 2031 року більше восьми з десяти провідних страхових компаній на ринках будуть покладатися на хмарні технології і роботизовану автоматизацію процесів (RPA). Штучний інтелект і машинне навчання також будуть важливі, але їх оцінка трохи нижче, ніж у RPA. Хоча відкриті інтерфейси майже так само важливі, Інтернет речей (IoT), телематика і блокчейн не розглядаються як головні проблеми в страховій галузі. Страховики будуть налагоджувати партнерські відносини, щоб модернізувати свої ІТ. В сучасних умовах без розвитку інновацій, інвестування в новітні технології компанії розвиватися не зможуть.

Одним із найпопулярніших сервісів онлайн-страхування в Україні є hotline.finance, який допомагає потенційним страхувальникам обрати необхідний продукт за декілька секунд. Hotline.finance - українська продуктова ІТ компанія, яка працює в напрямках е-commerce, fintech, insurtech та з 2017 року займається діджиталізацією страхування в Україні. Флагманський продукт компанії - одноіменний маркетплейс страхових продуктів, а також мобільний додаток з оформлення страхових послуг. Компанія є лідером на ринку України в сфері онлайн страхування та продовжує інвестувати в його розвиток [3].

Регулятором та лідерами страхового ринку України багато зроблено з метою впровадження електронного поліса. І тенденція оптимізації послуг продовжується навіть у воєнний час. Про це може свідчити реалізація нової опції для оформлення обов'язкового міжнародного поліса «Зелена картка» для закордону від сервісу онлайн-страхування hotline.finance — оплата частинами що може значно допомогти зменшити фінансове навантаження на водіїв у разі страхування. Український сервіс онлайн-страхування hotline.finance пропонує клієнтам розбити платіж на три рівні частини без комісії. Таким чином, зробити процес страхування вигіднішим для сьогоднішніх реалій.

Багато страхових компаній зараз працюють над тим, щоб їх послуги були максимально близькими та зручними для клієнта. Наразі активно впроваджуються процедури здійснення виплати без відвідування клієнтом офісу, через чат-бот та кол-центр, застраховані за договорами ДМС особи можуть викликати лікаря, отримати призначення, замовити ліки. Загалом планується й подальше удосконалення бізнес-процесів, щоб завжди бути на відстані «витагнутої руки» від клієнта.

За допомогою інтернет-каталогу сервісу в режимі

он-лайн можна придбати такі фінансові продукти та послуги: електронні страхові поліси (ОСЦПВВТЗ, туристичні, Зелену картку та Auto Assistance, договори страхування нерухомого майна); оформлення позик та кредитних карток; розміщення депозитних вкладів; проведення обов'язкових платежів: перекази з картки на картку, оплата комунальних послуг, погашення кредиту та інше.

Основними перевагами роботи сервісу є швидкість, зручність; економія (всі угоди укладаються без посередників та прихованих комісій) та безпека.

Очікується, що глобальний ринок цифрових двійників фінансових і страхових послуг зросте з 2,95 мільярда доларів у 2021 році до 3,57 мільярда доларів у 2022 році при середньорічному темпі зростання (CAGR) 20,9%. За даними Research & Markets, ринок «digital twin» зросте до 6,82 мільярда доларів у 2026 році при середньорічному темпі зростання 17,6% [4].

Відмінності в ставленні до інновацій на різних ринках можуть бути пов'язані з різним рівнем цифровізації та усвідомленням руйнівної сили в кожній країні. Це набуває все більшого значення в епоху інтегрованих та інтелектуальних екосистем. Банки і страховики докладають великих зусиль для цифровізації продажів страхових послуг. Однак, щоб домогтися успіху в цьому, їм необхідно впровадити гнучкі страхові платформи, які дозволять їм швидко реагувати на мінливі ринки. Сьогодні страховики приділяють все більше уваги своїм основним системам, які в багатьох випадках відстають від технологічних досягнень.

В сучасних умовах розвитку, продуктової конкуренції більше немає — всі топові страховики мають відмінний продукт. Більшість людей вже ніколи не повернеться до оф-лайн. Люди купуватимуть через Інтернет лише те, що їм

справді потрібно. І у зв'язку з цим на ринок чекає нескінченна маркетингова гонка. І це не гонка за мікроскопічним покращенням якості чи технологічними інноваціями. Це гонка за увагу клієнта.

Список використаних джерел:

1. Попова Л. В. Сучасні тенденції розвитку цифрових технологій у страхуванні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 5. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-5-08-02>
DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-08-02>
2. Україна 2030E — країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-zrozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
3. Офіційний сайт Сервіс онлайн – страхування: веб-сайт. URL: <https://hotline.finance.ua/>
4. Глобальний ринок цифрових двійників у страхуванні та фінансах зросте до \$6,8 млрд. у 2026 році. URL: <https://forinsurer.com/news/22/12/26/42190>

СЕКЦІЯ 16. КІБЕРБЕЗПЕКА

Komar K.V.

Assistant Department of Cybersecurity,
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Lesyk O.

Academic supervisor,
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Sidukova S.

Academic supervisor,
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

CHILDREN'S SAFETY IN THE DIGITAL ENVIRONMENT AND ITS IMPLICATIONS FOR SOCIETY

Nowadays, access to the World Wide Web has become an integral part of our lives. But the World Wide Web not only creates opportunities but also poses a lot of dangers, especially for young Internet users.

Nobody explains to children that they should not communicate with strangers, especially not to send them personal information or intimate photos. Meanwhile, cybercriminals inspire their unhealthy desires, as has been repeatedly stated in a few publications [1].

Thus, children's safety in the digital environment in Ukraine is at a low level. However, there are already the first attempts to make the World Wide Web safer for children, namely, there are programs. With the help of which it is possible to create an artificial Internet space for a child beyond which the child will not be able to go on their own, there are also programs to monitor the child's actions on the Internet.

In Ukraine, cyberbullying is administratively responsible: bullying a minor is punishable by a fine of 850 to 1700 UAH or community service from 20 to 40 hours [1].

The atmosphere of learning, online courses, and simple online communication affects mood, psychological state, health, and desire. According to searches by psychologists, a safe and friendly atmosphere based on trust and respect is the best way to prevent bullying.

There are many points of view on the serious problem of actually provoking the manifestation of suicidal thoughts on social networks. However, Facebook, Instagram and other popular platforms used by every second are the leading catalysts for the emergence of disappointing suicide mortality statistics, which have been proven by many studies in this area [2].

Today, the trend of moral trauma in social networks takes on a slightly different shape. Previously, in 2015-2017, suicidal thoughts were provoked directly by cyberbullying and direct moral pressure by empty threats to the life and integrity of the relatives of the victim of this cyber trap if she (the victim) does not kill herself. Now the structure of suicidal tendencies has become a bit more complicated. The destruction of mental health is carried out by the accounts of big brands, which impose certain standards of appearance on users, which sometimes cannot be met, thus creating frustration; cyberbullying from third-party (unfamiliar) users continues; Dissemination of intimate photos of

a person by another user on the network also makes its "contribution" [3]. However, today companies are taking this problem more seriously than a few years earlier.

In our opinion, this is a very difficult issue, where there is no strictly "black" and "white". Yes, platforms and their security departments need to control the distribution of "unwanted" or "traumatic" content on the network, but on the other hand, this will only reduce the visible problem of "here and now".

The fact that corporations will be "cleaning up" traumatic content will result in slightly lower suicide rates, but this does not guarantee that the numbers will be surprisingly lower. The problem of suicide lies not in the social networks themselves, but rather in the psychological state of society. Facebook, Instagram, and Pinterest are only catalysts, and symptoms, but not the cause of the "disease" [4].

The main problem in suicide on social networks is the inability to share with someone what you feel. Lack of opportunity to overcome forced loneliness due to fear of moral intimacy, and distrust. People are looking for help and salvation in social networks, not fully understanding that this search is gradually turning into self-harm and direct suicidal thoughts. Yes, it is possible to find online support from a person who either has similar problems at the moment or has had them; but there is also a very high probability of encountering the same "traumatic content" that will only inspire (in the specific sense of the word) suicide - the aesthetics of death and its excessive romanticization, as well as cyberbullying can be fatal [1, 2].

Conclusion: it is necessary to engage in psychological education of citizens from a young age because it can save several thousand people from suicide and psychological disorders. It is important to do this at the state level, to include it in the secondary school curriculum. Also, the problem of suicides on the Internet

should be raised to the level of internationally important issues. Improve the system of psychological support and assistance, create hotlines and anonymous help sites for people with depressive and suicidal thoughts. Social networks are just an indicator, a manifestation of what is happening within society. Yes, there is a high level of deterioration of the existing human condition due to cyberbullying. And, in our opinion, it is worth bringing cyberbullying people to criminal responsibility for the shaming committed on social networks. The Internet must cease to be an area where the punishment for moral abuse of users can be avoided.

References:

1. Кібербулінг: види, ознаки, відповідальність. Координаційний центр з надання правової допомоги. Розроблено в межах проекту Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні», що фінансується Урядом Данії URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/kiberbuling-vydy-oznaky-vidpovidalnist>

2. Сексуальне насильство в інтернеті що 5 хв відбувається сексуальне насильство над дитиною. Як це зупинити URL:<https://life.pravda.com.ua/columns/2020/02/4/239800/>

3. John A, Glendenning AC, Marchant A, Montgomery P, Stewart A, Wood S, Lloyd K, Hawton K Self-Harm, Suicidal Behaviours, and Cyberbullying in Children and Young People: Systematic Review J Med Internet Res 2018;20(4):e129 doi: 10.2196/jmir.9044 PMID: 29674305 PMCID: 5934539 URL:<https://www.jmir.org/2018/4/e129/>

4. Suicide and self-harm content is scarily easy to find on social media URL:<https://www.cnet.com/health/personal-care/suicide-and-self-harm-content-is-scarily-easy-to-find-on-social-media/>

Weigang G.O.

Associate Professor Department of Cybersecurity,
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Drannikova S.

Academic supervisor,
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Mizak O.

Academic supervisor,
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

THE ROLE OF DDOS ATTACKS IN HYBRID WARFARE

Distributed Denial of Service Attack (DDoS) is an organized method of disrupting a computer network by sending many requests that exceed the bandwidth of the CN. Its main purpose is to prevent legitimate users from accessing networks, servers, services and other computer resources.

DDoS attacks are used both at the «everyday» level for blackmail, unfair competition, hacking testing, and on a more global, and therefore more dangerous in consequences, to undermine the socio-economic stability of the state, social and political protests, disabling critical infrastructure, cyberterrorism of industrial facilities, distraction from intelligence and personal data of citizens, creating chaos and inciting distrust of the authorities by the population. So, DDoS attacks can really be considered a tool for warfare.

Terrorism and cybercrime are among the most pressing problems of humanity in the 21st century. Information security requirements are expanding, including not only confidentiality, integrity, and accessibility, but also privacy, security, data reliability, inability to deny (user's actions), authentication and code validation. In this regard, developed countries are developing strategies to protect against cyber threats at the state level, create appropriate institutions and invest in the development of cybersecurity.

In Ukraine, such initiatives began to be implemented much later, so the legal framework, as well as the educational base for updating the staff of the necessary specialists and improving their skills in the development process. Development of innovative solutions, own software products is very slow and easy to provide business and consulting companies that usually work abroad.

On August 26, 2021, Decree №447/2021 of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky approved the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 «On the Cyber Security Strategy of Ukraine». This Strategy states that «cybersecurity is one of the priorities in the national security system of Ukraine», assesses the actions of the aggressor country: «The Russian Federation remains one of the main sources of threats to national and international cybersecurity, actively implements information actions in cyberspace and information-psychological operations, the mechanisms of which are actively used in the hybrid war against Ukraine» [1]. Decree of the President of Ukraine №446/2021 of August 26, 2021 put into effect the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 «On urgent measures to cyber defense of the state» to create conditions for the formation of cyber troops in the Ministry of Defense of Ukraine [2], which actually launched the procedure for creating cyber troops.

The issue of cybersecurity has become especially relevant in 2022. After all, on the night of January 13-14, as well as February 15 this year, hackers attacked banking services, websites of state authorities of Ukraine and the portal «Diy», along with the spread of misinformation aimed at spreading panic among citizens. Thanks to modern anti-DDoS tools, the attack was quickly repulsed. It was a kind of stress test for Ukrainian cyber specialists [3]. As of February 24, 2022, several smaller cyber-attacks have been recorded.

On February 26, 2021, the Minister of Digital Transformation Mikhail Fedorov initiated the creation of an IT army of hacktivist volunteers, which can be joined by anyone, including foreigners and students. The hacktivists use VPN and Proxy servers to conduct cyberattacks «from within» using Russian IP addresses. DDoS attacks can be joined from anywhere in the world, and targets are defined centrally, which increases the effectiveness of these measures. This allowed for coordinated DDoS attacks on Russian propaganda sites, disrupted financial institutions, government agencies, educational institutions, and other resources important to normal economic turnover, making it difficult to finance the war against Ukraine.

Although DDoS attacks do not allow to obtain confidential data from databases, change the content of sites, carry out espionage, leave anti-war messages, call for any action or inform about the current situation in Ukraine, but allow you to disable servers and block access to them for a while [3]. This is already a subversive activity in the fight against the enemy, as it complicates the livelihood of business and citizens, because it requires time and financial resources to eliminate attacks and creates panic among the population. This will create at least the slightest discomfort to those responsible for the war in Ukraine, as it concerns not only the authorities of the aggressor country.

Information technology brings not only benefits to humanity, but also great problems when used not for development but for crime. Under normal circumstances, DDoS attacks are harmful to society, but in war they can be a tool to fight, so we need to master cyberspace and increase cyber defense so that every country, organization, and person can protect their legitimate interests. Then no war will be possible in the civilized world, and terrorism could be eradicated through economic sanctions, defense, including in cyberspace, and the rule of law.

References:

1. Zadubinyy A.B. Cybersecurity Strategy of Ukraine: goals and priorities. ArmyInform News Agency. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/08/27/strategiya-kiberbezpeky-ukrayiny-czili-ta-priorytety/>.
2. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 "On urgent measures to cyber defense of the state": Decree of the President of Ukraine of 26.08.2021 №446/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4462021-40009>.
3. Ukraine was able to repel the largest cyber attack in the country's history. Legal newspaper. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/ukrayina-zmogla-vidbiti-naybilshu-za-vsyu-istoriyu-krayini-kiberataku.html>.

Лагодний О.В.

кандидат технічних наук, доцент кафедри,
*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

Баценко В. Р.

курсант,
*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ДАНИХ В ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖАХ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Забезпечення безпеки критичної інфраструктури полягає у реалізації концепції готовності протистояти реальним загрозам, які впливають на об'єкти інфраструктури та об'єкти підвищеної загрози в регіоні чи державі, особливо в умовах розвитку інформаційних технологій. В Україні для вирішення цього завдання було прийнято рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року “Про Стратегію кібербезпеки України” введена Указом Президента 15 березня 2016 року [1]. Основні ж напрямки державної політики по захисту важливих об'єктів критичної інфраструктури прийняті Верховною Радою в Законі від 05 жовтня 2017 року № 2997-VIII “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” [2]. В цьому документі поставлена мета забезпечити безпеку об'єктів кібербезпеки та кіберзахисту. До таких об'єктів віднесено:

комунікаційні системи всіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси; об'єкти критичної інформаційної інфраструктури (перелік затверджується Кабінетом Міністрів України); комунікаційні системи, які використовуються для задоволення суспільних потреб та/або реалізації правовідносин у сферах електронного урядування, електронних державних послуг, електронної комерції, електронного документообігу тощо.

Більшість спеціалістів за напрямом вважає, що основна роль у забезпеченні кіберзахисту критичної інфраструктури належить електронним комунікаціям – як у забезпеченні власної безпеки, так і всіх важливих об'єктів [3]. До найбільш важливих об'єктів критичної інфраструктури можна віднести: електронні комунікації, персональні обчислювальні машини (ПЕОМ) і програмне забезпечення, глобальну мережу Інтернет, супутники і оптоволоконні лінії зв'язку і передачі даних; залізниці, повітряний і морський транспорт, трубопроводи; електроенергія, газ, нафта, виробництво, зберігання і транспортування; фінансові операції, фондові і ринки облігацій, державні реєстри даних; вода, аварійні служби, державна служба.

В Україні проводиться активна робота щодо забезпечення інформаційної безпеки особливо в умовах протистояння російській агресії. Для реалізації інформаційної безпеки доцільно застосовувати не лише інфраструктуру, стійку до кібератак (квантові комп'ютери можуть стати одним із компонентів вирішення цього завдання), водночас і забезпечувати цифровий суверенітет (розвивати українське програмне й апаратне забезпечення, впроваджувати системи біометричного захисту інформації). На сучасному етапі найбільш перспективним напрямом вдосконалення інформаційної безпеки об'єктів управління і

зв'язку та інформації в рамках існуючих технологій є багаторівневий багатопозиційний захист з використанням апаратно-програмних засобів і способів захисту об'єктів та інформації.

Технічна основа багаторівневого багатопозиційного захисту даних в електронних комунікаційних мережах повинна базуватися на наступних основних принципах [3]: система захисту повинна протидіяти їх реалізації з певною (необхідною) мірою надійності, незалежно від фізичної природи потенційних загроз; в системі повинен здійснюватися моніторинг стану захищеності об'єкта захисту, основна функція якого своєчасне й достовірне виявлення небезпечних подій; в системі повинна здійснюватися ідентифікація виявленої небезпечної події та прийняття заходів по її нейтралізації; система в будь-якому випадку завжди реалізує умови припинення (нейтралізації) загрози; система повинна забезпечувати припинення дій дестабілізуючих факторів із заданою мірою надійності.

У відповідності з розглянутими вище принципами, багаторівневий багатопозиційний захист даних в електронних комунікаційних мережах доцільно реалізувати на наступних п'яти рівнях:

1 – рівень безпосереднього захисту, що забезпечує протидію фізичним чи логічним атакам;

2 – рівень виявлення, що забезпечує своєчасне й достовірне виявлення небезпечної події і передачі інформації органу, який приймає рішення про її нейтралізацію;

3 – рівень збору й обробки інформації;

4 – рівень оперативного реагування системи захисту, що забезпечує створення своєчасних умов для нейтралізації небезпечної події;

5 – рівень нейтралізації небезпечної події.

Кожен із вказаних рівнів захисту може бути реалізований із використанням різних технічних і програмних засобів, які забезпечують високу логічну, технічну й оперативну стійкість роботи системи захисту.

Таким чином кіберпростір має стати інструментом асиметричної відповіді України на агресію Російської Федерації. Необхідно створювати й удосконалювати інтелектуальний потенціал держави (де важливе місце займає підготовка висококваліфікованих кадрів), які здатні мислити по-новому. Всі органи і системи управління необхідно підтримувати у постійній бойовій готовності, шляхом проведення впорядкованих тренувань з управління в кризових ситуаціях з охопленням усіх можливих варіантів розвитку подій. Багаторівневий захист може використовуватися для вирішення завдань інформаційної безпеки об'єктів різного призначення як для захисту самого об'єкта, так і для захисту інформації, яка в ньому циркулює.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію кібербезпеки України : Указ Президента України від 15.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>. (дата звернення: 12.06.2022).
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2997-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>. (дата звернення: 12.06.2022).
3. Кулик В., Біленчук П. О. Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні – URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/strategiya-zabezpechennya-kiberbezpeky-v-gibrydnij-vijni/>. (дата звернення: 12.06.2022).

Лагодний О.В.

кандидат технічних наук, доцент,
*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

Панасюк А.В.

курсант,
*Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НЕДОСКОНАЛОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Події сьогодні свідчать про те, що провідні держави потерпають від кібератак, які спрямовані на їхню критичну інфраструктуру. Не винятком є і Україна, особливо в період повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Більшість із таких атак – це навмисні дії в кіберпросторі, які здійснюються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, програмно-апаратних засобів, іншого технічного та технологічного обладнання. Метою подібних атак є порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, насамперед, державних.

Кіберзахист – це не стан, а процес. Неможливо побудувати систему захисту сьогодні й чекати, що вона завжди оберігатиме нас від загроз. Складність і масштаби загроз постійно зростають з кожним днем. Тому і захист від

них має постійно вдосконалюватися. Нормативно-правова база нашої держави може лише частково задовольнити потреби власників об'єктів критичної інфраструктури (ОКІ). Необхідно розробити всебічний і комплексний підхід, який буде поєднувати в собі вирішення як організаційно-правових так і технічних проблем.

З щотижневої статистики Держспецзв'язку України можна побачити, що показники кіберінцидентів і кібератак зростають на 10-12% за квартал. Найчастіше атаки спостерігаються з боку Російської Федерації, яка має бажання завдати максимальної шкоди критичній інфраструктурі України [1].

Затверджені у жовтні 2021 року Адміністрацією Держспецзв'язку України методичні рекомендації щодо підвищення рівня кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, можуть використовуватися під час упровадження заходів кіберзахисту. Вони спрямовані на управління ризиками кібербезпеки для об'єкту критичної інформаційної інфраструктури (ОКІІ), що є елементами одного ОКІ у співпраці з іншими [2]. Рекомендації описують загальний підхід до забезпечення кібербезпеки, що дозволяє здійснити аналіз та надати характеристику поточного стану кібербезпеки ОКІІ, оцінити та описати цільовий стан кібербезпеки ОКІ, ідентифікувати та визначити пріоритети, рівень упровадження заходів кіберзахисту, забезпечити комунікацію між суб'єктами, які безпосередньо знаходяться на ОКІ, та із суб'єктами, які є партнерами організації щодо управління ризиками у сфері кібербезпеки.

Підхід до забезпечення кібербезпеки залежить від того, яким чином організація буде впроваджувати заходи кіберзахисту. Система заходів кіберзахисту базується на нормативних документах, національних та міжнародних

стандартах, встановленій практиці захисту інформації та забезпечення кібербезпеки, що розвиваються разом з технологіями забезпечення кібербезпеки. Такий підхід забезпечує ефективність реалізації заходів кіберзахисту та можливість підтримки нових технологій і методів забезпечення кібербезпеки.

Функції кібербезпеки забезпечують: прийняття рішення з управління ризиками кібербезпеки на ОКІІ; вибір та впровадження заходів кіберзахисту; реагування на загрози кібербезпеки; удосконалення кіберзахисту, враховуючи набутий досвід [3].

Зокрема у США, організацією, яка займається створенням вимог в галузі кібербезпеки, є NIST – Національний інститут стандартів і технологій. Для певних організацій у США, при побудові інформаційних систем, дотримання вимог NIST Cybersecurity Framework є обов'язкове, зокрема для ОКІ. У той же час в Україні лише зараз були ухвалені нормативно-правові документи, необхідні для формування списку ОКІ.

Стійкість систем управління ОКІ в таких сферах, як державне управління, оборона, національна безпека, банківська, медична - стають досить чутливими до кібернетичних загроз та кібернетичного шахрайства. Пошкодження інфраструктурних об'єктів у багатьох регіонах України внаслідок збройної агресії Російської Федерації зумовлюють актуалізацію питання захисту систем, об'єктів і ресурсів, які є критично важливими для функціонування суспільства, соціально-економічного розвитку держави та забезпечення національної безпеки.

З проведеного аналізу можна виділити такі нормативно-правові та технічні проблеми щодо забезпечення кібернетичної безпеки ОКІ України: захист від DoS та DDoS

атак; інциденти (технологічне відставання, нестача кваліфікованих кадрів, децентралізація управління); застаріле нормативно-правове забезпечення процесу кібербезпеки України; незахищена реалізація мережових протоколів; не встановлені оновлення операційної системи і застосунків; відсутність антивірусного програмного забезпечення; незахищена автентифікація та авторизація; неякісний аудит і реєстрація подій; вимоги до віддаленого доступу/інтеграції; людський фактор.

Отже, одним з актуальних питань, що стосується усієї держави загалом, є захист ОКІ. Належна нормативно-правова база є підґрунтям для надійного захисту ОКІ і на даний час вона потребує аналізу та знаходження нових шляхів протидії кібератакам ворога.

Список використаних джерел:

1. Оперативна інформація Держспецзв'язку щодо захисту державних інформаційних ресурсів. URL: <https://cip.gov.ua/ua>.
2. Методичні рекомендації щодо підвищення рівня кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури. URL: <https://cip.gov.ua/ua/docs/nakaz-administraciyi-derzhspeczv-yazku-vid-06-zhovtnya-2021-roku-601-pro-zatverdzhennya-metodichnikh-rekomendacii-shodo-pidvishennya-rivnya-kiberzakhistu-kritichnoyi-informacii-noyi-infrastrukturi#Text>.
3. Постанова КМУ №518 “Про затвердження Загальних вимог з кіберзахисту об’єктів критичної інфраструктури” від 19 червня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text>.

Трушкіна Н.В.

кандидат економічних наук,
старший дослідник, докторант,
*Науково-дослідний центр індустріальних
проблем розвитку НАН України,
м. Харків, Україна*

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

На даний час особливої актуальності набувають питання розвитку критичної інфраструктури у системі національної економіки [1-5] з позицій забезпечення інформаційної безпеки та мінімізації кіберризиків і загроз. Стрімкий розвиток цифрової економіки [6-7] у різних сферах економічної діяльності потребують формування та належного функціонування критичної інформаційної інфраструктури. Це підтверджують інформаційно-аналітичні звіти міжнародних консалтингових компаній. Так, за експертними оцінками Forbes, загальносвітові витрати на інформаційну безпеку збільшилися у 2020 р. порівняно з 2015 р. у 2,3 раза або з 75 до 170 млрд дол. США. Щорічний приріст глобального ринку кібербезпеки становив у 2015-2020 рр. 9,8%.

За результатами опитування 600 топменеджерів великих міжнародних компаній, проведеного Deloitte у рамках дослідження «Майбутнє кіберпростору в 2021 році», виявлено, що 69% респондентів відмічають значне зростання кіберзагроз і ризиків для їхнього бізнесу з початку 2020 року. Майже 75% респондентів, які мали дохід понад 30 млрд дол. США, заявили, що витратять на кібербезпеку понад 100 млн дол. США.

Як свідчить дослідження Global Information Security Survey, щорічні витрати на інформаційну безпеку становили у середньому 5,28 млн дол. США. Виявлено, що 56% представників компаній із недостатнім бюджетом відмічають про перегляд вимог до кібербезпеки. А 44% заявили, що вони були змушені скоротити витрати та зосередитися на своїй старій архітектурі та інформаційній системі. При цьому 39% респондентів зазначили, що витрати на кібербезпеку не враховуються належним чином у вартості стратегічних інвестицій, пов'язаних з цифровою трансформацією ланцюгів постачання. 36% опитаних вважають, що можуть зіткнутися із серйозним порушенням інформаційної безпеки, якого можна уникнути, якщо компанія збільшить обсяг інвестицій у засоби кіберзахисту.

У Звіті Barracuda Networks про стан промислової безпеки у 2022 році, який підготовлено на основі результатів опитування 800 ІТ-керівників, старших менеджерів з ІТ-безпеки та керівників проєктів, відповідальних за Інтернет речей (ІоТ) та операційні технології (ОТ) у своїх організаціях, зазначено, що критична інфраструктура перебуває під загрозою кібератак. У поточному середовищі загроз критична інфраструктура є привабливою метою для кіберзлочинців. Але проєкти безпеки ІоТ/ОТ часто поступаються іншим ініціативам у сфері безпеки або зазнають невдачі через вартість або складність, наражаючи на ризик. Такі проблеми, як відсутність сегментації мережі та кількість організацій, яким не потрібна багатофакторна автентифікація (МФА), роблять мережі вразливими для атак і потребують негайної й особливої уваги. Дослідження показують, що 94% опитаних організацій стикалися за останній рік з інцидентами безпеки. Усі учасники опитування визнали важливість подальших інвестицій у безпеку ІоТ та

ОТ. При цьому 96% бізнес-лідерів відзначили, що їхнім організаціям необхідно збільшити інвестиції у промислову безпеку. 72% компаній повідомили, що вони або вже впровадили, або перебувають у процесі реалізації проєктів безпеки ІоТ/ОТ. Однак багато хто стикається зі значними проблемами, коли справа доходить до реалізації. 93% компаній зазнали невдачі у своїх проєктах безпеки ІоТ/ОТ. Організації критичної інфраструктури лідирують у впровадженні рішень для кіберзахисту, а 50% нафтогазових компаній мають завершені проєкти. Завершені проєкти у виробництві становлять 24%, у сфері охорони здоров'я – 17%. Виявлено, що лише 49% організацій можуть самостійно встановлювати оновлення безпеки. Це говорить про відсутність навичок роботи щодо прийняття обґрунтованих рішень з кібербезпеки.

Як зазначено у Звіті Центру кібербезпеки Всесвітнього економічного форуму (WEF) «Глобальні перспективи кібербезпеки до 2022 року», 92% опитаних керівників бізнесу погоджуються з тим, що кіберстійкість інтегрована у стратегії управління ризиками. Однак лише 55% респондентів, орієнтованих на безпеку, погоджуються з цим твердженням. 84% опитаних стверджують, що кіберстійкість вважається пріоритетом бізнесу в їхній організації за підтримки керівництва. Проте 68% респондентів розглядають кіберстійкість як основну частину загального управління ризиками. Як свідчать результати обстеження, 59% усіх респондентів вважають складним адекватно реагувати на інцидент кібербезпеки через брак кваліфікованих фахівців у їхній команді.

За результатами опитування 43 керівників компаній у різних секторах економіки, проведеного KPMG у період з липня по жовтень 2022 року у рамках дослідження «Погляд

керівників бізнесу в Україні 2022», встановлено, що 61% респондентів впевнені, що їхня організація добре підготовлена до кібератак і має всі ресурси для її протидії (у світі – 56%). Але 21% керівників в Україні стверджує, що їх компанії все ще не готові або недостатньо готові до кібератак (у світі – 24%). При цьому 84% українських керівників відповіли, що створення культури кібербезпеки так само важливо, як і створення технологічних засобів контролю (у світі – 73%). Більше того, українські бізнес-лідери впевнені, що сильна кіберстратегія має вирішальне значення для формування довіри серед ключових зацікавлених сторін (65%) та є стратегічною функцією потенційного джерела конкурентної переваги (65%).

У ході дослідження з питань кібердовіри «KPMG Cyber trust insights 2022» (1881 керівник компаній з усього світу), яке проведено KPMG, виявлено, що понад 80% респондентів визнали важливість покращення кібербезпеки та захисту даних, включаючи підвищення прозорості використання даних. Зокрема, 51% вважали захист ІТ-активів від атак надзвичайно важливим. У міру того, як організації здійснюють цифрову трансформацію, необхідно буде закласти в бюджет інвестиції в кібербезпеку та конфіденційність. І це все більше розглядатиметься як невід’ємна частина цих стратегічних ініціатив. 31% опитаних відчують занепокоєння щодо зростаючих вимог стосовно об’єктів критичної інфраструктури, які є предметом посиленого регулювання у Великій Британії, ЄС і США.

Під час опитування 44% респондентів стверджують, що співпраця з питань кібербезпеки у рамках більш широкої екосистеми допоможе їм, наприклад, передбачати атаки. Крім цього, 38% опитаних керівників компаній зазначає, що на заваді зовнішньому партнерству в сфері кібербезпеки стоять

питання конфіденційності, а 36% побоюються, що вони розкриють занадто багато інформації про свої власні заходи безпеки. Серед інших проблем – регуляторні обмеження, відсутність підтримки з боку вищого керівництва та недостатність ресурсів.

Глобальне опитування у сфері захисту від кіберзагроз показало, що 18% респондентів очікують у майбутньому кібератаки їх організацій з боку спонсорованих державою хакерів. І хоча 8% висловили думку, що вони взагалі не сподіваються на ефективне вирішення цієї проблеми (такої думки дотримуються респонденти, чия організація належить до переліку об'єктів критичної інфраструктури). Варто наголосити, що 10% опитаних організацій досі не мають стратегії кібербезпеки. Респонденти вказали, що обмежені навички, застарілі мережеві технології та інструменти безпеки підвищують вразливість. Більшість респондентів (понад 90%) кажуть, що вони ділилися інформацією про атаки, але не завжди повною інформацією про атаку чи її наслідки. Приблизно 9 із 10 опитаних вважають, що уряд їх країни має робити більше для підтримки організацій (91%) і захисту критичної інфраструктури (90%) від кібератак, які спонсуються ворожою державою.

Згідно із Звітом «How Security Cultures Impact Employee Behavior», який підготовлено компанією Tessian на основі опитування керівників і співробітників служби безпеки різного галузевого спрямування, встановлено, що кожен третій співробітник не обізнаний з важливістю кібербезпеки. Незважаючи на те, що 99% опитаних керівників служб безпеки стверджують, що надійність системи безпеки залежить від культури ставлення до безпеки, співробітники компаній досі не приділяють належної уваги питанням кібербезпеки. Хоча 48% керівників служб безпеки вважають

навчання одним із найважливіших чинників, які впливають на створення надійної системи безпеки, співробітники не дуже зацікавлені у цьому. Усього 28% працівників із Великобританії та США стверджують, що навчання з питань безпеки є захоплюючим, і лише 36% кажуть, що приділяють йому значну увагу.

Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що сучасні умови функціонування критичної інфраструктури вимагають врахування ризиків і загроз інформаційної безпеки.

Критичний аналіз наукових джерел показує, що на сьогоднішній день єдиного підходу до трактування інформаційної безпеки [8-10] і кібербезпеки досі не виділено. Здебільшого дослідники під поняттям «інформаційна безпека» розуміють: пріоритетну функцію держави; стан правових норм і відповідних їм інститутів безпеки; сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету держави; стан захищеності; інтегровану складову національної безпеки; складову частину економічної безпеки; стан інформаційної роботи суб'єктів підприємництва; стан правових норм і відповідних їм інститутів безпеки; законодавче формування державної інформаційної політики; створення і впровадження безпечних інформаційних технологій; багатоаспектну систему з позицій системного підходу тощо.

Узагальнення теоретичних положень щодо даної проблематики дозволило запропонувати підхід до визначення суті та змісту таких понять:

«інформаційна безпека» – важливий чинник досягнення стійкого та ефективного функціонування об'єктів критичної інфраструктури у системі національної економіки;

«кібербезпека» (з двох точок зору) – практична діяльність, яку спрямовано на захист критичної

інфраструктури (сукупність об'єктів, систем, мереж) від кібератак і загроз; дієвий інструмент захисту критичної інфраструктури у кіберпросторі;

«критична інформаційна інфраструктура» (з двох позицій) – сукупність об'єктів і цифрових мереж, що використовуються задля активізації їх взаємодії між собою; сукупність інформаційних систем і телекомунікаційних мереж, критично важливих для роботи ключових сфер життєдіяльності держави та суспільства.

Таким чином, захист критичної інфраструктури від численних кіберзагроз та інформаційних ризиків визнано стратегічною метою на глобальному рівні, яке має вирішальне значення для підтримування адекватного функціонування систем життєдіяльності, забезпечення сталого розвитку суспільств і національних економік у різних країнах світу.

У подальших дослідженнях планується уточнити суть і зміст понять «безпека критичної інфраструктури», «захист критичної інфраструктури», «стійкість критичної інфраструктури».

Список використаних джерел:

1. Liashenko V., Ivanov S., Trushkina N. A Conceptual Approach to Forming a Transport and Logistics Cluster as a Component of the Region's Innovative Infrastructure (on the Example of Prydniprovsky Economic Region of Ukraine). *Virtual Economics*. 2021. Vol. 4. No. 1. P. 19-53. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.01(2)).

2. Bezpartochnyi M., Revenko D., Dolha H., Trushkina N. Model Tools for Diagnosing the Stability and Survivability of Economic Systems. *Distributed Sensing and Intelligent Systems. Studies in Distributed Intelligence* / Edited by M. Elhoseny, X. Yuan, Sd. Krit. Switzerland, Cham: Springer, 2022. P. 275-288. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64258-7_25.

3. Цвірко О. О., Трушкіна Н. В. Логістична інфраструктура: сутність і роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки. *Moderní aspekty vědy: XIX. Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika, Jesenice: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. Str. 258-279.

4. Trushkina N., Buhaieva M., Skoptsov K. Modernization of Transport Infrastructure in the Context of Sustainable Development of the National Economy: European Practice and Ukrainian Realities. *Innovations for Achieving the Sustainable Development Goals: Science, Education and Economics*: Collective monograph. Ljubljana: Ljubljana School of Business, 2022. P. 242-264.

5. Khaustova V. Ye., Boiko O. V., Trushkina N. V. Vectors of Increasing the Level of Innovation and Investment Attractiveness of the Transport and Logistics Infrastructure of the National Economy of Ukraine. *The Problems of Economy*. 2022. No. 3. P. 84-97. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-84-97>.

6. Trushkina N. Development of the information economy under the conditions of global economic transformations: features, factors and prospects. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. No. 4. P. 7-25. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04(1)).

7. Kryshchanovych S., Prosovykh O., Panas Y., Trushkina N., Omelchenko V. Features of the Socio-Economic Development of the Countries of the World under the influence of the Digital Economy and COVID-19. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No. 1. P. 9-14. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.2.2>.

8. Bezpartochna O., Pushak Ya., Trushkina N. Current issues of information security management during the state of martial law: scientific monograph. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2022. P. 8-19.

9. Пушак Я. Я., Трушкіна Н. В. Правове забезпечення економічної безпеки держави в умовах Індустрії 4.0. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 1(01). С. 135-142. <https://doi.org/10.32782/dees.1-22>.

10. Бойко О. В., Пушак Я. Я., Трушкіна Н. В. Формування сучасної парадигми інформаційної безпеки національної економіки: теоретичні засади. *Вісник післядипломної освіти. Сер.: Соціальні та поведінкові науки*. 2022. Вип. 22 (51). С. 139-160. [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22\(51\)-139-160](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22(51)-139-160).

Шалаєв В.О.

Начальник навчального курсу,
*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова
м. Житомир, Україна*

Токарчук М.В.

Начальник навчального курсу,
*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова
м. Житомир, Україна*

Гучок Л.І.

Помічник начальника навчальної частини,
*Житомирський військовий інститут
імені С.П. Корольова
м. Житомир, Україна*

ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ КІБЕРБЕЗПЕЦІ ІНФОРМАЦІЙНО КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ БЕЗПЕКОЮ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Актуальність дослідження. Рівень розвитку інформаційного суспільства будь-якої розвиненої держави світу характеризується показниками впровадження сучасних високих технологій. Однією з таких технологій є інформаційно-комунікаційні системи (ІКС), при чому більшість таких систем на сьогодні інтегровані в контур управління об'єктів критичної інфраструктури. Зважаючи на стратегічне значення таких об'єктів вони дуже часто піддаються кібератакам [1]. Тому вирішення проблеми

забезпечення кібербезпеки ІКС об'єктів критичної інфраструктури є актуальним.

Огляд останніх досліджень і публікацій. На практиці забезпечення кібербезпеки ІКС об'єктів критичної інфраструктури зводиться до побудови системи управління інформаційної безпеки (СУІБ). Одним з елементів таких систем є підсистеми оцінювання ризиків. Питання оцінювання ризиків висвітлені у наукових працях багатьох вітчизняних та іноземних вчених [1-4].

Перші фундаментальні наукові дослідження присвячені створенню систем оцінювання ризиків таких систем проведених у провідних країнах світу таких як США, Франція, Японія, Німеччина. На сьогодні вже систематизовано підходи до класифікації загроз інформаційним ресурсам у цілому, розглянуто підходи і програмні рішення оцінювання і контролю інформаційних ризиків кібербезпеки. Також відомим є удосконалений алгоритм адаптованої методики управління ризиками при забезпеченні живучості та неперервності функціонування системи захисту інформації в інформаційно-комунікаційній системі [3]. Однак у сфері управління ризиками кібербезпеки залишилось чимало завдань і проблем, які мають важливе наукове і практичне значення і потребують свого вирішення, зокрема й практичного оцінювання ризиків кібербезпеки ІКС об'єктів критичної інфраструктури.

Метою доповіді є обґрунтування вибору середовища кібербезпеки інформаційно-комунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. З [2] відомо, що оцінювання ризику (risk assessment) у низці джерел розглядається як процес: ідентифікації інформаційних ресурсів (ІР) системи і загроз цим ресурсам, а також

можливих втрат; виявлення ризиків та визначення їх впливу. Є й інші підходи до формування понять ризику.

У [1] що під об'єктом критичної інфраструктури розуміється той об'єкт цілеспрямоване або випадкове виведення з ладу якого може потенційно призвести до невивірених наслідків для стабільного розвитку економіки та політичних процесів у державі, стабільності тощо.

На сьогодні оцінювання ризиків кібербезпеки ІКС об'єктів критичної інфраструктури можуть потенційно використовуватися такі засоби, як CRAMM, Risk Watch, ГРИФ 2006, NIST, COBRA, OCTAVE. Не зважаючи на обраний метод оцінювання сама процедура зводиться до визначення кількісних та (або) якісних показників, формуванні реєстру ризиків та їх ранжирування.

Умовно проблематику оцінювання ризиків можна розділити на дві групи. До першої відноситься розробка наукових методів аналізу ризиків на основі відомих теорій та вимог стандартів щодо створення СУІБ. Друга група включає спеціалізовані програмні продукти, які, як правило, базуються на методах першої групи, але мають більшу практичну спрямованість і краще враховують специфіку об'єкта захисту; проходження сертифікування системи.

Для системи оцінювання ризиків кібербезпеки ІКС запропоновано велику кількість методик, які в свою чергу висувають певні вимоги: оцінка ймовірності можливих загроз і уразливостей; розрахунок ступеню впливу, який може мати загроза на кожен актив; визначення кількісної (вимірної) або якісної (описуваної) вартості ризику.

Метод який використовується для роботи вибраної системи оцінювання ризиків кібербезпеки ІКС об'єктів критичної інфраструктури повинен з високою ефективністю відображати формування звітів про

результати оцінки ризиків. Дана система оцінювання включають в себе:

- методи оцінювання ризиків;
- нормативні акти (стандарти) для створення систем оцінювання ризиків.

До основних методів оцінювання ризиків слід віднести:

Метод SRAMM, який має базу знань по ризикам і видам їх мінімізації, засоби збору інформації, формування звітів, а також реалізує алгоритм для визначення величини ризику. В якому закладено широкий набір типових рекомендацій по проведенню контрзаходів для зменшення ризиків ІБ об'єктів критичної інфраструктури.

Risk Watch допомагає аналізувати оцінку ризиків і зробити обґрунтований вибір заходів і засобів захисту ІБ.

Метод ГРИФ формує звіт рівня ризику за систему, причини виникнення ризику та аналіз уразливостей з оцінкою економічної ефективності всіх можливих контрмір.

Метод NIST (National Institute of Standards and Technology). Цей метод передбачає попереднє оцінювання двох параметрів: потенційного збитку і ймовірності можливого інциденту. Даний метод охоплює широке коло завдань, головним з яких є розроблення власної системи управління ризиками.

Метод COBRA (Consultative Objective and Bi-Functional Risk Analysis, developer – C & A Systems Security Ltd, Великобританія). Цей метод оцінює відносну важливість усіх загроз і уразливостей, генерує відповідні рішення та рекомендації.

Метод OSTATE включає в себе розробку профілю загроз, ідентифікацію інфраструктури уразливостей, розробку стратегії безпеки.

До нормативних актів (стандартів) якими керується система оцінювання ризиків управління ІБ об'єктів критичної

інфраструктури відноситься: ISO/IEC 27002-2012; ISO/IEC 27003-2012; ISO/IEC 27004-2011; ISO/IEC 27005-2010; ISO/IEC TR 13335-2:1997; BS 7799-3 та ISO/IEC 27005.

Висновки. У тезах доповіді представлено систему оцінювання ризиків, метою якої є обґрунтування вибору середовища оцінювання ризиків кібербезпеки ІКС об'єктів критичної інфраструктури. Розглянуті підходи, програмні рішення оцінки і контролю системи оцінювання ризиків кібербезпеці ІТС об'єктів критичної інфраструктури свідчити про те, що їх використання не раціональне так як дані середовища являються зарубіжними та потребують великих фінансових затрат. Пропонується розроблення власного новітнього середовища для оцінювання ризиків.

Список використаних джерел:

1. Гришук Р.В. Основи кібернетичної безпеки : Монографія / Ю.Г. Даник, Р.В. Гришук ; за заг. ред. проф. Ю.Г. Даника. – Житомир : ЖНАЕУ, 2016.– 636 с.
2. Корченко О.Г. Прикладні системи оцінювання ризиків інформаційної безпеки / О.Г. Корченко, Б.Б. Ахметов, С.В. Казмірчук // Монографія. – К.: ЦП «Компринт», 2017. – 435 с.
3. Чунарьова А. В. Аналіз підходів та програмних рішень оцінки і контролю інформаційних ризиків в комп'ютеризованих системах / А. В. Чунарьова, І. І. Пархоменко, І. І. Сашук // Вісник Інженерної академії України. – Х. – 2014. – Вип. 2. – С. 138–142.
4. Безпекова синергетика: кібернетичний та інформаційний аспекти: монографія / І.Г. Грабар, Р.В. Гришук, К.В. Молодецька; за заг. ред. д.т.н., проф. Р. Грищука. – Житомир : ЖНАЕУ, 2019. – 280 с.

СЕКЦІЯ 17. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

УДК 347.77+343(98)

Федоренко В.Л.

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
заступник директора – завідувач,
*Київське відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України,
м. Київ, Україна*

Головко О.М.

старший наук. співробітник відділу
науково-методичної роботи,
*Київське відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України,
м. Київ, Україна*

Гайдай О.Д.

провідний фахівець відділу науково-методичної роботи,
*Київське відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України,
м. Київ, Україна*

ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ВИПРАВЛЕННЯ ОПІСОК, НЕТОЧНОСТЕЙ, ПОМИЛОК, ВИЯВЛЕНИХ ПІСЛЯ СКЛАДАННЯ ВИСНОВКУ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

В умовах військової агресії РФ, яка триває з 24 лютого 2022 р. [1], судові експерти продовжують сумлінно виконувати свої обов'язки, проводити експертні дослідження та судові експертизи, у тому числі в кримінальних провадженнях щодо військових злочинів держави-агресора в Україні, встановлювати завдану ними шкоду та збитки фізичним і юридичним особам, формуючи у такий спосіб належну та допустиму доказову базу не лише для українських, а й для міжнародних судів. Робота судових експертів у надзвичайно складних і стресових ситуаціях, пов'язаних з виїздами на огляд об'єктів дослідження в розслідуваннях військових злочинів РФ, постійними повітряними тривогами і обстрілами, плановими і позаплановими відключеннями електроенергії тощо, іноді призводить до опісок (одруковок), неточностей і помилок технічного характеру в висновках судових експертів, які уже випущені та надіслані суб'єктам призначення або замовлення відповідних експертних досліджень.

При цьому, навіть несуттєві недоліки в оформленні висновку судового експерта можуть мати негативні наслідки при його розгляді в суді чи адміністративним органом, якщо йдеться про експертне дослідження. До того ж, слід зважити, що висновки судових експертів нині долучаються до позовів українців до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Описки, неточності та помилки технічного характеру нерідко виявляються у висновках судових експертів і

додатках до них уже після складання таких висновків, підписання відповідного супровідного листа та направлення їх замовникові. Тому, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5 (далі – *Інструкція*) [2], попередньо діяло положення про можливість виправлення помилок технічного характеру у висновках судових експертів. Нині ця Інструкція не містить такого положення.

Натомість, судова практика і практика діяльності Дисциплінарної палати Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Мін'юсті виявляла окремі випадки зловживання деяких судових експертів вказаною нормою. Під приводом усунення технічних недоліків могли змінюватися вихідні дані експертного дослідження; перелік поставлених на вирішення експерта запитань і їх формулювань; зміна редакції відповідей на поставлені запитання *etc.* Тобто, замість первинного висновку експерта суди, чи органи досудового слідства, а також фізичні та юридичні особи отримували фактично новий за своєю сутністю та змістом висновок, із реквізитами попереднього, без проведення додаткової судової експертизи.

Тому, юридичний механізм виправлення описок, неточностей, помилок, виявлених після складання висновку судового експерта, з одного боку, зберігає свою актуальність, а з іншого – вимагає неухильного дотримання вимог чинного законодавства та виваженості при його унормуванні на законодавчому та/або підзаконному рівні. Проаналізуємо існуючі (чинні) та перспективні нормативно-правові механізми виправлення відповідних технічних недоліків у висновках судових експертів.

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України, *виключно законами України визначаються ... засади судової експертизи*. На сьогодні Закон України «Про судову експертизу» та процесуальні кодекси України не унормовують питання про юридичні механізми безпосереднього виправлення описок, неточностей, помилок, які виявлені після складання висновку експерта, його направлення замовнику та, котрі мають технічний характер.

Утім, згідно із ч. 5 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України експерт зобов'язаний: 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його; 2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту [3]. Тобто, описки і помилки технічного характеру в висновках судового експерта у кримінальних провадженнях можуть бути усунені шляхом роз'яснення відповідного висновку та його положень у суді під час допиту судового експерта.

Водночас, новелізація в листопаді 2022 р. Закону України «Про судову експертизу» та визначення в п. 11 ч. 3 ст. 14 підставами дисциплінарного проступку *«порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта»* [4] дає можливість тлумачити помилки технічного характеру, як формальну підставу для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності. Припускаємо, що підставою для порушення дисциплінарного провадження можуть стати і положення ухвали суду, які констатують допущені експертом при складанні висновку описки, неточності та помилки технічного характеру, що були виявлені під час допиту судового експерта в суді.

Але, відповідні технічні недоліки зустрічаються й у документах інших суб'єктів процесуальних правовідносин.

То ж, якими є юридичні механізми їх усунення й чи є вони прийнятними для висновків судових експертів? Як відомо, ч. 1 ст. 243 «Виправлення описок та арифметичних помилок» Господарського процесуального кодексу України встановлює, що: *«Суд може з власної ініціативи або за заявою учасників справи виправити допущені в рішенні чи ухвалі описки чи арифметичні помилки»* [5]. Аналогічні положення містить і ст. 269 Цивільного процесуального кодексу України, і ст. 253 Кодексу адміністративного судочинства України.

Але, підкреслимо, зазначені положення унормовані в законах України. Відповідно, питання щодо виправлення описок, неточностей, помилок, які виявлені після складання висновку експерта, його направлення замовнику та мають технічний характер є предметом регулювання Закону України «Про судову експертизу» та/або процесуальних кодексів України. При цьому, за умови розробки відповідних законодавчих положень необхідно враховувати наступні чинники:

- суттєвість описки, неточності, помилки технічного характеру: а) несуттєві, які не впливають на зміст інформації, викладеної у висновку експерта (пропущена літера, подвоєна літера, граматична помилка, описка тощо – у словах, цифрах, реченнях, які не мають впливу на заключну частину висновка); б) суттєві (невірна цифра, арифметична помилка у здійсненні арифметичних дій за формулою, дата, прізвища особи, найменування юридичної особи, адреса тощо).

- характер описки, неточності, технічної помилки (у тому числі кількість таких недоліків; причину їх виникнення; важливість їх виправлення тощо) у їх системному зв'язку з текстом висновку судового експерта, зокрема, його заключною частиною;

- вид судочинства, в межах якого складено висновок судового експерта, що підлягає технічному виправленню;
- вид експертного дослідження, в межах якого складено висновок експерта: а) судова експертиза чи б) експертне дослідження;
- суб'єкт ініціювання виправлення описки, неточності, помилки технічного характеру в висновку судового експерта: а) судовий експерт (керівник НДУСЕ); б) суб'єкт призначення судової експертизи; в) замовник експертного дослідження, у тому числі учасник судового цивільного чи господарського провадження;
- час, визначений для виявлення та виправлення описок, неточностей і помилок технічного характеру в висновках судових експертів.

Наведені тези не дають універсального рецепту для удосконалення юридичних механізмів (нормативно-правового та організаційно-правового) виправлення описок, неточностей, помилок, виявлених після складання висновку судового експерта. Утім, наведені нами положення є заклик до дискусії щодо конструктивного розв'язання поставленого запитання.

Список використаних джерел:

1. Fedorenko V., Fedorenko M. Russia's Military Invasion of Ukraine in 2022: Aim, Reasons, and Implications. *Krytyka Prawa, Niezależne studia nad prawem*. tom 14, nr 1/2022. S. 7-42.

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. *Офіційний вісник України*. 1998. № 46. Ст. 1715.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

4. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

5. Господарський процесуальний кодекс від 6 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

СЕКЦІЯ 18. ПОЛІТОЛОГІЯ

Ніколенко Ю.О.

аспірант кафедри політології,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ВИБОРЧОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Під виборами розуміється встановлена законодавством процедура, яка полягає в обранні громадянами певних посадових осіб або складу певних інституцій (які в такому разі називаються представницькими). В структурі інституту політичних виборів можна виділити наступні складові: 1) категорія виборів - вказує на інституцію, яка є об'єктом обрання (вибори окремої посади – президента, мера, губернатора, тощо чи складу представницьких органів); 2) виборче законодавство (далі - ВЗ) - регламентує проведення виборів; 3) учасники виборів (далі - УВ) – суб'єкти, які балотуються на виборні посади: індивідуальні - окремі кандидати, колективні – партії та блоки партій; 4) виборна посада (посада, на яку балотуються УВ); 5) виборча система (далі - ВС), сутність якої визначає виборча формула (далі – ВФ) – математичний алгоритм, якій визначає механізм переходу голосів виборців (далі – ГВ) в представницькі мандати (далі – ПМ) та особливості організації виборчого процесу (далі - ВП). В рамках ВЗ можна

виділити 4 основні групи норм: 1) регламентація організації процедури виборів; 2) регламентація організації процедури голосування на виборах; 3) регламентація встановлення результатів виборів, тобто процесу переведення ГВ в ПМ – саме ці норми встановлюють діючу модель ВС; 4) регламентація надання активного та пасивного виборчого права – тобто визначення кола суб'єктів, які балотуються на виборах (УВ) та беруть участь в голосуванні на даних виборах (виборці) [1, с. 51-52].

М. Афанасьева пропонує розглядати виборчу інженерію (далі – ВІ) як діяльність з законодавчого конструювання (далі - ЗК) (або модифікації), яке спрямоване на перехід виборчої системи та технологій виборчого процесу у новий заданий конституційно-правовий стан, відповідно до визначених параметрів. Також для позначення діяльності з ВІ в літературі зустрічається термін «виборча реформа» або «реформування в виборчій сфері». Це раціональна діяльність, яка передбачає планомірність, продуманість нормативно-правової регламентації нових або часткової зміни існуючих сутнісних характеристик зазначених політико-правових інститутів, а також розробку нових технологій їх функціонування. ВІ — це цілеспрямована, раціональна, науково та прагматично обґрунтована діяльність з законодавчого конструювання ВС та технологій ВП з метою отримання заданого політико-правового результату. Результатом застосування ВІ мають бути вибори, вільні від фальсифікацій та навмисних маніпуляцій, з використанням справедливих, ефективних, прозорих технологій. Однак реальна практика, в тому числі і в нашій державі, свідчить також про використання ВІ в суб'єктивних та маніпулятивних цілях [1, с. 30, 229; 2]. Дослідження технологічної сторони ВІ потребує додаткового застосування

методологічного арсеналу таких соціальних практик як, по-перше, цілепокладання, що передбачає визначення мети, глибоке та комплексне вивчення вихідної ситуації, врахування всієї інформації при складанні завдання на конструювання; по-друге, безпосередньо сам процес ЗК, результатом якого є спроектована конституційно-правова модель ВС та розроблені ефективні законодавчі технології ВП; по-третє, прогнозування соціальних наслідків та моніторинг (оцінка) ефективності отриманого політико-правового результату, з метою визначення необхідності його подальшої корекції або проведення нового ЗК [2, с. 64-65].

М. Афанасьєва виокремлює наступні складові ВІ: 1) перша складова - суб'єкт (учасники) діяльності, тобто інститути та посадові особи, які згідно з законодавством мають право на внесення змін в виборчі правила; 2) друга складова - об'єкт діяльності – ВС (встановлений законодавством алгоритм переведення голосів виборців в представницькі мандати) та ВП (встановлений законодавством порядок процедур з організації, підготовки та проведення виборів, а також подальшого підрахунку голосів та встановлення результатів виборів), їх сутнісні елементи та технології, вплив на які визначає результат виборів: технології балотування кандидатів на виборну посаду, голосування виборців, підрахунку голосів та встановлення результатів виборів уповноваженими органами, а також суб'єктна, часова та просторова (територіальна) складові ВП; 3) третя складова - вплив суб'єкта діяльності на об'єкт, що формує технологічну сторону ВІ яка, у свою чергу, утворюється з телеологічної - «ціль» - визначення цілей ВІ та інструментів їх реалізації, конструктивної - «засіб» - внесення змін до виборчої сфери відповідно до цілей ВІ, прогностичної - «прогноз» - прогнозування ймовірних майбутніх станів

виборчої сфери, а також ймовірних майбутніх наслідків та результатів дій з ВІ, та результативної «результат» - аналіз результатів вже здійсненої діяльності з ВІ та співставлення отриманих результатів з початковими цілями ВІ (основними критеріями оцінки результатів дій з ВІ є технологічний – загальна характеристика організації та функціонування виборчої сфери, телеологічний – співвіднесення результатів ВІ з першопочатковими цілями) складових [3, с. 20-21].

На думку І. Гербути, на практиці діяльності з ВІ можуть перешкоджати наступні обмежувачі або бар'єри: 1) правовий, 2) політичний та 3) соціально-культурний [4; 5]: 1. Правовий бар'єр представлений необхідністю дотримання законодавчо закріпленої процедури ВІ, що передбачає три етапи: партійний (обговорення в рамках партії), парламентський (обговорення між парламентськими фракціями) і конституційний (безпосередньо саме голосування в парламенті та закріплення в рамках законодавства). Тобто для реалізації дій з ВІ слід заручитися підтримкою партій, отримати позитивний результат у ході голосування у парламенті та дотриматися вимог конституції. 2. Політичний бар'єр зумовлений необхідністю задовольнити інтереси ключових політичних акторів, врахування перспектив формування парламентської коаліції та урядів за новими правилами гри. Насправді політичні партії зацікавлені насамперед у якомога довшому перебуванні при владі. Даний бар'єр вимагає від партій вироблення довгострокової стратегії поведінки. 3. Соціально-культурний бар'єр проявляється у тому, що політична система певної держави зумовлена її історичними, політичними, культурними традиціями та соціальною структурою. Він вимагає врахування соціальної структури суспільства, менталітету виборців та особливостей історичного розвитку.

Таким чином, під виборами розуміється встановлена законодавством процедура, яка полягає в обранні

громадянами певних посадових осіб або складу певних інституцій (які в такому разі називаються представницькими). В структурі інституту політичних виборів можна виділити наступні складові: 1) категорія виборів, 2) виборче законодавство, 3) учасники виборів, 4) виборна посада, 5) виборча система та особливості організації виборчого процесу. Виборча інженерія є діяльністю з законодавчого конструювання або модифікації початкових виборчих правил (параметри виборчої системи та виборчого процесу, які закріплені в виборчому законодавстві), яка здійснюється для досягнення певних цілей та результатів. Структура феномену ВІ включає в себе наступні складові: 1) перша складова – суб'єкт ВІ, тобто юридичні та фізичні особи, що мають право здійснювати ВІ; 2) друга складова – об'єкт ВІ – ВС та ВП; 3) третя складова - вплив суб'єкта ВІ на об'єкт ВІ, що формує технологічну сторону ВІ яка, у свою чергу, включає в себе з телеологічну, конструктивну, прогностичну та результативну складові. Основними обмежувачами діяльності з ВІ є 1) правовий - дії з ВІ не повинні суперечити діючому законодавству, міжнародним стандартам та здійснювались передбаченими законом способами; 2) політичний – діяльність з ВІ повинна враховувати існуючу політичну кон'юнктуру та інтереси основних політичних акторів; 3) соціокультурний – при здійсненні ВІ потрібно враховувати соціально-культурні характеристики та особливості суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Ніколенко Ю. О. Інститут політичних виборів: основні структурні елементи в умовах конкурентної демократії. Філософія та політологія в контексті сучасної культури, 14(2), 2022, с. 46-53.

2. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: монографія / М. В. Афанасьєва. — Одеса: Юридична література, 2014. — 384 с.

3. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: теоретико-методологічні засади та конституційно-правове забезпечення: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / М. В. Афанасьєва; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". – Одеса, 2015. – 35 с.

4. Гербут І. А. Виборча інженерія як інструмент забезпечення політичної консолідації у демократичному суспільстві: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / І. А. Гербут; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. - Київ, 2016. - 20 с.

5. Гербут І. А. Виборча інженерія як інструмент забезпечення політичної консолідації у демократичному суспільстві: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук 23.00.02 / І. А. Гербут; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. - Київ, 2016.

Седляр Ю.О.

професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій,
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ РІШЕНЬ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Держава залишається основною формою політичної організації сучасного суспільства, а також головним учасником міжнародних відносин. Але водночас у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. перед державними акторами постали нові виклики і загрози, що позначилися на трансформації її ролі на світовій арені. У зв'язку із цим актуалізувалися питання щодо підвищення ефективності зовнішньополітичної діяльності, що спровокувало нові концептуально-методологічні дебати відносно пошуку інноваційних теоретичних підходів і моделей аналізу зовнішньої політики, прийняття рішень у сфері міжнародних відносин.

Насамперед, варто зазначити, що у зовнішньополітичному аналізі переважають такі основні підходи до розуміння сутності зовнішньої політики, аналізу зовнішньополітичних рішень у цілому: класичний (традиційний/раціональний); компаративний; структурно-функціональний / власне теорія прийняття зовнішньополітичних рішень: на методологічному рівні дихотомія холізм / індивідуалізм, на предметному – бюрократичні структури, процеси / індивідуальні політичні агенти (плюралістичний підхід).

Як зазначає американський спеціаліст Г. Аллісон, вищепераховані підходи відбивають три головні теоретичні підходи аналізу рішень у царині зовнішньої

політики: 1) класичний, в якій зовнішня політика є результатом свідомої, цілеспрямованої, раціональної діяльності актора (держави, уряду); 2) зовнішня політика як наслідок комплексу бюрократичних процесів; 3) зовнішня політика як підсумок конкурентної взаємодії політичної еліти, державних інститутів тощо [1].

Тож, зміст зовнішньої політики розглядається сучасною зовнішньополітичною теорією у трьох головних аспектах: як конкретно-політичне наповнення курсу держави на міжнародній арені; як структура діяльності суб'єкта міжнародних відносин в його стосунках із зовнішнім світом; і культурологічно – як відповідність зовнішньої політики певного суб'єкта етноконфесійним, історичним, антропологічним характеристикам даного суб'єкта. Аналізу конкретно-політичного наповнення зовнішньої політики держави присвячена поки абсолютна більшість робіт, що досліджують зовнішню політику. Пояснюючи зовнішню політику певної країни в певний період часу через ту чи іншу сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів та умов, такі роботи не претендують на теоретичне осмислення зовнішньої політики як явища, проте утворюють емпіричну основу зовнішньополітичної теорії. Але конкретно-політичне наповнення зовнішньої політики, при всьому його практичному значенні, виявляється як би оболонкою, здатною саме в силу його практичної цінності надійно та довго приховувати інші, глибинні шари змісту зовнішньої політики суб'єкта міжнародних відносин.

Зміст зовнішньої політики держави як структури діяльності цієї країни в світі визначається статусним і реальним становищем у системі міжнародних відносин (велика, середня, мала держава; лідер чи рядовий учасник регіональних і світових зв'язків тощо), і об'єктивною

пріоритетністю напрямків її зовнішньої політики, що впливає звідси. Так, для великої держави первинними завданнями можуть виявитися проблеми національної та економічної безпеки, для малої ж країни, що свідомо залежить від багатьох зовнішніх факторів, на першому плані може опинитися набагато вагоміша для неї проблематика підтримування бажаного рівня цін на товари та послуги її експорту або ж підтримування необхідних рівня і якості політичного спілкування з тими великими і сильними державами, від економіки і політики яких ця країна у значній мірі залежить. Структури зовнішньополітичної діяльності держав у сучасному світі різко асиметричні за масштабами і діапазоном, що відображається, крім того, також і в наявності або відсутності тих чи інших зовнішньополітичних відомств, департаментів та управлінь всередині таких відомств. Велика країна з розвинутою і розгалуженою системою зовнішніх зв'язків вимушена утримувати цілий комплекс зовнішньополітичних структур (розвідку, МЗС, Міноборони, систему представництв в інших державах і в міжнародних організаціях тощо), що само по собі може бути нелегким економічним і політичним тягарем. Навпаки, мала країна, що не має широких інтересів у світі і не потребує громіздкої і дорогої бюрократії для їх забезпечення, здатна зосередити доступні їй ресурси у важливому для неї напрямку (часто єдиному), володіє високою гнучкістю, маневреністю і тому може отримувати в певних ситуаціях переваги порівняно з великими.

Щодо культурологічного підходу, то у дослідженнях даного напрямку, поряд із цивілізаційною теорією, все більше місце обіймають питання загальної, соціальної і політичної психології, а у рамках політичної психології зростає інтерес дослідників до проблеми когнітивних здібностей, особливостей політиків взагалі.

У вітчизняній міжнародно-політичній науці дедалі частіше розробляються концепції зовнішньої політики релевантні до статусних характеристик держави. У таких роботах зовнішня політика розглядається з точки зору компенсаційної функції, головне завдання якої полягає у прагненні до адекватної відповіді на сукупність викликів, що походять з міжнародного середовища (В. Дударьов, С. Ковальчук, С. Кононенко). Так, наприклад, В. Дударьов і С. Кононенко звертаються до теорії «середньодержавності» як вихідної при здійсненні Україною зовнішньополітичної діяльності. Заради справедливості слід зазначити, що такий підхід до розуміння сутності зовнішньої політики не є новим. Як зазначають вітчизняні вчені В. Бебик, С. Шергін, концепція середньої держави народилася у політичних колах та дипломатичному відомстві Канади на початку 1945 р., коли канадські політики і дипломати Л. Пірсон, Е. Райт, Ю. Ронг та Дж. Холмс почали використовувати термін «середня держава» в дискусіях з дипломатами великих держав, прагнучи обмежити їхнє домінування у повоєнному світі. У той час Канада, прагнучи віднайти своє місце у світовій ієрархії, виявила найбільшу серед західних країн активність у миротворчих операціях та пом'якшенні глобального міжсистемного протистояння. У свою чергу, на початку 70-х рр. XX ст. британська зовнішньополітична стратегія почала орієнтуватися на нову самоідентифікацію Великої Британії як «середньої держави першого рангу» [2].

У зв'язку із поширенням процесів глобалізації, посиленням взаємозалежності, формуванням інформаційного суспільства зростає й роль інформаційного складника зовнішньополітичної діяльності. В інформаційній цивілізації створюється феномен цифрової держави, в якій інформація й інформаційні технології і послуги стають запорукою

успішного функціонування виробництва, діяльності будь-якої структури. За таких умов просування національних інтересів держав, виконання зовнішньополітичних завдань неможливе без професійного інформаційного супроводу, без встановлення каналів інтерактивної комунікації. Такі зміни реалій відбиваються й на теоретичних підходах аналізу зовнішньополітичних рішень, висуваючи на передній план дослідження постмодерністів, в яких медійні ресурси стають ресурсом і технологією сучасного зовнішньополітичного процесу.

Список використаних джерел:

1. Седляр Ю.О. Аналіз та прогнозування зовнішньої політики: навч. посібник. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2010. 272 с.
2. Шергін С.О. Політологія міжнародних відносин: навч. посібник. К.: ДА при МЗС України, 2013. 204 с.

СЕКЦІЯ 19. ІСТОРІЯ

Горбатюк Я.С.

аспірант кафедри історії України,

Кам'янець-Подільський національний університет

ім. І.Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Україна

«ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 року В РОСІЇ ТА ЇЇ ВИСВІТЛЕННЯ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «THE NEW YORK TIMES»

У статті висвітлюються погляди американських дописувачів щоденної газети «The New York Times» на Лютневу революцію 1917 року в Росії. Видання не відкриває приголомшливо нових подій революції, однак доповнює подієве тло цікавими деталями, подробицями, і найголовніше, подано сторонній погляд людей, які не були безпосередніми учасниками революції і, відповідно, їх погляди є незаангажованими та об'єктивнішими, менш спекулятивними. Виклад матеріалу подано у вигляді хроніки, яка послідовно окреслила перебіг революційних подій.

Важливим джерелом інформації, без сумніву, є періодичні видання. Сучасні українські історики використовують для своїх досліджень здебільшого вітчизняну періодику, оминаючи потужний джерельний ресурс, що міститься на сторінках англійських видань. Ці публікації дають змогу поглянути на події з іншої точки зору, що, звісно, дасть можливість об'єктивніше висвітлити їх.

Певною мірою у досліджуваних нами виданнях містяться дещо інші інтерпретації подій та фактів, що суперечать традиційним поглядам діячів, висвітлених на сторінках загальноросійських та українських часописів, які фактично були монополістами поглядів за відсутності альтернативних джерел. Зважаючи на це, актуальність порушеної нами проблеми є безперечною, а її подальше дослідження перспективним. У нашому повідомленні ми проаналізуємо матеріали, що містяться на сторінках однієї із найстаріших і неупереджених газет США – «The New York Times».

Сучасні українські історики переважно досліджують події, пов'язані із утворенням Української Центральної Ради і, відповідно, менше уваги приділяли революційним подіям, що відбувалися в Петрограді. Вважаємо, що не можна об'єктивно оцінити початки Української революції, не знаючи детально подій, що відбувались в імперському центрі.

Події Лютневої революції, викладені на сторінках західних англійських газет, можна схарактеризувати як стрімкий ріст політичних сил, виникнення неочікуваних коаліцій, двовладдя, що було викликано страхом занурення країни в анархію після падіння царизму. Також варто зазначити, що Українська революція не була частиною Російської, як видавали це частково західні та російські історики. На відміну від Російської, Українська революція мала національно-визвольний характер, натомість перша з них змінювала свої цілі та гасла. Покажемо як лютневі події у Петрограді були відображені на сторінках газети «The New York Times».

16 березня 1917 р., у п'ятницю, вийшов черговий випуск газети «The New York Times». Вже на першій сторінці опублікували сенсаційну новину: «Революція в Росії, цар зрікся престолу, Михайло (Михайло II Олександрович) –

спадкоємець престолу, Імператриця на втіках...» [3], що, звісно, стало приголомшливим для західної аудиторії. Війна і надалі тривала, мали місце випадки масового дезертирства з фронту, виникали перебої з постачанням хліба, не задоволені люди вийшли на демонстрації.

У статті-передовиці газети помилково зазначалося, що міністр внутрішніх справ Олександр Протопопов убитий, хоча насправді він здався революціонерам і був розстріляний в 1918 р. більшовиками. Деякі дослідники наголошують на тому, що саме через його бездіяльність перемогла Лютнева революція й не вдалося зберегти існуючий лад. Відомо, що саме він видав наказ про розпуск законодавчої Державної Думи. На сторінках газети йдеться також про голову Державної Думи Михайла Родзянка, який пішов наперекір імператору, й закликав створити новий уряд, який би очолила особа, що мала довіру у всієї країни.

За версією видання, протести набули ознак революції, у четвер, 8 березня (25 лютого за старим стилем), коли на заводах із виробництва боєприпасів було оголошено страйк в знак протесту проти дефіциту хліба. Розпочалися поодинокі погроми хлібних крамниць. Відбулися незначні зіткнення з поліцією, на допомогу були залучені кінні загони козаків, однак тоді вони не завдавали шкоди протестувальникам. Захисники старого режиму встановили рубежі захисту на дахах готелю «Асторія» та Ісаакіївського собору, які були розташовані на протилежних боках однієї площі. Довгі шеренги з солдат вишикувались вздовж Невського проспекту.

Перша половина дня 10 березня пройшла без провокацій зі сторони протестної маси. По місту розвісили оголошення про заборону публічних зібрань, а порушникам погрожували застосуванням фізичної сили. Однак, як

зазначає, кореспондент «The New York Times» заклики про збереження спокою були проігноровані. Протестувальників не злякало, те що солдати стояли всюди, вони заповнили подвір'я, а взводи вишикувались вздовж вулиць. Навпаки, вони підбадьорювали солдатів, натомість до поліції ставилися вороже.

Невдовзі ситуація змінилася і після 15.00 год. урядовим військам наказали вести вогонь, після чого було зроблено декілька залпів в бік Антонівського палацу. Постраждало близько сотні людей, вбитими або пораненими, а місце розстрілу було «вкрито сотнями порожніх гільз, що валялись на снігу рясно политим кров'ю», однак це не зупинило протестувальників. Вогонь вели поліціанти, оскільки військові відмовились стріляти у натовп, через що, почались внутрішні чвари.

В неділю, до кінця дня, ще не було ознак того, що протести переростуть у революцію. Однак, після того як солдати з Волинського полку розстріляли офіцерів, коли ті віддали наказ відкрити вогонь по протестувальниках в одному з фабричних районів, ситуація почала загострюватися. До повсталих приєднався ще один полк. Новини швидко поширилися по інших казармах і ще чотири полки перейшли на бік протестувальників. Частина повсталих військ рушила до собору св. Павла, що на південному березі Неви, та після короткотривалої сутички з гарнізоном захопила його. У війську поширився розбрат, через те, що солдати змушені були вбивати своїх співгромадян, головним злочином яких було те, що вони були голодними.

Вранці, у понеділок, урядові війська контролювали всі головні площі міста, почалася справжня перестрілка з протестувальниками. Останні разом з військовими, які їх підтримали, палили поліцейські дільниці, звільняли

політичних в'язнів. Петроградський кореспондент The Daily Chronicle надіслав у редакцію такі відомості: «У Москві, Києві та Харкові військові стали на бік руху, а в Москві поліціанти здались самі. Департамент поліції в Петрограді зазнав обстрілів, а будинок таємної поліції, що була розсадником політичних інтриг, спалено, а всі дільниці поліціантів в місті – пограбовано або спалено, або розкидано. Звичайну та політичну поліцію в деяких випадках було вбито. В інших випадках їх кидали в темні камери у соборі Св. Петра і Павла, де росіяни страждали мученицькою смертю за свободу. Політичні в'язні й жертви старого режиму були звільнені з в'язниць і багато хто тепер є учасником реорганізації уряду» [2].

В понеділок Дума оголосила про припинення роботи уряду, не зважаючи про наказ царя про розпуск законодавчого органу. Фактично Дума одноголосно перейшла на бік революції. Пізніше М. Родзянко надіслав телеграму імператору, що він має дослухатись волі народу.

Військові підрозділи, які підпорядковувалися старому уряду, отримали наказ заблокувати роботу Ради робітничих депутатів (засідала у Таврійському палаці). У ніч з понеділка на вівторок між прибічниками ради і урядовими військами відбувся кількогодинний запеклий бій. Під ранок останні капітулювали. Все дійшло до завершення – революція перемогла.

15 березня Микола II зрікся престолу на користь Михайла Олександровича, а той у свою чергу заявив, що долю держави мають вирішувати Установчі Збори. Фактично у державі склалося двовладдя – Тимчасовий уряд та Петроградська Рада робітничих депутатів.

Журналіст, письменник та історик Джордж Кеннан далекоглядно спрогнозував, що «революція призведе до

жорстокого придушення ролі Росії у війні з Німеччиною, якщо взагалі не призведе до громадянської війни. Цього варто побоюватись. Але, якщо армія відступить від думського порядку, то припинить цей хаос, народ об'єднається, як ніколи раніше і наступ на Німеччину набуде небаченої сили» [1]. Його прогноз щодо громадянської війни справдився, однак він не зміг прорахувати фактор приходу до влади більшовиків, які одразу повели роботу щодо виходу Росії із війни, але це вже є тема наступної статті.

Таким чином, аналіз матеріалів газети «The New York Times» дає змогу зробити висновок, що вона не відкриває приголомшливо нових подій Лютневої революції 1917 року в Росії, однак доповнює подієве тло цікавими деталями, подробицями, і найголовніше подано сторонній погляд людей, які не були безпосередніми учасниками революції і, відповідно, їх погляди є незаангажованими та об'єктивнішими, менш спекулятивними. Виклад матеріалу подано у вигляді хроніки, яка послідовно окреслила перебіг революційних подій.

Лютнева революція, без перебільшення стала вагомим чинником, який стимулював українську еліту до більш рішучих дій задля відновлення української державності. Шкода, що у випуску газети, який датується 16 березням 1917 р., основну увагу приділено подіям в Петрограді, лишень у декількох випадках називаються українські міста. Звісно, можна зрозуміти авторів, які концентрувалися на найбільш актуальних темах – світова війна, Російська імперія, союзна сила у цій війні, переживала потрясіння, що вилилося у падіння монархії та врешті розпаду держави. Газета насичена аналітикою та прогнозами стосовно розвитку політичної ситуації, перебігу війни та долі країни в цілому. Можна дійти до висновку, що необхідно детальніше вивчати західну

Матеріали XXIX-ої Міжнародної науково-практичної конференції
(07 лютого 2023 року, Тепліце (Чехія), дистанційно)

періоду, оскільки вона містить важливі свідчення стосовно подій, що розгортались під час наймасштабніших національно-визвольних процесів у XX ст.

Список використаних джерел:

1. Kennan explains upheaval's causes. *The New York Times*. 1917. Т. LXVI, № 21, 601. С. 4.
2. Revolt spreads from the capital. *The New York Times*. 1917. Т. LXVI, № 21, 601. С. 2.
3. Revolution in Russia. *The New York Times*. 1917. Т. LXVI, № 21, 601. С. 1.

Лавровська О.А.

студентка 4 курсу бакалаврського рівня
спеціальності 014 «Середня освіта. Історія»,
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

СИСТЕМА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Х. Д. АЛЧЕВСЬКОЇ

Важко уявити сучасне життя нашої країни без педагогічних напрацювань педагогів минулих століть, що не втрачають актуальності. Серед цих діячів особливо цікавою для нас є світла постать харківської вчительки, яка все життя віддала справі народної освіти – Христини Данилівни Алчевської.

Цілісна система науково-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської включала в себе наступні напрямки:

1. Науково-дослідницька робота Х. Д. Алчевської, що полягала у розробці дидактико-методичних засад освіти дорослих у недільних школах, їхній популяризації та сприянні школам, що відкривалися.

2. Організаційно-методичне керівництво педагогічним колективом Харківської недільної жіночої школи.

3. Організація та вдосконалення навчального процесу шляхом спрямування науково-педагогічної роботи на розробку навчально-методичного забезпечення освітнього процесу недільних шкіл.

4. Створення унікального засобу для підтримки навчально-виховного процесу у формі педагогічного музею наочних посібників.

Педагогічні погляди та практичний досвід викладання Христини Данилівни можна побачити в таких працях і

виданнях: «Передумане і пережите. Щоденники, листи, спогади» (1912), «Піввіковий ювілей» (1912), «Історія відкриття школи в селі Олексіївка Михайлівської волості» (1881), «Півроку із життя недільної школи» (1895), «Досвід програм з усіх предметів навчання в недільній школі для дорослих і малолітніх учнів» (методичний посібник, 1885), «Книга дорослих» у 3-х частинах для перших 3-х років навчання (навчальний посібник, 1899-1900), «Що читати народу?» у 3-х томах (методико-бібліографічний poradnik, 1884-1906).

В Харківській жіночій недільній школі Х. Д. Алчевської основним із дидактичних засобів досягнення мети була система організації навчального процесу, що включала в себе два аспекти: загальноосвітній та виховний. Детальний аналіз їх викладено у збірці «Досвід програм по всіх предметах навчання в недільній школі», яку розробив колектив педагогів школи. Навчальний процес, на думку Алчевської, мав складатися з ефективних та результативних прийомів, форм та методів навчання.

У групах недільної школи діяла класно-урочна форма організації навчання, змістом та функцією якої була колективно-індивідуальна взаємодія вчителя та учнів, а в класах домінувало предметне викладання.

Вагомим внеском Х. Д. Алчевської у справу шкільництва є розроблена нею методика проведення класних бесід з учнями на літературному матеріалі. Програми таких занять також були заздалегідь напрацьовані та обговорені на педагогічних зборах школи.

В історії дидактики цей метод був відомий і раніше, та про нього говорили переважно як про форму позакласних навчальних занять. Прогресивний педагогічний рух 30-60 років XIX століття сприяв поширенню літературних бесід в

шкільній практиці в Україні. Вперше вони були офіційно запроваджені в 50-х роках в школах Одеси та Києва.

Заслуга Х. Д. Алчевської полягала у тому, що літературні бесіди, як один з найефективніших методів навчання, стали ядром дидактико-методичної системи організації навчального процесу у недільних школах. З багатьох предметів були розроблені програми бесід і методичні вказівки щодо їх проведення.

Зважаючи на те, що навчальна робота була тісно пов'язана з вихованням, великого значення надавалося такому ефективному виховному засобові, як шкільні свята: урочистості до ювілейних дат письменників, дня заснування школи, новорічні й українські традиційні свята. Практикувалися прогулянки на природу. В середньому навчальний рік у недільній школі складався з 30-35 навчальних днів, щорічно відбувалося 5-8 свят, кілька прогулянок на природу, за місто.

Школа Х. Д. Алчевської мала велику добірну бібліотеку, що вважалась однією з найбагатших бібліотек для учнів на той час, і в якій існували спеціальні правила користування. Перш ніж купити книгу, вчителі рецензували її, а потім уважно стежили за письмовими відгуками на неї учнів. Кожен вчитель був закріплений за певною групою читачок, обговорював з ними прочитане, допомагав у виборі нових книг.

Усією діяльністю Христина Данилівна, як педагог, обстоювала любов до рідного слова, прагнула донести до учениць найкращі зразки української літератури XIX – початку XX століття.

Підсумком копіткої роботи Х. Д. Алчевської та її колег вчителів-сподвижників став анотований методико-бібліографічний покажчик книжок у трьох томах для

народного й дитячого читання «Що читати народові?» (1884-1906). У третьому томі було вміщено цінний розділ «Видання для народу українською мовою». Серед рекомендованої української класики – твори Т. Шевченка, І. Котляревського, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, П. Куліша, Ю. Федьковича, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Лесі Українки та інших видатних українських поетів та письменників. Появу книжки вважали «надзвичайним явищем», а саме видання – «розумною книгою».

Книга «Що читати народові?» переконливо спростовувала твердження окремих діячів про те, що простим селянам нецікаві та не потрібні твори великих поетів і письменників.

Розвиваючи ідеї про необхідність організації спеціальної роботи з літературою, Х.Д. Алчевська продовжувала діяльність з пошуку та збирання матеріалів, які б відповідали інтересам людей, зайнятих повсякденною працею.

Підсумком її, а також зусиль її колег-вчительок недільних шкіл став навчальний посібник «Книга дорослих» (1899-1900). Він містив велику кількість відомостей, що не могли бути прочитаними у класі, тому залишалося багато для домашнього читання. Окрім того, книжка була цілком придатна для читання поза школою. Поповнюючи знання читачів, цей своєрідний посібник мав значний виховний вплив.

Христина Алчевська вважала наочність одним із провідних принципів навчання та широко практикувала його на уроках і виховних заходах. Поступово з наочних матеріалів (таблиць, картин, історичних та географічних карт, макетів) було створено шкільний музей наочних посібників, що було унікальним явищем у діяльності Харківської

приватної жіночої недільної школи. У 1896 році музей налічував 434 експонати, причому, були посібники, спеціально виготовлені для цього музею.

Використання спадщини Х.Д. Алчевської у сучасних закладах освіти виявляється у впровадженні її ідей щодо використання в освітньому процесі дидактичних принципів послідовності та наступності, застосування словесних і практичних методів. У закладах освіти, зокрема, у початкових класах, використовують метод пояснювального читання, бесіди та наочності.

Розроблені Х.Д. Алчевською та вчителями її школи методи й способи позакласного читання, проведення літературних бесід, складання учнями відгуків на прочитані книжки, практика створення навчальних посібників, організація шкільного музею, влаштування виставок, як і вивчення й узагальнення досвіду вчителів і вдосконалення їх педагогічної майстерності, становлять безперечний інтерес і нині, творчо використовуються у роботі закладів освіти. Хоча, на нашу думку, реалізація окремих ідей педагога потребує ширшого розповсюдження.

Список використаних джерел:

1. Алчевська Х. Д. Півроку з життя недільної школи. Санкт-Петербург : Тип. І. Н. Скороходова, 1895. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=6844> (дата звернення: 30.01.2021).
2. Алчевська Х. Д. Передумане і пережите. Щоденники, листи, спогади. Москва: Тип. т-ва І. Д. Ситіна, 1912. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/1951> (дата звернення: 10.02.2021).

3. Бондар Л. В. Педагогічна діяльність Христини Алчевської в контексті руху за освіту дорослих: (До 165-річчя від дня народження). *Історико-педагогічний альманах*. 2006. Вип. 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Ipa_2006_2_10 (дата звернення: 15.02.2021).

4. Хмельницька Л. Педагогічні інновації Христина Алчевської в системі народного шкільництва другої половини XIX – початку XX століття. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2021. Серія «Історичні науки». URL: <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/330/268> (дата звернення: 10.05.2021).

СЕКЦІЯ 20. КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ

Сікора Я.Б.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук та
інформаційних технологій,
*Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

Якимчук Б.Л.

кандидат технічних наук,
старший викладач кафедри комп'ютерних наук та
інформаційних технологій,
*Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна*

ПОБУДОВА ПАРАЛЕЛЬНОГО АЛГОРИТМУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ ОПТИМІЗАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

Можливості паралельних обчислень та інтенсивний розвиток паралельних алгоритмів, методів та програмних засобів неухильно призводить до зміни існуючих пріоритетів у задачах математичного моделювання. Досі більшість сучасних постановок проблем чисельного моделювання належить до класу прямих задач, у яких розв'язок обчислюється при повністю заданих граничних і початкових

умов. Розв'язання оберненої задачі методами оптимізації здійснюється за допомогою спрямованого перебору прямих задач, кількість яких може вимірюватися сотнями та тисячами.

Задачі оптимізаційного аналізу зручні для організації паралельних розрахунків, оскільки передбачають масове розв'язання однотипних задач з різними вхідними параметрами. При цьому актуальними є питання побудови простих та ефективних паралельних алгоритмів розв'язання таких задач.

Основна задача полягає в найбільш оптимальному розпаралелюванні алгоритму, представленого на рис. 1.

Схема побудована на припущенні, що розв'язання оберненої задачі для фіксованого набору визначальних параметрів існує. Можемо розв'язати обернені задачі для всіх наборів визначальних параметрів у діапазоні їх зміни. Спочатку задається мережеве розбиття по кожному визначальному параметру, що розглядається як відповідний координатний напрям у багатовимірному просторі.

У результаті отримуємо відповідні набори визначальних параметрів, які розглядаються як крапки у багатовимірному просторі. Далі організовується цикл по всіх точкам, де у кожній точці розв'язується обернена задача. За результатами роботи даного циклу формується підсумковий багатовимірний масив результатів, що містить шукану функціональну залежність керуючого параметра від визначальних параметрів класу задач, представлену в дискретному вигляді.

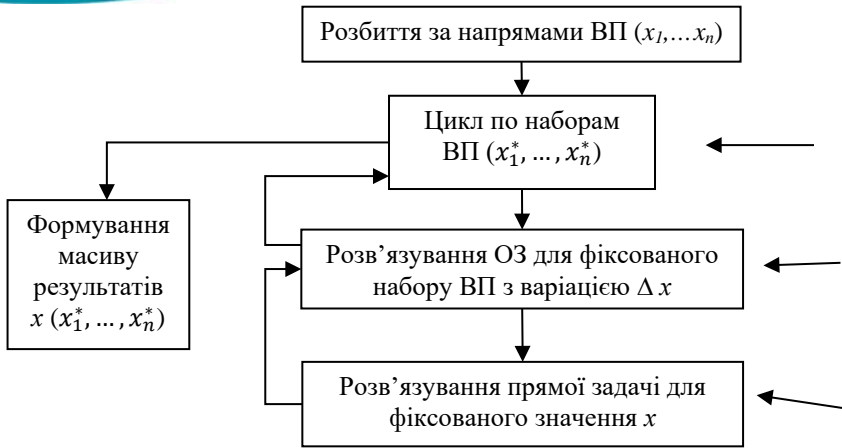

Рис. 1. Схема алгоритму розв'язання задачі оптимізаційного аналізу

На сьогоднішній день існує безліч методів і підходів до організації паралельних обчислень. Однак задача вибору способу розпаралелювання, що забезпечує просте, швидке та ефективне отримання результатів, залишається актуальною.

Для такого вибору необхідно керуватися набором критеріїв, які забезпечують отримання надійного результату. До необхідних критеріїв, насамперед, варто віднести ефективність. Тобто, отриманий паралельний алгоритм повинен робити точно те ж саме, що і послідовний, але вразі швидше. Другим не менш важливим критерієм є простота побудови паралельного алгоритму. Третім найважливішим критерієм є інваріантність, тобто незалежність методу розпаралелювання від конкретного алгоритму, що розпаралелюється.

Розглянемо загальну схему послідовного варіанта алгоритму розв'язання задачі оптимізаційного аналізу, виділивши вузли для розпаралелювання даного алгоритму

римськими цифрами (рис. 1). На попередньому етапі задається мережеве розбиття простору визначальних параметрів (ВП), формуючи можливі фіксовані набори ВП $(x_1^*, \dots, x_n^*)$. Далі у циклі за всіма заданими наборами $(x_1^*, \dots, x_n^*)$ для кожного набору проводиться розв'язання оберненої задачі (ОЗ). Обернена задача для кожного набору розв'язується шляхом варіації керуючого параметра x , до знаходження із заданою точністю значення x' , тобто настання шуканої події. У процесі варіації керуючого параметра x на кожному кроці розв'язується пряма задача моделювання при заданому значенні x . У результаті роботи алгоритму формується багатовимірний масив результатів, що є дискретною залежністю $x'(x_1, \dots, x_n)$. Далі до масиву результатів можуть застосовуватися методи обробки багатовимірних даних.

Даний алгоритм загалом передбачає розв'язання значної кількості обернених задач чисельного моделювання M^n (при заданні M точок у діапазоні розбиття кожного визначального параметра), кожна з яких передбачає розв'язання значної кількості прямих задач. У цій ситуації необхідно застосувати паралельні обчислення.

Розглянемо вузли для розпаралелювання даного алгоритму, виділені на рис. 1 римськими цифрами. Оцінюватимемо придатність даних вузлів до розпаралелювання, насамперед, з погляду інваріантності або незалежності від конкретного алгоритму, що реалізується в даному вузлі.

Насамперед, розглянемо алгоритм розв'язання прямої задачі математичного моделювання (вузол I) при заданому значенні x . Цей вузол повністю залежить від конкретного алгоритму розв'язання прямої задачі, а цей алгоритм може бути малопродатним для розпаралелювання. Другий вузол –

це організація розв'язання оберненої задачі для фіксованого набору ВП (вузол II). Він зводиться до пошуку значення x' із заданою точністю. Розв'язується оптимізаційна задача і, аналогічно попередньому вузлу, є залежність від вибору конкретного алгоритму розв'язання оптимізаційної задачі.

Натомість третій вузол має повну інваріантність, і незалежно від алгоритмів можлива організація паралельних обчислень однотипних обернених задач (ОЗ) з різними вхідними даними, що є фіксованими наборами визначальних параметрів (ВП) за принципом «один варіант ВП – один процесор».

При реалізації на багатопроцесорній обчислювальній системі загальна схема паралельного варіанту розв'язання задачі оптимізаційного аналізу зводиться до задачі розбиття за всіма визначальними параметрами, формування таким чином вхідних даних для однотипних обернених задач, задання кількості обчислювальних вузлів і роздачі завдань кожному вузлу зі своїми вхідними параметрами. Після завершення роботи всіх процесорів проводиться збір даних та формування масиву результатів для подальшої обробки.

Через те, що процеси розв'язання однотипних обернених задач відбуваються практично без обмінів інформацією між процесорами, розпаралелювання тут зводиться до організації інтерфейсу, керуючого розподілом варіантів між процесорами і збором даних у єдиний масив результатів. Даний варіант є найлегшим у програмній реалізації та дозволяє прискорити розрахунок у стільки разів, скільки процесорів може бути виділено одночасно.

Даний варіант розпаралелювання алгоритму розв'язання задачі оптимізаційного аналізу є повністю інваріантним щодо внутрішніх алгоритмів, оскільки алгоритми розв'язання прямої та оберненої задач не

використовуються при розпаралелювання. Запропонований варіант може бути найлегше реалізований за допомогою технології MPI (MessagePassing Interface) [1].

Список використаних джерел:

1. William Gropp, Torsten Hoefler, Rajeev Thakur, and Ewing Lusk. Using Advanced MPI: Modern Features of the Message-Passing Interface. Scientific and Engineering Computation. MIT Press, November 2014. ISBN 9780262527637.

СЕКЦІЯ 21. ПРИКЛАДНА ФІЗИКА ТА НАНОМАТЕРІАЛИ

Hnylytsia I.D.

Associate Professor of the Welding Department,
*Ivano-Frankivsk National Technical University of
Oil and Gas
Kyiv, Ukraine*

HIGH TEMPERATURE DEFORMATION AS METHOD INCREASING OF MECHANICAL PROPERTIES AND WAY OF FABRICATION SILICON NITRIDE BASED PRODUCTS

One of the methods of the properties improvement for ceramic materials is high temperature deformation, which relative to structure solves two problems: the first - an improvement of the structure of the material to account of the additional compaction, reduction amount and increasing to uniformities of pores, the second - a shaping the directed structure under influence tense condition during deformation. High probability of disappearance big pores at high temperature deformation allows to hope on significant increasing of the Weibull's modulus in got material and this in turn must bring about expansion of the using sphere of silicon nitride based materials both under low, and especially under high temperature [1-4].

High temperature deformation was conducted by direct extrusion scheme with degree of press up to 80 % under specific pressure up to 50 MPa within the range of the temperature

1750-1850 °C for sintered materials of following composition: Si_3N_4 -5mass.% Y_2O_3 -2mass.% Al_2O_3 and Si_3N_4 -5mass.% Y_2O_3 -5mass.% Al_2O_3 with initial porosity 5-6 %. The hardness of sintered materials was at a range 15,0-15,5 GPa, the coefficient of fracture toughness K_{1C10} was 5,5 - 6,0 $\text{MPa}/\text{m}^{1/2}$. The Weibull's modulus of source material was found within 14-16.

After extrusion is received anisotropic material, where big amount of elongated grains β - Si_3N_4 are oriented along direction of deformation (the coefficient of the texture $T_{101}=1,34$). Under room temperature material in planes perpendicular to direction of extrusion possesses the increased fracture toughness: $K_{1C10}=11,5$ -12,0 $\text{MPa}/\text{m}^{1/2}$. In planes parallel to direction of extrusion importance of the fracture toughness coefficient is within the range 7,5-7,8 $\text{MPa}/\text{m}^{1/2}$. The hardness of the material in different planes approximately equal and forms order 16 GPa. The Weibull's modulus of deformed material was found within 22-24.

By using such materials it is possible vastly raise the working parameters and reliability of thermo loaded parts of gas-turbine and diesel engines, pair of friction, cutting tools.

The second important aspect of high temperature deformation is a possibility of the shaping details of the complex form from silicon nitride based technical ceramics as alternative for shliker casting and technologies of the reception product from reaction bonded silicon nitride.

The reception of complex form products without the further mechanical processing or with minimum its level looks as enough important problem, considering expensive and difficulty of last one and possible connivance of the material after its undertaking.

This method there is especially perspective for symmetrical and small thickness forms products from silicon nitride based ceramics: rings of bearing, matrix for extrusion, gas-turbine disks, valves, cutting tools, detachable disks, blades, surgical instruments.

After all in the question of ceramic product of the small section, in which necessary to provide the high mechanical features and reliability, high temperature deformation possible considers as the most up-and-coming method.

In engine of internal combustion by such method can be made detail of the type valve, piston finger, pushers valve, to which pertain the raised requirements on wear capability, acerbity and economy.

The possibility of plastic deformation allows make new approach to construct product from silicon nitride since possible realize the forms, gravely- or quite inaccessible under the other methods of the fabrication: cylinder with thin walls, thin plates, different kinds of the membrane.

Parallel with this, coming from different kind of the considerations (increasing of usage safety, lifetime continuation) is possible change element of the complex form becomes in broad range of the using, made from other construction materials and ceramics.

Thereby when using the high temperature deformation method appears the new correlations between cost of the material, instrument and high qualified technical personnel, besides this opened new possibilities in directions of the designing the products.

High temperature deformation could be a powerful instrument at decision of the main problems, which it is necessary to solve when introducing silicon nitride based materials, as follows: increasing of reliability of the details and nodes, repeatability to technologies, reduction of the dissipation physical and mechanical properties.

References:

1. N. Kondo, T. Ohji, E. Sato and F. Wakai. Microstructures and Mechanical Properties of Anisotropic Silicon Nitride Produced by Superplastic Deformation // Key Engineering Materials Vols.- 1999.- 161-163.- P. 555-558.

2. K. Hirao, H. Imamura, K. Watari, M. E. Brito, M. Toriyama and S. Kanzaki. Seeded Silicon Nitride: Microstructure and Performance // Key Engineering Materials Vols.- 1999.- 161-163.- P. 471-474.

3. M. Herrmann, H. Klemm, Chr. Schubert. Silicon Nitride Based Hard Materials. //Handbook of Ceramic Hard Materials/ Ed by Ralf Riedel. – Dresden: WILEY-VCH Verlag GmbH, 2000.- P. 749-801.

4. Hagen Klemm. Silicon Nitride for High-Temperature Applications // Journal of the American Ceramic Society. Volume 93, Issue6, 2010.- P. 1501-1522.

***Матеріали ХХІХ-ої Міжнародної науково-
практичної конференції***

(07 лютого 2023 року, Теплице (Чехія), дистанційно)

**СУЧАСНІ АСПЕКТИ
МОДЕРНІЗАЦІЇ НАУКИ: СТАН,
ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ**

Підписано до друку 03 лютого 2023 р.
Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2. Наклад 100 прим.

*Видавець: Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея
докторів наук з державного управління» Свідоцтво серія ДК No4957 від
18.08.2015 р., Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.*

Надруковано рекламним агентством
«GoToPrint» Адреса, Україна, Київська обл.,
м. Київ, вул. Льва Толстого, 63
e-mail: gotoprint@gmail.com